

print: ISSN 1857-825X
online: ISSN 1857-8543

DISKUTIME

REVISTË SHKENCORE NDËRKOMBËTARE

VITI II-NR.7- SHTATOR 2013 - www.diskutime.org

**ARSIM SINANI VJOLLCA HASANI LAVDOSH AHMETAJ ARTAN SPAHIU
REMZI AHMETI SELIM BEZERAJ BAJRAM KOSUMI ELVANA ÇIÇOLLI
NERTILA LJARJA BUJAR DUGOLLI ALIDA TOMJABESMIR ALUSHI
MUHAMET QERIMI SHEQIR KUTLLOVCI AIDA GAÇE LLOZANA
BEHXHET BRAJSHORI ARBEN SHEHU BLEDAR KURTI
AIDA MURATAJ ERVIN KUJTI LA EMINE DACI ZEJNULLAHU
DENIS LUSHI DEMIR LIMA FADIL OSMANI BLEDAR KOMINA
FATMIR HALILI HAMDİ HOTI DENIS CELCIMA (FEJZAJ)
MIRELA NOFULLA ILIAZ LABI JONID KAZANI DENISA MERTIRI
ARTAN LIMANI NERMIN ADEMI NITA BELULI BELINA BUDINI
NUSRET PLLANA RREZEHANA HYSA SHABAN ARIFAJ
RIFAT HOXHA SAZAN LICAJ FATON SHABANI FATMIR HALILI**

KONFERENCA E 3-të AKADEMIKE NDËRKOMBËTARE

“101 VJET SHTET SHQIPTAR DHE MË PAS...”

THIRRJE PËR KONFERENCËN DHE NUMRIN 8
HAPUR NGA 20 SHTATOR DERI ME 30 TETOR 2013

Konferenca do t'i zhvillojë punimet në 28 nëntor në Tetovë

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL DISKUTIME
September 2013 * ISSN: p-1857-825X * e-1857-8543

REVISTA SHKENCORE
DISKUTIME
VITI II. NR. 7. SHTATOR 2013

ISSN: PRINT-1857- 825 Online-1857-8543

BOTON:

QENDRA PËR MARRËDHËNIE NDËRKOMBËTARE DHE STUDIME
BALLKANIKE Tetovë

dhe

INSTITUTI PËR STUDIME EVROPIANE I UNIVERSITETIT TË TIRANËS

REDAKSIA

EDITOR: *Phd C. Arsim SINANI*

KRYEREDAKTORE: *Prof.asoc.dr. Eva Hyskaj TAFILI*

REDAKTOR PËRGJEGJËS: *Doc. Dr. Salajdin SALIHU*

REDAKTORË PËR BASHKËPUNIMIN NDËRKOMBËTAR:
Dr.Zemaida Kastrati MOZALLI, PhD.C. Isak SHERIFI, PhD. C. Aida Gaçe LLOZANA

ANËTARË TË REDAKSISË: *Bajram KOSUMI, Arben MALAJ, Muhamet KELMENDI, Qani MEHMEDI, Milaim FEJZIU, Muhamet KELMENDI, Muhamet Buçi, Qashif BAKIU, Skender HASANI, Halim BAJRAKTARI, Veton ZEJNULLAHU, Elda ZOTAJ, Muhamet MAVRAJ, Dorina NDREKA*

Anëtar nderi: *Dhori Kule rektor i Universitetit të Tiranës*

BORDI SHKENCOR NDËRKOMBËTAR: *Anna Di LELLIO, University and The New School for Public Engagement, New York (SHBA); Jamess PETIFFER, Oxford University (Britani e Madhe); Miranda VICKERS, (Britani e Madhe); Anis BAJREKTAREVIÇ, University of Applied Sciences IMC – Krems (Austri); Antonella VALMORBIDA, Head of Association for Local Democracy, at the Council of Europe; Michael Minch, Ph.D. Director, Peace and Justice Studies Utah Valley University (USA), Linda Ziberi Universiteti I Europës Juglindore (Maqedoni), Vedat DEMİR Istanbul University (Turkey), Lavdosh Ahmetaj Universiteti Pavarësia (Albania)*

Frank DELMARTINO, KU Leven (Belgjikë); Francesco SCALERA, Business University of Bari, (Itali); Eva Hyskaj TAFILI, Instituti i Studimeve Europiane i Universitetit të Tiranës (Shqipëri); Tihomir VRENESEVIÇ, Zagreb University (Kroaci); Bujar DUGOLLI, Universiteti Hasan Prishtina (Kosovë); Vjollca HASANI, Universiteti AAB, (Kosovë); Mersim MAKSUTI, Universiteti Shtetëror i Tetovës (Maqedoni); Irma DELJKIĆ, Universiteti i Sarajevës (Bosnjë dhe Hercegovinë); Memet MEMETI, Universiteti i Europës Juglindore (Maqedoni); Besnik MUSTAJ, Forumi Shqiptar për Aleancën e Qytetërimeve (Shqipëri); Alba LAZZARETTO, Universiti i Padovës (Itali); Zemaida Kastrati MOZALI, Parlamenti i Republikës së Shqipërisë (Shqipëri); Zijad BEÇIROVIÇ, Institut IFINES (Bosnjë e Hercegovinë); Salajdin SALIHU, Universiteti Shtetëror i Tetovës (Maqedoni)

REDAKTORË GJUHËSORE: *Pranvera NUHIU – XHELADINI*

SEKRETARE E REDAKSISË: *Natalia QANE*

e-mail: revista.diskutime@gmail.com

www.diskutime.org

PËRMBAJTJA

ARSIM SINANI
PROLOGU

6

ARSIM SINANI VJOLLCA HASANI HULUMTIM ÇKA MENDOJNË QYTETARËT E KOSOVËS MBI INTEGRIMIN
EUROPIAN 7

DR.LAVDOSH AHMETAJ
SAZAN LICAJ
SPEUDOKTRINA KOSOVA “SËRBI E VJETËR”

22

NERTILA LJARJA
BUJAR DUGOLLI
VOSKOPOJA QENDËR KULTURORE NË SHQIPËRINË, E BALLKANIN E SHEK. XVIII

38

ALIDA TOMJA
“UNDERSTANDING ANTI-AMERICANISM”

55

MUHAMET QERIMI
SELIM BEZERAJ
ARBËRIA E JUGUT NË GJYSMË E DYTË TË SHEK. XIV DHE FILLIM TË SHEK. XV SIPAS KRONIKËS SË
JANINËS DHE TË TOKOVE

67

PROF. ASS. DR. BAJRAM KOSUMI ARTI SI ÇELËS MIDIS JETËS DHE VDEKJES NË LETËRSINË NGA
BURGU

78

BEHXHET BRAJSHORI
GOVERNMENT DEBT AND EXPENDITURES MANAGEMENT

89

BELINA BUDINI
EDI RAMA, THE RISE OF A CELEBRITY-POLITICIAN IN ALBANIA

101

ARBEN SHEHU
ELVANA ÇIÇOLLII
CRIMINAL PUNISHMENT IN ALBANIAN LEGISLATION

116

BLEDAR KOMINA
BALKAN STATES AND EXPANSIONIST POLICIES, NATIONALIST PROGRAMS AGAINST ALBANIAN
POPULATION AT THE BEGINNING OF XX CENTURY

125

BLEDAR KURTI
THE PRESIDENT, THE CIA, AND THE BAY OF PIGS AFFAIR

133

AIDA MURATAJ "DISTANCE EDUCATION"	140
DENIS LUSHI KORÇA IN THE PRISM OF A CULTURAL ITINERARY	152
BESMIR ALUSHI SISTEMI ZGJEDHOR MAZHORITAR	163
MSC. ERVIN KUJTLA SHPELLA EREMITË E LETMIT (LIBRAZHD)	170
DEMIR LIMA, FADIL OSMANI, FAKTORËT QË NDIKOJNË NË VENDIMMARRJEN MENAXHERIALE	179
MA.SC.FATMIR HALILI FUNDAMENTAL PRINCIPLES AND VALUES OF THE EUROPEAN UNION AND INTEGRATION OF NEW STATES	208
HAMDI HOTI ROLI DHE RËNDËSIA E NDËRMARRJEVE TË VOGLA DHE TË MESME NË KOSOVË	215
PHDC.ILIAZ LABI, PHDC..DENIS CELCIMA (FEJZAJ) EU'S DEMOCRACY PROMOTION AND THE NECESSITY OF REFORMS IN ALBANIA	228
JONID KAZANI, DENISA MERTIRI SANCTION OF THE PRIVATE PROPERTY AND ITS PRIVATIZATION IMMEDIATELY AFTER THE FALL OF THE COMMUNIST REGIME IN ALBANIA	240
MIRELA NOFULLA NJOHJA E QEVERISË SHQIPTARE NGA SHBA DHE VENDOSJA E MARRËDHËNIEVE DIPLOMATIKE , NJË MUNDËSI SA E AFËRT AQ EDHE E LARGËT, 1945-1946	269
ARTAN LIMANI THE INFLUENCE OF MEDIA IN THE CONDUCT OF HIGH-PROFILE TRIALS IN THE UNITED STATES	281

NERMIN ADEMI MANAGERIAL TIME MANAGEMENT	349
MR.SC NITA BELULI USE OF SOCIAL NETWORKS AND PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF BEHAVIOR IN ADOLESCENTS	292
NUSRET PLLANA NDËRHYRJA E NATO-S NË KOSOVË, KISHTE KARAKTER HUMANITAR NATO INTERVENTION IN KOSOVA HAD HUMANITARIAN CHARACTER	300
MR.SC.RREZEHANA HYSA ROLI I LUIGJ GURAKUQI NË DIKASTERIN E ARSIMIT	306
MSC. SHABAN ARIFAJ, ROLI I MEDIAS SHQIPTARE NË DIASPORË	315
DR.SC. SHEQIR KUTLLOVCI GENESIS FINANCIAL LEASING	332
RIFAT HOXHA REMZI AHMETI MENAXHIMI I BURIMEVE NJERËZORE NE MINISTRINË E DREJTËSISË – KOSOVA	332
PHD CANDIDATE FATON SHABANI ZGJIDHJA E KONTESTEVE NË ORGANIZATËN BOTËRORE TË TREGTISË	340
KONKLUZIONE TË KONFERENCËS SË DYTË AKADEMIKE NDËRKOMBËTARE MBI INTEGRIMET EUROPIANE: “ INTEGRIMI I EUROPËS JUGLINDORE NË BE- SFIDAT” DHE REKOMANDIME PËR TË ARDHMEN	362
Emine Daci Zejnullahu Meeting the needs of the Agribusiness sector in Kosovo 2012-2013	372
Artan SPAHIU & Aida GACE (LLOZANA) LEGAL ISSUES OF EMPLOYMENT POLICIES IN ALBANIAEIbasan Municipality (Case study)	392

PROLOG ARSIM SINANI

Konferenca e 2 Akademike ndërkombëtare mbi eurointegrimet ishte vërtetë një eksperiencë e bukur që të shohësh bashkë intelektualë, profesorë, ekspertë dhe drejtues institucionesh nga rajoni që të mblidhen dhe të diskutojnë në Tetovë mbi problematikat që e mendojnë rajonin.

Laboratori ynë Akademik solli një bashkëpunim të fortë në trekëndshin Maqedoni-Kosovë-Shqipëri një eksperiencë jo vetëm e bukur por edhe që solli Konkluzione të cilat tani në shtator do të udhëtojnë drejtë Brukselit si ekspertizë e botës Akademike shqiptare mbi këtë proces të rëndësishëm. Për mua ishte një kënaqësi e vecantë që pata rastin e mirë të njoh ekspertë nga lëmijë të ndryshme dhe të mësoj mjaft nga kolegët të cilët me punimet e tyre shkencore, me ekspertizën dhe me hulumtimet dhe dinamkën i dhanë Konferencës një peshë goxha të madhe. E me këtë rast i flm për angazhimin e tyre profesional profesorët e nderuar: Magbule Çeço, Blerim Rekën, Salajdin Salihun, Bujar Dugollin, Teuta Arifin, Lavdosh Ahmetaj, Elvana Çiçolli, Qashif Bakium, Heins Bongartz që me angazhimin e tyre drejtuan me shumë pedantëri panelet e kësaj Konference.

Ky bashkëpunim konkret me vlera dhe me debate do të vazhdojë edhe në të ardhmen. Konkretisht them se festat e nëntorit do të jenë vend ideal jo vetëm për të festuar por edhe për të rikapituluar në 101 vjetorin e krijimit të shtetit modern shqiptar atë që është bërë dhe kah do shtegtohet në një proces i cili ka filluar. Aderimi dhe rruga drejtë BE-së për Shqipërinë po hapet drejtë dhe pa pengesa pas miratimit të ligjeve që e afrojnë edhe më shumë Shqipërinë me Europën. Për tu vlerësuar dhe për tu përshëndetur njëherit edhe zgjedhjet që mund të themi lirisht se ishin një model që do të duhej rajoni ti praktikojë. Shqipëria e dha testin e fundit dhe them se do të jetë e lehtë si me magji hapja e negociatave për antërsim të plotë.

Muaji shtator ishte një muaj i bukur rektori Ynë prof.dr.Dhori Kule u shpall qytetar nderi i Komunës Margegaj dhe ishte një kënaqësi bashkë me kolege ta festojmë në Valbonë këtë titull honorifik, në vendin që është një mrekulli e vërtetë .Një moment i bukur posaçërisht kur në këto festime ishte i pranishëm edhe presindeti i vendit Bujar Nishani, ish presidenti i Kosovës, Fatmir Sejdiu, rektori i USHT-së Vullnet Ahmeti, rektori i Universitetit AAB Lulzim Tafaj dhe patëm rastin ta kemi elitën intelektuale shqiptare, aty në nder të rektorit Kule. Elitës tonë i bashkangjiten cdo ditë profesor dhe intelektualë eminent dhe sic do të shihni bordi ynë ndërkombëtar shtohet me emra të shkencës dhe dijes që është një kënaqësi që të kemi sa më shumë njerëz që i përkushtohen punës akademike.Pasiqë jemi në fillim të vitit Akademik më lejoni kolegë të nderuar t'u uroj një vit të mbarë të jemi të përkushtuar ndaj punës tonë akademike sepse vetëm kështu mund ti shërbejmë asaj që ne i themi akademizëm.

Konferenca e 28 nëntorit do të jetë një vend ku pres debat ashtu siç debatojmë në revistën shkencore e hulumtuese "Diskutime". deri atëherë gëzuar.

Hulumtim çka mendojnë qytetarët e Kosovës mbi integrimin europian

Arsim Sinani¹²

Vjollca Hasani³

Bashkëpunëtor profesional: Artan Veselaj, Nexhmedin Miftari, Luan Sinani, Nita Beluli, Halim Bajraktari, Zërijeta H. Jajaga

Abstrakt

Duke e pasur parasysh se rajoni po kalon në një fazë shumë të rëndësishme dhe se në këtë kontakt proceset euro-integruese janë bërë agjendë e shteteve të këtyre vendeve në Europën juglindore, prandaj po bëjmë një hulumtim lidhur me procesin integrues në rastin konkret studimor e kemi Republikën e Kosovës. Cilët janë opinionet e qytetarëve të Kosovës lidhur me procesin e integritimit, sa ndihen europiane, cilat janë sfidat që i presin, sa ata e njohin legjislacionin e BE-së, çka mendojnë për lidhësinë e Kosovës. Janë disa nga temat të cilat i kemi futur në pyetësorin të cilin e kemi realizuar këtë vit.

Shpresoj që këto rezultate t'u hyjnë në punë atyre që merren me proceset integruese. Poashtu vend të mirë kanë zënë edhe pyetje si: Çka mendojnë qytetarët e Kosovës për liberalizimin e vizave dhe çka thonë ata për atë se ata mbeten të izoluar. Ku e shohin ata veten në Europë apo jashtë Europës. Se sa i gëzojnë të drejtat e tyre qytetarët sërbë të Kosovës e deri te ajo se cilët shtete sipas qytetarëve të Kosovës janë më afër aderimit në Bashkimin Europian.

Poashtu qytetarët e Kosovës i përgjigjen pyetjes se çka mendojnë për lidhësinë e Kosovës

Fjalët kyçe: Europa, shqiptarët, Kosova, çka mendojnë qytetarët e Kosovës

---

¹ Arsim Sinani është drejtues i Qendrës për marrëdhënie ndërkombëtare dhe studime Ballkanike të Republikës së Maqedonisë. Pedagog në Universitetin Shtetëror të Tetovës dhe në Universitetin AAB në Kosovë. Fitues i disa cmimëve ndërkombëtare, editor i revistës shkencore ndërkombëtare "Diskutime".

² Hulumtimi është bërë në bashkëpunim me studentët e vitit të 2 Universiteti AAB, Fakulteti ekonomik në Ferizaj.

³ Dekane e Fakultetit ekonomik Universiteti AAB, Republika e Kosovës

Hulumtimi për Procesin e Integrit të Kosovës në BE

Ky hulumtim është bërë në bashkëpunim me studentët e të vitit të dytë në Fakultetin Ekonomik në Universitetin AAB, dega në Ferizaj.

Gjatë punës tonë një semestrare në lëndën e lidërshiptit u pa e nevojshme që të bëjmë një hulumtim të këtillë që edhe ata praktikisht të mund të komunikojnë me qytetarin e Kosovës, një eksperiencë për t'a por edhe për mua pasi që qytetet që janë përfshirë janë shumë të rëndësishme për mua, për të ditur pak a shumë karakteristikat e këtyre vendeve si: Prishtina, Ferizaji, Kaçaniku, Shtimja, Elez Hani, Gjilani, Vitia, janë pjesë e hulumtimit në fjalë.

Me qëllim të analizës së opinionit mbi çështjen e **Procesit të Integrit të Republikës së Kosovës**, u realizua anketa për hulumtimin e opinionit të komunitetit shqiptar në Republikën e Kosovës mbi çështje shumë të rëndësishme që kanë të bëjnë kryesisht me problematika të integritit të Republikës së Kosovës në Bashkimin Europian.

Hulumtimi ka marrë një kohë relativisht dy muaj dmth nga maji deri në fund të qershorit të vitit 2013 kur edhe përfundoi futja e të dhënave në laborator prej ku edhe po jus jell hulumtinin në fjalë.

Metodologjia e shfrytëzuar

Hulumtimi është realizuar në pyetësor të standardizuar, në të cilin janë respektuar specifikat demografike të popullatës (struktura gjinore, grupmoshat, niveli i arsimit, statusi i punësimit).

Numri i pjesëmarrësve në shpërndarjen e pyetësorit

70 studentë kanë marrë pjesë në shpërndarjen e pyetësorit në terren

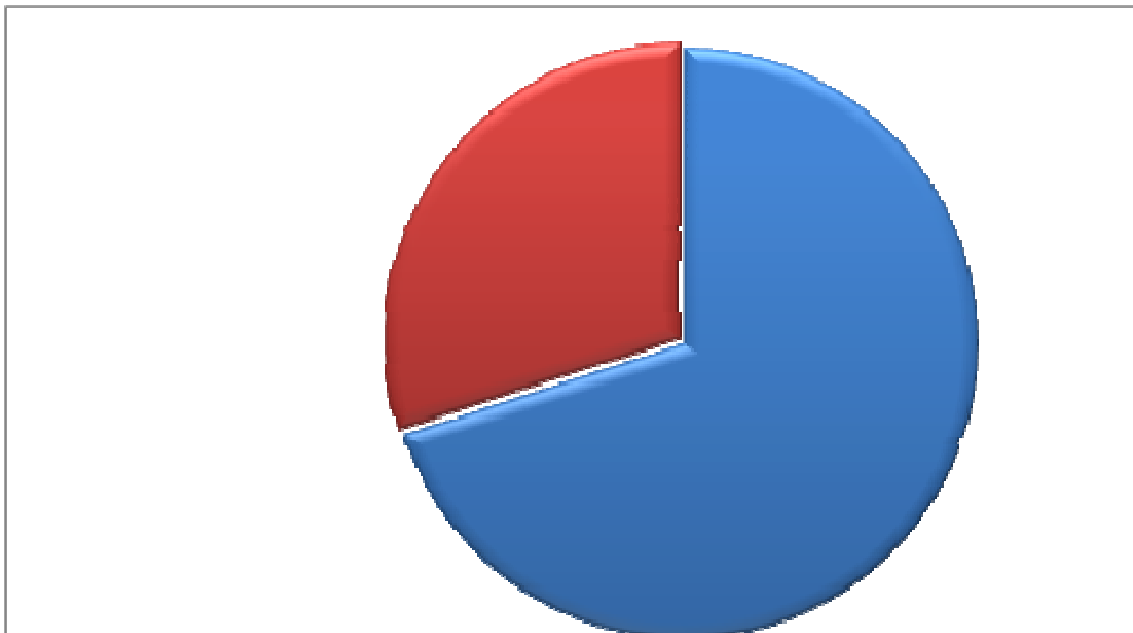
Karakteristikat demografike të anketës së realizuar

Qytetet që janë përfshirë në këtë hulumtim janë si vijon:

Prishtina, Ferizaji, Kaçaniku, Shtimje, Elez Hani, Gjilani, Vitia,

Periudha kohore e realizimit

01 Maj 31 qershor 2013

Në anketë janë përfshirë 515 të anketuar nga të cilët sipas numrit të përgjithshëm janë:

358 janë meshkuj ;

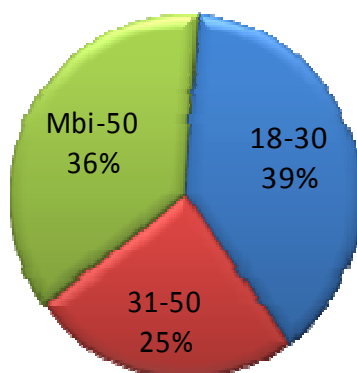
157 janë të gjinisë femërore.

Ato nëse shikohet me përqindje do të del se raporti mes mashkujve dhe femrave është:

70% meshkuj dhe

30 % femra

Struktura moshore e të anketuarve

Kjo është rastësi sepse pyetësorët që studentët i kanë ndarë në zona dhe qytete të ndryshme të Kosovës ka qenë në të njëjtën kohë dhe nuk ka mundur që t'a përcaktojmë apo të ballansojnë numrin në mes gjinive shkak se ekipet në terren kanë punuar paralelisht dhe kjoë shte thjeshtë një rastësi.

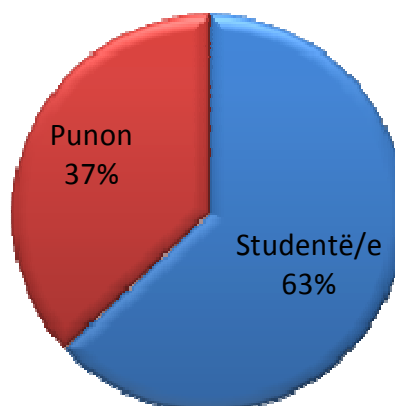
Por them se edhe kjo karakteristikë është e rëndësishme pasi që do të kemi kështu rezultate të cilat do të na hyjnë në punë

Për sa i përket grupmoshave nga të anketuarit janë përfshirë këto grupmosha:

- 200 (39%) të rinj prej moshes 18-25 vjeç,
- 128 (25%) në moshë midis 31-50 vjeç dhe
- 187 (36%) më moshë mbi 50 vjeç.

Që flet se numri më i madh ai 39% i takon moshës më vitale dhe më perspektive që ka Republika e Kosovës , 25% mes moshës 31 chet e deri më 50 vjet që është moshë mesatare dhe kemi 36% të të anketuarve që janë mbi 50 vjet që edhe kjo e ka rëndësinë e vetë që të balansohen moshat dhe kështu të fitojmë rezultate të cilat do të ishin objektive dhe të cilat do të na hynin në punë për të ndërtuar një ide se çka mendojnë qytetarët në Republikën e Kosovës lidhur me proceset integruese

Profesioni

Të anketuarit sipas profesionit janë kategorizuar me sa vijon:

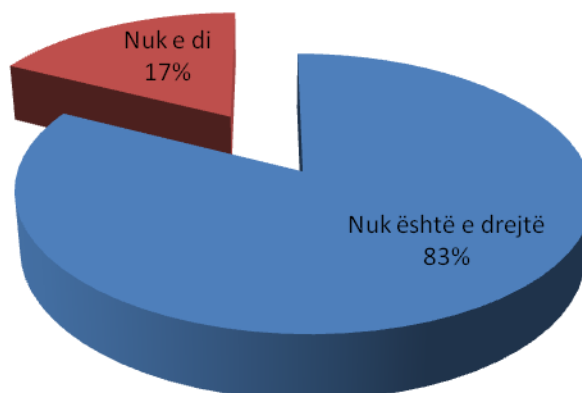
63% e të anketuarve janë studentë ndërsa
37% janë të punësuar

Edhe kjo karakteristikë është interesante pasi që kemi të bëjmë me një strukturë të re për kah moshën por edhe për nga poikëpamjet që është e rëndësishme të shohim rezultat që do të na dalin më poshtë.

Njëkohësisht kjo fletë dhe për vizionin që kanë këta pasiqë si strukturë studentët konsideron si më përparimtarë. Më të paanshëm dhe mendimet e tyre i shprehin më qartë pasi që gjykojnë ashtu siç do të donin veten ta shihnin në këto procese.

Kjo do të vërtetohet edhe më poshtë pasi që disa nga përgjigjet janë shumë interesante dhe vlen që të analizohen me shumë kujdes pasi që ka përgjigje që janë të qarta dhe dmth-se.

Sa mendoni se është e drejtë që Kosova nuk është pjesë e liberalizimit të vizave me BE-në

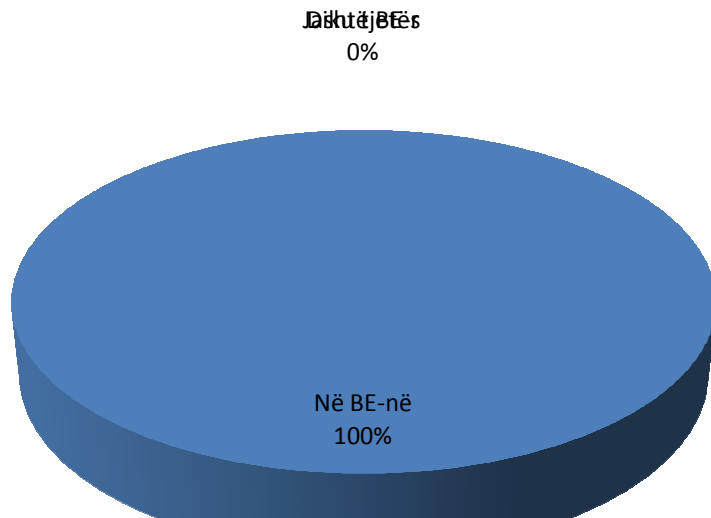
Në pyetjen se sa mendojnë se është e drejtë që Kosova nuk është pjesë e liberalizimit të vizave me BE-ne kemi dy përgjigje:

83% e të anketuarve mendojnë se nuk është e drejtë që Kosova nuk e ka fituar liberalizimin e vizave kundrejt;
17 që janë përgjigjur nuk e di.

Numri në total flet se sa të qartë janë qytetarët e Kosovës kur shprehen se Kosovës i është bërë padrejtësi që nuk e ka fituar liberalizimin e vizave me Bashkimin Europian dhe këtë qytetarët e shohin si një dëm për perspektivat e veta.

Në anketën që e kemi bërë shumica janë shprehur se dëshirojnë që edhe Republika e Kosovës të jetë pjesë e këtij procesi dhe mendojnë se është dëm shumë i madh që edhe qytetarët e Kosovës nuk e aknë këtë të drejtë kunderjt shteteve dhe qytetarëve të Europës juglindore.

Ku e shihni perspektivën tuaj?

Ajo që është shumë dmth dhe do të duhej të analizohej shumë më mirë nga ana e drejtuesve të bashkimit euroopianë është pikërisht kjo pyetje e cila ka qenë shumë e drejtëpërdrejtë: Ku e shihni perspektivën tuaj?

Në BE

Jashtë BB dhe

Diku tjetër

Do të shohim se sa qartë kanë dërguar mesazh qytetarët e Republikës së Kosovës në këtë pyetje kemi një përgjigje e cila shikuar në përqindje del se:

100% e qytetarëve të Republikës së Kosovës perspektivën e tyre e shohin në Bashkimin European dhe nuk besoj se në ndonjë shtet tjetër në rajon mund të na del një rezultat i këtillë dhe kaq popullsia të jetë pro futjes në Bashkimin European.

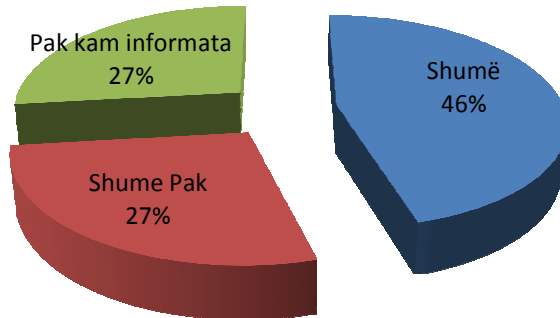
Dmth synimet e shqiptarëve të Republikës së Kosovës mbetet Bashkimi European që është treguesi më i mirë se sa shqiptarët janë pro këtyre orientimeve e me këtë edhe të rinjtë, pasi numri më i madh i të anketuarve janë të rinj.

0% e shohin veten nga qytetarët jashtë Bashkimit European

0% nga të anketuarit e shohin veten diku tjetër

Ky rezultat e tregon qartë orientimin e qytetarëve të Republikës së Kosovës dmth ata e shohin ardhmërinë e tyre në Bashkimin European.

Sa i njihni Ligjet dhe rregullativat e BE-së

Në pyetjen tonë se sa qytetarët e Republikës së Kosovës i njohin ligjet dhe rregullativat e Bashkimit European kemi përgjigje kësisoj:

27% kanë shume pak informata sa I përket ligjeve dhe rregullativave të Be-së

27% kane pak informata

46% kanë shumë informata rreth ligjeve dhe rregullativave të Bashkim it European.

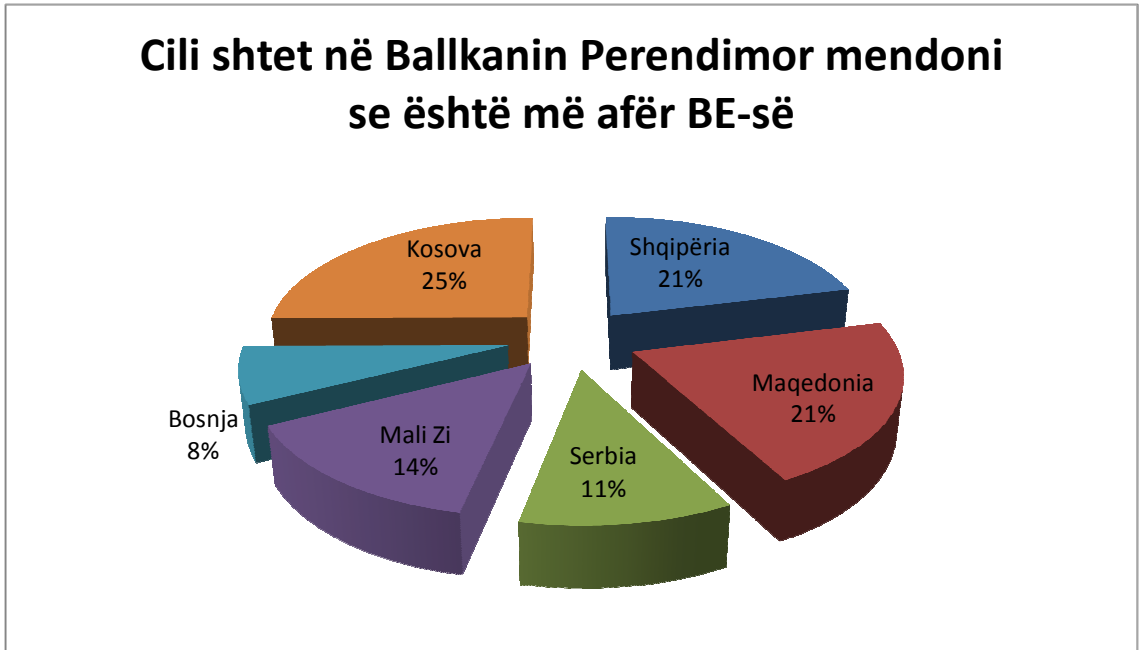
Nëse i shikojmë këto numrat na del se:

54% në total kanë shumë pak informta për ligjet dhe rregullativat që flet se në këtë drejtim më shumë duhet të punohet që të rinjtë ti njohin ligjet dhe rregullatiavt e Bashkimit European.

Pavarësisht se numri më i madh:

47% kanë shumë informata rreth ligjeve dhe rregullativave të Be-së vklerësojs e do të duhet në këtë drejtim të punohet më shumë për të arritur që qytetarin ta për afrojmë me ligjet e Bashkimit European posacërisht të rinjtë të cilët do duhej më shumë të edukohen në frymën e ligjeve dhe rregullatiavve pasi që synimi është Bashkimi European.

Kjo fletë dhe për një dështim të institucioneve të Bashkimit European pasiqë ato do të duhej më shumë të punojnë në njohtimin e qytetarëve më çështjen e ligjeve dhe rregullativave të Be-së ndoshta do duhej më shumë të investohej në këtë drejtim,

Në pyetjen tonë se: Cili shtet në Ballkanin perëndimor mendoni se është më afër Bashkimit European, të anketuarit tonë janë përgjigjur kësisoji:

- 8% Bosnja dhe Hercegovina
- 11% Sërbia
- 14% Mali I Zi
- 21 Maqedonia
- 21% Shqipëria
- 25% Kosova

Nga kjo shihet qartë se nuk ka një ndarje të mendimeve se kush nga shtetet e ballkanit Perëndimor janë më afër Bashkimit European dmth për t;u anëtarësuar, pavarësisht se 25% mendojnë se Republika e Kosovës është më afër se vendet e tjera.

Pas I vijnë me 21% Maqedonia dhe Shqipëria , Mali i zi mendojnë 14% se është më afër BE-së, ndërsa për Sërbinë mendojnë 11% se është më afër BE-

së. Qytetarët e anketuar më së paku besojnë se Republika e Bosnjës dhe hercegovinës është më afër Be-së dhe të këtillë që mendojnë janë 8% Shihet se kemi një ndarje në mendimet e të ankeëtuarve lidhur me këtë pyetje që është shumë interesante se si janë ndarë në përgjigjet e tyre qytetarët.

Në pyetjen tonë se Sa mendojnë se është përparësi për Republikën e Kosovës që monedhë të veten e ka euron të anketuarit janë përgjigjur kështu:

96% mendojnë se është përparësi që Kosova ka euron monedhë;
4% janë përgjigjur me nuk e di se sa është kjo përparësi;

Është interesant të thuhet se qytetarët e Kosovës i besojnë faktit se përdorimi i monedhës euro është një përparësi e madhe për ta që të jenë më afër aderimit në Bashkimit europian. Ky fakt duhet të analizohet mirë dhe them se realisht qytetarët kanë të drejtë kur mendojnë se karshi shteteve tjera të Ballkanit perëndimor ky është një hap para I Kosovës në raport me të tjerët.

96% mund edhe të përkthehet ndryshe si një mbështetje shumë e madhe e qytetarëve të Redpublikës së Kosovës e që e kanë për strkturat e Bashkimit European. Ky trend pozitiv mbetet pavarësisht se Kosova më së voni po bën

përpjekje për të plotësuar kushtet në krahasim me shtetet e tjera të Europës juglindore.

Si e shikoni mosvotimin e tre ligjeve në Shqipëri që është pengesë hapjen e negociatave me BE-në?

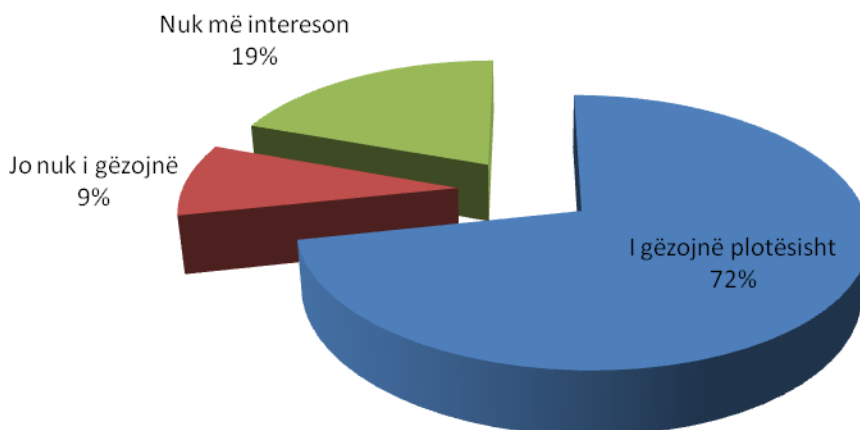
Hulumtimi ynë është bërë në kohën kur Republika e Shqipërisë ishte në prag të zgjedhjeve të qershorit të vitit 2013. Dhe do të shohim se këtu kemi një ndarje rreth mendimit rreth ligjeve që janë bërë pengesë për çeljen e negociatave të BE-së me Republikën e Shqipërisë

Në këtë vijë do të shohim se të anketuarit janë përgjigjur si vijon:

- 34% mendojnë se ligjet duhet të votohen sa më parë
- 30% mendojnë se kjo do ta vonojë procesin e çeljes së negociatave me Be-në
- 36% mendojnë se është gabim strategjik mosvotimi i këtyre ligjeve.

Nëse e shohim në të tërësi nga tre përgjigjet del se të gjithë përgjigjet janë në funksion të votimit të ligjeve para futjes në zgjedhje të Republikës së Shqipërisë. Kështu dmth mendojnë qytetarët e Kosovës për këtë proces të rëndësishëm.

Sa mendoni se Serbët e Kosovës i gëzojnë të drejtat e tyre?

Në një pyetje shumë specifike që ka të bëjë me minoritetet në Republikëne e Kosovës e që ka të bëjë drejtëpërdrejtë me minoritetin sërb.

Qytetarët e Republikës së Kosovës dmth shqiptarët mendojnë kësisoji në pyetjen Sa mendoni se sërbët e Kosovës i gëzojnë të drejtate etyre në Kosovë qytetarët janë përgjigjur kësisoji:

- 72% mendojnë se sërbët i gëzojnë të drejtat e tyre në Kosovë
- 19% të të anketuarve nuk u intereson kjo çështje
- 9% mendojnë se nuk i gëzojnë të drejtat e tyre në Kosovë

Rezultati tregon se qytetarët e Kosovës mendojnë se shumica e sërbëve i gëzojnë të drejtat e tyre kundrejt 9% që mendojnë se nuk i gëzojnë të drejtate tyre dhe është një disporporcion i madh në mendimin mes shqiptarëve kur ka të bëjë me sërbët e Kosovës.

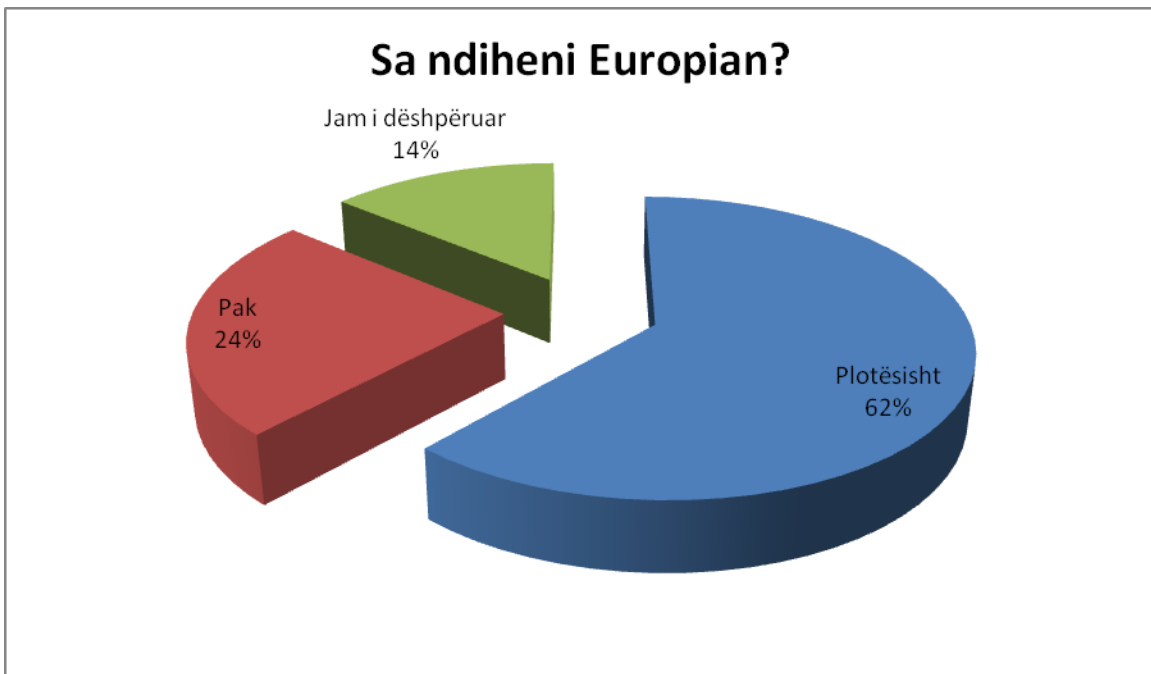
Shumë interesante është edhe çështja se 19% nuk u intereson fare një çështje që poashtu kërkon analizë dhe kjo normal se ka një arsytim pasiqë një numër i madh i qytetarëve kanë humbur gjatë luftës më të dashurit e tyre dhe kjo këtë e shpjegon në rastin e përqinjes që nuk i intereson kur ka të bëjë me sërbët e Kosovës.

Çka duhet të bëjnë partitë politike në Kosovë që Kosova të jetë më afër BE-së

100% e qytetarëve të Kosovës mendojnë se partitë politike duhet të punojnë më seriozisht që institucionet e republikës së Kosovës me to edhe partitë për ta afruar Kosovën më afër BE-së
Ndërsa përgjigja nuk e di nuk ka marrë asnjë votë dhe mbetet në 0%

Sipas kësaj del se qytetarët e Kosovës kërkojnë më shumë angazhim nga ana e partive të tyre politike që ta afrojnë vendin me Bashkimin Europian

Jo rastësisht kemi parashtruar një pyetje për të parë se cili është reflektimi i qytetarëve të Kosovës në atë se sa ata ndihen evropian.

Përgjigjet në këtë pyetje janë si vijojn:

- 62% plotësisht ndihen evropian
- 24% ndihen pak evropianë
- 14% janë të dëshpëruar

Nga kjo del se shumica dërrmuese 62% ndihen evropianë dhe kjo është numër shumë i madh kur kihet parasysh se Kosova mbetet pas vendeve të Europës juglindore

24% që nuk ndihen evropianë flet për dëshpërimin e rinisë që nuk ka mundësi të lëviz lirshëm dhe kjo vjen edhe nga çështja që ka të bëjë me perspektivat e tyre që ata i shohin më të ëmdha nëse do kishin mundësi të lëviznin lirshëm.

14% i atyre që janë të dëshpëruar flet se kemi edhe prej atyre që i kanë humbur shpresat për Europën

Dhe si pyetje të fundit i kemi pyetur qytetarët se sa ata u besojnë liderëve të Kosovës.

Do të shihni se numri që atyre u besojnë është shumë i ulët dhe përgjigjet janë si vijon:

- 47% pak u besojnë liderëve të Kosovës
- 36% aspak nuk u besojnë liderëve të Kosovës
- 17% u besojnë shumë liderëve të Kosovës

Do të duhej të kërkohej se pse kaq numër i madh i qytetarëve pak u besojnë liderëve të Kosovës pasi që në pyetjen që ua parashtruan të anketuarve del se 47% pak u besojnë liderëve të Kosovës. Ky do të duhej të ishte shqetësim i madh i liderëve të Kosovës pse besimi i tyre është i lëkundur.

Numri 36% që aspak u besojnë poashtu është shumë i lartë dhe flet për një zhgënjim për liderët e Kosovës si për ata që janë në pozitë por edhe për ata që janë në opozitë. Kjo me gjasë është marrja e vazhdueshme e liderëve të Kosovës me njëri-tjetrin e jo me zgjidhjen e problemeve që kanë qytetarët e Republikës së Kosovës. Numri 17% që u besojnë plotësisht është shumë i vogël dhe kjo flet se në këtë drejtim liderët e Kosovës do të duhej të ishin të shqetësuar se pse qytetarët kanë besim kaq të ulët ndaj tyre

DR. LAVDOSH AHMETAJ
Rektor i Universitetit Pavarësia, Vlorë
& Sazan Licaj

PSEUDODOKTRINA KOSOVA “SERBI E VJETËR”

Abstrakt

Punimi studion me kujdes teoricienët akademikë serbë, të cilët kërkojnë me të gjitha mënyrat që teoria e tyre, ajo e shpërnguljes, të gjejë përkrahje publike, e kështu i kushtohet rëndësi e veçantë disa faktorëve, që funksionimi i tyre të realizohet natyrshëm në kushtet e një politike moderne.

Në radhë të parë, për shpërnguljen e shqiptarëve ishte e domosdoshme të bëhej mjet kleri i tyre dhe njerëzit me influencë, para se shpërngulja të merrte natyrë shtrënguese, e shoqëruar nga agjitorët, të cilët duhet të propagandonin shpërnguljen: duke përshkruar bukurinë e viseve të reja që do të gjenin në Turqi, jetesën e lehtë dhe të këndshme, duke motivuar njëherash fanatizmin fetar dhe krenarinë shtetërore turke⁴.

Ndërsa, nga ana tjetër, shtypi serb do të bënte propagandën e një shpërnguljeje të rehatshme dhe të zakonshme, duke i hequr tragjedisë elementin më intrigues dhe dramatik, që po iu ndodhte shqiptarëve. Por në këtë lëvizje të pastër politike, nuk mund të ishte indiferent shteti, i cili duhej të shfrytëzonte ligjet deri në fund, në mënyrë që qëndrimi i shqiptarëve në shtetin jugosllav të ishte i pamundur. Kjo do të shoqërohej me vendosjen e gjobave, me taksa, me burgime, zbatimin në mënyrë të pamëshirshme të dispozitave policore, duke detyruar individët të punonin sa më shumë në punë angari, e shoqëruar nga mosnjohja e tapive të vjetra, duke përfshirë shlyerjen e të gjitha borxheve private dhe publike, marrjen e kullotave shtetërore, zhveshjen nga e drejta e koncesioneve, heqjen e lejeve afariste, dyqaneve tregtare, pushimin nga puna shtetërore, private, vetadministruese.

Të gjitha këto mjete shoqëroheshin me organizimin e aksioneve të vjetra çetnike, duke nxitur lëvizjen e një vale të re malazezësh prej bjeshkëve, të cilët do të shkaktonin konflikte të shumta me shqiptarët; përmes përgatitjes së një psikoze sikur shqiptarët kishin ngritur krye dhe, nga ana tjetër, ngjarja duhej përpunuar si një konflikt vëllazëror e fisesh dhe, në rastë nevojë, mund t'i jepej edhe natyrë ekonomike. Pra, duke nxitur mosmarrëveshje lokale, të cilat ishin planifikuar të realizoheshin në mënyrë të përgjakshme me mjete efikase, por gjithnjë duke evituar përdorimin e ushtrisë. Kjo mesa duket ishte përpunuar edhe teorikisht⁵, gjë që do të zëvendësohej me kolonistë, me fise malazezë dhe me çetnikë, duke vënë në funksionim djegien në mënyrë ilegale të fshatrave shqiptarë.

---

⁴ - VASA ÇUBRILLOVIQ: *vep. cit.*, faqe 323.

⁵ - Po aty, faqe 324.

Hyrje

Koncepti “KOSOVA: SERBI E VJETËR” - i shprehur dhe i elaboruar nga një prej studiuesve më në zë serbë, pikërisht historiani dhe etnografi Jovan Cvijiç⁶, i pasuar dhe i mveshur me argumente të sajuar hartografikë, etnografikë, demografikë etj., në punimet e tyre edhe nga shumë teoricienë të tjerë po serbë, si V. Gjorgjeviç⁷, I. Tomiç⁸, V. Çubrilloviq⁹, e të tjerë të mëvonshëm si B. Nukshiq, I. Andriq, S. Moleviq - është boshti mbi të cilin është ngritur e gjithë doktrina pansllaviste e “Serbisë së Madhe”. Dhe, duke qenë se ajo është artikuluar dhe është përpunuar nga autoritete të tilla serbe të fushës së dijes, ka marrë dhe vazhdon të ketë një jehonë, ndikim dhe rëndësi të posaçme në lëmin e doktrinave politike të gadishullit dhe më gjerë. Cvijiçi dhe të tjerë kanë shtjelluar dhe manipuluar argumente historikë dhe etnografikë për ta paraqitur Kosovën dhe shqiptarët në Kosovë si një “trup i huaj”¹⁰ në hapësirën etnografike ku ata jetojnë.

Pra, duke e parë njëherash edhe nga pikëpamja politike, koha në të cilën është shpallur dhe ngritur në rrafsh teorik si pikëpamje nga ky studiues serb (në dy dekadat e para të shekullit 20) është pikërisht koha e ngjizjes së shtetit të ri shqiptar dhe më tej kur zhvilloheshin konferencat e mëdha europiane dhe vendosej për ekzistencën politike të shtetit shqiptar, pra ekzistencën e subjektit politik shqiptar në shtrirjen natyrore të tij; nga ana tjetër, kjo teori me pretendime shkencore prezantohet në një nga momentet më të vështira të historisë politike të shtetit shqiptar¹¹.

---

⁶ - JOVAN CVIJIÇ: *Osnove za gheografija i gheologhija Makedonije i Stara Serbije*, Beograd 1906, por dhe në vepra të tjera të shoqëruara dhe me harta politike e entografike.

⁷ - VLADAN GJORGJEVIÇ: *Les Albanais et les grandes puissances*, Paris 1913; V. Gjorgjeviç ka qenë kryeministër i Serbisë dhe ka mbuluar dhe funksione të tjera.

⁸ - I. TOMIÇ: *Les Albanais en vieille Serbie et dans le sandjak de Novi-Bazar*, Paris 1913.

⁹ - VASA ÇUBRILLOVIQ: *Shpërngulja shqiptarëve*, Beograd 1937 (dorëshkrim); Po ky material, por me shkurtime, në *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Botim i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, Tiranë 1990, shih aty referati *Shpërngulja e arnautëve*, mbajtur në Klubin serb të Kulturës në Beograd, më 7 mars 1937, faqe 318 e në vijim. Akademiku Çubrilloviq ka hartuar dhe një memorandum tjetër në vitet '40 në lidhje me largimin masiv të shqiptarëve nga Kosova; ai ka qenë dhe ministër kulture në vitet '70.

¹⁰ - JENS REUTER: *Shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë 2003, faqe 31.

¹¹ - Bëhet fjalë për vitet 1918-1920, kohë e cila e kishte vënë në provë ekzistencën e shtetit shqiptar, shprehur përmes Konferencës së Paqes në Paris, ku Fuqitë e Mëdha

Por, ku janë rrënjët e kësaj teorie? Duke hulumtuar në kohën e krijimit të shtetit politik serb, duket se origjina e saj gjendet në idetë politike të elaboruara nga Garashanini, pikërisht në vitet '40 të shekullit 19, kur shteti serb kishte vetëm dy dekada që ishte krijuar dhe kërkonte të zgjerohej territorialisht më në lindje dhe në jug të tij¹². Por një pjesë e konsiderueshme e territorit të synuar kontrollohej ushtarakisht prej shtetit otoman. Me sa duket ishte pikërisht kjo arsye, që një nga drejtimet e politikës serbe ishte orientuar në çlirimin e këtyre territoreve dhe bashkimi me shtetin serb të Karagjorgjëve. Por njëkohësisht me këtë orientim, në politikën serbe ishte shfaqur tendenca shovene, e cila më pas u shndërrua në një vijë themelore të politikës shtetërore ose zyrtare:

Në vitin 1844 ministri i shtetit serb I. Garashanin shpalli programin që do të vihej në themel të politikës serbe, e që më tej do të njihet në historinë politike europiane si "NAÇERTANIA". Në thelb kjo teori pasqyrore këto ide:

1. çlirimin e tokave të sllavëve të jugut nga kontrolli politik dhe ushtarak otoman, me synimin për të krijuar një shtet sipas modelit të perandorisë së Stefan Dushanit¹³.

2. në kufijtë e këtij modeli shtetëror do të përfshiheshin, sipas këtij programi, edhe territore me popullsi shqiptare¹⁴, duke mos lënë jashtë edhe territorin etnik të Kosovës, që Garashanini do ta quante "Serbi e Vjetër"¹⁵.

Europiane kishin projektuar një hartë të re Europiane, e cila vinte në diskutim ekzistencën e kufijve politikë shqiptarë. (ARBEN PUTO: *Shqipëria Politike, 1912-2000*, Tiranë 2008).

¹² - Këtu duhet thënë se, me rënien e pashallëqeve të mëdha shqiptare, atë të Bushatlinjve në Veri dhe të Ali Pashë Tepelenës në Jug, dhe pas masakrës së Manastirit në vitin 1830 ku u masakruan 500 vetë nga paria shqiptare, dhe me aktivizimin e linjës ortodokse të pansllavizmit në Ballkan të elaboruar nga Rusia, edhe synimet e shteteve të rinj në Ballkan, Greqisë e Serbisë, u intensifikuan në drejtim të shtrirjes së territoreve të tyre në kurriz të popullsisë dhe realitetit etnik shqiptar në gadishull. Të së njëjtës kohë pra janë dhe Naçertanja e Garashaninit dhe progami grek i quajtur Megaloidea. Të dy këto programe mbështeteshin në realitete legjendare apo në evokim të kohëve të lashta, respektivisht Greqia në perandorinë helene dhe Serbia në perandorinë e Stefan Dushanit. Kjo e fundit për hir të vërtetës ishte veçse një sundim ushtarak prej 25 vjetësh deri në vitin 1355, nga ana e mbretit Dushan dhe jo ndonjë entitet shtetëror i konsoliduar dhe me rrënjë të qarta.

¹³ - *Historia e shtetit dhe e së drejtës në Shqipëri*.

¹⁴ - Një konstatim i Brailsfordit, anëtar i Komitetit Ballkanik të Londrës, shpreh qartë natyrshmërinë e përkatësisë shqiptare të Kosovës e trojeve të tjera që synoheshin nga Serbia "... Shqiptarët flasin të vërtetën kur ata ngulmojnë se janë vetvetja (në ato territore) nga shkak i numrit të tyre, pasi ata përbëjnë popullsinë

3. mosnjohjen e ekzistencës së një shteti shqiptar.

4. duke mos pranuar nevojën e krijimit të shtetit shqiptar, treva e Kosovës konsiderohej si “djepi i shtetit serb”¹⁶, i cili vishej me dy simbole:

a. Patriarkati serb i Pejës - 1346;¹⁷

---

dërmuese të “Serbisë së Vjetër” (H.N. BRAILSFORD: *Macedonia, its races and their future*, London 1906). Vetë autori i hartës së Principatës Serbe, të vitit 1845, Jan Bugarski konstatonte se Bjellopolja është aktualisht shqiptare, ndërsa tre vjet më vonë serbi Davidoviq pranon se “Kosova dhe Metohija (krahina e Pejës) janë të banuara prej shqiptarësh”. (Cituar sipas ISHIRKOV: *Zapadnata Kraichta na blgrskata Zemja*, Sofje 1915).

¹⁵ - Në të vërtetë termi shfaqet për herë të parë në vitin 1845 në *Hartën e principatës së Serbisë* të JAN BUGARSKIT, e shtypur në Beograd po atë vit dhe ku krahina e Bjellopoljes, në jugperëndim të Serbisë paraqitet me emrin “Serbia e Vjetër ose Shqipëria aktuale”, ndërkohë që në gjeografinë e Vuk Karaxhiçit që doli në Beograd në vitin 1827 nuk gjendet askund kjo shprehje apo diçka e ngjashme me të. Shih gjithashtu ISHIRKOV: *Prinos km etnografiata Makedonskite*, Sofje 1907.

¹⁶ - Në kundërshti me këtë përcaktim të “djepit serb”, vjen dhe studiuesi i gjenezës së popujve sllavë, L. Niederle, i cili vëren se “...atdheu i serbëve në Ballkan ishte shumë i ngushtë në krahasim me tokat që ata pushtuan në shekujt 12-13... kufijtë jugorë të serbëve në shekullin 11 shtriheshin deri në Rashë, në veriperëndim të Novipazarit”. (Shih L. NIEDERLE: *Manuel de l'Antiquite slave*, I, Paris 1923). Ndërsa tek S. STAJONEVIQ: *Iz srpske proshlosti*, Beograd 1923, shohim se “Rashka, bërthama e shtetit feudal serb, shtrihej në skajin lindor të tokave serbe, popullsia e saj merrej kryesisht me blegtori, njihje pak bujqësinë dhe ndodhej midis Dalmacisë, Hungarisë dhe Ilirikut’.

¹⁷ - Sa i përket Patriarkanës së Pejës, duhet thënë se ajo iu shkëput Primatisë Ilire të Ohrit: “...primatitë e Pejës dhe Tërnovës ishin njëloj si Primatia e Ohër-Justinianës. Si njëra dhe tjetra, ishin copëzim i së dytës, i kryer nga selia apostolike. E dyta, domethënë Ohri, ishte shkëputur nga Selaniku me kërkesën e perandorit Justinian, ndërsa dy të tjerat me kërkesën e Arkizhupanit të Serbisë dhe të Joanisit, perandorit të bullgaro-vllehëve...” (ZHAN KLOD FAVERIAL: *Historia e Shqipërisë*, kap. 42, Tiranë 2005). Ndërkohë që në këtë patriarkanë deri në shekullin e nëntëmbëdhjetë meshohej në gjuhën shqipe: Shih për këtë *Kalendari Kombiar* i vitit 1898: “... gjer në shekullin që shkoi kemi pasur dy patrikë, një në Ohër dhe një në Pejë, të cilët përdornin gjuhën shqipe. Këto dy patriarqi i ngritën më 1778 dhe i bashkuan me atë të Stambollit”. Po ashtu, në lidhje me këtë, në “Odnos...”, autori B. Gjurgjeviç shprehet se kisha e Pejës në vitin 1455 ishte nën kontrollin shqiptar, duke përforcuar të vërtetën se kishat në Kosovë ishin së pari romano-shqiptare dhe më pas, me

b. Beteja e Fushë-Kosovës¹⁸, e rrethuar me legendë, në të cilën ishte shfaqur qëndresa serbe ndaj Turqisë. Ndërsa shqiptarët në sytë e Serbisë ishin një

---

ndarjen e Perandorisë, bizantino-shqiptare. Siç vëren dhe Dr. M. Krasniqi: “Ato ishin ndërtuar gjatë qeverisjes bizantine në këto territore të banuara nga shqiptarët. Prandaj ato janë monumente të kulturës së huaj të përvehtësuara nga Serbia dhe të prezantuara para botës si monumentet e saj historike”. (Shih MARK KRASNIQI: *Gjurmë e gjurmime*, Prishtinë 1979).

¹⁸ - Beteja e Fushë-Kosovës, një ngjarje që revokohet fuqishëm nga politika dhe propaganda serbe, në të vërtetë është një betejë e humbur e koalicionit të fuqive ballkanike kundër ushtrisë osmane në vitin 1389. Dëshmitë dhe kronikat e kohës na bëjnë të ditur për këtë koalicion: kështu kronisti osman Shukrullah shkruan “...U dërguan ushtri nga shqiptarët, vllahët, hungarezët, serbët, çekët, bullgarët e venecianët...”; kronisti tjetër Idriz Bitlisi përmend në mënyrë të veçantë pjesëmarrjen e shqiptarëve të krahinës së Shkodrës, princi i së cilës Gjergj II Balsha udhëhoqi 50 mijë vetë në betejë. Të njëjtat të dhëna përsëriten edhe në kronika të tjera osmane, si në ato të Ali dhe Hoxha Sadedinit. Po ashtu Alen Dyselje kumton se “Në kohën e ndeshjes vendimtare të vitit 1389, autorët grekë përmendim krahas serbëve e bullgarëve, edhe shqiptarët e Veriut, ata të Himarës, Epirit dhe të zonës bregdetare” (A. DUCÉLLIER: *La Facade Maritime de L’Albanie au Moyen Age...* Selanik 1981). Ndërsa logofeti i madh i Patriarkanës Ekumenike të Stambollit në kronikën mbi “*Perandorinë Turke*, të përpiluar në shekullin 16, shkruan për pjesëmarrjen e shqiptarëve në betejën e Fushë-Kosovës. Ai thotë se atje morën pjesë arhondë nga Arvanitia, nga viset që quhen Dardani (KOSOVA), Misia (zotërimet e Jonimës) midis Lezhës e Krujës, Akrokerauni (Himara), pastaj Epiri (Muzakajt ku Andrea Muzaka ishte despot i Epirit) dhe nga bregdeti i Adriatikut (emërtim që nënkuptonte principatën e Balshës). Kurrfarë entiteti serb nuk mund të konfigurohet në Kosovë përmes kësaj ngjarjeje, kur sundimi ushtarak i Dushanit kishte 34 vjet që ishte shuar dhe në territoret që ai pushtoi ishin krijuar njësi të pavarura shtetërore. Kështu, Kosova në pjesën më të madhe ishte pjesë e Principatës së Balshajve. Orientimi i Balshajve për në verilindje, i bën ata zotër të Prizrenit dhe një pjese të madhe të Kosovës, mbas vitit 1371 (shih G. GELCICH: *La Zedda e la dinastia dei Balcidi*, Split 1898; dhe M. ORBINI: *Il Regno degli Slavi*, Pesaro 1608). Në *Acta Albaniae Veneta*, vëll. I-II, Vindobonae 1913, 1918, gjejmë njoftime për shtrirjen e territoreve të Balshajve. Sipas këtyre dokumentave, në fillim të viteve ‘60 të shekullit 14, ata e shtrinë sundimin e tyre në Budue, ndërsa në vitet 70 ato përfshinin dhe trevat e Kosovës me pazaret e Prizrenit dhe Novobërdës (Kriva Rjeka), ku u vendosën dhe organet financiare për kontrollin e doganave në këto treva. Ndërsa duke analizuar veprat e artit në objektet e kultit të Patrikanës së

trup i huaj¹⁹; ata, sipas politikës serbe, nuk kishin kurrfarë të drejte historike dhe kulturore.

Të gjitha këto ide u bënë një politikë e përhershme zyrtare me pasoja politike për shqiptarët. Pra, ambicja serbe për krijimin e një shteti thjeshtë serb, gjë që ishte reflektuar me idenë “një shtet, një mbret, një popull”²⁰, nuk arrinte të merrte parasysh simbiozën e gjatë shumëshekullore të evoluimit të etnisë shqiptare dhe asaj serbe, e për pasojë kjo politikë zyrtare mund të funksiononte vetëm përmes ndryshimit të strukturës etnike. Ndërkohë, në anën tjetër gjendej një fuqi e madhe shtetërore si Rusia, e cila frymëzonte krijimin e Lidhjes Ballkanike, që përfshinte politikisht Serbinë, Bullgarinë, Greqinë, Malin e Zi, për dy arsye:

së pari, likuidimin e sundimit të Portës së Lartë.

së dyti, aneksimin e Maqedonisë, Thrakisë e Shqipërisë.

Pejës, Subotiqi vëren se “në Shën Mitër të Pejës, jepet edhe portreti i princit shqiptar Balshës me të birin”. (shih G. SUBOTIQ: *L'eglise Saint Demetrias a la Patriarchie de Pec*, Beograd 1964).

¹⁹ - Deri në vitin 1878 principata e Serbisë kishte vetëm 37 mijë km katrorë (GEORGE CASTELLAN: *Historia e Ballkanit*, Tiranë 1998). Ndërkohë që shqiptarët janë protagonistë të përhershëm të Kosovës dhe më përtej të sanxhakut të Nishit. Madje burimet mund t'i zbresim edhe në shekujt e Mesjetës. Kështu edhe mbas pushtimeve të Milutinit (1283-1321) që u shtrinë përkohësisht deri në Durrës, mbretërit serbë ishin të detyruar t'u njihnin qyteteve shqiptare, përkatësisht në rastin ato tonë të Kosovës, të drejtën të qeveriseshin me statutet e veçanta vendase (shqiptare). Qytetet e Prizrenit e të Novobërdës gëzonin privilegjin që të prisnin monedhat e tyre (Shih S. NOVAKOVIQ: *Zakonski spomenici srpskih drzhava srednjega veka*, Beograd 1912). Kundër këtij sundimi serb do të ketë edhe kryengritje antiserbe në ato vise, ndër të cilat mund të përmendim atë të udhëhequr nga fisniku Dhimitër Suma në vitin 1332 (Shih K. JIRIÇEK: *Istorija srba*, Beograd 1922), kryengritje e cila në vitin 1334 përfshiu rrethin e Prizrenit. Ndërsa për shekullin gjashtëmbëdhjetë vijnë informacionet e përmendura nga Lazar Soranco, i cili flet për Dardaninë (domethënë për të ashtuquajturën “Serbi e Vjetër”) duke thënë se dukagjinët, fis gegë, banojnë Dardaninë, e cila është një vend në kufi me Shqipërinë, i banuar më shumë nga shqiptarë se sa serbë (Shih LAZARO SORANZO: *L'Otomano*, Ferrara 1598). Më tej në *Der neue eroffneten Pforten*, Aubsprung 1701 shkëpusim: “...Princi Karl Filipi në Prishtinë, në Shqipëri në fillim të vitit 1690”, e më tej “... në Prisseran (Prizren), kryeqytet i Shqipërisë, ku ishte vetë arkipeshkvi dhe patriku kelmendas... ku ishin 5000 arnautë, pjesërisht të krishterë dhe pjesërisht turko-shqiptarë (muslimanë)...”.

²⁰ - JENS REUTER: *Shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë 2003, faqe 31.

Këto u shoqëruan me deklaratën e kryeministrit Nikolla Pashiç në vitet 1919-1926 për asimilimin e shqiptarëve nga pikëpamja kuturore dhe kombëtare, e pasuar mëtej nga reforma agrare e ndërmarë nga shteti serb për të likuiduar marrëdhëniet feudale, në vitet 1932-1941. Me këtë u synua gjithashtu të dobësohej sa të ishte e mundur ekzistenca e pronës tokësore të shqiptarëve, të cilët ndiheshin pa mbrojtje dhe kujdesje shtetërore. Ndërsa pikëpamjet e Vukosavljeviqit dhe Balozoviqit shprehen në vitin 1922 në revistën “**Policia**” me artikullin “*Kolonizimi i Kosovës*”, i cili e vlerësonte kolonizimin e Kosovës si një faktor të rëndësishëm për shkombëtarizimin e trevave shqiptare; madje jepte orientimin se vetëm me një kolonizim me plan e në përputhje të plotë me dispozitat ligjore, mund të kishte një sukses të përhershëm. Me këto pikëpamje afrohej edhe Gjorgje Kërstiqi, në punimin e tij *Kolonizimi i Serbisë Jugore*, ku vlerësohet çështja e kolonizimit si çështje shtetërore e dorës së parë, duke zbatuar në mënyrë korrekte nacionalizimin dhe asimilizimin e trevave problematike. Kërstiqi propozonte miratimin e një ligji, i cili të krijonte mundësinë e përmbushjes së interesave të pakicës serbe; një ligj i tillë do të krijonte një lidhje të ngushtë dhe marrëdhënie intime të kolonëve serbë me elementin vendas. Ky orientim pasohej nga orientime të tilla, si: të mos ndërhyhej në punën e autoriteteve agraro-kolonizuese dhe aktiviteti i tyre të motivohej vetëm nga arsyet shtetërore, në mënyrë që vendosja e kolonëve të bëhej e mundur në viset në kufi me Shqipërinë, duke ndërprerë kështu lidhjen me etninë mëmë, dhe asimilimi i shqiptarëve në Jugosllavi të ishte sa më i lehtë. Por e gjithë kjo teori do të ishte pa efektivitet, nëse nuk do të institucionalizohej; kështu u angazhuan Ministria e Reformës Agrare dhe organet vartëse, si Drejtoria e Lartë Agrare e Shkupit. Ajo që është më e rëndësishme, duke e parë nga pikëpamja e teorisë së shtetit, është fakti se këto ide dhe orientime të Gjorgje Kërstiqit u përvetësuan në të gjitha instancat nga aparati shtetëror, i cili, me ndihmën e mjeteve të informimit publik, ndikoi edhe në opinionin e gjerë jugosllav.

Ndërsa sipas Çubrilloviqit²¹, problemi shqiptar në jetën etnike dhe shtetërore serbe nuk ishte çështje e kohëve moderne, por ky problem ka luajtur një rol shumë të rëndësishëm qysh gjatë mesjetës dhe mori rëndësi vendimtare nga fundi i shekullit 17, në kohën kur masat serbe u zhvendosën në drejtim të veriut nga tokat e dikurshme të vjetra të Rashkës, dhe në vend të tyre u vendosën malësorët shqiptarë²². Po sipas tij, shqiptarët gradualisht kanë zbritur nga malet e tyre dhe janë

---

²¹ - VASA ÇUBRILLOVIQ: vep. cit.

²² - Shekulli 17, domethënë viti 1690, është një pikë kruciale mbi të cilën mbështeten teoricienët serbë për të vërtetuar se Kosova është “Serbi e Vjetër” e populluar me shqiptarë të dyndur pas këtij viti nga vise në jug dhe jugperëndim të Kosovës. Viti 1690 është disfata përfundimtare e austriakëve në Luftën Austro-Turke, dhe me rastin e kësaj disfate shqiptarët dhe serbët që morën pjesë si vullnetarë në krah të tyre presupozohet se u shpërngulën në viset pranë Savës. Por në këtë Luftë në krah

vendosur në fushën pjellore të Metohisë e Kosovës, duke depërtuar në veri dhe duke u përhapur në drejtim të Moravës Jugore e Perëndimore; ata nëpërmjet Sharrit zbresin në drejtim të Pollogut dhe prej andej në drejtim të Vardarit. Sipas Çubrilloviqit, kjo ishte mënyra e lëvizjës kolonizuese shqiptare deri në shekullin 20 dhe, për pasojë, “*ata kishin arritur të krijonin trekëndëshin shqiptar, i cili, duke u mbështetur në boshitin e vet Dibër-Rogozna në prapavijën e vet etnike, duke u futur thellë deri në Nish, ndau tokat tona të vjetra të Rashës nga Maqedonia dhe Lugina e Vardarit*”²³. Kjo pykë shqiptare, vijon ai, me elementë anarkistë shqiptarë²⁴, ishte pikërisht faktori që përgjatë shekullit 20 arriti të ndërpriste komunikimin kulturor dhe etnik serb midis tokave të veriut dhe jugut. Kjo ishte arsyeja kryesore pse Serbia vetëm në vitin 1878, nëpërmjet Vranjës e Malit të Zi të Shkupit, krijoi dhe mundi të mbajë lidhje të vazhdueshme me Maqedoninë, e për pasojë të ketë ndikim kulturor e politik në Luginën e Vardarit, për shkak të lidhjeve

---

të austriakëve ishin shqiptarët e Kosovës, Maqedonisë e Sanxhakut me në krye arkiveshin e tyre Pjetër Bogdani, pra gjendeshin para vitit 1690 në këtë trevë. Nëse pati shpërngulje prej Kosovës, ata nuk ishin vetëm serbë, por më së shumti shqiptarë. (shih në lidhje me këtë M. KRASNIQI: *Gjurmë e gjurmime*, Prishtinë 1797; M. KOSTIÇ: *Prilozi istoriji srpsko-arbanskog ustanka 1689-1690*, në **Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju, II**, Beograd 1924). Pastaj dëshmia e arkiveshkit Pjetër Mazreku në vitin 1623 për numrin e banorëve, përkatësinë fetare dhe kombëtare të disa qyteteve të Kosovës flet qartë për shqiptarët si banorë të trevës. Për atë vit, sipas tij, Prizreni për shembull pa kapsur 12.000 mijë banorë muslimanë shqiptarë, 600 serbë dhe 200 katolikë të kombësisë shqiptare (Shih: *Relacione mbi gjendjen e Shqipërisë veriore dhe të mesme në shekullin XVII (1610-1634)*, Tiranë 1963). Po ashtu, një dëshmi më e hershme na vjen nga *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, i përgatitur nga Selami Pulaha, botim i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, Tiranë 1974. Sipas këtij Defteri, Sanxhaku i Shkodrës, përveç tjerash, përfshinte edhe kazanë e Pejës, kazanë e Bihorit, dhe një pjesë të rrethinave të Vuçiternës, Prishtinës dhe Prizrenit. Nga ky dokument historik shihet se në shekullin 15 shqiptarët nuk jetonin vetëm në viset malore dhe nuk merreshin vetëm me blegtori, përkundrazi popullonin territore të gjera, do të thotë dhe viset e rrafshita siç janë Rrafshi i Dukagjinit dhe Rrafshnaltë e Kosovës. Shqiptarët janë të pranishëm edhe në Sanxhakun e Bihorit dhe atë të Pejës, domethënë popullsia shqiptare ishte autoktone që më para ardhjes së turqve dhe se shqiptarët nuk kanë ardhur pas Luftës austro-turke të vitit 1690. Në këtë linjë shihet edhe regjistrimi kadastral turk i Sanxhakut të Prizrenit i vitit 1591 (**Studime Historike**, nr. 1 dhe 2, Tiranë 1976).

²³ - Vasa Çubrilloviq: *vep. cit.*, faqe 319.

²⁴ - Po aty, faqe 319.

gjeografike-rrugore e traditave historike në ato treva. Pikërisht këtë pykë etnike shqiptare filloi ta copëtonte shteti serb²⁵ qysh në kryengritjen e parë, duke dëbuar banorët shqiptarë.

Me interes është pikëpamja e Çubrilloviqit në lidhje me ambicjen e politikës serbe në shërbim të kolonizimit, e cila shoqërohet me një kritikë të ashpër ndaj metodave të ndjekura deri më atëkohë. Sipas tij, nuk kishin dhënë rezultatet e duhura *“metodat e deritanishme të politikës sonë të kolonizimit në jug nuk kanë dhënë ato rezultate të cilat në të vërtetë duhej t'i arrinin dhe që tani qëndron si detyrë e jona e madhe shtetërore”*²⁶.

Kolonizimi i trevave të Kosovës merri një rëndësi jetike nga pikëpamja shtetërore për teoricienët akademikë serbë, e kjo duket edhe më mirë në kohën kur akademiku i mirënjohur Çubrilloviq i konsideronte trevat e veriut dhe të jugut të Malit të Sharrit si diçka jo të rastit. Ky bllok, sipas tij, ishte i një rëndësie të veçantë nacional-shtetërore e strategjike për shtetin serb. Duke iu referuar po atij, duket se politika kolonizuese nuk ishte një politikë afatshkurtër, por përkundrazi, ajo në thelb ishte e vazhdueshme, për më tepër referimi i origjinës së krijimit të shtetit serb, duke filluar që nga shekulli 9, është mbështetur gjithnjë në kontinuitetin e atij ekspansioni, si dhe të tokave të vjetra të Rashës, në të gjitha drejtimet, madje edhe në drejtim të jugut.

Pra, ajo që përbën njëherash edhe demagogjinë e teorisë kolonizuese të shtetit serb është se kjo vazhdimësi ishte ndërprerë nga shqiptarët dhe, përderisa të rivihet lidhja e vjetër e pandërprerë midis Serbisë e Malit të Zi me Maqedoninë në gjerësinë e saj nga Drini deri në Moravën Jugore, politikisht shteti i Serbisë nuk do të ishte i qetë dhe i sigurt në posedimin e kësaj toke. Kjo bëhej për të arritur mundësinë e lidhjeve etnike midis Maqedonisë dhe kjo do të realizohej kur të kishte mundësi lidhëse nga pikëpamja etnike me tokën amë serbe, të cilat nuk i kishin arritur ende. Kjo do të realizohet nëse do të shkatërrohet blloku etnik shqiptar, i cili sipas studimeve të tyre kishte disa favore dhe disfavore për politikës shtetërore serbe:

së pari: pjelloria e grave shqiptare,

së dyti: ndjeshmëria e shqiptarëve ndaj çështjes së tyre,

së treti: kjo racë është e rrënjësuar me gjuhën dhe pronat,

së katërti: shqiptarët janë të aklimatizuar.

Por cilat janë problemet që do të lindin përgjatë kolonizimit?

1. Vëmendja e doktrinës kolonizuese është përqëndruar në trevat jugore dhe pikërisht në malet e Sharrit, për shkak se, pikërisht përqark këtij mali, ose blloku etnik shqiptar, teorikisht dhe praktikisht shikohet nga pikëpamja ushtarake-strategjike, për shkak se zinte një pozitë nga më të rëndësishmet për ekspansionin

---

²⁵ - Po aty, faqe 319

²⁶ - Po aty, faqe 318.

serb, për “vendshpërndarjen e lumenjve ballkanikë në drejtim të detit Adriatik, Detit të Zi e të Egjeut”²⁷.

2. Ishte pikërisht mbajtja e e kësaj pozite strategjike, ajo që vendoste në një masë të konsiderueshme fatin e Ballkanit Qendror, por për më tepër fatin e komunikacionit shumë të rëndësishëm ballkanik Moravë-Vardar²⁸.

3. Nacionalizimi i i krahinës përreth maleve të Sharrit konsiderohej varrosja përgjithnjë e çdo lloj irredentizmi dhe njëherash realizimi përgjithnjë i pushtetit në tokat në fjalë, e kjo konsiderohet e realizuar nga pikëpamja kolonizuese në rastin kur kolonitë serbe që do të zbrisnin nga tokat e veriut, do të takoheshin me njëra-tjetrën në Kosovë dhe në Metohi, pra rreth maleve të Sharrit, të Pollogut, në mënyrë që të mos kishte hapësira deri në trevat e banuara nga popullsi maqedonase.

Por ajo që ishte më e rëndësishme, sipas Çubrilloviqit, ishte shpërngulja në masë e shqiptarëve, që do të thoshte ndërprerja e lidhjeve të fundit midis muslimanëve të Bosnjes dhe të Novi Pazarit, si dhe botës tjetër muslimane²⁹. Por ajo çka i shqetësonte teoricienët akademikë ishte fakti se ajo që do t'i shpëtonte këto shpërngulje masive, ishte fakti se ato shndërrohen në pakica fetare, e vetmja pakicë në Ballkan do të shpejtojë nacionalizimin e tyre³⁰.

Por shpërngulja graduale (kolonizimi gradual) dukej se nuk ishte shumë me efikasitet, për shkak se shqiptarët ishin i vetmi popull që kishte arritur që përgjatë mijëvjeçarit të fundit, jo vetëm kishte rezistuar në bërthamën e shtetit serb të Rashës e Zetës³¹, por mbi të gjitha kjo epiqendër etnike sillte pasoja të tjera; kështu dëmi më i madh që mund t'i sillte shtetit serb ishte fakti se kjo masë etnike shumë vitale bënte të mundur shtyrjen e kufijve etnikë në drejtim të veriut dhe lindjes. Pra, duke e studiuar në këtë pikëpamje kolonizimin e trevave shqiptare, mendohej se mjeti më i mirë gjendej tek përdorimi i brutalitetit shtetëror, përmes një organizimi shtetëror i cili nuk ishte përdorur në mënyrë efikase mbi etnitë problematike për politikën shtetërore serbe.

Teorikisht të bën përshtypje kritika ndaj shtetit, i cili, sipas Çubrilloviqit, nuk kishte qenë i suksesshëm për shkak se, duke filluar që nga viti 1912, nuk kishte një sukses të dukshëm mbi arnautët ose mbi *shqiptarhanen*, sikundër theksojnë teoricienët e kolonizimit serb. Kjo mënyrë trajtimi duket se e ka shqetësimin tek fakti i një lidhjeje organike shqiptare midis etnive shqiptare në territorin politik

---

²⁷ - VASA ÇUBRILLOVIQ: *vep. cit.*, faqe 320.

²⁸ - Kujtojmë këtu se dijetari Georg von Hahn pohon se “është rrjedha e Moravës ajo që ndan krahinën shqiptare nga ajo sllavëve”, ndërsa më tej “pjesa dërmuse e popullsisë në Fushë-Kosovë deri në brigjet e Vardarit e në Shkup është shqiptare” (GEORGE VON HAHN: *Udhëtim nga Beogradi në Selanik*, Vjenë 1868).

²⁹ - Shih *Historia politike shqiptare pas 1912*.

³⁰ - Vasa Çubrilloviq: *vep. cit.*, faqe 320.

³¹ - Po aty, faqe 321.

jugosllav, me Shqipërinë politike, sidomos pas shpalljes së pavarësisë politike shqiptare³², e cila nuk bënte gjë tjetër veçse arrinte të zgjonte ndjenjat nacionale; gjë kjo që e vinte politikën serbe në një pozicion tërësisht ultranacionalist, e kjo duket në atë që theksonte Çubrilloviqi se, “nëse nuk do të qëronin hesapet me shqiptarët në kufi, atëhere për 20 deri në 30 vjet do të kishte një lëvizje irredentiste të tmerrshme, gjurmët e së cilës ishin duke u dukur përgjatë fillimit të shekullit të njëzet, gjurmët e së cilës tashmë po duken dhe në mënyrë të pashmangshme do t’i vënë në pikëpyetje të gjitha zotërimet tona në jug”³³.

Shqetësimi lidhet me faktorët politikë ndërkombëtarë, të cilët duket se janë shumë të ndjeshëm në çështjen e kolonizimit. Duke e parë në këtë pikëpamje, shpërngulja e menjëhershme e shqiptarëve të Jugosllavisë, dukej më e favorshme dhe efektive. Shtetit turk, duke pasur një territor të gjërë, sidomos në lindje, në Azinë e Vogël dhe Kurdistan, të cilat ishin ende të pabanuara dhe të papunuara, krijonte një mundësi të pakufizuar për një kolonizim të brendshëm; kjo hapësirë shikohej si një mundësi e madhe të cilën mund ta popullonin shqiptarët e shpërngulur nga territoret politike jugosllave. Ajo që të bën përshtypje është fakti se edhe shteti turk ishte i interesuar për tërheqjen e një pjese të konsiderueshme shqiptarësh: mendohej që fillimisht të tërhiqte rreth dyqindmijë shqiptarë të shpërngulur, e kjo përbëntë një favor politik të mjaftueshëm për të realizuar në mënyrë ndërkombëtare shpërnguljen e shqiptarëve nga trevate e tyre etnike. Kjo shihej e realizuar nëpërmjet Konventës për shpërngulje, e cila do të realizohej midis shtetit turk dhe atij jugosllav³⁴.

Me formimin e qeverisë së Milan Stojadinoviçit, në Ministrinë e Punëve të Jashtme filluan bisedimet intensive në lidhje me shpërnguljen e shqiptarëve në Turqi. Në vitin 1935 pranë Ministrisë së Jashtme ishte formuar në mënyrë ilegale një Komitet, i cili kishte analizuar projektin bazuar në **Ligjin mbi shtetësinë**, neni 55; kjo u shoqërua me formimin e institucioneve përkatëse, të cilat duhej të merrnin pjesë intensivisht për shpërnguljen e shqiptarëve³⁵. E gjithë çështja ishte që politika kolonizuese të merrte natyrë legale dhe të përfaqësohej politikisht nga shtetet përkatëse. Kjo gjë u realizuar përmes Konferencës ndërkombëtare me përfaqësuesit e shteteve përkatës. Ajo çka realizoi në mënyrë institucionale konferenca, ishte realizimi i shpërnguljes së shqiptarëve drejt Turqisë përmes dy mënyrave:

së pari, shpërngulja në masë e shqiptarëve drejt Turqisë duhej bërë në bazë të një konvente ndërshtetërore.

së dyti, ndërsa pjesa tjetër e popullsisë shqiptare, e cila nuk do të kishte mundësi shpërnguljeje drejt shtetit turk, pra që do të mbetej në shtetin e

---

³² - Shih *Historia politike shqiptare pas vitit 1912*.

³³ - Vasa Çubrilloviq: *vep. cit.*, faqe 321

³⁴ - Po aty, faqe 322

³⁵ - Po aty, faqe 335

Jugosllavisë, parashikohej të asimilohej duke marrë parasysh raportin e popullsisë sllave me atë çka do të ngelej nga shpërngulja, pa harruar që të dy mënyrat e parashikuara do të realizoheshin nëpërmjet metodës së presionit, e shoqëruar me një kundërpropagandë shqiptare, e cila ishte e mundur të realizohej nga shteti shqiptar. Shteti jugosllav kishte përgatitur me kujdes manipulimin e transportimit të shqiptarëve nëpërmjet teknikash interesante, një prej të cilave ishte kështu se shteti turk do të merrte një shpërblim të caktuar, i cili shkonte deri në 15.000 dinarë për çdo familje të shpërngulur, madje u gjend mënyra që çdo familje të ishte mundësisht sa më e madhe: për këtë u gjend zgjidhja përmes manipulimit të familjes me mbimrin përkatës, edhe në rastin kur ishin shumë larg si brezni apo kur nuk kishin një gjak, por duke shfrytëzuar të njëjtin mbiemër, bëhej e mundur përfshirja e një territori shumë të gjerë.

Kjo marrëveshje mbizotërohej nga fryma e dëshirës së popullsisë muslimane, e cila duke banuar në rajonin e Serbisë Jugore, do të largohej nga territori i Mbretërisë Jugosllave me dëshirën e ligjshme për t'iu bashkuar trugut etnik natyror. Pra, duke u manipuluar politikisht në këtë frymë, ishte e lehtë për tu kodifikuar përmes 21 nenesh, të cilët përfshinin të drejtën e migrimit të asaj popullsie muslimane që ishte me origjinë, gjuhë dhe kulturë turke. Ndërsa numri i familjeve që qeveria turke kishte rënë në marrëveshje për t'i pranuar ishte rreth 40.000 familje. Por sipas nenit 3:

“Me familje kuptoheshin personat e një gjaku dhe fëmijët e tyre, të cilët në momentin e nënshkrimit të kësaj konvente, jetojnë në një pronë fshatare të përbashkët dhe të pandarë dhe nën të njëjtin kulm”. Ndërsa të shpërngulurit nuk do të kishin të drejtën e pronës së patundshme, e cila pas largimit të saj, do të konsiderohej shtetërore jugosllave, në kohën kur qeveria jugosllave do t'u paraqesë përfaqësuesve të shtetit turk në Jugosllavi listën vjetore të të shpërngulurve³⁶. Madje ligji parashikonte që në rastin kur të rinjtë muslimanë, familjet e të cilëve janë regjistruar në listën vjetore të të shpërngulurve, dhe që njëherash ishin të mobilizuar në ushtrinë e Mbretërisë Jugosllave, menjëherë do të liroheshin nga shërbimi ushtarak dhe do të shpërnguleheshin së bashku me familjen e tyre. Ndërsa shpërngulja nga pikëpamja legale ishte kodifikuar në mënyrë kolektive, që do të thotë të shpërngulurit ishin pajisur me një pasaportë kolektive (turke), e cila do të dorëzohej nga autoritetet konsullore të qeverisë së Republikës Turke në shtetin jugosllav.

Por ajo që tërheq vëmendjen nga pikëpamja e së drejtës, është fakti se në ligj parashikohej vetëm shpërngulja e popullsisë fshatare, që do të thoshte se shtetit jugosllav i lindte e drejta legjitime për të bërë shpërngulje me detyrim pa marrë parasysh vullnetin e popullsisë kontraktuese. Ndërsa e drejta për shpërngulje e popullsisë qytetare ishte fakultative, që do të thotë vetëm në kohën që muslimanët qytetarë ishin dakort me shpërnguljen drejt shtetit turk. Mëtej, në dy rastet ligji i njëjti të drejtën e popullsisë së shpërngulur vetëm për marrjen e pasurisë së tundshme

---

³⁶ - Po aty.

dhe një pjese të bagëtisë. Pra, po ta krahasojmë me të drejtën në Antikitë, kur Klithseni ndër morri reforma demokratike në Athinë, në mënyrë që të shuantë bazën politike dhe sociale të fisnikërisë fisnore, e cila penalizohej me largimin nga Athina për dhjetë vjet, në asnjë rast nuk bëhej fjalë për shpronësimin e tyre, pasi ata kishin të drejtën e pronës edhe pse për një kohë të caktuar u hiqej e drejta e qytetarisë athinase.

Këtu shtrohet pyetja: pse i drejtohem për referencë të drejtës antike?, mos vallë duket një botë politike dhe juridike e largët dhe, për rrjedhojë, nuk ka vlera krahasuese dhe për kohët moderne? Mendoj se do të ishte e padrejtë që të teorizonim në këtë formë, sepse të gjitha teoritë politike moderne, të cilat kanë arritur të bëjnë revolucion politik dhe juridik, gjithsesi nuk kishin harruar modelin juridik të antikitetit. Jo vetëm kaq, por edhe i referoheshin për të studiuar dukuritë e kohës së tyre, në mënyrë që të ishin sa më koherente në zgjidhjen e problematikës së kohës. Për më tepër, do të ishte e udhës t'i referoheshim doktrinës hegeliane, për të parë njëherash edhe efektet teorike krahasuese: Hegeli, i cili konsiderohet një nga studiuesit që bëri revolucion në studimin e shtetit, gjithsesi i referohet antikitetit helen për të parë mundësitë integruese të etnive të pacivilizuara, e për këtë merr si kampion mundësinë e integritit të fiseve të egra në botën politike helene. Aty ai trajton idenë e një njësimi të brendshëm organik në jetën e shtetit që ishte shfaqur pas admirimit për etnicitetin e lartë të polisit grek, atëherë kur Hegeli kishte mbështetur njësinë dhe identitetin e një populli në një element shpirtëror, në një lidhje organike të padukshme, por mjaft më të fuqishme se çdo bashkim i thjeshtë i jashtëm, në sajë të së cilës një shumicë e thjeshtë, një shumatore individësh shndërrohen në një trupë shpirtërore të gjallë që frymëzohet nga një marrëdhënie e brendshme politike, e cila kërkon si motiv integritimin gradual, duke shmangur dhunën, por mbi të gjitha duke respektuar të drejtën e kohës.

Për shpjegimin e këtij mekanizmi nga pikëpamja politike dhe juridike, Hegelizmi³⁷ si shkollë juridike dhe politike në vitin 1802-1803 mbyll vëzhgimin mbi të drejtën natyrore, duke trajtuar marrëdhëniet tragjike të luftës dhe të vdekjes, duke e konkretizuar përmes procesit të pajtimit të Eumenidëve përpara organizimit politik, domethënë popullit të Athinës, që me gjykimin hyjnor vë në veprim ripajtimit, në mënyrë që Eumenidët të ishin një popull i nderuar dhe të kishin një vend të tyre në qytet, pasi kishin humbur "natyrën e egër" të tyre, duke qenë në fazën kalimtare drejt jetës qytetare.

Duke e parë përmes këtij shembulli, Hegelizmi si shkollë politike jep disa tipare të doktrinës së tij: **1.** Mundësinë e të drejtës së pajtimit; **2.** varësinë e një kulture të mundur kundrejt një kulture triumfuese; **3.** tranzicioni midis dy kulturave, të cilat nga pikëpamja e territorit ishin pranë njëra-tjetrës, por me ndikime platonike në idetë politike në të cilat janë parë gjurmë të një konflikti mes dy kulturave. Përgjigjia hegeliane është shkencore për shkak se përkon me mungesën e rregullave

---

³⁷ - ESKILI: *Orestia*, Tiranë 2006, faqe 7-10.

të lojës politike, të cilat garantojnë sigurinë dhe qarkullimin e etikës politike. Ndërsa institucionalizimi dhe rregullimi i konflikteve mjafton për t'i dhënë zgjidhje problemeve të organizimit shoqëror të kalimit nga një shoqëri agraro-tregtare, në atë agraro-industriale.

Ajo që kërkon të sqarohet në rrafshin e doktrinës politike, është se mendimi politik pas fazës kontraktualiste nuk ka arritur të zbatojë teorinë e rregullave të lojës në kontekstin ndërkombëtar, qoftë edhe në kohët më moderne ballkanike dhe europiane; duke e parë në raport me strukturën dhe filozofinë politike doktrinën e shtetit serb, duket se kësaj teorie i mungon elementi kryesor për të qenë një teori koherente, për shkak se i mungon harmonizimi midis së drejtës natyrore dhe asaj politike, madje kjo e fundit dukshëm e ka mohuar interferimin harmonizues midis tyre. Gjykoj në këtë formë, për faktin se duke iu refruar historisë politike të krizave shtetërore franceze ose angleze, analizat dhe pasojat kanë qenë të dukshme dhe të shpjegueshme, qoftë edhe nga shkak se në sistemet politike përkatëse kanë munguar respektimi i së drejtës politike ndaj asaj natyrore.

Por do të ishte më mirë t'i referoheshim këtu Tomas d'Akuinit, për të dhënë teorinë dhe më pas krahasimin me elementë të caktuar të konceptit bze të doktrinës serbe "Kosova - Serbi e Vjetër". Ajo që ne trashëgojmë nga Akuini është fakti se ai i drejtohet Aristotelit duke shpallur se pushteti në thelb është natyror, domethënë ka rrënjë në vetë natyrën e njeriut, për më tepër pushteti "in concreto" është i mëshiruar nga njerëzit që zgjidhen apo caktohen, pra është një e drejtë thjeshtë njerëzore. Ndërsa në kushtet që një njeri apo një grup njerëzish janë në gjendje të komandojnë legjitimisht një grup njerëzish të tjerë, ky fakt nuk përcaktohet nga Zoti, por nga një emërim thjeshtë njerëzor. Pra ky është rasti për të gjetur burimin zanafillor të pushtetit, në të cilin shoqëria ka aftësi për t'i dhënë vetes ligjet për t'u qeverisur, dhe në rastin që një politikë e caktuar duhet t'i bindet virtytit.

Pra, në thelb kemi teorinë moderne të Monteskesjës, i cili koncepton angazhimin e ndërsjellë, të heshtur apo të hapur, që bën të mundur raportet midis popullit dhe atij që e qeveris. Por nga ana tjetër kemi modelin e e raportit midis shkakut dhe pasojës, i cili vepron në një raport natyror, që do të thotë se aty ku shkak rresht edhe pasoja duhet të rreshtë, pra një varësi e ndërsjellë midis dy subjekteve shkak-pasojë, të cilët përbëjnë një subjektivitet natyral, por pa mohuar as njërin dhe as tjetrin; sipas Akuinit, të gjitha sendeve u përket diçka nga ligji i përjetshëm dhe për rrjedhojë ligji konsiderohet ligj për shkak se është i dekretuar nga sovran. Parë në këtë këndvështrim, do të ishte me interes shkencor fakti se sa kishte zënë vendin e tij vullneti i popullsisë shqiptare në konventën e përbashkët midis shtetit të Mbretërisë Jugosllave dhe shtetit Turk, e cila u pasua nga një sërë nenesh, të cilët bënë të mundur shpërnguljen e popullsisë shqiptare nga trevat e tyre etnike³⁸.

---

³⁸ - Nuk ka asnjë burim deri tani që të zbulojë respektimin e vullnetit të popullsisë muslimane për largimin nga trevat e tyre, për më tepër një shpërngulje selektive,

Pra, po të nisemi nga shtrati shkencor mbi të cilin duhej të ngrihej teoria e shpërnguljes, e paraprirë nga koncepti doktrinar “Kosova - Serbi e Vjetër”, atëherë është më e lehtë për t’iu referuar revolucionarit doktrinar Tomas d’Akuin, i cili në teorinë e tij të së drejtës natyrore ka konceptuar këto ide themelore në mekanizmin e teorisë së tij”

a. harmonizimi i së drejtës natyrore me atë të sistemit politik.

b. e drejta e pronës. **c.**

e drejta e familjes. **d.**

e drejta e martesës.

e. e drejta politike, pavarësisht nga dëshira e saj, duhet ta përfshijë vullnetin e së drejtës natyrore, në të kundërt sistemi politik që ndërtohet, do të shoqërohet nga kriza të vazhdueshme dhe të pazgjidhshme.

Por, duke studiuar me kujdes teoricienët akademikë serbë, duket se ata kërkojnë me të gjitha mënyrat që teoria e tyre, ajo e shpërnguljes, të gjejë përkrahje publike, e kështu i kushtohet rëndësi e veçantë disa faktorëve, që funksionimi i tyre të realizohej natyrshëm në kushtet e një politike moderne. Në radhë të parë, për shpërnguljen e shqiptarëve ishte e domosdoshme të bëhej mjet kleri i tyre dhe njerëzit me influencë, para se shpërngulja të merrte natyrë shtrënguese, e shoqëruar nga agjitorët, të cilët duhet të propagandonin shpërnguljen: duke përshkruar bukurinë e viseve të reja që do të gjenin në Turqi, jetesën e lehtë dhe të këndshme, duke motivuar njëherash fanatizmin fetar dhe krenarinë shtetërore turke³⁹.

Ndërsa, nga ana tjetër, shtypi serb do të bënte propagandën e një shpërnguljeje të rehatshme dhe të zakonshme, duke i hequr tragjedisë elementin më intrigues dhe dramatik, që po iu ndodhte shqiptarëve. Por në këtë lëvizje të pastër politike, nuk mund të ishte indiferent shteti, i cili duhej të shfrytëzonte ligjet deri në fund, në mënyrë që qëndrimi i shqiptarëve në shtetin jugosllav të ishte i pamundur. Kjo do të shoqërohej me vendosjen e gjobave, me taksa, me burgime, zbatimi në mënyrë të pamëshirshme i dispozitave policore, duke detyruar individët të punonin sa më shumë në punë angari, e shoqëruar nga mosnjohja e tapive të vjetra, duke përfshirë shlyerjen e të gjitha borxheve private dhe publike, marrjen e kullotave shtetërore, zhveshjen nga e drejta e koncesioneve, heqjen e lejeve afariste, dyqaneve tregtare, pushimin nga puna shtetërore, private, vetadministruese.

Të gjitha këto mjete shoqëroheshin me organizimin e aksioneve të vjetra çetnike, duke nxitur lëvizjen e një vale të re malazezësh prej bjeshkëve, të cilët do të shkaktonin konflikte të shumta me shqiptarët; përmes përgatitjes së një psikoze sikur shqiptarët kishin ngritur krye dhe, nga ana tjetër, ngjarja duhej përpunuar si një konflikt vëllazëror e fisesh dhe, në rastë nevojë, mund t’i jepej edhe natyrë

---

ashtu sikundër e shpjegon Konventa e përbashkët e shoqëruar me 21 nenet përkatës.

³⁹ - VASA ÇUBRILLOVIQ: *vep. cit.*, faqe 323.

ekonomike. Pra, duke nxitur mosmarrëveshje lokale, të cilat ishin planifikuar të realizoheshin në mënyrë të përgjakshme me mjete efikase, por gjithnjë duke evituar përdorimin e ushtrisë. Kjo mesa duket ishte përpunuar edhe teorikisht⁴⁰, gjë që do të zëvendësohej me kolonistë, me fise malazezë dhe me çetnikë, duke vënë në funksionim djegien në mënyrë ilegale të fshatrave shqiptarë.

LITERATURA E SHFRYTËZUAR:

- *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Botim i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, Tiranë 1990.
  - *Konferenca Kombëtare për formimin e popullit shqiptar, të gjuhës dhe të kulturës së tij*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Tiranë 1988.
  - VASA ÇUBRILLOVIQ: *Shpërngulja shqiptarëve*, Beograd 1937 (dorëshkrim); Po ky material, por me shkurtime, në *E vërteta mbi Kosovën dhe shqiptarët në Jugosllavi*, Botim i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, Tiranë 1990, shih referati *Shpërngulja e arnautëve*.
  - *Relacione mbi gjendjen e Shqipërisë veriore dhe të mesme në shekullin XVII (1610-1634)*, Tiranë 1963.
  - *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, i përgatitur nga Selami Pulaha, botim i Akademisë së Shkencave të Shqipërisë, Tiranë 1974.
  - STUDIME HISTORIKE, nr.dhe 2, Tiranë 1976.
  - MARK KRASNIQI: *Gjurmë dhe gjurmime*, Prishtinë 1979.
  - MIDHAT FRASHËRI: *Shqiptarë dhe sllavë*, Tiranë 1998.
  - ARBEN PUTO: *Shqipëria Politike, 1912-2000*, Tiranë 2008
  - H.N. BRAILSFORD: *Macedonia, its races and their future*, London 1906.
  - AGIMI (revista), Shkodër, vitet 1918, 1919, 1920, 1921.
  - JENS REUTER: *Shqiptarët në Jugosllavi*, Tiranë 2003.
  - G. GELCICH: *La Zedda e la dinastia dei Balscidi*, Split 1898.
  - M. ORBINI: *Il Regno degli Slavi*, Pesaro 1608.
  - *Acta Albaniae Veneta*, vëll. I-II, Vindobonae 1913, 1918, -
  - GEORGE VON HAHN: *Udhëtim nga Beogradi në Selanik*, Vjenë 1868.
  - SKËNDER RIZA: *Historia e Kosovës, shek. XV- XVI*
  - MAREGLEN VERLI: *Reforma agrare kolonizuese në Kosovë*, Tiranë 1992.
  - *Historia e Shqipërisë*, Tiranë 1984.
  - *Historia politike shqiptare pas vitit 1912*
  - K. JIRIČEK: *Istoriya srba*, Beograd 1922.
  - LAZARO SORANZO: *L'Otomano*, Ferrara 1598.
  - SKËNDER RIZA: *Kosova gjatë shekujve XV, XVI, XVII*, Tiranë 1987.
  - ESKILI: *Orestia*, Tiranë 2006, faqe 7-10.
- E tjerë...

---

⁴⁰ - Po aty, faqe 324.

Prof. As. Dr. Nertila Ljarja

(Departamenti i Historisë, Universiteti i Shkodrës)

Prof. As. Dr. Bujar Dugolli

(Departamenti i Historisë, Universiteti i Prishtinës)

Voskopoja qendër kulturore në Shqipërinë, e Ballkanin e shek. XVIII

Abstrakt

Gjatë shek. XVIII, në Shqipëri, si pasojë e shpërbërjes së sistemit të timareve dhe përqendrimit të pushtetit në duart e feudalëve të mëdhenj vendas në shumë qendra u zhvillua jeta qytetare. Pikërisht gjatë këtij shekulli arriti kulmin e zhvillimit ekonomik, tregtar, kulturor dhe arsimor (dhe rënien brenda një kohe të shkurtër) qyteti i Voskopojës, objekt i këtij punimi.

Zhvillimi i arsimit dhe kulturës në këtë vend ndodhi nën ndikimin e lëvizjes iluministe të Evropës Perëndimore. Ai lidhet kryesisht me historinë e kulturës së të gjithë popujve që jetonin në Voskopojë dhe përreth saj si me arumunët, shqiptarët, grekët, bullgarët dhe maqedonasit.

Në këtë qytet u formua “Akademia e Re”, drejtor i së cilës ka qenë Teodor Anastas Kavalioti (1718-1789), një nga mendimtarët më të shquar të epokës post bizantine të Ballkanit. Një tjetër dëshmi e rëndësishme e zhvillimit të këtij vendi ishte gjithashtu biblioteka e pasur dhe shtypshkronja e Voskopojës (1731-1769), e njohur sidomos për legendat e shenjtarëve që u botuan aty.

Fjalët qelës: Voskopoja, Perandoria Osmane, Patrikana, Akademia.

Abstract

During the XVIII century, in Albania, as a consequence of the disintegration of the timars system and the concentration of power in the hands of local feudal lords in many major centers developed civic life. It was during this century that a peak of the economy, trade, culture and education (and fall within a short time) happened in Voskopoja city, the subject of this paper.

The development of education and culture in this place came under the influence of the Western Europe Illuminist movement. It is primarily related to the history and culture of all peoples living in and around Voskopoja, such as the Vlachs, Albanians, Greeks, Bulgarians and Macedonians.

It was in this town that the "New Academy" was formed, its director was Teodor Anastas Kavalioti (1718-1789), one of the most prominent thinkers of the postbizantine era in the Balkans. Another important evidence of the development of the country was also Voskopoja's rich library and its printing house (1731-1769), known especially for the legends of saints that were published there.

Keywords: Voskopoja, Perandoria Osmane, Patrikana, Akademia.

Hyrje

Gjatë shek.XVIII, si pasojë e shpëbërjes së sistemit të timareve dhe e përqëndrimit në duart e feudalëve vendas të shumë çifligjeve u arrit në një lloj autonomie vendore duke i bërë këto feudalë më të pavarur nga pushteti i centralizuar i Perandorisë Osmane. Nëpërmjet përqëndrimit të pushtetit në duart e feudalëve të mëdhenj vendas dhe nën sundimin autonom të dy pashallaqeve më të mëdhenj shqiptar, ai i Bushatllijve në Veri dhe Ali Pashë Tepelenës në Jug, lulëzoi jeta qytetare në disa qendra si Shkodër, Durrës, Janinë, Prizren, Berat, Korçë, Voskopojë, Elbasan, Gjakovë, Shkup etj. Këto qytete u bënë pika të rëndësishme zejtare, tregtare dhe kulturore jo vetëm për trevat shqiptare por për mbarë trevat e Ballkanit perëndimor, duke u kthyer gjithashtu në ura ndërlidhëse tregtare edhe evropiane. *“Të lidhura me mijra lidhje ekonomike e të prejardhjes së banorëve me ambientin e tyre shqiptar, këto qytete nuk mund të konsiderohen kurrësesi “formacione sociale popullsish të huaja” – siç është menduar në përgjithësi për qytetet ballkanike të kësaj kohe.”*⁴¹ Pikërisht gjatë këtij shekulli arriti kulmin e zhvillimit ekonomik, tregtar, kulturor dhe arsimor (dhe rënien brenda një kohe të shkurtër) qyteti i Voskopojës⁴², objekt i këtij punimi.

Në lidhje me themelimin e këtij qyteti, për emrin e tij dhe përbërjen etnike ka mendime të ndryshme nga studiues vendas dhe të huaj.⁴³ Sipas

---

⁴¹Aleks Buda, “Vendi i shqiptarëve në historinë evropiane të shekujve VIII-XVIII”, *Studime Historike*, Viti XXI (IV), nr. 1, 1967, Tiranë, f. 18.

⁴²Sipas studiuesit Alfret Uçi studimet e sotme dalloj në tre faza të zhvillimit të Voskopojës: 1. Shek. XIV-XVI – Voskopoja ka qenë një fshat i madh që erdhi duke u rritur deri në një qytezë; 2. Nga shek. XV deri në fund të shek.XVIIku pat një rritje të shpejtë urbane dhe u bë një nga qytetet më të mëdhenj të vendit; 3. Mesi i shek. XVIII deri në fillim të shek. XX kur pësoi shkatërrimet të njëpasnjëshme duke u kthyer në një fshat të shek. XX. Alfred Uçi, Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavaliotit, Shtypshkronja “Mësonjëtorja”, Tiranë, 2004, f. 60.

⁴³“Supozimet e gabuara për datën e themelimit të qytetit e kanë burimin edhe në faktin se shpesh nuk bëhet dallimi midis “vendbanimit”, “fshatit” dhe “qytetit”. Si rregull, të gjithë qytete mesjetarë kanë qenë krijuar në vendbanimet më të hershme, ku nuk mungonin

Pukëvilit ndërtimi i tij është bërë mbi qytetin e vjetër të fisit të moskëve, kur sipas studiuesit Stilian Adhami ky fis nuk ka ekzistuar në këto anë dhe gjithashtu s'është gjetur asnjë objekt për ta vërtetuar këtë⁴⁴. Ndërsa albanologu G.Hahn mendon se Voskopoja është ndërtuar në vitin 1388 nga një prijës i derës së Muzakëve⁴⁵ Por këto mbeten në kuadrin e gojëdhënave dhe s'kanë ndonjë bazë burimore historike. Ndër burimet historike më të rëndësishme për këtë çështje mund të shërbejë kodiku i Manastirit të Shën-Prodhromit që daton qytetin rreth shek. XIV dhe një pikturë murale në kishën më të vjetër atë të Shëne Premtes e shek. XIV.⁴⁶

Emri i qytetit në burime të ndryshme të shkruara ndeshet në trajta të ndryshme si: Voskopolis, Voskopol (në dokumentet venedikase), Moskopolis, Moskopole (fillimisht në librat e shtypur në shtypshkronjën e qytetit dhe pastaj në ato të shtypur në Venedik, Vjenë etj.), Voskopoje dhe në gjuhën e popullit Vockepoje dhe Voskopoje.⁴⁷

Përfundime mjaft kontradiktore ka edhe në lidhje me përbërjen etnike të Voskopojes. Sipas studiuesit Aurel Plasari: *“Po t'i mbledhësh tezat dhe hipotezat kamufluense rreth kompozitës etnike të qytetit të Voskopojes, tri*

---

kushtet e përshtatshme edhe për një rritje të mëtejshme, domethë në për shndërrimin e fshatrave në qytete.... S'ka asnjë fakt e dëshmi bindëse që të provonte se Voskopoja të ketë qenë themeluar qysh në fillim si qytet, kurse është mjaft e besueshme të ketë qenë në fillim e në vazhden e shekujve një vendbanim i vogël, një fshat dhe pastaj, në rrethana historike të favorshme, të jetë zhvilluar si një qytezë e pastaj të jetë bërë qytet i madh”. Alfred Uçi, Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavaliotit, Shtypshkronja “Mësonjëtorja”, Tiranë, 2004, f. 52-53.

44 Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 13.

Shih edhe: Aurel Plasari, Fenomeni Voskopoje, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 14-15.

45 Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 12-13. Sipas gojëdhënave qyteti ishte formuar nga familja e madhe e Muzakajve të Beratit. Bardhyli, “...”Hylli i Dritës, Vjeta XV 1939, 11-12, f. 600-604.

46 Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 13-14.

47 Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 14.

dalin elementët e diskutuara si përbërës etnik të saj: vlllehë, shqiptar dhe grekë. Prania e çdonjërit prej këtyre elementëve vjen e dëshmuar në masa të ndryshme, çfarë e ka favorizuar edhe kamuflazhin për të krijuar variantet e një qyteti përkatësisht vetëm “të vlllehëve” (historiografia rumune), vetëm “të grekëve” (historiografia greke), ndonjëherë edhe vetëm “të shqiptarëve” (historiografia shqiptare). Në përfitim të këtij aspekti kamuflazhi kanë dhënë pjesën e vet të ndihmës edhe autorë seriozë.”⁴⁸

Në fillimet e saj Voskopoja sipas gojëdhënave ka qenë një vendbanim shqiptar. Pukëvili “themelimin e qytetit” nga arumunët e vendos në shek. XIV dhe deri në shekullin e XVII ajo vazhdonte të banohej nga barinj të arumunë të dhenve. Në Voskopoje erdhën me shumicë edhe banorë arumunë nga Pindi dhe vise të tjera greke.⁴⁹ Me vendosjen e pushtimit otoman popullsia e krishterë vendase e Ballkanit, për t’iu shmangur islamizimit, u detyrua që të tërhiqej në vise malore. Si rrjedhojë Voskopoja, e favorshme për nga pozita gjeografike në mes të maleve dhe kryqëzimit të rrugëve të shumta të komunikacionit, u zmadhua me popullsi të ardhur nga fshatra të zonave të ndryshme shqiptare dhe grupe etnike vlllehe nga vise shqiptare dhe vise tjera të Ballkanit.

Studiuesi Pyefussi në monografinë e tij mbron mendimin se në fund të shek. VII Voskopoja ka qenë një katund veror arumun i banuar nga barinj të dhenve, por gjithashtu ai vetë shprehet se popullsia e krishterë vendase u tërhoq nëpër malësi (me pushtimin otoman të Europës Juglindore)⁵⁰. Pra, ne mund të mendojmë se ka qenë një vendbanim i vogël shqiptar që u shtua me këtë popullsi të ardhur. Kjo popullsi e ardhur me

---

48 Aurel Plasari, Fenomeni i Voskopojes, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 24.

49 Max Demeter Peyfuss, Shtypshkronja e Voskopojes, 1731-1769, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë, f. 34.

50 Max Demeter Peyfuss, Shtypshkronja e Voskopojes, 1731-1769, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë, f. 34.

shumicë nga zonat e Pindit të Greqisë flisnin gjuhën greke, por kjo s' duhet të shërbejë si fakt për ta quajtur Voskopojeën një qytet grek, ku fakt është se ajo ishte e pozicionuar gjeografikisht brenda një hapësire shqiptare.

Burime kryesore në lidhje me etnicitetin e banorëve të kësaj zone janë letërkëmbimet e konsujve venedikas në Durrës, në të cilat tregtarët voskopojarë shfaqen si “tregtarë grekë”. Por kjo ka të bëjë me gjuhën e tregtisë, duke pasur parasysh se gjuha greke në këtë periudhë ishte jo vetëm gjuha e kishës dhe arsimit, ose me faktin se në shek. XVII-XIX shpesh të krishterët ortodoksë ballkanas quheshin “grekë”. Por në këto dokumenta nuk mungon edhe emërtimi “tregtar shqiptar”⁵¹. Ndërsa në peticionet e hartuara nga bashkësia ortodokse voskopojsare me banim në Hungari që kërkonte formimin e një bashkësie më vete ato shpreheshin qartë se nuk ishin grekë, por vllahë dhe shqiptarë të ardhur nga Voskopoja e Shqipërisë.⁵²

Përbërja etnike e qytetit nënkuptohet edhe nga statutet e esnafëve të qytetit, ku flitet ndër të tjera edhe për marrëdhëniet mes “vendasve” dhe të “huajve”. Por burime indirekte shumë të rëndësishëm janë fjalorët greqisht-vllahisht-shqip i Teodor Kavaliotit (1770) dhe ai greqisht-vllahisht-bullgarisht-shqip i Daniel Voskopojarit (1794). “*Nuk mund të ketë dyshim që libra të tillë, sado qofshin të thjeshtë, janë hartuar për të përmbushur nevoja*

---

51 “Në korrespondencën me Venedikun një pjesë e mirë e tregtarëve të quajtur “mercanti albanesi” (tregtarë shqiptar) janë voskopojarë dhe vithkuqarë, sikundër del nga dokumentet që flasin për varën tregtare më të madhe voskopojsare, Jirasit (Gjirasit, Hirasit) e më pas Sinasit, vithkuqarë të hedhur në Voskopojeë.” Stilian Adhami, “Marrëdhëniet ekonomike, shoqërore dhe kulturore midis Vithkuqit dhe Voskopojsës në shekullin e lulëzimit të tyre”. Monumentet, 17, 1979, Ministria e Arsimit e Kulturës, Instituti i Monumenteve të Kulturës, Tiranë, f. 71-78.

52 Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 18-19..

Shih edhe: - Aurel Plasari, Fenomen i Voskopojsë, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 27-28.

- Alfred Uçi, Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavaliotit, Shtypshkronja “Mësonjëtorja”, Tiranë, 2004, f. 58.

kulturore/në mos edhe “kombëtare”/të një popullsie qytetare të përzier etnikisht dhe gjuhësisht.”⁵³

Në lidhje me numrin e banorëve në periudhën kulmore të zhvillimit të qytetit ka të dhëna të ndryshme, ku në disa raste ky numër ekzagjerohet (60.000 banorë).Ndërsa studiuesi Stilian Adhami, duke u mbështetur edhe në ndërtimin urbanistik llogarit se në shek.XVIII popullsia maksimale e Voskopojës ka arritur shifrat 15.000-20.000, duke qenë kështu një ndër qytetet e mëdha të Ballkanit.⁵⁴

Duke qenë një treve e pasur me kullota, blegtoria ka qenë baza kryesore e ekonomisë që në shek. XVII dhe ka luajtur rol të rëndësishëm në zhvillimin e mëtejshëm të qytetit.Zhvillimi i zejtarisë së tekstileve të leshta, të metalpunuesve, të armëtarëve, të këpucarëve, të gurë skalitësve, të rrobaqepësve, të ndërtuesve, të bojaxhinjve, të marangozëve, të samarxhiut, të sapunxhiut etj. solli lindjen më vonë edhe të zejtarisë së sendeve të luksit. Rritja e prodhimit për treg, bëri që një pjesë e tyre të blihej me çmime të lira dhe të transportohej nga tregtarët voskopojarë me karvanë fillimisht në Korçë pastaj dhe në qytete të tjera të Shqipërisë (në fillim të shek. XVIII tregtarët voskopojarë shkonin deri në Shkodër), duke arritur kështu në fitime të mëdha. Që në fund të shek. XVII dhe në fillim të shek. XVIII prodhimet filluan të tregtoheshin edhe në tregjet e Ballkanit, Evropës dhe Azisë së Vogël etj. Dokumentet e Arkivit Shtetëror të Venedikut flasin për marrëdhënie tregtare mes Voskopojës dhe Venedikut që zgjatën për më shumë se një gjysëm shekulli.⁵⁵

---

53 Aurel Plasari, Fenomeni Voskopojë, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 28.

54 Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 17.

Shih edhe: Max Demeter Peyfuss, Shtypshkronja e Voskopojës, 1731-1769, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë, f. 41-42.

⁵⁵ Për më tepër shih: Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 37-47.

Një rol të rëndësishëm për organizimin dhe mbrojtjen e prodhimit dhe të shitjes së tij, në kushtet e regjimit feudal ushtarak osman, luajtën esnafët ose rufetët. Ato ishin organizata ekonomike, shoqërore dhe kulturore që bashkonin zejtarë të një ose më shumë profesioneve dhe të tregtarëve të organizuara mjaft mirë, madje dhe me rregullore ose statut ku përcaktoheshin juridikisht marrëdhëniet mes tyre.⁵⁶ Përsa i përket të dhënave rreth numrit të tyre ka mendime të ndryshme: shifrat variojnë nga 14 deri në 50⁵⁷.

Studiuesi Ilo Mitkë-Qafëzezi në një nga shkrimet e tij në revistën “Leka” rreth korporatave shqiptare (rregullorja e rufetit (isnafit) të bakajve të Voskopojës të v.1779) thekson se kanë qenë 17 korporata të zejtarëve dhe tregtarëve që kanë punuar përveç se me Perandorinë Turke edhe me Venedikun, Budapestin, Vjenën etj. duke eksportuar dhe importuar mallra

---

56 -Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 30-33.

-Alfred Uçi, Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavaliotit, Shtypshkronja “Mësonjëtorja”, Tiranë, 2004, f. 60-61.

-Aurel Plasari, Fenomeni Voskopojë, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 41-42.

57 -Max Demeter Peyfuss, Shtypshkronja e Voskopojës, 1731-1769, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë, f. 37.

-“Në Voskopojë numëroheshin rreth 20-30 bashkime esnafësh, që prodhonin jo vetëm për konsumin e brendshëm të qytetit, por edhe për të eksportuar mallra të ndryshme në qytetet përreth si në Ohër, Korçë, Elbasan, Berat, Kavajë, Kostur, Janinë, Larisë, madje edhe në vende të tjera më të largëta.” Alfred Uçi, Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavaliotit, Shtypshkronja “Mësonjëtorja”, Tiranë, 2004, f. 62.

-“Të ndryshme dhe kontradiktore janë burimet në lidhje me numërin e rufetëve në shekullin e lulëzimit të Voskopojës. Nga kronikat më të vjetra del se në rufete ishin organizuar të gjitha degët e zejtarisë dhe të tregtisë. Një dokument i vitit 1791 nga Vjena thotë se qyteti kishte 14 rufete.... Disa autorë këtë numër e ngrejsh në 17, madje deri në 50, por pa dokumentim. Duke u mbështetur për analogjinë të dhënat burimore për numërin e rufetëve të kësaj kohe në disa qytete të tjera, në Voskopojë, duhet të ketë pasur 20-30 rufete të ndryshme.” Stilian Adhami, Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1989, f. 32.

-“Zejtarët dhe tregtarët ishin organizuar në rreth 20 esnafa e korporata...” Aleks Buda, “Vendi dhe rëndësia e qytetit të Voskopojës në historinë e kulturës shqiptare të shekullit XVIII”. Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Instituti i Historisë, Shkrime historike, vëll. I, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1986, f. 360-368.

-Sipas të dhënave të burimeve që përdor studiuesi Aurel Plasari në studimin e tij, kemi dy shifra. Në njërin burim 14 korporata dhe në tjetrin 50 korporata. Aurel Plasari, Fenomeni Voskopojë, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 41.

me karvane. Nga pikëpamja e mënyrës së veprimit të këtyre korporatave në lidhje me zhvillimin e arsimit dhe të kulturës krahasohen me veprimtarinë e sotme të Ministrisë së Arsimit. Çdo rufet kishte për detyrë që për çdo vit të mbante me burse një nxënës në shkollat e qytetit ose jashtë vendit. Kjo shprehet në kodikun e shkurtër të Kishës Zonj'e Madhe (Katedralia Metropolitane e Voskopojës): *“Rufetërat e bekuara muar në përsipër të spudhaksin me të prishurat e tyre secili nga një djalë në mësimet Elenishte, fillosofishte edhe theollogjishte mot-për-mot gjithnjë. I përjetëshem qoftë kujtimi i tyre tri herë.”* Një nga këto djem që kanë studiuar me bursa të korporatave ka qenë edhe Kavalioti.⁵⁸

Një ndihmesë të madhe dhanë këto rufete në zhvillimin e degëve të reja të zejtarisë, në përhapjen e tregut, në ndërtime publike dhe fetare, për bamirësi dhe në jetën kulturore dhe arsimore të qytetit. *“... Sepse qenë korporatat që në këto fusha vepronin si sponsori më i fuqishëm në qytet: mbështetnin ndërtimin e objekteve të kultit dhe atyre social-kulturore, ndihmonin në mbajtjen e shkollave dhe, në përgjithësi, të institucioneve publike; ato ndihmuan, për shembull, në mbledhjen e fondeve për ndërtimin e shtypshkronjës dhe të Akademisë; ato dërgonin bursistë, me shpenzimet e tyre, në shkollat e Gadishullit, por edhe në universitetet e Europës; edhe vetë Kavalioti, simbas Zavirast, i kreu studimet me një bursë të lidhur nga korporata e bakejve; korporatat themeluan “jetimore” (orfanodhioiketerion) dhe “arkën e të varfërve” (kassa ton ptohon); ato siguronin funksionimin e spitalit, të asistencës sociale në qytet etj”.*⁵⁹

Ndonëse duke qenë se popujt e krishterë të Ballkanit ishin administrativisht nën Patrikanën e Kostandinopojës dhe pavarësisht faktit se

---

58 Ilo Mitkë-Qafëzezi, “Korporatat e Shqipërisë së qëmoçme (Një rregullore historike e rufetit (isnafit) të bakajve të Voskopojës të v. 1779)”, LEKA, VII/1935, nr. 1, Shtyp.”Zoja e Paperlyeme”, Shkoder, f. 13-14.

59 Aurel Plasari, Fenomeni Voskopojë, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 42-43.

në rrethet zejtare, tregtare dhe intelektuale voskopojare ndikoi kultura greke dhe si gjuhë tregtare, administrative dhe kulturore përdorej vetëm greqishtja, një pjesë e borgjezisë së vogël qytetare me prirje ideologjike perëndimore, nën ndikimin e kulturës së iluminizmit europian, ishin të interesuar ndaj autonomisë vendore dhe zhvillimit kulturor dhe arsimor edhe pse në gjuhën greke. Kjo prirje gjeti përkrahje nga Patrikana e Ohrit që ishte në konflikt me Patrikanën e Kostandinopojës (kleri vendas maqedon, shqiptar dhe bullgar ishin në konflikt me klerin grek të Fanarit, që kishte privilegjin nga sulltani për të sunduar mbi të gjithë ortodoksinë). Duke qenë se në krye të Patrikanës së Ohrit ishte një voskopojar (Josaf Voskopojari), në këtë periudhë Voskopoja u bë një qendër kulturore e rëndësishme për këtë Patrikanë. Këtë e thekson edhe studiuesi Aleks Buda: *“Pikërisht këtu, në vitet 60 të shekullit XVIII, kishte shpërthyer një luftë e ashpër midis klerit vendas, midis të cilëve kishte edhe shumë klerikë shqiptarë, dhe Patrikanës së Stambollit (Kostandinopojës). Në këtë luftë kishtarë ishte fjala për të mbajtur interesat ekonomike të klerit vendas, po dhe traditat e tij kulturore kundër parimit të helenizimit dhe universalizimit të kishës së Stambollit (Kostandinopojës). Edhe në këtë partikularizëm të kishës vendase gjetën shprehje disa tradita kombëtare vendase; prandaj nuk është e pakuptueshme që elementi ortodoks shqiptar kërkonte mbështetje dhe deri në një farë mase edhe gjeti në traditat kishtarë sllave të Patrikanës së Ohrit. Unë besoj të kemi treguar në shembullin e Voskopojës sesi në kuadrin e traditës, të përfaqësuar nga universalizmi panballkanik i krishter-ortodoks që përdorte gjuhën greke, fillojnë të gjallërohen tashmë elementë të rinj racionalë partikularistë vendas, të përfaqësuar nga një pjesë e inteligjencies së re didaskalike...”*⁶⁰

60Aleks Buda, “Vendi dhe rëndësia e qytetit të Voskopojës në historinë e kulturës shqiptare të shekullit XVIII”. Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Instituti i Historisë, Shkrime historike, vëll. I, Shtëpia botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1986, f. 360-368.

Mbi bazën e një ekonomie, një arkitekture dhe urbanizimi të zhvilluar, në një qytet ku ndërtoheshin kishat me afreske dhe punime të tjera artistike, ndërtimet monumentale publike etj., u arrit në një lulëzim kulturor ku spikasin tre monumente të kulturës dhe arsimit shqiptar, pse jo edhe atij ballkanik në përgjithësi, dhe voskopojar në veçanti: shtypshkronja, biblioteka dhe “Akademia e Re”. *“Nuk ishte numri i kishave që i dha Voskopojes namin si “Athina e periudhës turke”, ..., apo madje edhe “Parisi i Ballkanit”, por institucionet e saj kulturore dhe arsimore, si shtypshkronja, dhe sidomose ashtuquajtura “Akademi e Re”...⁶¹”*

Në Voskopoje ka pasur shkolla në gjuhën greke që në shekullin XVII, ashtu si dhe në qytete dhe fshatra të tjera shqiptare me popullsi ortodokse ku jepnin mësim mësues të huaj por edhe vendas. Rritja e nivelit të këtyre shkollave çoi në vitin 1744 në formimin e një shkolle të një niveli më të lartë të Akademisë së Re që mori emrin nga Akademia e Platonit, për tu krahasuar me të. Në kodikun e Voskopojes (manastiri i Shën Prodhrom) shkruhet: *“I Më 1750 themelohet shkolla “Akademia e Re” me një kolek të ndihma prej 634 mijë asperash, nga të cilat 562 mijë i japin arkondët dhe isnafët (korporatat) e Voskopojes; kusurin e paskan dhënë Patriku Ioasaf (Voskopojar) i Ohrisë, Dhespoti i Kosturit dhe Igumeni i Shën-Naumit. Drejtor i parë i Akademisë zgjidhet Fort i Mençuri, i Kënduari e Fort i Miri Dhaskal Protopapë Kavalliotti...”⁶²* Nga kjo Akademi u arsimua një numër i madh studentësh që u bënë të njohur nga veprimtaria e mëvonshme që ato zhvilluan brenda vendit por edhe në vende të ndryshme të Europës.⁶³ Nuk

---

61 Max Demeter Peyfuss, Shtypshkronja e Voskopojes, 1731-1769, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë, f. 42.

62 Ilo Mitkë-Qafëzezi, “Dokumenta, akte dhe shënime për historinë shqiptare të qindvjetëve XVII, XVIII e XIX”, LEKA, VII/1935, nr 12, Shtyp. “Zoja e Paperlyeme”, Shkoder, f. 510-514.

63 “Ambrosios Pamberis më 1769 një nga burrat më të dijsëm të Europës që përveç librave të ndryshëm, shkroi në gjuhën helenike vjershat karqinike (që këndohen mbarë e

mund të lëmë pa përmendur këtu shkurtimisht veprimtarinë e jashtëzakonshme të Teodor Anastas Kavaliotit (1718-1789), “*kryefigura e qytetërimit të Voskopojës*”⁶⁴, drejtuesit të Akademisë së Re, profesor, filolog, predikator, një nga mendimtarët më të shquar të epokës post-bizantine të Ballkanit, përhapës i ideve të iluminizmit dhe të racionalizmit në Europën Perëndimore.⁶⁵ Pikëpamjet iluministe filozofike të Kavaliotit shprehen në tre veprat e tij madhore, tashmë të përkthyera në gjuhën shqipe: “Fizika”,

---

mbrapsht e kanë po atë kuptim); Dhanil Pamberi, Athanas Sterjo, Grigor Çekani një nga filozofët dhe filologët më të shquar të Europës që shkroi shumë vepra në gjuhë helene dhe latine e u dekorua nga shumë shtete të Europës për diturinë e tij; Familja e Baron Sinës që krijuan bankën më të madhe të Europës, ndërtuan Akademinë Sinaike në Athinë, Asteroskopin, urën e Budapestit; Gjeneral K.Smolenski, Ministër i Luftës në Greqi që i dha lavdi Greqisë në vitin 1897; Dh.Akutas që më 1745 botoi në Rumani Gramatikën e parë dhe shumë vepra të tjera; Theodhor Kavalioti në vitin 1750 ish drejtues i Akademisë së Voskopojës dhe predikator, përktheu shumë këngë kishtare (shumë dorëshkrime gjenden edhe sot në Bukuresht); Helena Grabovani 1815 një grua nga Voskopoja dhe një nga paria e shoqërive maqedono- romene në Vjenë; M.Bojaxhi më 1817 ish profesor në Universitetin e Vjenës, një nga patriotët më të mëdhenj romen që mes veprave të shumta të tij përmendet “Lumea inqipuute”; Baroni Shaguna që la të gjithë pasurinë e tij për zhvillimin e shkollave Maqedono- romene; Baroni Mukijo me shpenzimet e tij mbajti ligjëratat në universitete të ndryshme të Europës për lartësimin e kulturës në Romani; Thoma Ionesac një mjek kirurg i famshëm; Taqe Ionesku Ministër i Romanisë; Julio Ballauri profesor dhe rektor i Universitetit dhe sekretar i Ministrisë së Arsimit të Romanisë; Naumoviç Ministër i Oborrit Mbretëror të Aleksandrit, Krajlit të Serbisë; Dragush Anastasieviç profesor i arkeologjisë në Universitetin e Beogradit dhe komandant i kështjellës së Beogradit; Mina Llazeroviç që u vra në LIB.”Bardhyli, “Historija e Biblotekave në Shqipërië. Biblotekat dhe biblotektarët”, Hylli i Dritës, Vjeta XV 1939, 11-12, f. 600-604.

64Aurel Plasari, Fenomeni Voskopojë, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 47.

65Shkolla u krijua më 1744, por ai që e riorganizoi në mënyrë të merituar “Akademinë e Re” dhe e bëri të jetë me të vërtetë “akros stolismos tis politeias”-stolia e përsosur e qytetit ishte Kavalioti që siç shkruhet për të ai ishte “shpirti i shkollës së lartë”. Profesori gjerman Johann Thunman, i Universitetit të Halle-s (në Saksoni të Gjermanisë) i cili e ka njohur shumë mirë klerikun voskopojar në veprën e tij Untersuchungen, thotë: “Protopapa Theodhor Kavallioti është njënjëri shumë i mësuar, më i mësuar nga gjithë populli i tij.Përveç gjuhërave që di, ka studiuar me shumë dobi edhe filozofinë e matematikën. Nga-që gjuhërat gërqisht, shqip e vllarisht (cëncarisht), i zotëron si gjuhëra mëmore (amtare) bashk atdhetari i tij Zotëria Jorgji Trikupa i mbiemëruar në Venetik Kosmiski, një tregtar mëmëdhedashës e mik i diturisë, e pat nagasurë që të shkruajë librin “Protopeiri” (provë apo praktikë e parë) edhe e shtypi (Jorgj Trikupa) në Venedik me të prishurat e tija” (fq.178)Ilo Mitkë-Qafëzezi, “Priftër të qëmoçëm punëtor të shqipes. Protopapa Theodhor Nastas-Kavallioti Voskopojari (1726-89)”, LEKA, VI/1934, nr.8, Shtyp.”Zoja e Paperlyeme”, Shkoder,fq.268-274.

“Metafizika” dhe “Logjika” (Prof. Alfred Uçi trajton gjerësisht filozofinë e Kavaliotit në veprën e tij “Filozofia e T.A. Kavaliotit dhe Akademia e Re e Voskopojës”). Por Kavalioti është dhe hartuesi i fjalorit tre gjuhësh greqisht-vllahisht-shqip prej 1070 fjalësh.⁶⁶ Johann Thunmann ka botuar në Leipzig në vitin 1774 veprën *Untersuchungen* në të cilën jep dhe një ribotim të plotë të fjalorit i marrë nga origjinali i botuar në Venedik më 1770, të cilit i shton vetë dhe një gjuhë të katërt, latinishten. Fjalori i Kavaliotit botuar nga Thunmann i ka dhënë ndihmë të madhe albanologëve dhe rumanologëve për njohjen e gjuhës shqipe dhe vllahishte. Sipas Prof. Atë Gaetano Petrotta kjo vepër ka qenë e domosdoshme për njohjen e shqipes pasi *Fjalori* i Don Bardhit (1635) dhe *Doktrina e Krështerë* e Don Budit (1618 dhe bot. II 1664) nuk gjenden kollaj. Pra, fjalori i Kavaliotit është një thesar i çmuar i gjuhës shqipe.⁶⁷

66Ilo Mitkë-Qafëzezi shkruan rreth veprës së Victor Papacostea, profesor i Universitetit të Bukureshtit, “Povestea unei carti, Protopiria lui Cavalioti” (rrëfenjë e një libri), i cili analizon dy fjalorët, përkatësisht atë tre gjuhësh të Kavaliotit dhe atë katër gjuhësh të Dhanillit (Ikonomi Dhanill M.Adham – Haxhiu Voskopojari 1754-1811)

“Këta dy shkrime mundet të numërohen si dhurataa më të bukura të falura për kulturën e popujve balkanas, të detyruara lëvizjes mendore të Voskopojës. Mbi themel të këtyre u patën bërë studimet e para për studimet e para për të njohurit e gjuhës shqipe, të bullgarishtes e të vllahishtes ... ”

Ndërsa për figurën e Kavaliotit ai shprehet: “Pasi bën një përsëritje shkurtazi të sa ka shkruar më parë, te monografia e 1932-së, mbi Kavalliotin si burrë me dituri të gjerë, i admiruar jo vetëm me Mëmëdheun Shqipëri po ndër të terë “Mbretërinë kulturore të Elladhës”⁶⁶ gjer në Bukuresht dhe në lasi, ndër Akademirat princore nder të cilat dhaskenj e mathitinj⁶⁶ i patnë perdorur vjete e vjete në kopje dore, kurset e tija të logjikës, të metafizikës dhe të fizikës,...” Ilo Mitkë-Qafëzezi, “Rrëfenja e një libri. Protopiria e Kavalljotit Voskopojarit. Venedik 1770. “Ein Unicum””, LEKA, X/1938, nr 8-9, Shtyp.”Zoja e Paperlyeme”, Shkoder,f. 383-394.

67Në fjalor ka dhe disa fjalë në Gegënisht, që siç duket atij i ka pëlqyer dhe ka ditur ta flasë dhe ta shkruajë mirë ashtu si dhe Toskërishten.... Shqipja e Kavaliotit është e bukur, popullore dhe me mjaft fjalë të rralla që sot pothuajse kanë humbur. Ilo Mitkë-Qafëzezi, “Priftër të qëmoçëm punëtor të shqipes. Protopapa Theodhor Nastas-Kavallioti Voskopojari (1726-89)”, LEKA, VI/1934, nr.8, Shtyp.”Zoja e Paperlyeme”, Shkoder,f. 268-274.

Programet mësimore që zhvilloheshin në këtë shkollë janë tregues që “Akademia e Re” e Voskopojës ishte një kolegji i tipit universitar me karakter laik, librat e të cilës përdorëshin si tekste mësimore edhe në disa kolegje të afërta me të si p.sh. në Stamboll, në Bukuresht, në Janinë, në Athinë etj. Mendohet se në këtë Akademi ka pasur edhe nxënës katolikë nga Shqipëria e Veriut, por Peyfuss e kundërshton këtë fakt.⁶⁸

Një tjetër dëshmi e rëndësishme e zhvillimit të këtij vendi ishte edhe shtypshkronja e Voskopojës (1731-1769), e njohur sidomos për legjendat e shenjësorëve që u botuan aty. Studimet rreth saj, nga autorë të ndryshëm, krijojnë herë-herë dyshime në lidhje me autenticitetin e botimeve të kësaj shtypshkronje. Një përgjigje ndaj këtyre dyshimeve është shqyrtimi kritik i studimeve të mëparshme bërë nëpërmjet monografisë së historianit austriak Max D.Peyfuss: “Shtypshkronja e Voskopojës 1731-1769”. Kjo është shtypshkronja e dytë në Perandori, pas asaj të Stambollit.

Qafëzezi në studimet e tij mbi Voskopojën, në lidhje me shtypshkronjën thotë se pas themelimit të shtypshkronjës së Voskopojës (1720) qyteti i dytë dhe i vetëm pas Stambollit që pati shtypshkronjë në të gjithë Perandorinë turke, Theodor Kavallioti është i pari prift-mësonjës që ka shtypur në atë shtypshkronjë *filladhe skolie* (libër shkolle) në vitin 1760, me titull “Hyrje gramatike” në greqisht. Katalogu mjaft i gjatë i librave të shtypur në “Tipografinë të Voskopojës” e cila ka punuar rreth 40 vjet (1720-1779) na lë të kuptojmë se “Akademia e Re” ka qenë ieratike-tregtare (fetare-tregtare) nga ku kanë dalë të rinj klerik e tregtar mjaft të arsimuar për kohën. Duke folur për veprën e Kavalliotit, Qafëzezi na vë në dijeni dhe për

---

68Max Demeter Peyfuss, Shtypshkronja e Voskopojës, 1731-1769, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë, f. 45.

-Shkollat e Voskopojës nuk ishin vetëm për ortodoksët, por në to mësonin lirisht edhe të tjerë joortodoks. Bardhyli, “Historija e Bibljotekave në Shqipërië. Bibljotekat dhe bibljotektarët”, Hylli i Dritës, Vjeta XV 1939, 11-12, f. 600-604.

fundin e kësaj shtypshkronje. Në vitin e shkatërrimit të madh ndofta Kavalioti mund të ketë shkuar në Venedik tek tregtari, miku i tij Jorgji Trikupa pasi libri “Protopeiria” është botuar në vitin 1770, pra një vit pas shkatërrimit. Në vitin e shkatërrimit, 1769, apo ndofta edhe më përpara shtypshkronja e Akademisë së Re të Voskopojës thuhet se është çuar në Stamboll në Patrikanë ose ndofta është shkatërruar nga shkatërrimtarët që e quanin atë vepër të dreqit (për këtë arsye Kavalioti ka shkuar në Venedik për të shtypur veprën e tij.)⁶⁹

Biblioteka e Voskopojës (1710)⁷⁰, ashtu si dhe shtypshkronja, gjendej pranë ndërtesës së Akademisë. Ajo ka qenë mjaft e pasur me botime dhe dorëshkrime në gjuhë të ndryshme, që “...me kalimin e kohës do të mbajë, me sa duket, një nga rekordet ballkanike si për grumbullimin e dorëshkrimeve greqisht dhe latinisht, ashtu për literaturën perëndimore që përthith.”⁷¹Biblioteka përveç shtypshkrimeve të shtypura në Voskopojë dhe në Venedik kishte edhe shumë dorëshkrime të akademikëve të saj dhe priftërinjve të ditur të qytetit.⁷²

Ndërsa studiuesi Peyfuss e vë në dyshim ekzistencën e saj, duke e quajtur dhe thjesht një “dhomë librash”⁷³ Por sipas mendimit tonë pse duhet vënë në dyshim ekzistenca e kësaj biblioteke në një vend ku ka pasur një

---

69 Ilo Mitkë-Qafëzezi, “Priftër të qëmoçëm punëtor të shqipës. Protopapa Theodor Nastas-Kavallioti Voskopojari (1726-89)”, LEKA, VI/1934, nr.8, f. 268-274

-Shtypshkronja filloi veprimtarinë që prej vitit 1720 e drejtuar nga Grigor Kostantinithi deri në shkatërrim. Prej vitit 1731-1765 u shtypën 19 libra (mes të cilëve “Jeta e San Genarit”, protektorit të Napolit prej një jezuiti prift në Voskopojë). Bardhyli, “Historija e Bibljotekave në Shqipërië. Bibljotekat dhe bibljotektarët”, Hylli i Dritës, Vjeta XV 1939, 11-12, f. 600-604.

70 “Në literature historike greke pranohet si date e krijimit të kësaj biblioteke viti 1710.” Alfred Uçi, Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavaliotit, Shtypshkronja “Mësonjëtorja”, Tiranë, 2004, f. 68.

71 Aurel Plasari, Fenomeni Voskopojë, Phoenix, Tiranë, 2000, f. 44.

72 Bardhyli, “Historija e Bibljotekave në Shqipërië. Bibljotekat dhe bibljotektarët”, Hylli i Dritës, Vjeta XV 1939, 11-12, f. 600-604.

73 Max Demeter Peyfuss, Shtypshkronja e Voskopojës, 1731-1769, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë, f. 45-46.

shtypshkronjë dhe aq më tepër një shkollë të një niveli universitar në të cilin janë studiuar lëndë të shumë profileve.

“Fenomeni Voskopojë” (siç preferojnë ta quajnë studiuesit e njohur shqiptar, Alfred Uçi dhe Aurel Plasari) nuk është një dukuri e shkëputur nga realiteti shqiptar dhe ballkanas i kësaj periudhe. Zhvillimi ekonomik, në një Ballkan në këtë periudhë të qetë nga konfliktet, solli zhvillimin e zejtarisë dhe tregtisë, duke u shfaqur kështu shenjat e para të një ekonomie kapitaliste në prodhimin dhe shkëmbimin e mallrave.⁷⁴

Por ky nuk është një “fenomen” që ndeshet vetëm në Voskopojë. Pothuajse në të njëjtën periudhë (ose pak më përpara) zhvillim të jetës shpirtërore, kulturore dhe intelektuale, edhe pse brenda kufijve të botëkuptimit fetar, pati edhe në krahina tjera shqiptare. Në hapësirën katolike shqiptare, duke filluar që në shek. XVI me Gjon Buzukun, në shek. XVII me Pjetër Budin, Fran Bardhin, Pjetër Bogdanin dhe në shek. XVIII me Pjetër Mazrekun, Gjon Nikoll Kazazin, u zhvillua një letërsi fetare me tendenca drejt laikes në gjuhën shqipe me alfabet latin. Megjithëse një letërsi me botëkuptim fetar të krishterë, ajo përshkohej edhe nga ide përparimtare të kulturës europiane perëndimore, nga dashuria për atdheun që vuante nën sundimin osman dhe rrezikohej nga islamizimi, qëllimi për përparimin kulturor e shpirtëror të popullit dhe zhvillimin e arsimit e gjuhës kombëtare. Ide të tilla i ndeshim edhe në botën islamike shqiptare të shek. XVII-XVIII, ku veçanërisht gjatë shek. XVIII filloi të zhvillohej një letërsi e re në gjuhën shqipe me alfabet arab.

Ky zhvillim i karakterizuar nga këto dukuri të reja intelektuale dhe shpirtërore dëshmojnë për një etapë të re në të cilën po hynte mbarë Shqipëria, etapë që parapriu dhe përgatiti zhvillimin e mëvonshëm, lindjen e kulturës shqiptare të Rilindjes Kombëtare.

74Alfred Uçi, Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavalitit, Shtypshkronja “Mësonjëtorja”, Tiranë, 2004, f. 42.

BIBLIOGRAFIA

1. *LEKA*, VI/1934, nr.8, Shtyp."Zoja e Paperlyeme", Shkoder.
2. *LEKA*, VII/1935, nr.1, Shtyp."Zoja e Paperlyeme", Shkoder.
3. *LEKA*, VII/1935, nr 12, Shtyp."Zoja e Paperlyeme", Shkoder.
4. *LEKA*, X/1938, nr 8-9, Shtyp."Zoja e Paperlyeme", Shkoder.
5. *Hylli i Dritës*, Vjeta XV 1939, 11-12.
6. *Studime Historike*, Viti XXI (IV), nr.1, 1967, Tiranë.
7. *Monumentet*, 17, 1979, Ministria e Arsimit e Kulturës, Instituti i Monumenteve të Kulturës, Tiranë.
8. *Shkrime historike*, vëll. I, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Instituti i Historisë, Shtëpia botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1986.
9. Plasari, Aurel, *Fenomeni Voskopojë*, Phoenix, Tiranë, 2000.
10. Adhami, Stilian, *Voskopoja në shekullin e lulëzimit të saj*, Shtëpia botuese "8 Nëntori", Tiranë, 1989.
11. Peyfuss, Max Demeter, *Shtypshkronja e Voskopjës, 1731-1769*, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë.
12. Uçi, Alfred, *Voskopoja, Akademia e Re dhe Filozofia e Teodor Anastas Kavaliotit*, Shtypshkronja "Mësonjëtorja", Tiranë, 2004, fq.58. Tiranë, 1989.

Alida TOMJA

“Aleksandër Moisiu” University, Durrës, Albania

“UNDERSTANDING ANTI-AMERICANISM”

Abstract: *The state of international relations and context in which international politics takes place today, makes necessary the elaboration of the anti-Americanism concept, by political science and international relations theory. During the research on this topic is ascertained that the dimensions and nature of anti-Americanism are rather complex, therefore it is not surprising that different answers are offered to the questions what is anti-Americanism and which are its types. These issues constitute the main lines of this paper. The main aim of the this study is to make clear that anti-Americanism should not be understood simply as antagonism toward U.S. foreign policy, it is much wider than this and even more harmful when combined with irrational sentiments and prejudices.*

Introduction

Although there are data on the existence of anti-American sentiments in political and literature writings in really early time, the United States has attracted negative attention more than any other time in their history, through the twentieth century. Anti-American sentiment during this period are manifested in many different forms both within the United States, either in terms of U.S. diplomatic missions abroad. In an essay on anti-Americanism, the Dutch scholar Paul Hollander who has written for a long time on this issue, defines it as the most important political, cultural and socio-psychological phenomenon, but the most widespread and neglected intellectually of our times. Such a determination derives by the fact that while the phobia against American, anti-American sentiments and criticisms of the United States have followed this state for a long time and in substantial quantities, in the past, surprisingly less is written about them. This situation has clearly changed over the last decade, making anti-Americanism a topic addressed in a large number of studies.

What is anti-Americanism and Americano-phobia?

America, being what it is, do not leave anyone indifferent...It motivates great admiration, sympathy, gratitude, but also jealousy, frustration, need for protection but also need for independence.⁷⁵ Taking into account the words of Hugo Paemen, I would say that the United States of America from their creation, have either loved or hated. These main trends were noticed: on one hand there were people who admired America. Its people and its way of life on the other hand, there were people who had worried the role that America has played and continues to play in the global scene.⁷⁶

Anti-Americanism is a sentiment that has existed since the creation of America itself. Since then, European scholars have discussed about America and have even discovered without visited it a single time. Negative prejudices about America and Americans are not new. In an article written by James W. Ceaser "A Genealogy of Anti-Americanism",⁷⁷ we can find a mosaic of negative stereotypes, paradoxical prejudices on the United States and the lives of Americans which have started since the mid- eighteenth century. Since at this time starts the whole history of anti-Americanism in Europe, a history which has adversely affected the transatlantic relationship, an absurd history but also harmful. But what should we mean by anti-Americanism, is this a clear notion and well defined? Does Americano-phobia has the same impact as anti-Americanism? When I ask about this topic, I do not think that anti-American sentiments were so deep, so old, even that had arisen with the discovery of America. Reading Fatos Tarifa

---

⁷⁵ Paemen, Hugo. 2003. Testimony on "The future Transatlantic Relations: A view from Europe" before the U.S House Committee on International Relations, Sub-Committee on Europe, 17 June.

⁷⁶ Tarifa, Fatos. 2008. *Amerikanofobia dhe Anti-Amerikanizmi European*. Pg. 27.

⁷⁷ Ceaser, James W. 2003. "A Genealogy of anti-Americanism", *The Public Interest*.

“Amerikanofobia dhe anti-amerikanizmi evropian”, and then many others as Denis Lacorne, Hubert Vedrine, Philippe Roger, James W. Ceaser, I found out that anti-American sentiments or earlier negative stereotypes about were fed in 1700s, by the pseudoscientific theory of Comte de Buffon who linked the degeneration and deficiency of the "New World" with its very wet climate. As Professor Tarifa argues, although Buffon never visited America he became the promoter of a widespread belief according to which climatic disadvantages have influenced to such an extent the "New World" that the birds do not sing and the dogs do not bark. The naturalist Buffon, followed by Corneulius de Pauw, wrote that with a climate such as that in America, people and animals will degenerate.⁷⁸

Precisely these completely irrational and absurd stereotypes have given life to Americano-phobia which in the view of the French author, Denis Lacorne, distinguished anti-Americanism. He said: “By anti-Americanism, I mean the critical and reasoned expression of a disagreement with what Americans say or do. By Americano-phobia, I mean the total visceral rejection of anything that has to do with American culture, democracy, or economy, in short, with American civilization”.⁷⁹

According to David Ellwood , Professor at the University of Bologna, anti-Americanism has been widespread in Europe since 1776,⁸⁰ he defines anti-Americanism as a cultural and political phenomenon which can be understand only by being familiar with its history, studying the evolution of all forms of antagonism toward the nation, people, civilization and the actions taken by United States of America. Ellwood categorizes anti-American sentiments and attitudes, into several types. According to him, a

---

⁷⁸ Ryssen, François. *Généalogie de l'antiaméricanisme français*.

⁷⁹ Lacorne, Denis. 2005. *Anti-americanism and Americanophobia: A French Perspective*, pg.14

⁸⁰ Ellwood, David. 2003. *Anti-americanism: Why Do Europeans Resent Us?*

part of these attitudes is found among those who intend to attack the American nation, the government and its foreign policy; another part of these attitudes face to those who see everything or anyone who is American as repulsive either lifestyle, symbols, objects, products or people⁸¹; and finally he defines as anti-Americans the American critics, exactly those who want to deny basic ideals and values of the United States, which Lipset calls basic principles of "American creed". According to Ellwood, is inevitable for people not to hate those who have power over them. They may love the virtuous, brilliant but will always hate the strong.⁸² Another author, Pierangelo, who has written about anti-Americanism and European public opinion, defines the above phenomenon as a general feeling against America rather than a specific attitudes toward American politics, culture or socio-economic system of the country. According to this author, anti-Americanism is more a psychological tendency to evaluate negatively the United States of America.⁸³

By as we saw above, should be accepted that anti-Americanism is a very vague concept and not easy to study. This difficulty is related to his paradoxical nature, on one hand we have negative attitudes and predisposition toward the United States, on the other yearnings of a large number of people around the world who want to live in this controversial country. Anti-Americanism, and as Paul Hollander argues, coexists with the modernity desire that this country offers, but at the moment that the fruits of this modernity become problematic, then, the United States become subject of criticism of the greatest modernization representatives.⁸⁴ According to

---

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Ellwood, David. 2003. *Anti-americanism: Why Do Europeans Resent Us?*

⁸³ Pierangelo, Isernia. 2005. *Anti-americanism and European Public Opinion.*

⁸⁴ "Hating America" By Jamie Glazov (Interview with Poul Hollander), *FontPage Magazine*, August 12, 2004.

him, people at the same time, like and despise the mass culture of the United States. Anti-Americanism, in his view is a hostile predisposition that can be converted from disgust to a strong hostility toward the United States, often unrelated to the qualities of American society, institutions, values and foreign policy.⁸⁵ Hollander, considers Anti-Americanism mostly similar to the racist or anti-Semitic sentiments but according to Professor Tarifa, anti-Americanism has different culturally and politically content from these predisposition and historically has been so. But according to Professor Tarifa, anti-Americanism is a negative predisposition, or a type ambiguity, which in most cases has not an objective basis or content. Anti-Americanism is a certain attitude.⁸⁶

However, although anti-Americanism is understood as an attitude or a negative predisposition to what America is and what America does, again the concept is quite complex and as Hollander meant, mysterious. It is understandable that anti-Americanism or anti-American sentiment, involve a broad opposition and hostility to the United States people, politics, culture and government. At the same time, this phenomenon combines stereotypes and prejudices which may later evolve into critical actions and words. Personally I think that anti-Americanism and Americano-phobia reflect different reactions to the United States and which therefore have different impacts on the latter. While I see anti-Americanism as a reflection of thoughts, opinions on the most critical cases, such as unfavorable judgments against the United States or its policies; I see Americano-phobia as a reflection of prejudice, as distortion of information predisposition to believe only the negative about the United States. At the same time, as long as I understand anti-Americanism as opinion, then there is the possibility that

---

⁸⁵ Hollander, Poul. 2002. *The Politics of Envy*.

⁸⁶ Tarifa, Fatos. 2008. *Amerikanofobia dhe Anti-Amerikanizmi European*. pg. 27.

the latter be changed while the phobia against America, for me it's hard to influence. In this regard, Americano-phobia perceived as bias, misrepresentation of information, has major consequences on the long term on the United States, on their foreign policy, rather than anti-Americanism understood as a particular opinion. But things are not so simple. Anti-Americanism is a very vague concept for which there is no single definition. Moreover some authors talk about different types of anti-Americanism, for its variety forms. Let's handle below the most common forms of anti-Americanism, mainly in Europe.

Varieties of Anti-Americanism

According to some authors, among which I would mention Peter J. Katzenstein and Robert O. Keohane, there is a widespread feeling that anti-Americanism is more than a simple contradiction to what Americans do. They realize more as a rejection of what America is.

In *Varieties of anti-Americanism*,⁸⁷ written by these authors they suggest that there is not a single type of anti-Americanism, but with several types of it. The diversity of forms of this phenomenon is related to the polyvalence and complexity of American society in which we can find anything that anti-Americans do not want, from Protestantism to pornography. The complexity of anti-Americanism according to the authors reflects American polyvalence itself. In this context, these authors as Pierangelo understand anti-Americanism as a psychological tendency to hold negative attitudes about the United States and American society in general,

---

⁸⁷ Shih: "Varieties of anti-Americanism", nga Katzenstein, Peter J. dhe Keohane, Robert O., *FontPage Magazine*, November 10, 2006.

they distinguish four major types of anti-Americanism.⁸⁸ Let's examine these types ranging from less widespread, always referring to these authors.

Liberal Anti-Americanism

Liberals often criticize the United States for non-implementation of their ideals. According to them, while America talks about democracy, on the other hand has supported dictatorial regimes around the world, as during the Cold War and after it. According to the liberals, United States influenced by the war against terrorism, have supported some ugly regimes, even offensive. Being part of such alliances, has caused the American accusation for hypocrisy by those countries which share the same ideals, but who disagree with American methods to implement them. Liberal anti-Americanism is more prevalent in industrialized countries, especially those colonized or influenced by the United Kingdom. According to Katzenstein and Keohane, this kind of anti-Americanism aspires not to degenerate into violent attacks against the United States, but has an impact on U.S. foreign policy reducing the support to the latter.

Social anti-Americanism

Another form is the social anti-Americanism. Many democratic society do not share with the United States the combination that has the latest between the special respect for individual freedom, personal responsibility and the trust to the government. In these conditions, people in such societies may react negatively to American political institutions, and social arrangements of its political support to a market economy. In these societies there is a tendency to encourage a greater involvement of the state in social

---

⁸⁸ *Ibid.*

welfare programs, a tendency many times greater than is politically feasible, or acceptable by American society. Social Anti-Americanism is keen to condemn the policy that the United States follow, considering it unfair to the poor and favoring to the rich.

Mostly this kind of anti-Americanism is found to social-democratic countries that give priority to social welfare state, here we talk about countries in Scandinavia, Demo-Christian countries in Europe and industrial countries in Asia. This group of countries are the best example of those democracies, institutions and practices which differ significantly from those of the United States. Before talking about sovereign-nationalist and radical anti-Americanism, is noteworthy Naim Moisés opinion expressed in *Anti - Americanisms: A Guide to hating Uncle Sam*, according to which the recognition of different types of anti-Americanism is an essential step to fight against this phenomenon an objective that should be seen as a vital component to create a more sustainable world.⁸⁹ In this context, let's get acquainted with the two other types of anti-American sentiments.

Sovereign-nationalist Anti-Americanism

This is another form of anti-Americanism, which focuses on political power and the importance of national collective identities. These identities often embody values that are contrary to those of the United States. For these kind of companies, state sovereignty is sacred and return to shield against unwanted interference in American affairs or issues that these countries consider interior. This kind of anti-Americanism appears where people consider their state as a potential to be a great power on the global stage. It is this rivalry sensation that promotes hostility against U.S. global superpower.

---

⁸⁹ Moisés, Naim. 2002. *Anti - Americanisms*, pg. 100-105

The issues of "respect", or "face saving" in international politics can promote strong anti-American sentiments in these countries, especially when are affected their national feelings, which rarely can be found in the social anti-Americanism.

Radical Anti-Americanism

This type of anti-Americanism that originates as religious and secular attitude, is based on the belief that America's identity (which is reflected in the internal economic, political, and institutional practice of the United States) is terribly wrong. This kind of anti-Americanism has characterized the Marxist-Leninist states like the Soviet Union and is often displayed in violent forms against the United States. Countries that demonstrate this kind of anti-Americanism, perceive the latter as "The great Satan".⁹⁰ In this context, anti-Americanism may be driven by Islamic fundamentalism, idealistic liberalism or Marxism. It was later embraced by people who have not accepted any of these views, but are simply felt scared by policies of the United States. Besides anti-Americanism types mentioned above, Peter J. Katzenstein and Robert O. Keohane specify and two other forms of anti-Americanism, elitist and inherited anti-Americanism. These two types of anti-Americanism have been historically present and closely related to each other.⁹¹

Elitist Anti-Americanism

This kind of anti-Americanism is born in those countries whose elites have always despised American culture. In France for example, the debate on anti-Americanism has dated since the mid-eighteenth century, when the naturalist Buffon and then de Pouw, wrote about the people and animals

---

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Katzenstein, Peter J. Keohane, Robert O. 2006. *Varieties of anti-Americanism*.

degeneration from the United States climate. This kind of anti-Americanism that is characteristic of Western Europe is continuously fed by these countries elites creating an American derogatory tradition. Americans are often seen as materialist undeveloped, just interested to develop individually, too religious and not rational enough by French intellectuals, who are the epicenter of European anti-Americanism. French anti-Americanism is primarily an elite phenomenon, because these authors, who refer to French public opinion polls notice that pro-American sentiments are only slightly less than in other European countries. Let's talk below for the inherited anti-Americanism.

Inherited Anti-Americanism

This type of anti-Americanism derives by dissatisfaction or errors committed in the past by the United States against other societies. This type explains Mexican anti-Americanism, which was prompted by U.S. military attack and various forms of imperialism in the last 200 years. In the period between the late 1960 and the end of twentieth century the highest levels of anti-Americanism were recorded in Western Europe, namely in Spain and especially in Greece, countries that have experienced civil wars. This kind of anti-Americanism can be explosive but not unchanged.

Conclusions

After being acquainted with the variety forms of anti-Americanism and the reasons why these varieties are created, I think that whoever is strong and successful, simultaneously will be hated. So it can not happen otherwise with the so-called “*Mr. Big*”⁹². Each of the forms of anti-Americanism explains why America resented. Liberals criticize United States for hypocrisy, sovereign

---

⁹² Joffe, Josef. 2001. “Who is afraid of Mr. Big?”, *The National Interest*, pg. 43-52

nationalists for imposition of power to their societies, other states for the American behavior in the past, and so on.

However, we should note that all the types of anti-Americanism we mentioned above, are vulnerable to each other and in most cases interact. They have changed over time, reflecting the transformation of societies in which are configured. As Paul Hollander says, Anti-Americanism is a phenomenon that can be found all over the world, not only in developed and complex societies of the west but also in less developed societies of the third world, not only in communist countries but and in post-communist, not only among the intellectual elites, but also among the uneducated peasant masses, so we can never talk to a single form and unchanging anti-Americanism. Finally, I can say that the concept of anti-Americanism is very vague and not easy to study. Although it is understandable that this phenomenon reflects negative attitudes or predisposition toward what America is and what America does, attitudes which in the majority of cases have no objective content, but it does not do less complex this phenomenon. The complexity derives not only from its paradoxical nature but also by the fact that this political cultural, social and psychological phenomenon, at the same time combines rational criticism, absurd stereotypes and prejudices with inaccurate opinions. However, it is understandable that anti-Americanism or anti-American sentiment, implies a broad opposition to politics, culture, society and socio-economic model of the United States. This phenomenon is related to everything that has to do with America, the very essence of American life, considering deeply wrong and threatening the rest of the world. In short, for the anti-Americans, America is to blame for everything, is the "bad boy" to be insulted, this is basically anti-Americanism.

LITERATURE

- Ceaser, James W. 2003. "A Genealogy of anti-Americanism", *The Public Interest*.(online:<http://thepublicinterest.com/archives/2003summer/article1.html>).
- Ellwood, David. 2003. *Anti-americanism: Why Do Europeans Reset Us?* George Mason University: History News Network (burimi online: <http://hnn.us/articles/1426.html>)
- Hollander, Poul. 2002. *The Politics of Envy*. (burimi online: http://www.travelbrochuregraphics.com/extra/politics_of_envy.htm).
- Joffe, Josef. 2001. "Who is afraid of Mr. Big?" *The National Interest*, June 1.
- [Katzenstein, Peter J. Keohane, Robert O. 2006. "Varieties of anti-Americanism", *Fontpage Magazine*, November 10.](#) (burimi online: <http://archive.fontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=1653>).
- Lacorne, Denis. 2005. *Anti-americanism and Americanophobia: A French Perspective*, CERI/FNSP (burimi online: <http://www.cerisciencespo.com/archive/mars05/artdl.pdf>)
- Moisés, Naím. 2002. "Anti – Americanisms", *Foreign Policy*, January/February.
- Pierangelo, Isernia. 2005. *Anti-americanism and European Public Opinion*. (burimi online: http://www.circap.unisi.it/file_download/85/).
- Ryssen, François. 2005. *Généalogie de l'antiaméricanisme français*. (burimi online:http://www.voxnr.com/cc/di_antiamerique/EpuAVVuuVuCFxc kXHr.shtml)
- Tarifa, Fatos. 2008. *Amerikanofobia dhe Anti-amerikanizmi European*. Tiranë: Ombra GVG.
- Glazov, Jamie. 2004. "Hating America", *Fontpage Magazine*, August 12.

Muhamet QERIMI, *Universiteti i Prishtinës*, Prof.Ass.Dr.

Selim BEZERAJ, *Universiteti i Prishtinës*, Ass.MSc.

Arbëria e Jugut në gjysmë e dytë të shek. XIV dhe fillim të shek. XV sipas Kronikës së Janinës dhe të Tokove

Abstract

Brenda këtij punimi përfshihen të dhënat që sjellin Kronika e Janinës dhe e Tokove për trevën e Arbërisë së Jugut gjatë gjysmës së dytë të shek. XIV dhe fillimit të shek XV. E veçanta e këtij studimi është trajtimi i ngjarjeve me interes të posaçëm për shqiptarët dhe udhëheqësit e tyre në relacion me Perandorinë Bizantine, Mbretërinë Serbe dhe së fundi me fillimin e invazionit të Perandorisë Osmane në Ballkan dhe trevat arbërore.

Gjithashtu, në mbështetje të fakteve burimore që na sjellin këto kronika për popullsinë dhe territorin në të cilin kanë jetuar dhe qeverisur familjet e mëdha feudale arbërore si ajo e Shpatajve, Loshajve, Zenebishtëve etj. Duke i shfrytëzuar informacionet që japin këto kronika, pasqyrohet qartë fundi i sundimit bizantin dhe serb edhe në ato pjesë të travave arbërore që i kishin nën sundim deri në fund të shek. XIV.

Fjalët çelës: Arbëri, Kronika, Janina, Toko

Hyrje

*Kronika e Janinës*⁹³ është botuar për herë të parë nga konsulli frëng i Ali Pashë Tepelenës, Fransua Pukëvil.⁹⁴ Kjo kronikë është njohur me emrin “*Kronikë e murgut Komnen dhe e murgut Prokël (Prelub)*”, që janë epitete të despotit Thoma.⁹⁵

Kronika e Janinës përbëhet nga katër pjesë.⁹⁶ *Pjesa I* fillon me krijimin e botës dhe përfundon me kohën e mbretërimit të Joan Paleologut (birit të Andronikut II Paleologut). *Pjesa II* përshkruan ngjarje që u kushtohen despotëve të Janinës e të Artës prej kohës së pushtimit të Epirit nga serbët dhe deri në pushtimin turk. Një pjesë e konsiderueshme e shkrimeve i kushtohet despotit Preljuboviç. E rëndësishme është se në këtë pjesë ka dhe mjaft njoftime që u kushtohen shqiptarëve. *Pjesa III* jep një përmbledhje të historisë së sulltanëve që prej sundesit të parë dhe deri tek Murati II. *Pjesa IV* përmban disa ngjarje të shkëputura prej vitit 1431 dhe deri në kohën kur Ali Pashë Tepelena u bë sundimtar i Janinës.

Dorëshkrimi i përgjithësuar në letërsinë historike me emrin “*Kronika e Janinës*” kishte në fillim të tij emrin Mihal Nepotis Dukas. Botuesi i parë i kronikës, Pukëvil, e ka konsideruar emrin e përmendur si pronar të librit dhe jo si autor të dorëshkrimit. Pukëvil i është përmbajtur këtij mendimi mbështetur në faktin se në dorëshkrim nuk ka gjetur informacion, qoftë dhe minimal apo sporadik që të hedhin dritë mbi autorësinë e dorëshkrimit nga Mihal Nepotis Dukas.⁹⁷

---

⁹³ Dorëshkrimi me emrin *Kronika e Janinës* është gjetur në ishullin e qytetit të Janinës (Manastiri i Shën Kollit). Nga ana e historiografisë shqiptare janë botuar disa pjesë të kronikës në botimin “*Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV/Burime bizantine*”, botuar nga Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1967. Një botim më i plotë i pjesës së dytë është bërë nga Instituti i Historisë tek “*Burime tregimtare bizantine për historinë e Shqipërisë*, Tiranë, 1975, përgatitur nga Koço Bozhori e Filip Liço. më gjerësisht shif: J Darrouzes, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople VI, Les registes de 1377 a 1410*, Paris 1979; J Avramoviç, *Glasnik cc 14, 1862*; BEKKERUS I, *Historia politica et patriarchica constantinopoleos-Epirotika*, Bonnae 1849;

⁹⁴ Fransua Pouqueville, *Voyage dans la Grece*, Paris, 1821, vëll. V, f. 200-268. Cituar sipas “*Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV/Burime bizantine...*” f. 23.

⁹⁵ Leandre Vranusis, *Deux historiens bizantins que n’ont jamais existe*, Comnenos et Proklos. Athinë, 1963; K. Bozhori, *Lufta shqiptaro turke e shek. XV, Burime bizantine*, Tiranë 1967, f. 23; Koço Bozhori, Filip Liço, *Burime tregimtare bizantine...* f. 239.

⁹⁶ Koço Bozhori, *Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV/Burime bizantine...* f. 23.

⁹⁷ Po aty.

Mendimi i Pukëvilit nuk ka gjetur përvetësimin e historiografisë shqiptare.⁹⁸ Kjo, i është përmbajtur mendimit, se dorëshkrimi, në tërësinë e tij nuk ka pasur një autor të vetëm, por disa. Ky mendim është bazuar në faktin që katër pjesët përbërëse ndryshojnë për nga përmbajtja e tyre. Këtë mendim ne do ta zhvillojmë më tej, duke hedhur idenë se pjesët e kronikës kanë dallime stilistike midis tyre. Ky fakt të krijon mundësinë të mendosh se ato nuk janë shkruar në të njëjtën kohë dhe nuk kanë pasur të njëjtin autor. E konsiderojmë me vend pikëpamjen e hedhur nga studiuesi dhe historiani shqiptar, Koço Bozhori,⁹⁹ se ka qenë një kopjues që realizoi bashkimin e katër pjesëve në një punim të vetëm.

Interes për temën tonë të studimit ka pjesa e dytë, në të cilën përfshihen ngjarje që kanë ndodhur në gjysmën e dytë të shek. XIV. Në epiqendër të tyre është Despoti i Janinës. Duke e vlerësuar këtë pjesë për nga përmbajtja e materialeve, nga stili i të shkruarit, del qartazi se autori i kësaj pjese ka qenë bashkëkohës i zhvillimit të ngjarjeve (duhet të ketë jetuar rreth gjysmës së dytë të shek. XIV), përfaqësues i shtresës së pasur të qytetit të Janinës, me origjinë nga etnia greke dhe i arsimuar në një masë të konsiderueshme.

Duke e parë përmbajtjen e tërësisë së materialeve të kronikës në këndvështrimin se si pasqyrohet faktori shqiptar i kohës, nuk është e vështirë të evidentosh përmbajtje subjektive në një pjesë të mirë të materialeve të kronikës. Në gjithë shtrirjen e kronikës lexohet vija e qëndrimit jo dashamirës dhe në disa raste edhe armiqësor e autorit ndaj shqiptarëve. Por, meqenëse për ngjarjet që po shkruajmë ka mungesa të theksuara të burimeve të tjera bashkëkohëse bizantine, turke e perëndimore, Kronika e Janinës merr vlera të konsiderueshme.

Në kronikë gjenden të dhëna me interes për pushtimin e viseve të Epirit nga Mbretëria Serbe. Në shekullin e XIV Stefan Dushani (mbret i serbëve) arrin të depërtojë deri në viset shqiptare të Epirit. Despot i Epirit u shpall Simeon Uroshi (vëllai i mbretit Stefan Dushani). Pas pushtimit, sovran i serb Stefan Dushani kishte hyrë në marrëveshje me Republikën e Venedikut për çështjen e Epirit, për ta

---

⁹⁸ Po aty.

⁹⁹ Po aty.

shkëmbyer atë me krahina të tjera.¹⁰⁰ Por rrjedha e ngjarjeve në Epir, si rrjedhojë e veprimit të faktorit shqiptar për ti sunduar politikisht këto treva, nuk shpuri në realizimin e projektit serbo - venedikas.

Gjithashtu, pjesa e dytë e Kronikës së Janinës sjell informacione me interes për rrethanat që kalonin tokat shqiptare në gjysmën e dytë të shek. XIV, pas vdekjes së Stefan Dushanit. Në plan të parë del sundimtari bizantin me origjinë greke, Niqifori II, i cili ishte sundimtar i krahinave të Vllahisë¹⁰¹ dhe atyre të Despotatit të Etolisë. Sipas autorit të kronikës, Niqifori e gjeti në pakicë elementin grek në krahinat e përmendura. I përmbahej mendimit se ky element ishte zhvendosur prej andej. Në Vllahi zhvendosja kishte ndodhur për shkak të sulmeve serbe, kurse në Etoli “për shkak të sjelljeve dhe qëllimeve të këqija të shqiptarëve”.¹⁰² Veprimtaria e Niqiforit u përqendrua në përpjekjet për të vendosur sundimin e feudalëve grekë në krahinat e Despotatit të Epirit. Por, kjo përpjekje gjeti kundërshtimin e dy faktorëve. Njëri vinte prej princit serb Simeon Uroshi, kurse tjetri prej shqiptarëve, të cilët përbënin shumicën në këto toka dhe që po bënë përpjekje për të vendosur sundimin e tyre politik në to. Qëndresa e shqiptarëve që faktori kryesor që pengoi Niqiforin. Ky i fundit, duke u ballafaquar me një faktor të pakapërcyeshëm, u detyrua tu kërkonte ndihmë forcave ushtarake turke, të cilat kishin filluar të depërtonin në pjesë të ndryshme të Ballkanit. Beteja kryesore midis forcave të Niqiforit dhe atyre shqiptare u zhvillua në vitin 1358¹⁰³ në vendin e quajtur Aheloo.¹⁰⁴ Despotit (Niqifori) nuk i ndihmuan as turqit të cilët i kishte ftuar.¹⁰⁵ Fitorja që në anën e shqiptarëve dhe në këtë betejë gjeti vdekjen Niqifori II.

Fitorja e shqiptarëve ndaj përpjekjeve të princërve grekë tërhoqi vëmendjen e sundimtarit serb, i cili shikonte në rastin e shqiptarëve një faktor që duhej marrë

---

¹⁰⁰ AIH. A.II.16, Nr. inv. 23, *Ekspeditat e Normanëve në Shqipëri ...* fl. 20.

¹⁰¹ Me emrin Vllahi në atë kohë quhej Thesalia.

¹⁰² *Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV...f. 25.*

¹⁰³ Po aty, f. 26.

¹⁰⁴ Lidhur me vendndodhjen e Aheloo në burimet bizantine, si dhe në studime të natyrës historike ka pasur të ndryshme. Konsiderohet si vend i veçantë (Kantakuzeni) apo indentifikohet nga studiuesit me qytetin Aetos ose të Angelokastrës.

¹⁰⁵ Rade Mihalqiu, *Kraj Srpskog carstva*, Beograd 1989, f.14.

në konsideratë dhe të respektohej. Kronika e Janinës sjell në faqet e saj¹⁰⁶ informacionin se mbreti i atëhershëm serb, Simeon Uroshi, i cili sundonte Thesalinë, Etoleinë dhe Akarnaninë u krijoi hapësira politike shqiptarëve. Krahinën e Etolisë e ndau në dy pjesë. Njëra përfshinte Aheloon dhe krahinat përtej saj me despot shqiptarin Gjin Bua Shpatën. Tjetra përfshinte Artën dhe Rogine me despot prijësin tjetër shqiptar, Pjetër Losha. Pas këtyre zhvillimeve të natyrës politike pothuajse gjithë krahina e Etolisë ra nën sundimin e prijësve shqiptarë. Bënte përjashtim vetëm qyteti i Janinës, në të cilin me kërkesën e arhondëve të këtij qyteti, Simeon Uroshi emëroi despot Thoma Preljuboviçin.

Kronika sjell informacion të konsiderueshëm edhe për marrëdhëniet e despotatit të Janinës dhe formacioneve politike të shqiptarëve. Në kronikë dominon mendimi se Thoma Preljuboviçi manifestonte ndjenja dhe veprime sistematike anti shqiptare. Kjo bëri që midis despotit të Janinës dhe despotëve shqiptarë të sundonte klima e luftës së pandërprerë. Përplasjen ushtarake nuk e shmangën edhe lidhjet martesore që u bënë midis despotëve në konflikt. Në këtë vijë duhen përmendur martesat e bijës së Thoma Preljuboviçit me birin e Pjetër Lloshës dhe martesat e Gjin Bua Shpatës me motrën e despotit Thoma. Martesat e përmendura sollën vetëm një paqe të përkohshme midis despotateve në konflikt. Edhe në vazhdim Thomai manifestoi intensivisht terrorizëm ndaj shqiptarëve. Ndaj nuk është rastësi që në terminologjinë e kohës ai ka marrë epitetin “shqiptarovrasës”, epitet ky i pëlqyer edhe nga vetë despoti Thoma.¹⁰⁷

Përplasia ushtarake midis despotëve shqiptarë dhe atij të Janinës, gjithmonë sipas kronikës fliste më shumë në favor të princërve shqiptarë. Në këto situata despoti Thoma ndoqi po atë rrugë që kishte ndjekur dikur Niqifori II, duke thirrur për ndihmë turqit.¹⁰⁸ Ky është një tregues në favor të vendit që po zinte faktori politiko-ushtarak shqiptar në zhvillimet e atëhershme.

---

¹⁰⁶ *Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV... f. 26-29.*

¹⁰⁷ *Po aty, f. 26.*

¹⁰⁸ *Po aty.*

Kronika e Janinës sjell njoftime të pasura për vendin e faktorit shqiptar në kohën kur në krye të Despotatit të Janinës erdhi Izaul Beundelmonte¹⁰⁹ dhe për marrëdhëniet e tyre me këtë të fundit. Evidentohen dy periudha. Në të parën dominojnë marrëdhënie të mira midis shqiptarëve dhe despotit Izaul. Kjo situatë nuk zgjati shumë. Despoti i ri i Janinës me sa kuptohet nga kronika i trembej një fuqizimi të mëtejshëm të faktorit shqiptar. Ai si duket shikonte në rastin e shqiptarëve një faktor jo vetëm në rritje, por edhe një rrezik serioz për Despotatin e Janinës. Ishte kjo arsyeja që despoti Izaul në vitin 1390,¹¹⁰ pasi siguroi forca të shumta ndihmëse nga osmanët ndërmori një fushatë me forca të shumta kundër Gjijn Bua Shpatës. Edhe në këtë rast kronika njofton për suksesin në anën e shqiptarëve.

Krahas përplasjeve midis shqiptarëve dhe despotatit të Janinës nga kronika mund të tërhiqen konkluzione me interes edhe për vendin e shqiptarëve në kontekst me depërtimin turk në tokat shqiptare. Duke parë morinë e njoftimeve evidentohet qartë teza se shqiptarët ndryshe nga disa sundimtarë të tjerë si: Thoma Preljuboviçi, Izaul Beundelmonte, si dhe nga etnitë e tjera të atyre krahinave (që ishin në pakicë) qenë të vetmit që u rezistuan osmanëve, duke i detyruar të tërhiqen edhe në rastet kur komandoheshin nga komandantë me përvojë si: Timurtashi e Evrenozi. Njoftimet e kronikës tregojnë qartë se shqiptarët në fund të shekullit të XIV ishin forca kryesore politike dhe luftarake në tokat jugore të Shqipërisë etnike (Epir - M. Q.) e më gjerë (Etolë e Akarnani - M. Q.). Kjo situatë që sundonte te shqiptarët ishte padyshim një nga faktorët kryesorë që pengoi e ngadalësoi depërtimin e rrezikut osman. Në rastin e Kronikës së Janinës gjenden të dhëna me interes edhe për fillimin e depërtimit të turqve në tokat shqiptare. Mëqenëse kronika është një burim i kohës dhe autori i saj ka qenë dëshmitarë i zhvillimit të ngjarjeve është një argument për të korrigjuar ndonjë mendim që ka depërtuar nëpërmjet kronistëve osmanë apo mendimit historiografik. Të parët kanë dhënë vitin 1382¹¹¹ si fillim të

---

¹⁰⁹ Izaul Buaondelmonti ishte me origjinë italiane dhe vëlla i dukeshës së Qefalonisë

¹¹⁰ Po aty, f. 30.

¹¹¹ Idris Bitlisi, *Hest Bilust, Biblioteka Nazionale e Vjenës, dorëshkrim H. O. 16 a-b-c f. 169b*. Cituar sipas *Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV... f. 6*.

sulmeve osmane, kurse në historiografi përmendet viti 1385.¹¹² Kronika e Janinës jep si fillim të depërtimit osman në tokat shqiptare mesin e vitit 1380.¹¹³

Kronika e Tokove u bë i njohur publikisht në vitin 1958 nga Xhuzepe Skiroi në Kongresin XI të studimeve bizantine, si dhe në një varg burimesh të këtij autori.¹¹⁴ Në vitin 1975 doli teksti i parë origjinal me përkthim në gjuhën italiane¹¹⁵ i pajisur me një hyrje të gjatë, me shënime kritike dhe i shoqëruar me elementë të tjerë të aparatit shkencor. Botuesi ka bërë një paraqitje njaft të përsosur të përmbajtjes dhe të rëndësisë së kronikës. Njëherazi me këtë autori ka bërë disa korigjime dhe saktësime të botimeve të tij të mëparshme që i kushtohen këtij problemi. Por autori në fjalë nuk është marrë në mënyrë direkte me të dhënat apo njoftimet që u kushtohen shqiptarëve.

Ky boshllëk u shtrua si një detyrë para historiografisë shqiptare. Ajo vlerësohej si domosdoshmëri për vlerësimin e të dhënave që sillnin informacion për tokat dhe popullsinë shqiptare. Interpretimi i të dhënave të përmendura u vlerësuan nga historiografia shqiptare si një bazë e mirë burimore për të saktësuar dhe kritikuar disa hipoteza e mendime të gabuara në adresë të shqiptarëve dhe formacioneve të tyre shtetërore. Për këtë qëllim në vitin 1975 një pjesë e kronikës që jep njoftime për shqiptarët u përkthye në gjuhën shqipe dhe u botua në vëllimin “Burime tregimtare bizantine për Historinë e Shqipërisë”, përgatitur për botim nga Koço Bozhori dhe Filip Liço.¹¹⁶ Një vit më vonë autori Koço Bozhori botoi një artikulli shkencor,¹¹⁷ në të cilën ai mori përsipër të hidhte dritë mbi Kronikën e Tokove, si një burim i rëndësishëm për historinë e formacioneve shtetërore

---

¹¹² Hammer, J. *Historie de l'Empire Ottoman*. Vëll. I, Paris, 1835, f. 258; Fallmerayer, J, Ph. *Das Albanesche Element in Griechenland*, V. II, f. 696; *Historia e Shqipërisë, vëll. I*, f. 241.

¹¹³ *Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV...f. 6*.

¹¹⁴ G. Schirò, *Una cronaca in versi inedita del secolo XV sui duchi e i conti di Cefalonia*, në Aktën des XI internationalen Byzantinischen-Kongresses Munchen 1960, f. 531-538; *Manuele II Paleologo incorona carlo Tocco despota di Gianina*, Byzantion Vëll. XXIX-XXX (1959-1960), F. 209-230 etj.

¹¹⁵ *Cronaca dei Tocco di Cefalonia*, Anonimo, Prolegomeni, testo critico e traduzione a cura di Guizeppe Schirò, Roma 1975, f. 610. Sipas Koço Bozhori, *Kronika e Tokove si burim për historinë e formacioneve shtetërore shqiptare të jugut në fund të shek.XIV dhe çerekun e parë të shek. XV*, në revistën Studime Historike nr.3/1976, f. 177.

¹¹⁶ Koço Bozhori, Filip Liço, *Burime tregimtare bizantine...* f.251-316.

¹¹⁷ Koço Bozhori, *Kronika e Tokove si burim për historinë e formacioneve ...* f. 177-208.

shqiptare që vepruan në Arbërinë e Jugut në fundin e shek. XIV dhe fillimin e shek. XV.

Kronika është shkruar në vargje që kapin shifrën 3973. Në të pasqyrohen përpjekjet e Karl Tokos, sundimtarit të Qefalonisë për të shtrirë sundimin e tij në tokat e Epirit, Etolisë dhe Akarnanisë, krahina këto që në pjesën dërmuese banoreshin prej popullsisë shqiptare. Pjesa dërmuese e kronikës i kushtohet veprimtarisë së shqiptareve (rreth 2280 vargje).

Kronika është e strukturuar në bazë kapitujsh (gjithsej 14) dhe të dhënat për shqiptarët ndeshen kryesisht në tetë prej tyre.

Edhe pse emri i autorit dhe titulli i vënë kronikës mbetën të panjohur është arritur në përfundimin se autori i saj ka jetuar në gjysmën dytë të shek. XIV dhe çerekun e parë të shek. XV. Është arritur dhe në përfundimin tjetër se autori në disa ngjarje ka qenë i pranishëm.¹¹⁸ Pra, një pjesë e konsiderueshme e njoftimeve të kronikës japin përgjithësisht të dhëna autentike. Kurse pjesa tjetër e kronikës është mbështetur në dokumentet që ka shfrytëzuar autori, në të dhënat që ka marrë, duke intervistuar njerëz të ndryshëm. Ka edhe një kontingjent të dhënash që autori i ka trajtuar sipas gjykimeve të tij. Të gjitha këto mënyra për thithjen dhe pasqyrimin e të dhënave janë përcaktuar mbi bazën e interpretimit që i është bërë të dhënave të tërësisë së kronikës.

Nga studimi i kronikës bëhet qartë dallimi midis të dhënave kushtuar shqiptarëve dhe atyre kushtuar Tokos. Për rastin e shqiptarëve ndeshën dy grupe të dhënash. Kur shqiptarët u kundërviheshin përpjekjeve të Tokos për të zgjeruar sundimin në kurriz të tokave të tyre, trajtohen me epitete përbuzëse si “të ashpër”, “të pabesë”, “gënjeshtarë” etj. Ndërsa në rastet kur shqiptarët janë rreshtuar si aleatë të Tokos përshkruhen si “burrërorë”, “të mrekullueshëm”, “me pamje të bukur” etj.¹¹⁹

Për rastin e Karl Tokos njoftimet kanë një tjetër natyrë. Në të gjitha të dhënat që i kushtohen atij, nuk ndeshen informacione kundër tij. Kjo mënyrë të trajtuari është aq e evidente saqë edhe për veprime të njëjta të kryera nga shqiptarët

---

¹¹⁸ Po aty, f. 178.

¹¹⁹ Po aty.

dhe nga Toko jepen vlerësime të ndryshme. Një fakt i kësaj natyre paraqitet në rastin e aleancave që lidheshin shpesh me osmanët në kuadrin e fushatave ushtarake. Kur aleancat lidheshin midis Tokos dhe osmanëve, kronika i trajton si veprime të urta e të matura të Tokos. Ndërsa në rastin kur ato lidheshin midis shqiptarëve dhe osmanëve trajtohen si veprime shumë të këqia të ndërmarra nga ana e shqiptarëve.¹²⁰

Në analizën që Xh. Skiro i ka bërë kronikës së Tokove krahas vlerave që dominojnë punimet e tij, ka paraqitur dhe mendime kontradiktore. Ai nga njëra anë pranon se autori i kronikës ka qenë i njëanshëm dhe tendencioz në paraqitjen e ngjarjeve, nga ana tjetër pranon se autori në paraqitjen e fakteve është treguar besnik.¹²¹

Njoftimet e kronikës që u kushtohen shqiptarëve fillojnë me Shpatajt. Të dhënat për ta të lejojnë të arrish në përfundimin se Shpatajt ishin protagonistë kryesorë të të gjitha ngjarjeve që u zhvilluan në Epir e më gjerë deri në shkatërrimin përfundimtar të despotit të Artës. Nëpërmjet Kronikës së Tokove u plotësuan ndjeshëm të dhënat për familjen e Shpatajve dhe për zotërimet e tyre. Njoftimet sjellin informacionin se Shpatajt ishin katër vëllezër dhe me emër përmendet vetëm Zguro. Ata, po sipas kronikës zotëronin krejt krahinat e Etolisë dhe Akarnanisë së sotme. Duke kaluar në një plan më konkret ata sundonin Artën, Aheloun, Kseromerin, Angjellokastrën e Neupaktin.¹²² Gjithë Ksiromeri, përgjithësisht Ahelou dhe Neupakti zotëroheshin nga Zguro. Nga zotërimet e Shpatajve bënte përjashtim Vodica, që sundohej nga Tokot.

Kronika e Tokove sjell informacion edhe për figurën qendrore të Shpatajve, për të cilin tërhiqet vëmendja se nga ana e shqiptarëve ishte i nderuar si despot. Kronika e përshkruan me epitete të tilla si “i pushëm”, “i bukur”, “trim”, “i urtë”.¹²³ Këto tipare apo epitete në rastin e Kronikës së Janinës, si dhe në rastin e të dhënave

---

¹²⁰ Koço Bozhori, Filip Liço, *Burime tregimtare bizantine...* f. 262, 313.

¹²¹ *Cronaca dei Tocco di Cefalonia*, f. 133. Sipas Koço Bozhori, *Kronika e Tokove si burim ...* f. 178-179.

¹²² Koço Bozhori, Filip Liço, *Burime tregimtare bizantine...* f. 252.

¹²³ Po aty

që sjell Halkokondili,¹²⁴ i vishën Gjini Bua Shpatës. Nuk mund të vihet në dyshim se dhe kronika e Tokove bënë fjalë për të njëjtin person.

Një grup tjetër të dhënash hedh dritë mbi faktin se Shpatajt kanë insistuar për të zgjeruar zotërimet e tyre në kurriz të Tokove. Përpjekja e parë, megjithëse dështoi konsistoi në tentativën për të marrë Leukadën, kurse përpjekja e dytë synoi marrjen e Vodices që ishte e vetmja kështjellë e pushtuar nga italianët në kontinent.¹²⁵ Kronika sjell informacion të bollshëm për luftërat e zhvilluara midis shqiptarëve nga njëra anë nën udhëheqjen e Shpatajve dhe Tokove nga ana tjetër, që ndërmerrnin sulme të vazhdueshme për të shtrirë sundimin e tyre në kurriz të zotërimeve të shqiptarëve.

Nëpërmjet përpunimit shkencorë të këtyre njoftimeve mendimi historiografik ka hedhur dritë edhe për rolin e faktorit shqiptar në fundin e shek. XIV-fillimi shek. XV. Mirëpo, neve kemi arritur në përfundim se, mendimi historiografik ka ndeshur në vështirësi për respektimin e kriterit kronologjik, që është kriter universal në studimet historike. Vështirësia e përmendur buron prej faktit se përgjithësisht në kronikë nuk gjenden të pasqyruara momentet e zhvillimit të shumë ngjarjeve. Por, historianët, që kanë ndërmarrë studime në këtë periudhë kohore, e kanë zbutur ndjeshëm këtë vështirësi, nëpërmjet shfrytëzimit dhe krahasimit me burimet e tjera, ku duhet përmendur Kronika e Janinës, njoftimet e lëna nga historianë e kronistë të ndryshëm bizantin e perëndimorë. Për respektimin e kriterit kronologjik ka ndikuar edhe mungesa e disa pjesëve në tekstin e kronikës. Kjo mangësi ka krijuar vështirësi për të vendosur lidhjet normale midis ngjarjeve që pasonin njëra tjetrën. Në këtë kuadër duhet përmendur momenti kohor i ardhjes së Muriqit në krye të Despotatit të Artës.¹²⁶ Këto dy burime të kohës japin një material bazë për popullsinë dhe trevat arbërore në përgjithësi, si dhe pasqyrimin e zhvillimeve dhe ngjarjeve politiko-ushtarake që kanë ndodhur gjatë kësaj periudhe në trevat arbërore të jugut në veçanti.

---

¹²⁴ Po aty, f. 241, 323.

¹²⁵ Koço Bozhori, *Kronika e Tokove si burim për historinë e formacioneve...* f. 183.

¹²⁶ Po aty

LITERATURA E SHFRYTËZUAR

- AIH. A.II.16, Nr. inv. 23, *Ekspeditat e Normanëve në Shqipëri* .
Fransua Pouqueville, *Voyage dans la Grece*, Paris, 1821, vëll. V.
G. Schirô, *Una cronaca in versi inedita del secolo XV sui duchi e i conti di Cefalonia*, në Aktën des XI internationalen Byzantinischen-Kongresses Munchen 1960.
Historia e Shqipërisë, vëll. I.
I. Bekkerus, *Historia politica et patriarchica constantinopoleos-Epirotika, Bonnae 1849.*
I. Bitlisi, *Hest Bilust, Biblioteka Nazionale e Vjenës, dorëshkrim H. O.*
J. Avramovič , *Glasnik cc 14, 1862.*
J. Darrouzes, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople VI, Les regestes de 1377 a 1410*, Paris 1979.
J. Hammer, *Historie de l'Empire Ottoman. Vëll. I*, Paris, 1835.
K. Bozhori, F. Liço, *Burime tregimtare bizantine për historinë e Shqipërisë, Tiranë, 1975.*
K. Bozhori, *Kronika e Tokove si burim për historinë e formacioneve shtetërore shqiptare të jugut në fund të shek.XIV dhe çerekun e parë të shek. XV*, në revistën Studime Historike nr.3/1976.
K. Bozhori, *Lufta shqiptaro-turke në shek. e XV/Burime bizantine* , botuar nga Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1967.
Leandre Vranusis, *Deux historiens bizantins que n'ont jamais existe, Comnenos et Proklos. Athinë, 1963.*
Manuele II Paleologo incorona carlo Tocco despota di Gianina, Byzantion Vëll. XXIX-XXX (1959-1960). Cronaca dei Tocco di Cefalonia, Anonimo, Prolegomeni, testo critico e traduzione a cura di Guizeppe Schirô, Roma 1975.
Ph. J. Fallmerayer, *Das Albanesche Element in Griechenland, V. II.*
R. Mihalqiq, *Kraj Srpskog carstva*, Beograd 1989.

Prof. Ass. Dr. Bajram Kosumi

Arti si çelës midis jetës dhe vdekjes në letërsinë nga burgu

Abstrakt:

Jetën në burg e mbizotërojnë dy botë: bota reale dhe ajo e imagjinatës dhe e ëndrrës. Që të dyja kanë identitetin e tyre të mëvetësishëm, në ndonjë rast të kundërshtueshëm deri në zhbërje të plotë. Bota e imagjinatës është bota që ndërlidhet vetëm me subjektiven, më shpirtin e unit poetik, ndërsa bota reale është bota me zinxhirë e pranga, me dyer të hekurta, beton, torture, me shpërfytyrimin dhe vdekjen si kërcënim. Këto dy botë e refuzojnë njëra tjetrën deri në shkatërrim. Midis këtyre dy botëve zhvillohet letërsia, si një rrugë shpëtimtare, si një fitore mbi vdekjen dhe jetën reale të burgut, si një identitet i ri. Ky është ndër rastet e rralla kur letërsia pranohet jo vetëm si art, por si mënyrë ekzistenciale, poende, si e vetmja mënyrë qenësimi. Në këtë punim do të hetojmë se si është e mundur që letërsia të ketë një status ekzistencial, pra të paraqesë një jetë më vete si dhe marrëdhënien e kësaj letërsie me lexuesin e munguar.

Fjalët çelës: letërsi nga burgu, status, autor, tekst letrar, testament, lexues.

Hyrje

1. Letërsia, sikur arti në përgjithësi, ka pasur një status të ndryshueshëm, deri edhe në kundërshtim, në historinë e saj: që nga tekstet letrare me status të shenjtë në librat fetarë (si *Kënga mbi këngët*) e deri te Platoni që e mohon dhe e sheh të dëmshëm funksionin e letërsisë; që nga *dulce et utile* e Horacit, e kaluar nëpër Mesjetë si utilitarizëm, e deri te idealizmi absolut gjerman në krye me Hegelin, i cili estetikën e ka shndërruar në shtyllë të filozofisë së tij, duke e konsideruar procesin e krijimit letrar dhe artistik analog me procesin e krijimit të kozmosit nga zoti. Brenda këtyre kornizave, pak a shumë, me ndryshime kohore e cilësore, edhe letërsia shqipe ka pasur këto staturë. Me fjalën status të letërsisë këtu kemi parasysh mënyrën se si është pranuar letërsia, si në aspektin filozofik, në atë social, fetar dhe psikologjik. Fjalët e shumta të urta në *Kanunin e Lekë Dukagjinit*, të cilat janë pjesa më letrare e tij, kanë funksion fetishi. Kur *Kanuni* thotë “Shpirt për shpirt se duken e falë zoti”¹²⁷, përveç statusit proverbial, kjo fjali ka edhe statusin juridik, edhe statusin konativ, kërkon një kuptim dhe nënshtrim ta marrësit, pra është një status i afërt me tekstet e shenjta. Në favor të këtij argumenti mund të përmendim se edhe shumë fjalë të urta të Kanunit janë të ngjashme ose të afërta me tekstet fetare.¹²⁸ Në anën tjetër, tashmë është e mirënjohur që romantikët shqiptarë e përdorin letërsinë për të ndërtuar shpirtin e kombit shqiptar¹²⁹, ndërsa soc-realistët e kanë përdorur letërsinë dhe artet si armë në duart e partisë. Por, një status të veçantë, të ndryshëm nga tradita dhe në përgjithësi nga letërsia tjetër shqipe, synon ta krijojë dhe

---

¹²⁷ *Kanuni i Lekë Dukagjinit / The Code of Lekë Dukagjini*, Gjonlekaj Publishing Company, New York, 1989, prg. 598.

¹²⁸ Për shembull: “Perté bën nuk shtyhet mlléfi.”(proverb te paragrafi 529) Gjeçovi e krahason në fusnotë me proverbin latin të *Letrës së Shën Palit për Hebrenjtë*: *Omnis controversiae finis est juramentum* (në përkthim të lirë: Në fund, të gjitha kundërshtitë pajtohen me një betim.). Një studim interesant për fjalët e urta të Kanunit... e ka bërë Tonin Çobani, në librin *Princi i përfolur/Lekë Dukagjini*, Lisitan & Toena, Tiranë, 2003. Ai i quan fjalët e urta të Kanunit si trashëgiminë më autentike të tij.

¹²⁹ Shih për këtë çfarë thotë Ernest Koliqi, te *Fishta interpret i shpirtit shqiptar*, fq. 52.

ta mbajë letërsia nga burgu, e krijuar në gjysmën e dytë të shekullit XX. Kjo është letërsia me status ekzistencial, pra letërsia si modus i veçantë i jetës, apo si përmasë e veçantë jetësore.

Gjetjet

2. Janë dy prirje të kësaj letërsie që e argumentojnë këtë status: letërsia e shkruar si testament dhe marrëdhënia e autorit me tekstin e tij letrar. Më tutje do t'i shqyrtojmë këto dy prirje, për të ardhur te argumentimi përfundimtar i statusit të kësaj letërsie.

3. Së pari, letërsia nga burgu është shkruar si testament. Kjo për arsye jashtëletrare. Jeta e burgut, e parë përmes letërsisë së krijuar aty, mbizotërohet prej dy botëve: bota reale dhe ajo e imagjinatës. Që të dyja kanë identitetin e tyre të refuzueshëm ndaj njëri tjetrit deri në zhbërje të plotë. Bota reale është burgu, me të gjitha rekuizitet e saj dhe e cila paraqitet e tmerrshme. Bota e burgut është bota e degradimit dhe e vdekjes, e cila synon pafundësisht të triumfojë dhe të mbretërojë.

3. 1. Bota e burgut është një prej kryemotiveve të letërsisë nga burgu. Ajo shpërfaqë skutat e fshehta të barbarisë njerëzore: aty vdekja të shfaqet që ditën e parë (si te poezia *Si ta shohë vdekjen një i burgosur i ri* e Visar Zhitit), por më e keqe se kjo është jeta e zhveshur deri në shtazëri, në të cilën edhe nevojat biologjike detyrohesh t'i kryesh para të tjerëve (si në poezinë *Neveria* të Visar Zhitit); ajo është bota që nuk ka kurrfarë zoti dhe kurrfarë arsyeje, sepse edhe natyrës nuk i beson (si në poezinë *Kontrollimi i paketës* të Januz Januzajt); por, dhembja dhe e keqja nuk janë gjërat më të tmerrshme të kësaj bote: më e tmerrshme është të mos e ndjesh dhembjen dhe të mos e dallosh të keqen, si pasojë e torturës mbi trupin dhe mbi mendjen e njeriut ("Dhembja është e ëmbël!" thotë Hydajeti Hyseni në poezinë *Dhembja*).

3.2. Për këtë botë Ismail Syla ka sajuar simbolin e *antikëngës*, në vargun: *Të shurdhuar, të heshtur si antikënga* (Antiprometeu).

Antikënga është një gjendje sociale dhe shpirtërore e dëshiruar prej antiprometeut për njeriun. Antiprometeu e dëshiron njeriun të shurdhuar e të heshtur, kjo dtth. se shurdhimi dhe heshtja janë e kundërta e këngës:

Të thyer njeriun e deshën antiprometetë

(...)

Të verbuar plotësisht si ushtar të mundur

Me shpirt të ndrydhur si robi në kaush,

Të shembur pandreqshëm si yjet e thërmuar

Të thyer, të thyer njeriun me çdo kusht.

Në poezinë tjetër *Epitaf për K. ZH.* gjendja “qetësi” e paraqet zhdukjen e një kombi të tërë.

3. 3. Bota e dytë është bota virtuale, botë në mendjen e poetit, ajo e cila shërben si azil, si thotë Sabri Hamiti¹³⁰, ndaj botës reale, është bota e imagjinatës dhe e ëndrrave, ajo e ikjes dhe mospranimit të atij realiteti të tmerrshëm, bota që ndërlidhet vetëm me subjektiven, më shpirtin e unit poetik, me ndjenjat, mendimet e fantazinë e tij. Brenda kësaj bote reale jeton pjesërisht poeti, qoftë si ëndërr, apo edhe si zhgjëndërr. Esenca e kësaj bote është mohimi dhe mospranimi i botës së parë. Kjo shërben si një strehim për ta ruajtur mendjen, shpirtin dhe idealet nga degradimi. Sa herë poeti rrezikohet në botën e parë, atë të tmerrshmen, ikën dhe struket në botën e tij virtuale, në të cilën ai vetë është krijuesi i ligjeve, dhe aty rigjeneron shëndetin e tij mendor, shpirtëror, ideal dhe fizik. Por ky strehim është shumë i brishtë, i kërcënuar përhershëm nga bota e burgut, në të cilën ai kthehet pas një rigjenerimi të shkurtër. Sa do dy botë antipode, kufiri midis dyjave kalohet lehtë nga poetët, por jo edhe nga të tjerët. Visar Zhitit i vie në qeli Pegazi dhe me të e kalon kufirin (*Ardhja e pegasit në qelinë time*), ndërsa motiv shumë i shpeshtë në këtë letërsiu është ikja nga burgu në visoret e atdheut, në fëmijëri apo edhe në botën e ëndrrës.

---

¹³⁰ Te “Njohja e thellë”, parathënie në përmbledhjen antologjike të poezive *Libri i Lirisë* i poetëve Merxhan Avdyli, Ismail Sylja, Hydajet Hyseni, Januz Januzaj dhe Bajram Kosumi, Zëri, 1991.

3. 4. Midis këtyre dy botëve dhe si refuzim i tyre krijohet letërsia. Poeti nuk është në jetën e tij as në botën e burgut e as në botën e ëndrrës, prandaj ai shpiku letërsinë. Letërsia është bota e tretë, si një rrugë shpëtimtare, si një fitore mbi dy botët, si një identitet i ri, si një jetë e veçuar. Derisa shurdhimi, heshtja, qetësia janë gjendje që paraqesin zhbërjen dhe zhdukjen, kënga është antipodi i tyre. Poetët e burgosur shkruajnë letërsi për të mos qenë të shurdhuar e të heshtur. Kjo letërsi është e kundërta e antikëngës. Gjuha dhe letërsia paraqesin çelësin e mbijetimit midis këtyre dy botëve. Kjo është botë e poetit, e krijuar për të qenësuar brenda dhe përtej burgut, si një triumf mbi botën e burgut dhe mbi azilin që krijon i burgosuri në të, si një testament. Ky është ndër rastet e rralla kur letërsia pranohet jo vetëm si art, por si mënyrë ekzistenciale, poende, si e vetmja mënyrë ekzistenciale. Krijimi i letërsisë konsiderohet si akt i mbijetesës. Letërsia shërben si çelës për mbijetesën.

3.5. Hydajet Hyseni-Kaloshi krijon një nocion të veçantë për poezinë nga burgu: *griliadë*, i cili, në interpretim të lirë është një ep për burgun (në poezinë *Griliadë*). Kjo griliadë është një jetë më vete brenda burgut, një jetë e pavarur nga rrethanat objektive, një jetë e lirë që nuk e pranon asnjë kusht të robërisë:

Le të më bëjë burgu mua,
Gri si gurët e kafazit tim,
Por një oazë, në këngë, e dua
Me Diell e lule, me gjelbërim!
(*Oazë kënge*)

3.6. Letërsia këtu del si një shpëtim për shpirtin e autorit. Ngjashëm si në poezinë e Merxhan Avdyllit:

Shabaci mundohej të më shtrinte
Në shtratin e vdekjes shpirtërore

Shabaci-Burgu i Shabacit, Serbi. (sqarim imi, B. K.)

E unë e shkrova një poezi të dobët
Poezinë më të dobët për Atdheun
(28 Nëntor 1991)

Kjo poezi e Merxhanit, një lloj autobiografie për dhjetë vjetët e burgut të tij, është e shkruar me një motiv të vetëm: shkrimi i poezisë është në funksion të mbijetimit përmes letërsisë. Armiku i poeti simbolizohet me fjalëngrënësit: ata duan t'ia hanë fjalët e poezisë, e me këtë kuptohet se po ia hanë jetën, për të përfunduar se ata e kanë të humbur betejën, sepse:

Derisa nga 36 shkronjat e shqipes
Mund t'i krijoj fjalët sic dua vetë
(Fjalëngrënësit)

3.7. Edhe në këtë rast letërsia, gjuha si medium i letërsisë, është faktori themelor i qenësimit, pra, poeti ekziston sepse ekziston gjuha me të cilën ai krijon fjalë dhe poezi. Ndoshta, metonimia antonime e Ismail Sylës “Koka në parajsë...trupit në ferr” (në poezinë *Trupi dhe shpirti*), e krijuar sipas modelit tradicional, e paraqet më së miri marrëdhënien midis këtyre dy botëve dhe brenda tyre poetin që krijon letërsinë.

4. Së dyti, kjo letërsi, edhe ajo fiktive edhe ajo dokumentare (fiction dhe nonfiction) shkruhet në situata të pazakonshme dhe pa besimin se ka për të qenë letërsi e lexuar nga lexuesi i zakonshëm. Ajo është letërsi që ruhet fshehurazi dhe kur bie në duar të policisë, në rastin më të butë, zhduket, e në disa raste autorët e saj ndëshkohen. Pra, kjo është një letërsi e shkruar dhe e ruajtur me fanatizëm nga vetë autorët. Është letërsi pa lexues. Janë të rrallë rastet kur ndonjë autor ka sajuar një libër në dorëshkrim dhe e ka qarkulluar brenda mureve të burgut që të lexohet nga të burgosur të tjerë.¹³¹ Po pse është shkruar një letërsi pa

---

¹³¹ Kështu poeti Ismail Sylë ka përgatitur në dorëshkrim përmbledhjen *Çatitë pikojnë*, e cila ka qarkulluar në burg për disa vjet, edhe pas daljes së poetit nga burgu. Disa vjet më vonë një i burgosur e ka nxjerrë përmbledhjen nga burgu dhe ia ka dërguar autorit, por ajo është djegur, bashkë me bibliotekën e tij, gjatë luftës së fundit të Kosovës. Për këtë përmbledhje Merxhan Avdyli e ka shkruar në burgun e Pozharevcit kritikën “Kallëzimi i

lexuesin e mundshëm? Si mund të qenësojë një letërsi e tillë dhe çfarë është statusi i një letërsia pa lexues?

4.1. Në librin *Letra nga burgu / Libri i censuruar*, i cili përmban një numër të madh të letrave të shkruara nga burgu të 39 të burgosurve, ka plot shembuj që dëshmojnë se kjo letërsi qenëson si qëllim për vete. Për nga gjinia dhe natyra e saj letërsia epistolare e paragjykon një marrës: ajo i adresohet një personi, e në raste të rralla edhe më shumë personave. Pra, në të gjitha rastet ekziston një marrës. Shkruesi i letrës e koncepton dhe e realizon atë si komunikim me marrësin e caktuar, të cilin e njeh mirë, dhe i cili do ta marrë letrën, do ta lexojë dhe kështu realizohet procesi i komunikimit letrar. Ndryshe nga kjo, nuk ka të burgosur që nuk ankohet një herë a më shumë hera, se letrat e tyre nuk dërgohen te marrësi, se ata janë të vetëdijshëm a priori se letra e tyre nuk do të mbërrijë në adresën e synuar, se atë përveç censorit nuk do ta lexojë marrësi i synuar dhe askush tjetër. Kështu e fillon letrën Ahmet Qeriqi: “*E mira e babit, po të shkruaj pa kurrfarë shprese se do ta marrësh këtë letër...*”.¹³² Ilmi Ramadani i shkruan të dashurës së vet Teutës, pa qenë i sigurt se ajo do ta marrë letrën. Sami Kurteshi ka të njëjtën pasiguri: “*Në letrën para kësaj (nëse të bie në dorë) të kam shkruar gjerë e gjatë...*”. Ndërsa Daut Xhemajli i drejtohet censorit me një ton madhështor e fyes: “*O njeri i përhirtë! Ti që po e merr letrën time për ta dërguar në shtëpinë time e nuk po e dërgon...*”.

4.2. Në të gjitha rastet shkruesit sajojnë letra për marrësit, duke dyshuar paraprakisht se ata do t’i marrin ato. Po pse shkruajnë atëherë? A ka një qëllim të kësaj letërsie përtej të qenët letër për marrësin? Musli Kosumi nuk i shkruan letrat, si shkruhen zakonisht, por të njëjtën letër e shkruan për disa ditë, duke shkruar çdo ditë nga një pjesë

---

shpenguar lirik”, të cilën më vonë e ka publikuar në librin *Sprova zbuluese të poetikës* (2005).

¹³² Të gjitha citimet e letrave nga burgu këtu e tutje janë marrë nga libri *Letra nga burgu / Libri i censuruar*, përgatitur nga Merxhan Avdyli dhe Bajram Kosumi, Brezi ’81, Prishtinë, 2004.

të saj. Kështu shkruhet letërsia, por jo edhe një letër e thjeshtë familjare: “*Dritë dashur, po e vazhdoj letrën të premtën, më 23 janar.*” Ose: “*Drita ime, është mbrëmje. Zilja për të fjetur ka rrahur, e unë u ula sa për t’i shkruar disa fjalë, e për të vazhduar nesër.*” Ndërsa Januz Januzaj e artikulon më hapur qëllimin e shkrimit të letrave edhe pa marrësin:

“Nënë, unë nuk po ta shkruaj këtë letër që ti të mërzhitesh, larg qoftë! Sikur ti që flet me mua (vetë më vete) në oborr, në kopsht, kur e shtron sofrën e shpesh grindesh duke thënë: “uh, more Januzo, ç’ka më bëre?”, edhe unë po flas me ty (vetë më vete), po të shkruaj. (...)

Kjo është një nevojë njerëzore, nja mall. Nuk është filozofi, nuk është ëndërr. (...)

4.3. Kjo letër për nënën, sipas vetë autorit të saj, është vetëm kushtimisht për nënën, ndryshe, ajo është letër për veten, për vetë autorin parësisht, e pastaj edhe për të tjerët. Pikërisht kjo është natyra e veçantë e kësaj letërsie. Kjo letër qenëson si letërsi jo për marrësin, por për vetë autorin, është një ndjenjë, një mall dhe një meditim i tij të cilin dëshiron ta kodojë dhe ta lërë si testament të vetin. Këtu projektohet shumë qartë statusi i letërsisë për vete, pra një letërsi pa lexues të mundshëm, por e cila ka një funksion tjetër: është një botë e projektuar për vete, që shërben, në radhë të parë, si gjendje kundër shurdhimit, heshtjes dhe qetësisë së autorëve dhe të njerëzimit.

5. Se ka një skajshmëri të këtij statusi të letërsisë e tregon më së miri shembulli i Rasim Selmanajt. Në poezinë *Vargu im i lagur me shi*, ai pohon se është krijuar si poet në burg:

Vjershën me ëndje e kam pëlqyer e pritur

Po se fshihet në mua s’e kam ditur.

(...)

Një natë gushti me shi, syzguar

Bashkë me dritën e mëngjesit kishte aguar

Shpërtheu papritur në Shtëpinë e Bardhë

Vargu im i lagur me shi i mbuluar me mall.

Ndërsa në poezinë më të re në kohë të librit të fundit të Selmanajt *Kitarë e krisur* (2006), autori ka vënë këtë shënim:

*Tash e tri vjet, që kurë jam liruar nga burgu, unë nuk flas me poezinë. A do të jetë kjo poezia ime e vetme e shkruar pas lirimimit nga burgu? Kush e di? Ndoshta!?*¹³³

5.1. Kjo lindje dhe kjo vdekje e poezisë të Selmanajt, që përputhet me burgimin dhe lirimimin e tij nga burgu, paraqet një qasje utilitariste ndaj poezisë: ajo merr statusin e një arme për shpëtimin e shpirtit të të burgosurit. Gjithsesi, kjo qasje e Selmanajt, edhe pse na shërben si një argument i skajshëm, është rast i vetëm në letërsinë nga burgu.

Përfundime

6. Në çdo tekst të letërsisë nga burgu ballafaqohesh me këtë status të veçantë të letërsisë. Letërsia është një botë virtuale e realizuar përmes mediumit material: shenja në letër. Kjo letërsi krijohet si kusht ekzistencial, si një model i jetës, në kundërshtim me jetën e burgut dhe ikjen në ëndrra që e imponon burgu. Kjo nuk është një botë ideale, sikur ajo e romantikëve, por një botë antipod i botës reale.

7. Kjo letërsi ka qenë e rrezikuar që në lindjen e saj për shkak të mungesës së marrësit, lexuesit. Pikërisht këtu qëndron e veçanta e saj. Ajo krijohet parësisht për vetë krijuesit e saj, dtth. ka për qëllim veten e vet, apo më saktë, procesin e krijimit. Më shumë se sa vetë teksti letrar i rëndësishëm është procesi i krijimit të atij teksti. Në procesin e krijimit poeti e realizon veten. Procesi i krijimit është ideali, ndërsa teksti letrar është artefakt, që mund të shpëtoje dhe të komunikojë ndonjëherë edhe me lexuesin, por edhe mund të mos shpëtojë dhe të zhduket sapo është krijuar. Në këtë rrezik, procesi i krijimit merr rolin parësor: ai është çelësi që hap portën e mbijetesës së të burgosurve. Ky

---

¹³³ Rasim Selmanaj, *Kitarë e krisur*, Focus, Prishtinë, 2006, fq. 61.

është një proces i ngjashëm me atë të Merxhan Avdyllit në poezinë *Kërkimtari*, në të cilën poeti thotë se është më mirë që kërkimtari të vdes në procesin e zbulimit të tij se sa ta arrijë zbulimin dhe të zhgënjehet me të. Kështu, për herë të parë në letërsinë shqipe, letërsia, më saktë, procesi i krijimit të saj, merr rolin parësor si një shfaqje intelektuale, psikologjike dhe sociale. Të gjithë autorët nga burgu shkruajnë për poezinë e tyre, për procesin e krijimit, për letrat e tyre, dhe në të gjitha rastet shkruajnë si për diçka të shenjtë. Te disa krijues, si te Rasim Selmanaj, ky proces i krijimit utilitarizohet si një armë mbijetese, e cila hidhet sapo të kalohet rreziku. Por, në rastet tjera, procesi i krijimit merr një rol më të gjerë intelektual, social dhe psikologjik. Intelektual sepse krijuesit jetojnë me realizimin intelektual të tyre, social sepse krijuesit krijojnë një botë letrare brenda së cilës ata janë mbretërit, si pandam ndaj botës reale, në të cilën ata janë të dënuarit, ndërsa psikologjik sepse krijuesit ndjehen të lirë në botën e tyre letrare.

8. Kjo letërsi ka statusin e testamentit. E vetmja gjë që do të mbetet nga burgjet mund të jenë ato tekste letrare, gjithçka tjetër do ta hajë burgu. Edhe në rastet kur të burgosurit lirohen dhe mund të artikulojnë, të gjitha ato që do të flasin janë vetëm kujtime rrëqethëse, ndërsa ajo që është shkruar brenda mureve të burgut, vetëm ajo ka forcën të tregojë se çfarë beteje është bërë aty midis letërsisë dhe vdekjes. Në poezinë *Epilog (që koha e bën parathënie)* të Visar Zhitit është paraqitur kjo shkallë jeta-shpresa-poezia, në të cilën poezia është më shumë se jeta dhe se shpresa:

Jeta është më e pakët se shpresat
E megjithatë unë shkruaj poezi
Pa m'i lexuar askush
(...)
Dhe të mendosh
Që edhe mbishkrimet e varreve kanë lexues...
Atëherë poezia është më shumë se sa shpresat!

9. Kjo letërsi është mesazhi i ardhur nga nëntoka, është çelësi që na tregon se letërsia ka në vete përmasa të shumta e të gjera, të cilat krijuesi i saj, por edhe lexuesi, mund t'i përdorë në mënyra të ndryshme, varësisht nga rrethanat dhe qëllimet. Kjo letërsi mund t'u ngjajë mbishkrimeve të varreve, si thotë Visar Zhiti, por ajo paraqet një modus apo një përmasë të jetës reale. Në letërsinë nga burgu procesi i krijimit të saj njëjtësohet me procesin e krijimit të kozmosit, me procesin e krijimit të njeriut. Ky proces i krijimit është më i rëndësishëm se sa procesi i leximit, dhe në këtë proces të krijimit autorët kanë mbijetuar pa u degraduar nga bota e burgut.

Prof.ass.Dr. Behxhet Brajshori¹³⁴

GOVERNMENT DEBT AND EXPENDITURES MANAGEMENT

Abstract

The Governments of different countries often can be challenged by the funding of their public expenditures as a result of lack of necessary financial means. Due to this reason they are forced to run into public debts which, in fact, present indirect debts for taxpayers. The Governments usually borrow financial means using debt assurance instruments such as Treasury bills and governmental guarantees. The successful management of the taken debt provides more opportunities to increase the net effect of projects and expenditures funded by the governmental debt. Due to this reason it is necessary to establish an adequate model of management of expenditures which would guarantee return of debt and increase in GDP.

Key words: Public debt, Public institutions, Public expenditures, Model of expenditures management.

---

¹³⁴ University of Prizren, Faculty of Economy
Email:bbrajshori@hotmail.com

GOVERNMENT DEBT AND EXPENDITURES MANAGEMENT

Government debt (also known as public debt, national debt) presents the amount of money or the credit taken by the central government. In the USA, as a “government debt” is also considered the debt of municipalities and local governments. On the contrary, annual government deficit presents the difference between government revenues and expenditures during a year so the size of budgetary deficit and the need for public debt are dependent on expenditures size.

While the Government collects budgetary revenues in different forms, government debt presents an indirect debt for taxpayers. Government debt can be categorized as an internal debt (the debt taken from loaners within the country) and external debt (the debt taken from loaners abroad). The Governments usually borrow financial means using debt assurance instruments such as Treasury bills and governmental guarantees. Countries with little borrowing abilities often borrow financial means directly from institutions that belong to lower national level.

Thus, a wider definition of government debt means all government liabilities including payments for future pensions and payments for all kinds of goods and services contracted earlier by the Government but which haven't been paid yet.

The government debt, based on the return term, can be: short-term (one year or less), mid-term (from one to ten years) and long-term (over ten years). Meanwhile, the term of public debt maturity depends on agreement on public debt that was made between the lender and borrower.

Credit risk

National economy crediting keeps a certain degree of “risk” known as “risk interest rate”. It is considered like this because the debt and interest, up to a certain point, can be paid by the increased tax revenues, decreased expenditures or in the most unfavourable case by the emission of national currency. The last mentioned point can cause inflation and decrease the value of invested capital. This phenomenon has occurred often in the economies of different countries, i.e. hyperinflation in Germany during the 20-ties (last century) when Germany was not able to pay national debt caused by the expenditures that belonged to the First World War.

In practice, the interest rates for the taken debts vary so they are different from one country to another. As an example we can take the borrowings from different EU countries in EUR currency. Even though it is meant that the currency is the same in every case, the interest rate of debts in some countries is higher than in some other countries. This is also a reflection of the market respectively relative solvency of different countries to pay the debt.

Political instability of a country also can have an influence respectively risk the return of the debt. We have had such cases in Spain during the 16th and 17th century when the agreements on government debt were declared invalid several times; then in Russia which in 1917 refused to accept foreign debts of Russian Empire. Another political risk is also caused by external threats. The invaders of a country usually do not accept responsibilities related to national debts of the invaded country or the debts of an organization which is considered as a rebel organization. On the other hand, in the modern period of transition from dictatorship to democracy the new authority is not automatically freed from previous government’s contracted debt. There are less likelihoods that the rapid development of global crediting market will

also credit the country which doesn't accept previous debt; moreover, it may require increase in interest rates and penalties that can be unacceptable for the borrower. The taking of a debt in a national currency doesn't mean more confidence on the Government's ability to return debts but this confidence can be achieved if the risk of exchange rate for foreign creditors is reduced. On the other hand, the national debt in a foreign currency can have an influence on inflation trends and this could improve the credibility of borrower respectively debtor. The national debts of small countries with fragile economy are usually in a foreign currency.

EUR is a joint currency for the countries of Eurozone so none of these countries can cause inflation using more currencies. The crediting risk is also evident to local governments even though they have the possibility of collecting revenues, decreasing expenditures and consequently increase the likelihoods to return the debt. There are cases, in practice, when central government guarantees for the debt of local governments and consequently there is less risk not to be returned their debt.

As regards economics, the participation of public debt in Gross Domestic Product (GDP) presents one of the most important indicators of the economy of a country. This indicator expresses the sum of national debts as a participation in GDP. The low participation of national debt in GDP reflects an economy with high production of goods and services and realization of a sufficient profit to return the debts. This is also the goal of any government. The problems related to national debts were among the most discussed issues on global level, beginning from the Second World War debts, "the debt crisis" of the developing countries in the 80-ties, financial crisis in Russia in 1998 and financial collapse in Argentina in 2001. Theoretically, based on EDP (Excessive Deficit Procedure-The Annex to Maastricht Treaty¹³⁵), the

---

¹³⁵ The Annex to Maastricht Treaty 1992.

European Union member countries and Eurozone countries should build up sound policies for the management of public expenditures and this means that the budgetary deficit should not exceed 3% of GDP while public debt should not exceed 60% of GDP¹³⁶. According to the report of IMF (2010), some European countries have exceeded the participation of public debt, as (%), in GDP, such as Greece 130.2, Island 115.6, Italy 118.4, Belgium 100.2, Ireland 93.6, France 84.2, Portugal 83.1, Germany 74.3, Hungary 78.4, Great Britain 76.7, Austria 70.0, Holland 66.0, Spain 64.5 etc followed by some Asian countries such as Japan 225.8, Lebanon 138.9, Singapore 98.9, Jordan 62.7 etc, some countries from African continent such as Sudan 71.4, Egypt 74.2, Zimbabwe 75.9 etc, some countries from northern America such as Jamaica 135.7, Canada 81.7, Nicaragua 67.2, the USA 92.7 etc, as well as some countries from southern America and Oceania. Meanwhile, the major part of countries from different continents kept this important macroeconomic indicator. Albania is ranked within the allowed level of charge with public debts (60.6%)¹³⁷

The public debts problematics in Kosovo is regulated by the Law on Public Debts no 03-L-175¹³⁸. According to this law, the Republic of Kosovo has the authority to borrow money, to make loan guarantees, to pay expenses for debt issuance and to pay the principal and interest on its State Debt. The State Debt, according to this law, is defined as a debt incurred on behalf of the Central Governmental Institutions that the Republic of Kosovo is obligated to pay, but shall not include any obligation of certain other governmental entities, including but not limited to Municipalities, public enterprises, or the Central Bank of Kosovo.

---

¹³⁶ European Economic Statistics, EUROSTAT, Statistical Analysis, 2007, page71

¹³⁷ More in -List_of_countries_by_public_dept.org, IMF Raport,2010

¹³⁸ The Law on Public Debts No.03-L-175

Meanwhile, international debt is defined as a State Debt that is the subject of an agreement with foreign governments, agencies of governments, international financial organizations or other foreign organizations and firms pursuant to international agreements, treaties, conventions, or other similar agreements subject to the laws of a legal jurisdiction other than the Republic of Kosovo. Also, this law regulates the authority of municipalities to borrow. Actually, the participation of Kosovo public debt in GDP (about 4.5%) is not so accentuated as a result of well-known political and economical processes and still not clearly defined Kosovo from the past. This doesn't mean that Kosovo, on the one hand, should hasten and run into debts and, on the other hand, shouldn't be very conservative as regards the use of opportunities to take loans with favourable conditions in order to stimulate economic development of the country. It is important to keep the ability to pay the loan and the net effect of projects which will be funded by the taken loan. This effect should necessarily be more profitable than the total sum of the debt which should be returned by positive effects of the project.

The measurement of the elasticity of GDP in relation to different categories of government expenditures

The effective efficiency depends on effectiveness and efficiency of the management of public expenditures. The selection of the most suitable model which could guarantee achievement of these financial indicators presents a scientific, research and empiric imperative for the modern management of public money.

Model:

It follows the measurement of the elasticity of GDP in relation to different categories of government expenditures using econometric methods. The model follows the approach proposed by Fan and Rao (2003)¹³⁹, who have measured the double logarithmic production function (log-log), where GDP of the country is a dependent variable while different categories of government expenditures are independent variables. In our concrete case, we have built a model, as specified below:

$$GDP_t = \beta_1 + \beta_2 WS + \beta_3 MGS + \beta_4 S + \beta_5 CE + \beta_6 PR + u_i$$

Where: GDP is real GDP in year t ,

WS – government expenditures such as wages and salaries in year t ,

GS – government expenditures such as goods and services in year t ,

S – government expenditures such as subventions and transfers in year t ,

CE – government expenditures such as capital expenditures in year t ,

PR – government expenditures such as payments and reserves in year t .

We *a priori* expect that all categories of expenditures will make a positive impact on the growth of GDP but certainly with a different degree. Also, we *a priori* expect to present an exception the expenditures realized for subventions and transfers because these funds are mainly allocated for public enterprises that generate economic loss. As mentioned above, we apply, in this model, the double logarithmic specification. One of the interesting characteristics of double logarithmic models (log-log) which have become widespread in applicative analyses is that coefficients measure the elasticity. In other words, following the use of double logarithmic form, the measured coefficients will be the elasticity of dependent variable (GDP) in relation to independent variables (wages and salaries, goods and services, subventions

---

¹³⁹ Fan, S and Nethea Rao, 2003 'Public Spending in developing countries', Trends, Determination and Impacts, International Food Policy Research Institute, Discussion Paper, No 99.

and transfers, capital expenditures, payments and reserves). Thus, the results indicate the change in the GDP percentage as a result of change in the percentage of different components of budgetary expenditures.

Data:

The data used for this model were taken from Financial Statements of KCB 2000-2007, The Treasury Department, Ministry of Economy and Finance presented in the following table:

Table 1. The volume and type of public expenditures (econo. classification) mil.euro

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Wages and salaries	62.02	107.12	121.96	145.70	184.41	194.60	206.98	208.92
Goods and services	61.82	89.93	121.41	175.50	188.31	142.88	134.33	132.88
Subventions	43.11	27.75	84.51	1237.95	185.20	213.85	157.99	154.55
Capital expenditures	31.58	33.46	62.03	93.10	187.44	144.88	138.38	159.21
Other payments		6.88					18.37	17.90
Reserves				2.35	3.96			
Total	198.53	264.62	389.91	546.60	749.72	696.13	655.94	673.46

Source: *Financial Statements of KCB 2000-2007, the Treasury Department, Ministry of Economy and Finance*

In any case, the number of observations is small taking into consideration that we have to do with annual data while there are no quarter data. As a result, this limits our analysis but the model can bring some orientation data.

The data have been transformed into natural logarithms and presented in the table, the annex number 2.

Results

We have analyzed the data using the econometric method of regression. Regression analyzes the relation between dependent variable and one or more independent variables. We have applied the method of Ordinary Least Squares-OLS and the achieved results are presented in table 2 (for the results taken from the software STATA, look at annex no 1). Results, as such, are not significant, mainly because of the small number of observations but they present some important orientation details. The signs of the coefficients of independent variables are in accordance with our theoretical expectations, what it means that the expenditures in any budget category make a positive impact on the growth of GDP (some with more impact but some with less impact, for example, expenditures related to salaries and wages and capital expenditures make more impact on economic growth whereas the expenditures related to other payments and reserves make less impact), except budget expenditures for subventions and transfers what was *apriori* expected to make a negative impact taking into account that mainly public enterprises that generate economic loss are subsidized in Kosovo (for example, Kosova Energy Corporation-KEK) and as such do not have a positive impact on the growth of GDP. In spite of the fact that the results have a right target, the reader should interpret these results carefully taking into consideration that the results are non-significant as regards conventional intervals of belief. However, the results are orientative and show the direction of relation between GDP and different categories of government expenditures.

Table 2. The regression results (OLS)

Variable	Coefficient	Standard Deviation
WS	0.5067133	0.6848658
GS	0.0140319	0.5039267
S	-0.2423857	0.6537995
CE	0.1423699	0.8137629
PR	0.0102744	0.138202
CON	2.434182	0.796048

Annex 1: STATA Printout

Source	SS	df	MS	Number of obs = 8		
-----+-----				F(5, 2) = 0.95		
Model	.044252741	5	.008850548	Prob > F = 0.5847		
Residual	.018636862	2	.009318431	R-squared = 0.7037		
-----+-----				Adj R-squared = -0.0372		
Total	.062889603	7	.008984229	Root MSE = .09653		
-----						
gdp	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
-----+-----						
ws	.5067133	.6848658	0.74	0.536	-2.440026	3.453453
gs	.0140319	.5039267	0.03	0.980	-2.15419	2.182253
s	-.2423857	.6537995	-0.37	0.746	-3.055458	2.570686
ce	.1423699	.8137629	0.17	0.877	-3.358969	3.643709
pr	.0102744	.138202	0.07	0.948	-.5843609	.6049097
_cons	2.434182	.796048	3.06	0.092	-.9909358	5.8593

Annex 2: The data in logarithmic form

GDP	WS	GS	S	CE	PR
3.177248	1.792532	1.791129	1.634578	1.499467	0
3.345766	2.029879	1.953905	1.44331	1.524578	0.837588
3.35141	2.086217	2.084254	1.926908	1.792602	0
3.351989	2.16346	2.244277	2.113776	1.96895	0.371068
3.358316	2.265784	2.274873	2.267641	2.272862	0.597695
3.344196	2.289143	2.154971	2.330109	2.161008	0
3.352183	2.315928	2.128173	2.19863	2.141073	1.264227
3.531479	2.31998	2.12346	2.189069	2.20197	1.252974

Conclusions

- The governmental debt presents an opportunity more to finance public expenditures and it is necessary especially in cases when the budget deficit is big and insufficient to finance economic development.
- It should be used with a high scale of achievement of net effects of investment projects which create the opportunity for return of debt.
- Public debt should not exceed 60% of GDP (EDP-Additional Annex to the Maastricht Treaty-1992).
- The results from the developed model are not very significant but they present important orientation details how the elasticity of the dependent variable (GDP) is influenced by the relations with independent variables.

Literature:

- Annex to Maastricht Treaty 1992.
- European Economic Statistics, EUROSTAT, Statistical Analysis, 2007, faqe 71
- List_of _countries_by_public_dept.org, IMF Raport, 2010
- Law on Public Debts No. 03-L-175
- Fan, S., and Neetha Rao, 2003: '*Public Spending in Developing Countries: Trends, Determination and Impact*'- International Food Policy Research Institute, Discussion Paper No. 99
- Kosovo Consolidated Budget Financial Statements 2000-2007, The Treasury Department, Ministry of Economy and Finance

Belina Budini¹⁴⁰

(Universiteti Evropian i Tiranës)

Edi Rama, The Rise of a Celebrity-Politician in Albania

Abstract

The relation between media and politics raises many concerns for the course of democracy worldwide, but no special attention has been given to such interplays in new and fragile democracies such as in post-communist countries like Albania. This article sets to map out the degree of media intrusion into the political domain by examining the emergence of a media-driven politician in Albania. Edi Rama, Former Mayor of Tirana and currently Chairman of the Socialist Party and elected Prime-Minister of Albania in 2013, represents one of the most significant examples in this regard. Accordingly, this paper will argue that the media could significantly shape the course of Rama political rise and the consolidation of his stature in the Albanian political arena. A second line followed and researched by the author of this thesis concentrates on the underlying strategies and tactics the politician himself uses so as to construct himself as a celebrity politician.

---

¹⁴⁰ Belina Budini is Lecturer of Media and Communications at European University of Tirana. She is the author of the monograph "Edi Rama, the pop(ulist)-star politician" (JET Press, 2009). As a researcher, she earned a Master Degree in Communications from Goldsmiths College, University of London and is currently a doctoral candidate in Communication Sciences at the University of Tirana. Previously she has worked as journalist and editor in best selling daily newspapers in Albania and writes regular columns on Political Communication, Media Sociology and Public Relations.

Introduction

Since 1998 when Edi Rama entered politics in Albania as Minister of Culture, his case has come to illustrate the emergence of the new-politician in the Albanian public sphere. As elected prime minister of Albania in 2013, he occupies today the center of Albanian politics, always as a media-driven politician in the Albanian public arena and beyond through international relations. While some saw and continue to see in him simply an extravagant demagogue, others identify him as a rather modern politician. Beyond disputing interpretations, his version was one of a *new kind* who marked a major style break in the Albanian political culture after the collapse of communism. He has been afforded broad visibility by media outlets from the very beginning. This paper aims to map out his marketing and media-centered strategies, analyzing the role of the Media as an actor in the construction and the representation of the former Mayor of Tirana and Leader of the Socialist Party of Albania, currently elected prime minister.

By examining the case of Edi Rama, Mayor of Tirana and Chairman of the Socialist Party as the first fully 'media-crat' who performs his style-politics through media in post-communist Albania, this paper endeavors to map out the role of the media regarding both the personalization and the 'mediatization' of politics in the special context of a young and developing democracy. Based on extensive media and popular discourse studies, it is possible to assert the emergence of the media-driven politician in post-communist Albania. Edi Rama represents one of the most significant examples in this regard. By and large, it indicates the growing intrusion of media into the political domain.

Accordingly, this paper will argue that the media could significantly shape the course of Rama political rise and the consolidation of his stature in the Albanian political arena. To interpret his type of power under this light implies also seeking the underlying strategies and tactics he uses so as to construct himself as a celebrity politician and, controversially, as a political leader above political parties. That is to say that the 'mediatization' and personalization phenomena inscribed to him

suggest, not simply the establishment of media as a political actor in determining its favorite 'candidate' outside the realm of politics, but the conscious overcoming of political structures by him through such media channels, as he is self-declared an alien in politics.

Rama: the emergence of a mediated politician

In fact, Edi Rama began his unusual journey in the political arena as the '*specimen*' of a modern intellectual. His launch as politician gained thus special attention. A well-known journalist depicted Edi Rama as '*the symbol of an independent and extravagant intellectual in the poorest country of Europe*' highlighting that '*many were surprised by his appointment as Minister of Culture because he was perceived for a long time as the rebel, the anti-conformist and the provocateur of the power-holders*' (Bejtja: Klan 07.06 1998). Other journalists portrayed him as '*a Don Quichotte in politics*' or as a '*Man of Hope*' (Xhunga: 'Koha Jone', 23.04.1998). Commentators even announced a '*Rama phenomenon*' or a "*Casus Rama*' after protracted debates about his appointment as Minister of Culture (Bejtja, Xhunga: *ibid*). Many intellectuals were largely supportive and sympathized with Rama¹⁴¹, '*I consider the appointment of Edi Rama as a sign of emancipation for the Albanian politics*' (Koha Jone¹⁴², 23.04.1998).

At a time when private televisions had not yet penetrated the media market in Albania, the press was of great importance for image construction. Major magazines and dailies granted Rama sensational headlines and fashionable covers (i.e. Klan, Spekter, Koha Jone, Shekulli, Gazeta Shqiptare). It was precisely through these media outlets that he was able to build up his profile differently from that of a traditional party-raised politician. Already distinguished for his articles in the

---

¹⁴¹ 'I consider his appointment as an important happening that should be applauded and waved for Edi Rama has got not only the potential of an extraordinary artist but also that of a professional politician' (Bujar Xhaferri, *ibid.*).

¹⁴² Isaku, Agim: *ibid.*

press¹⁴³, after taking the lead of the Ministry of Culture he wrote a regular column under the section '*The file of the Minister of Culture*' (see Klan, collections of 1998-1999). This way, he was able to preserve to some extent the critical stance and his very opinionated views while in power. Moreover, by imitating other successful models of media-driven politicians in the world arena, while simultaneously bringing some originality and personal charisma, he knew how to constantly attract media attention. By the same token, his profile suited the media and journalists who saw him as truly '*innovative*' and '*authentic*'. He became the media's darling for his often '*impudent*' performances, thus occupying the centre stage. Hence, his gestures and symbolic performances constituted his prime capital¹⁴⁴. As he came to occupy the center of attention, he was also being criticized ever more frequently, but this again was perceived positively by the media: '*Edi Rama, a hippy for the opponents, an ally only to his vision: this is the New Man of Culture*' (Klan¹⁴⁵, 19 April 1999).

Building the aesthetic politics

In 1998 Rama left Paris where he used to live as a bohemian-style artist to become Minister of Culture, already standing out in terms of his stylish profile. He wears clothing that is '*different*', in contrast to his political peers, drawing thus attention to himself. The young politician's sense of fashion was interpreted politically as an audacious aspect of his political personae. '*A young man, very tall, wearing a haircut like a baseball player, with a penchant for blue-jeans, patchwork t-shirts, polka-dot ties and yellow socks, enters the Ministry of Culture... He is the Minister*

---

¹⁴³ 'There was a moment when Rama as a publicist excelled the artist he used to be' (Zogaj cited in Shekulli, 23 November 2006; p.11)

¹⁴⁴ Rama would show up in a parliamentary session as requested by the Members of Parliament and left just in few minutes without taking any question because 'the MP-s were not present in due time', provoking thus debates but receiving also some critiques for arrogant behavior (Spekter, January 1999).

¹⁴⁵ Balla, Sokol

in the flesh!' (Klan¹⁴⁶, 7 June 1998). It was asserted that his stylish individuality had something to offer to the hitherto boring political scene both in terms of diversity and freshness and also personalized taste (ibid). It started from here the depiction of Edi (as he is generally referred to in a friendly manner) as the new '*iconoclast*' of Albanian political style and even as the man of change: '*He will change every thing. Shall approach the opponents, provide funds, display the pictures of 'social realism' ...*' (Klan, ibid.).

Moreover he knew how to capitalize aesthetic politics by taking advantage of the media that in turn favored his style-politics. This is not simply related to the stylish personae he embodies. On a regular basis, Rama attracted attention for his aggressive cleanup campaign and aesthetic *action* in terms of modernization, starting with the reconstruction of the Ministerial building, and later, the Municipality of Tirana, visually transformed and modernized once he took office¹⁴⁷. He started by giving priority to images *in the age of mediated reproduction*. A well known reporter at the time wrote that once in office Rama started a '*seismic*' transformation of the cultural institution visually¹⁴⁸.

Catering to the media, Rama as a 'press agency'

The consolidation of Rama's profile in the media land needs careful observation as he has yet to convince about the quality and substance of his performance *in*

---

¹⁴⁶ Bejtja, Andi

¹⁴⁷ As Rama commented: '*I felt very sad when I first entered the Ministry office where the era of freedom had come with some scary armchairs awfully decorated with colorful flowers that, surrounded by pink walls and saphire ceilings, characterize perfectly the times impregnated with vulgarity that we live*'

(Koha Jone, 29 April 1998).

¹⁴⁸ '*Since the first day, the new Minister of Culture who loves style, started the seismic change in the institution from the conference room ... cleaned up the ministerial coffers where one could find surprisingly the 'Red-Books' of Enver Hoxha and threw away all the filthy carpets of the old-regime. Very soon he shall focus on the toilets and finally will transform his own office...*' (Xhunga: 'Koha Jone', 29 April 1998: 32).

continuum. To this end, he was going to seize new opportunities offered by television channels which after 1998 multiplied rapidly across the country. While he started the making of himself through newspapers by using his intuitive image-projection skills, Rama became a celebrity politician through the conscious use of television. It was a process that evolved fast while he became a sort of 'press agency' all by himself. He catered to the media on a day-to-day basis providing a never-ending political *telos*. 'Edi Rama boosted his image profile in the media and people like him have got plenty of self-marketing ideas' (Fevziu, 1999: 44). Indeed, since the beginning, Rama has continually nurtured his role as publicist and performer with media strategies that made him the politician that he was going to become. He would perform politics in the media arena like nobody else in post-communist Albania, not simply in terms of personalization, but also professionalization of his politics by borrowing from marketing techniques and by exploring public relations strategies.

As previously documented Rama started by giving priority to 'images' so as to 'package' his politics for the media and public perceptions. Strategic communication hitherto constituted the most important feature of his political performance. Once he became minister he set up the first modernized Communication Office in Albania, thus relying more on professional PR. Yet, he takes care of the tiniest detail in person, serving as the best advisor of himself. As a TV conductor notes: 'Among all of the Albanian politicians I have interviewed, Rama was the only one to show such persistence in knowing the questions beforehand' (Fevziu, 1999: 27).

As Minister of Culture, in less than two years into his term, he managed to *discursively* change the face of that 'old bureaucratized machine' as he used to call the Ministry of Culture (Spekter, 13 December 1998). Of course, he did so by enacting several political reforms regarding the Theatre, the Opera and the network of cinemas in the country. However, the media perception was of great importance to him. The fatal attraction continued. Headlines like: 'Rama removes the dirty waters where the cultural institutions vegetated' ('Shekulli' 25 July 1998. p13) or 'Rama has the courage to change everything' (Koha Jone, 15 November 1998.

p.25), 'Powerful interventions in culture' (Koha Jone, 2 December 1998. p.32), 'Rama, the first Minister of Culture who speaks to artists like an artist' (Koha Jone, 9 November 1998. p.26), 'Rama towards The Council of Europe, the cultural projects 'fly' to Strasbourg' (Koha Jone, 10 October 1998. p.25), overwhelmed the pages of daily newspapers, granting him large support for his 'aggressive' politics. Rama was increasingly perceived as a modern reformer and innovator. Moreover, his project was interpreted as a challenge to other institutions ('The Ministry of Culture has set a challenge to all of the state departments by drastically changing its look ... Rama has undertaken reforms in substance as well as in form...') (Spekter, 13 December 1998, p12.).

The campaigning of Edi Rama for the Municipality of Tirana in 2000 coincided with the boom of TV stations. As a result, new opportunities were opened for him to become a great communicator and brilliant performer. Obsessed with appearances, Rama was the first politician in Albania to appoint an image advisor and a PR company to lead his campaign visually as well as strategically. After all, '*Rama had already transformed his Ministry in an electoral machine-shop for the local elections*' (Zogaj, 2003). The campaign got a cover of success and a publicity arsenal never seen in Albania as '*the streets of the city of Tirana were overwhelmed by electoral posters, an entire army of clackers were mobilized, mainly composed of young women in order to mix up politics and eroticism. As they saw Edi appearing, they screamed: Wow Ediiii!... Electoral accessories like hats, T-shirts, flowers were used in abundance...*' (Zogaj, 2003: 73). On election day, Rama as 'an expert on image' appeared for the first time in public with his son from a previous marriage, while the opposition press accused him of being an insensible parent (ibid. 84).

Even though he won, he did not end his campaign. Very skillful in marketing his work, Rama deals effectively with the media in most cases, thus receiving broad coverage for his normal activities. For a long time no news edition of most important TV channels aired without featuring Edi Rama every day. His political agenda was made thus highly visible also due to continually evolving PR techniques at a time when other political actors had not embraced public relations yet. While his personal advisor is a world-known media strategist, Rama is the first

politician in Albania to make extensive use of regular opinion polls and to map out the effects of his discourse and projection of his image on public opinion (ibid.). Due to such refreshing techniques, he continually adjusts his political discourse and visible actions.

'The man of change' recognized internationally

Besides being the media's darling domestically for his often extravagant performances¹⁴⁹, Rama has also attracted the attention of international media. He was awarded 'World Mayor 2004' by the United Nations and was included in 'Time Magazine's list of 'European Heroes 2005' after having been granted a large amount of articles from prestigious newspapers and magazines worldwide for 'changing the face of the capital of Albania' as many foreign reporters chose to put it (i.e. The Guardian, New York Times, Time Magazine). Such articles got translated in full by major Albanian newspapers granting him increased credibility and prestige due to the fact that international recognition is highly valued in the Albanian public arena. Prestigious international media such as *The New Yorker* magazine describes him as a romanticized hero: 'Rama is inexhaustible. He spends his days repairing the body and soul of a shattered capital and his nights prowling its streets, seeing that the work got done...' ¹⁵⁰

Many in the international media focused extensively on the 'image change' dimension of Edi Rama with titles such as 'Blowing up the bunkers in Albania; Edi Rama is trying to forge the country a new image' (BBC News, 4 May 2000) or

---

¹⁴⁹ In spectacular fashion, during a very tense and loud political debate appears equipped with a megaphone in hand in order to make his voice heard at all costs.

¹⁵⁰ *'It's safe to say that the Balkans have never produced a politician so beguiling.[...]You hear him everywhere: a gravelly basso exhorting the lazy, seducing the skeptics [...] Rama is inexhaustible. He spends his days repairing the body and soul of a shattered capital and his nights prowling its streets, seeing that the work got done, and that no one has been stealing street lights or dropping beer bottles or cigarette wrappers--that people are behaving like citizens'* ('New Yorker', 27 June 2005)

'Regeneration man; Tirana's pop-star mayor' has cheered up Albanians by giving their capital a facelift' (The Guardian, 22 October 2003), 'Albania's Capital Gets a New Coat' (New York Times, 14 August 2005), 'A mayoral makeover; Salvaging Albania's blighted capital seemed impossible- until Mayor Edi Rama came back to town' (TIME Europe Magazine, 2005), 'You've got to tear this old building down' (International Reports, 2005) or "Trendy Tirana? Mayor invigorates a backwater capital" (The Christian Science Monitor, 23.03.2005). *Time Magazine* in particular emphasizes: 'Rama's efforts are more than cosmetic: he has repaved streets and imposed tight controls on the chaotic traffic' while *The Guardian* states: 'Rama has knocked down hundreds of illegal and dilapidated buildings that made Tirana look more like a building site than a capital city. In their place he created parks and green spaces' and in the same fashion *New York Times* counts 'four thousand new trees line the streets, the banks of the Lana River and the grassy knolls of Parku Rinia'.

His critics regularly accuse him of buying such articles (i.e. 'Tema', 'RD' etc.). 'Indeed, Edi Rama accounts for the first Albanian who, through payment or not, has managed to penetrate several western media with the image of a new leader, both efficient and grotesque... But professionals know how fabricated and expensive such publicities crafted as articles or TV-reportages can be' (Zogaj, 2005: 101). Other skeptics (i.e., Lubonja) dismiss the urban revival of the city of Tirana as 'boulevardisation' to impress the international community¹⁵¹. However, Rama's international recognition is domestically appreciated as exceptional and as extremely helpful in 'changing the country's international image as the 'land of prostitutes and illegal immigrants' (The Guardian, 22.10.2003). After the major Albanian writer Ismail Kadare, a regular candidate for the Nobel Prize and holder of the 'Booker Prize', Edi Rama is considered by some commentators as the second major 'promotor' of Albania's good image worldwide (Shekulli, 25.10.2003). As *The Christian Science Monitor* puts it '*for most locals, Mr. Rama is something of a*

---

¹⁵¹ As Lubonja puts it for the BBC: 'The facades of the city centre are now a riot of color more reminiscent of a pop art painting than an urban restoration project' (BBC News, 15 September 2002).

superstar. He's not just the country's most popular politician; he's one of the most famous Albanians alive' (23.02.2005).

Some in the international media characterized Edi Rama as a 'pop-star mayor' following his self-description of 'a pop star among mayors and a mayor among pop stars' (The Guardian, 22.10.2003). Indeed, Rama's strong reputation for 'working hard' goes along with that of 'coolness'. 'Edi Rama is cool' claim mostly his young supporters. This is to say he is 'popular in a particular way' as pop stars can be, but hardly applicable to politicians. In order to be perceived as 'cool', Rama invites in Tirana famous international celebrities ranging from Hollywood actors such as Michael Douglas to music bands like 'Scorpions'. He even recorded a rap song together with one of Albanian's leading hip-hop bands, West Side Family. The song became a smash hit domestically and attracted the attention of international media as an original feature. The lyrics 'Tirona' (a slang word for Tirana) also talk about Rama himself¹⁵². *Coolness* is therefore an inseparable dimension of his political marketing.

Conclusions: The Role of the Media in the representation of Edi Rama

The spectrum of mass media in Albania offers a variety of public attitudes relative to the controversial politics of Edi Rama. There is no lack of critical voices and opposing viewpoints, especially on the part of analysts and commentators. Taken to an extreme, some do however argue that Rama had bought support from media outlets (Lubonja in Korrieri, 26.01.2008). While it is difficult to find empirical evidence so as to support such 'underground' accusations, there exists openly a variety of public attitudes on the part of both elite and radical media with some of

---

¹⁵² 'This is the city where mosques and churches are built side by side/ This is the place where the snobs with Rolex watches go to the gypsy market/ This is the place of disillusion where dreams become reality/ And where not just the women but also the facades of the city wear make-up/ Here is where you meet a mayor shouting down a megaphone/ Where anything can happen, cos' you are in Tiron/.'

them granting him support (i.e. Shekulli, Shqip), others providing balanced coverage and critiques (i.e. Panorama, Gazeta Shqiptare), and a few, from rather radical media being either highly oppositional or endorsing Rama's approach (i.e. ZP, RD, SOT, '55'). Therefore, it would be inappropriate to claim that mass media simply mirror the politics of Edi Rama while, by following their own codes, the Albanian media generate a political 'reality' that is tailored to their own requirements.

Overall, it should not be neglected the phenomenon that exists in Albanian media in the form of simplification and personalization of political reality, also embedded in news production routines. That is to say that a celebrity mayor like Edi Rama gained high visibility due to such media practices. Conceptually, there is some debate over the drift of such phenomena. On the one hand, they receive lots of critiques on the grounds that 'demagogic simplification' prefers to confront individuals instead of confronting their rigorous arguments, opting thus for personalization over debate and creating a Theater of politics¹⁵³ (Bourdieu, 1998: 3-4). On the other hand, due to such transformations, the media market becomes more democratic and responsive to audiences as well as more open toward new centers of power. Hence, scholars argue that a '*style-conscious politics*' is '*an attractive new medium of democratic representation and effective communication between elector and elected*' (Pels, 2003: p49)¹⁵⁴.

Following the perspective of this paper, it can be suggested that the pluralistic, democratizing argument should be supported minimally at a first stage,

---

¹⁵³ Others observe that they imply moreover a whole process of depolitization as a result of the ascendancy of entertainment and celebrity culture across the airwaves (McRobbie, 2005: 19). Some even argue that national politics is often reduced to amusing and melodramatic 'spectator sport' as a consequence of political banalisation (Carpini and Williams, 2001: 178 and Born, 2004: 400).

¹⁵⁴ Additionally some scholars argue for the pluralization of the public sphere and the democratisation of the media market through competition and the openness of TV codes as such changes 'create new opportunities for nonmainstream political actors to influence the setting and framing of the political agenda' (Carpini and Williams, 2001: 178).

and most importantly, for echoing an active and, to some extent, a democratic role of the media institutions as they gave voice to a new and different player in the Albanian political arena. The attention that is given to Edi Rama by the media as a political actor may thus be due to the alleged *popular appeal* he embodies for the mass media in post-communist Albania claim to be *market sensitive*. Yet, it must be recognized that the complex construction of his cult in the media land implies his effective management of a sophisticated communication strategy for gaining popular-appeal.

Scholars claim however stronger media effects in periods of rapid social change and development, with the consequence of very much affecting the political process. In the same context, they also see the media as being more easily manipulated due to vacuums of institutional power and strength (Voltmer, 2006; Linz and Stepan 1996). Under such expectations, the Albanian media have thus an important role to play and delicate situations to face. Even though this paper has attributed a significant role to the Albanian media insofar as it has 'offered' a politician that entered politics as a non-mainstream actor, enabling thus a democratization of the political spectrum, it does not necessarily follow that it will be an unproblematic role for the media to play *in continuum*. Because Edi Rama has entered the political scene as a media 'candidate', the possibility of granting him unequal coverage and support as Prime-Minister may, on the contrary, imply an undemocratic role for the media to play vis-à-vis other political projects and actors in the future.

BIBLIOGRAPHY

- Ankersmit, Frank (2002), Political Representation, Stanford: Stanford University Press
- Balla, Sokol, 'Edi Rama, hippy for the opponents, an ally only to his vision: this is the New Man of Culture' Klan Magazine, 19 April, 1999, p.16-18
- BBC News, 'Blowing up the bunkers in Albania; Edi Rama is trying to forge the country a new image' by Max Easterman, 4 May, 2000:
http://news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/crossing_continents/europe/733629.stm
- Bejtja, Andi, 'Fenomeni Edi Rama' (Edi Rama Phenomenon) Klan No:61, 7 June 1998. p26.
- Bourdieu, Pierre (1998), On Television and Journalism, London: Pluto Press
- Bushati, Andi 'Lindja e një monstre' (The Birth of a Monster), Tema, 21 February 2007
- Corner, John and Pels, Dick (eds) (2003), Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynism, London: Sage
- Fevziu, Blendi, 'Ku po shkon Edi Rama' (Where is Edi Rama going), Klan Magazine, 23 November 2003, p.6-9
- Fevziu, Blendi (1999), 'Para dhe pas kamerave' (In front of the camera and behind the scenes), Tirana: Onufri Publishing, p.12-27
- International Reports (2005), 'You've got to tear this old building down' Available at www.internationalspecialreports.com/europe.albania/
- Klan Magazine, 'Dyzimi i Edi Rames' (The duality of Edi Rama) in a forum of Albanian analysts: Mero Baze, Fatos Lubonja, Sokol Balla, Frrok Cupi; 9 December 2005, p.16-19
- Koha Jone, "Nderhyrje te fuqishme ne kulture" (Powerful interventions in culture), 2 December, 1998. p.32.
- Koha Jone, ' Rama ka guximin te ndryshoje gjithcka' (Rama has the courage to change everything), 15 November, 1998. p.25.
- Koha Jone, 'Rama, ja si do te dilet nga kriza e kultures' (Rama, how to overcome the cultural crisis), 3 October 1998, p.23
- Koha Jone, 'Edi Rama, artisti pa veper, ose 'heroi' qe u be minister' (Edi Rama, the 'hero' that became minister) by Neshat Tozaj, 13 June 1998, p.17
- Koha Jone, 'Rama: Zgjedhja intelektuale' (Rama: The intellectual choice), 24 January 1997, p.17

- Lubonja, Fatos 'Intelektuale te perdorur dhe politikane hipokrite', 'Manipulated intellectuals and hypocrite politicians', Korrieri Newspaper, 26 January, 2008
- Lubonja, Fatos 'Enver Hoxhë dhe rrokenroll' (Enver Hoxha and Rock and Roll), Korrieri, 27 November 2006
- Michael X. Delli Carpini and Bruce A. Williams (2001), '*Let Us Infotain You*' in Mediated Politics, Communication in the Future of Democracy, Cambridge: Cambridge University Press
- New York Times, 'Albania's Capital Gets a New Coat' by Louise Levathes, 14 August, 2005:
<http://travel.nytimes.com/2005/08/14/travel/14surf.html>
- Pels, Dick (2003), '*Aesthetic Representation and Political Style*' in Corner and Pels (eds) Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynism, London: Sage. p41-51
- Rama, Edi 'Politikanet shqiptare, kjo rrace e cuditshme' (Albanian Politicians, what a weird kind), Gazeta Shqiptare, 9 April, 1998. p 11
- Sartori, Giovanni (1998), Homo Videns: the Telly-led Society (Spanish edition) Homo Videns - La Sociedad Teledirigida): Aguilar
- Shekulli Newspaper, 'Rama: Per 4 vjet e bej Shqiperine' (Rama: I can fix Albania in 4 years term), 5 February 2007, p.2
- Street, John (2003), '*The celebrity politician. Political style and popular culture*' in Corner, John and Pels, Dick eds (2003),) Media and the Restyling of Politics: Consumerism, Celebrity and Cynism, London: Sage. p85-98
- The Guardian, 'Regeneration man; Tirana's pop-star mayor has cheered up Albanians by giving their capital a facelift' by Sophie Arie, 22 October 2003:
<http://www.guardian.co.uk/world/2003/oct/22/worlddispatch.sophiearie>
- The Christian Science Monitor "Trendy Tirana? Mayor invigorates a backwater capital" by Colin Woodard, 23 March, 2005:
<http://www.csmonitor.com/2005/0323/p01s03-woeu.html>
- The New Yorker, 'Painting the Town' by Jane Kramer , 27 June 2005
http://www.newyorker.com/archive/2005/06/27/050627fa_fact_kramer
- TIME Europe Magazine, 'A mayoral makeover; Salvaging Albania's blighted capital seemed impossible- until Mayor Edi Rama came back to town', 2005
Available at www.time.com/time/europe/hero2005/rama.html

- Xhunga, Rudina, 'Rama, leksione etike, tere te rehat nga fronti ministror i kultures' (Rama, ethical lectures; all that is new from the ministerial front of culture), 'Koha Jone', 29 April 1998. p32.
- Xhunga, Rudina, 'Edi Rama, Nje Don Kishot ne Politike?' (Edi Rama, a Don Quichotte in Politics?), 'Koha Jone', 23 April 1998. p.32.
- Zogaj, Prec (2004) 'Finalja' (The Finale), Tirana: 'Dita 2000' Publishing, pp90-127
- Zogaj, Prec (2003) 'Nga Hiri' (From the ashes), Tirana: 'Dita 2000' Publishing, pp69-83
- Weber, Max (1968), '*The nature of Charismatic Authority and its Routinization*' in Weber, Max On Charisma and Institution Building, University of Chicago Press, p.48-58

ARBEN SHEHU¹⁵⁵
ELVANA ÇIÇOLLI¹⁵⁶

CRIMINAL PUNISHMENT IN ALBANIAN LEGISLATION

Abstract

From its origins to the present day, beside the form of organization and the level of its evolution, ever, the society always tried to fight the so-called deviant behavior which violated the fundamental values on which it was based.

With the passing of time has evolved the way in which society has choose to fight crime, finding the most appropriate tools and methods to achieve this goal, which is common in every country and society, and that is already an international challenge.

Sentencing is undoubtedly one of the most important institutes of criminal law and which is still considered as one of the key tools in fighting and preventing crime. This has been the main reason why this institute is widely treated by known authors, domestic and foreign.

Also, it can be said that the conviction has been one of the institutes which Albanian lawmaker has paid special attention. This is clear according to numerous interventions that have been made to the Criminal Code.

Key words: criminal, punishment, legislation, alternative, prison

---

¹⁵⁵ Dr Arben Shehu , Law Faculty , University of Tirana, Criminal Law Department, arben1shehu@yahoo.it

¹⁵⁶ PHD Candidate, First Instance Court of Vlora, elvanacicolli@yahoo.com.

Introduction

Criminal law is a representation of reality that operates when the balance of civil society is in danger. Compared to the complexity of post-modern society, it operates through a system of consistent rules and develops through two essential components for any legal science:

- a) the dogmatism that enshrines the main principles of criminal science,
- b) the pragmatism which refers to the representation of the social context in which the science stands.

All citizens should be equal before the law in a democratic society and the values protected by the criminal law cannot fail and have to be shared by the vast majority of the community.¹⁵⁷

Criminal law cannot be submitted only as an irreplaceable instrument to ensure the general safety of the public or to respond to a widespread feeling of distrust in justice. Among alarm for crime and insecurity, the need for punitive reaction against crime, the criminal law seems to be the only instrument against crime.

Anyway in the society of globalization, criminal law must be conceived as a tool which serves for two purposes:

Preventive effect and the security for the crime's victims.

In its practical aspects, the same is expressed in penalty and by the dominant doctrine is represented with retributive character .It reproduces an proportional affliction to the negative value of the crime and the social damage; rehabilitation, as appropriate to establish a process a treatment of the subject capable of remedying the factors that have influenced the deviant behavior; estimate, because it plays a main role in deterring respect for law in the community, orienting behaviors (general prevention).

---

¹⁵⁷ Vllado Kambovski . "E drejta penale .Pjesa e përgjithshme," SHB "Furkan ISM", - Shkup 2006.

1. The Albanian legislation

Associated with the development of this institute, we can say without hesitation that the Albanian society has progressed as well as any other society. In its first forms of organization it has opposed behaviors that affected social relations on which it was based.

In later periods the development of the punishment institute came up during the creation of an independent Albanian state, where the institute finds its expression and was provided in details in the criminal codes.

Modern state of law has as its main prerequisite an efficient justice administration that allows the protection of the rights of individuals and at the same time protects themselves from arbitrary society. In this regard, a special value takes the administration of criminal justice as the manifestation of the state authority. But also, it is natural that in a democratic state, authority must be exercised in the right way, which permits to maintain public order and realize peaceful coexistence. Significant changes began immediately after approval of new codes in all areas of law.

Regarding the Albanian criminal legislation at 01. 06. 1995 came into force the new Criminal Code of the Republic of Albania. In this code, the institution of punishment is provided in Chapter V, Section 29 as the following. What stands out immediately in this code, in contrast to previous codes is that there is no definition for the offense and the meaning of a sentence, but are stated the types of sentences given to persons who have committed crimes or criminal conduct.

The lack of forecasting the meaning for “sentence” or its purpose may be considered a shortcoming of this code. However, although such a definition is not provided, it can’t mean that the punishment does not have a meaning in Albanian legislation. In this regard, we can refer to authors who have dealt with the interpretation of the Albanian criminal legislation.¹⁵⁸ A general interpretation of the meaning of a sentence based on the Albanian Criminal Code could be as follows:

---

¹⁵⁸ Harallamb Bano, “Të drejtat e të miturve në burgjet shqiptare”, Tribuna juridike nr. 27, viti 2000.

"Criminal convictions in the criminal law of the Republic of Albania, are considered measures according to the law implemented by the state through the courts, against persons guilty of having committed a criminal offense."¹⁵⁹

So, as noted above, this definition emerge some of the essential elements of a sentence such as:

- The penalty is a coercive measure,
- Carried out by the state through its special organs,
- Awarded solely on the basis of law,
- It is given only against persons who are found guilty of committing a criminal offense.

However, these elements are not the only important characteristics of this institute. Besides them, there are a number of other elements, which, although not included in the general definitions , are equally important and should be considered by the relevant authorities in the interpretation of specific provisions and in providing a certain penalty. Precisely, the rest of these elements of the Institute reflected inside the various provisions of the penal code and taken in their totality, they provide a full definition of the meaning of it.

2.1 Theories of punishment

Theories on punishment existed and developed in parallel with the application of the sentence itself. So at the time of the application of penalties, as a form of opposing people who commit criminal acts, were born and theories on punishment.¹⁶⁰

When it comes to theories on punishment should be considered as those based on legal and social punishment as well as theories on the purpose of punishment. These

---

¹⁵⁹ Prof. Dr. Ismet Elezi, Prof. As. Dr. Skender Kaçupi, Dr. Maksim Haxhia, "Komentari i Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë", GEER, Tiranë 2001.

¹⁶⁰ Penologjia, Dr. Ragip Halili, Prishtinë 2002.

vary theories have changed according to the period and speaking on the basis of the development of society step by step.

According to the legal and social theories is obvious the legal and philosophical character, and they try to explain legal and moral reasons on the basis of which the state has a right to provide certain penalties, to give up those penalties against particular individuals and ensure their execution. Among the most popular theories are:

- Idealistic theories
- Theories of Social Contract
- Legal Theories
- Sociological Theories

While the above theories aim to explain the reasons why the state provides a certain penalty, the purpose of punishment theories seek to explain the purpose achieved by providing a certain penalty. Also, these theories have undergone a major evolution since their birth until today. An important role in this evolution has played undoubtedly the evolution of human rights. Most popular theories in this regard are:

- Absolute theories
- Relative theory
- Mixed Theories

3. The crisis of the criminal law and its essential in a democratic state

As we have stated, one of the most significant aspects that characterize today the crisis of the criminal law is the coexistence, of two terms that raise an obvious ambivalence: abstraction and pragmatism.

On one hand, the criminal law cannot be pragmatic, referring the aim of offering practical solutions. Second, it plays a fundamental role of symbolic production, accounting for emergency duty and building, from time to time, incriminating cases ad hoc. The question about these terms is: Do they intend to

come together in a framework of functional complementary, or are they going to produce contradictions ungovernable?

The identification of the terms of ambivalence mentioned here is much more complex and problematic, full of ambiguity and overlap.

The criminal law is, in fact, particularly prone to continuous and contradictory changes, the effect of obvious manifestations of conflict, instrumentality and political bargaining, which makes the situation highly unstable and contradictory. This is even more evident if we consider to act in time and to respond to different problems in terms of criminal law.¹⁶¹

A countless number of rules, aimed at resolving individual issues pragmatically, according to the prevailing character offered today by law, contain criminal provisions to guarantee the effectiveness of the standard.¹⁶² Criminal law appears to assume the function of a statue or a valid prescription for all diseases. But this can only exert a negative effect threefold:

- 1) the production of chaotic provisions that are not due to an organic system, coordinated and easily interpretable much in terms of logical consistency, as at the operational level.
- 2) The inability of enforcement agencies to detect violations and enforce the rules, to carry out their tasks effectively.
- 3) The ineffectiveness and the extreme selectivity criminal intervention to the detriment of the most vulnerable and marginalized.

The more the criminal law is ineffective, the more it tends to amplify the contradictory nature of the relationship between crisis and hardening of criminal prosecution. The more you would like to find solutions based on criteria of technical rationality, the more it will be revealed the tendency to resort to repressive and irrational solutions.

All this ultimately can only lead to further crisis of legitimacy of the criminal prosecution, mistrust on the part of public opinion, which appears to be further

---

¹⁶¹ Ferrando Mantovani, "Diritto Penale", Parte generale, Quinta Edizione, CEDAM, 2007.

¹⁶² Prof. dr Milan Milutinović, "Politika kriminalna", Universiteti i Kosovës në Prishtinë, 1987.

relevant and meaningful for the problem of the relationship between criminal law and penal punishment.

4. The crisis of the proportionality of the punishment.

The crisis of the proportionality of the punishment to the seriousness of the offense is now a reality. This principle is always set aside, and for the wide variety of prison systems, both for different concept of penalty in relation to the social status of the offender. But the proportionality of the sentence has gone further into crisis by passing a market economy .The globalization of the economy can be considered in conjunction with a similar process in criminal matters, so, proportionality and retributively that marked the balance of the criminal justice system, are the above-mentioned symbolic functions prevailed.

But the method of proportional remuneration is definitely put in crisis mostly by the application of alternative measures.

The sentence of light punishment not only on the basis of the seriousness of the offense, but the conduct of the prisoner in prison and the objective conditions of his hypothetical reintegration, moves permanently penalty duration. The fact is that the same alternative measures, on the application, do not appear to meet any of the criteria of certainty and rationality in order to comply a minimum level of effectiveness.

There is a relationship between the intake of measures and alternatives that extend the applicability and effectiveness of the penalty performance. It's obvious that the extension of the conditions that permit the application of alternative measures, results in an effective increase of grant. As a whole, however, in absolute terms, the area of application of the alternative measures tends to increase, in the

sense that, beyond the alternating phases of the trends, concessions, is always greater the number of subjects who are entrusted.¹⁶³

The prison remains constantly at the center of the so-called alternative measures structure. Prisons are designed as tools for gradual reintegration of the subject in normal social relationships.

It is highly controversial because the threats of an escalation of penalty perform an effective work of deterrence to illegal behavior. In terms of special prevention, that is aimed at individuals. The high rate of recidivism is related people who have experienced the effects of afflictive violation of the law. In terms of general preventing we cannot overlook the fact that very often, there are trends towards increased crime and aggravation of its manifestation, in which we adopt tightening of penalties. Moreover, it is difficult to see how a repressive intervention appears linearly designed to strengthen feelings of safety. In fact it is destined to reinforce a vicious circle whereby the number of reported criminal cases increases, and so the number of condemned prisoners, the more emphasis the image of the danger crime. And so can grow more feelings of insecurity. These, in turn, can increase a further tightening of sanctions as a response to the needs, resulting in a representation of a higher level of crime and the induction of a more intense social unrest. What is needed today is not the escalation of criminal sanctions but it is necessary to focus on the effectiveness of the penalty and its qualitative aspect.

The evident crisis of the rehabilitative goal, caused by structural weaknesses and a new emphasis on the elements of control, is offset by the great importance of the functions of general prevention. But, in fact all the functions and criteria of legitimacy of the sentence remain abstract. An apparent paradox emerges here, so once again, it is the default of the schematic level, which characterizes the fundamentals of criminal law and punishment.

---

¹⁶³ Council of Europe. "Collected studies in criminological research, volume XXVI" Disparities in sentencing:: causes and solution, Strasbourg 1987.

Faced with such a complex and uncertain problematic, there is a need to find a way out, leaving the alarmist suggestions and reassuring actuarial policies, avoiding getting lost in utopian prospects for rapid realistic forms of intervention, such as the development of a concrete process of transformation.

It is clear that the role of the sentence very important when it is applicable in an efficient and effective manner. The challenge of now days, as several experiences abroad have demonstrated, is to know the structural relationship between criminal law and society. This relation continues to develop its dark and irreducible dynamic, and is our duty to identify the most vulnerable points and find legal solutions.

Bibliography

Vllado Kambovski . “E drejta penale .Pjesa e përgjithshme,” SHB “Furkan ISM”, - Shkup 2006.

Harallamb Bano, “Të drejtat e të miturve në burgjet shqiptare”, Tribuna juridike nr. 27, viti 2000.

Prof. Dr. Ismet Elezi, Prof. As. Dr. Skender Kaçupi, Dr. Maksim Haxhia, “Komentar I Kodit Penal të Republikës së Shqipërisë”, GEER, Tiranë 2001.

Penologjia, Dr. Ragip Halili, Prishtinë 2002.

Ferrando Mantovani, “Diritto Penale”, Parte generale, Quinta Edizione, CEDAM, 2007.

Prof. dr Milan Milutinoviq, “Politika kriminale”, Universiteti i Kosovës në Prishtinë , 1987.

Council of Europe.”Collected studies in criminological research, volume XXVI” Disparities in sentencing: Causes and Solution, Strasbourg 1987.

Bledar Komina

**BALKAN STATES AND EXPANSIONIST POLICIES,
NATIONALIST PROGRAMS AGAINST ALBANIAN
POPULATION AT THE BEGINNING OF XX CENTURY**

Abstract

The situation of the Albanian population that remained outside the territory of the Albanian state would continue to be hopeless during the whole the '20s. Albanian State through an active foreign policy tried to appeal to the state of this population in all international institutions and to the Great Powers, but the situation will continue to deteriorate and the Great Powers refused to intervene in the internal affairs of Greece and Serbia. They saw the issue of the Albanian population in these countries as a matter of internal affair to which they should not interfere. Albanian population fate was already written, displacement was the simplest option, while staying contained within the risk of assimilation.

Abstakti shqip

Situata e popullsisë shqiptare e cila mbeti jashtë territoreve të shtetit shqiptar do të vazhdonte të ishte e pashpresë gjatë gjithë viteve '20. Shteti shqiptar ndoqi një politikë të jashtme aktive duke apeluar në të gjitha institucionet ndërkombëtare si dhe Fuqitë e Mëdha mbi gjendjen e kësaj popullsie, por situata do të përkeqësohej edhe më tej dhe Fuqitë e Mëdha do të refuzonin të ndërhynin në atë që ato e quanin si “punët e brendshme të Greqisë dhe Serbisë”. Ato e shikon çështjen e popullsisë shqiptare të mbetur jashtë territoreve të shtetit shqiptar, si një çështje e brendshme politike e këtyre vendeve, ndaj të cilës ata nuk duhet të ndërhyjnë. Fati i popullsisë shqiptare ishte shkruar, zhvendosja ishte opsioni më i thjeshtë, ndërsa qëndrimi përmbante në vetvete rrezikun e asimilimit.

Balkan states and expansionist policies

More than a million Muslims left the Balkans in the last three decades of the nineteenth century and settled in Istanbul, in the remaining European possessions the Ottoman Empire or in Anatolia.¹⁶⁴ Also a million Christians left their homes and moved to Greece, Serbia and Bulgaria. Greece and Albania were the ones that approached the idea of mono-ethnic state, but even these had to face with the problem of minorities. Albania a long time faced by the Greek minority, while Greece with so-called Muslim minority and Muslim Slavs. At the beginning of XX century minority in Bulgaria remained at 13%, Yugoslavia approximately 15%, while Romania had the largest minority 27%.¹⁶⁵ Important population displacements during the nineteenth century, for which there are no precise figures, stemming mainly from political and ideological events, especially the divisions of the Balkan nation states.

After the Treaty of Berlin, the national leaders of the Balkan states aimed to come to control any territory they considered vital for the existence of the nation state. Guided and supported emotionally by their ethno-national thesis they focused on the realization of the idea of "national unity". For Serbs this meant invading Bosnia-Herzegovina, Kosovo, Macedonia and part of Albania. The Greeks sought to involve their country in Thessaly, Epirus, parts of Macedonia (as well as the islands of the Aegean, Adriatic and Mediterranean).¹⁶⁶ While Bulgarian nationalists sought that the new state boundaries were those set out in the Treaty of San Stefano. Romanians as the north-eastern state of Balkan intended to annex Bessarabia and Dobruha. At the end of these countries stood Montenegro, which sought to extend from

---

¹⁶⁴ Todorova, Maria, *Ballkani imagjinar – Ballkani si alter ego e Europës*, Instituti i Dialogut dhe Komunikimit, Tiranë, 2006, p. 259-260.

¹⁶⁵ Ibid, p. 260-261.

¹⁶⁶ Hupchick, P. Dennis, *The Balkans from Constantinople to Communism*, Palgrave Macmillan, USA, NY 2002, p. 251.

northern Albania and Herzegovina to Sandzak and Novi Pazar. The decade of wars between 1912 and 1922 was even more drastic, it highlighted the escalation of the idea that the nation-state should be built on the basis of the acceptance of the rule of ethnicity greater in number. During this period there were a large number of victims of clashes between Greek and Bulgarian Macedonia gangs of bandits. In 1912, for the first time in the history of the region, the modern military war used to implement the longstanding demographic purposes.¹⁶⁷ In previous provinces that were under Ottoman rule as Kosovo and Manastir, the victorious Serbian army killed perhaps thousands of civilians. All the tools that were used by the Greeks against the Bulgarians, those used by the Turks against the Slavs and the tools used by Serbs against Albanians, had nothing to do with immigration at all, they were the methods that lead to an end, that of change and assimilation.¹⁶⁸

According to Howard Clark and Enver Hasani, cleansing and violence committed against the Albanian population had a history of almost half a century based on the nationalist programs such as the Memorandum of Ilia Garashaninit (1812-1874), called "Naçertania" or Albanian "Projekti".¹⁶⁹ Garashanini who had been the prime minister of Serbia, was the key figure who defined Serbian nationalist policy bases for the unification of all Serbs in one state. According to M. Todorova nationalism in the Balkans in the nineteenth century was primarily based on linguistic and religious identity. National leaders considered language as the most powerful factor of national unification.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Mazower, Mark, *Ballkani – Një histori e shkurtër*, Skaderbeg books, Tiranë, 2003, p. 119.

¹⁶⁸ Ibid, p. 120.

¹⁶⁹ Clark, Howard, *Civil Resistance in Kosovo*, Pluto Press, London, 2000, p. 39. Enver Hasani, *Dissolution of Yugoslavia and the case of Kosova- Political and legal aspects*, AIIS, Tiranë, 2000, p. 11.

¹⁷⁰ Todorova, Maria, *Ballkani imagjinar –Ballkani si alter ego e Europës*, Instituti i Dialogut dhe Komunikimit, Tiranë, 2006, f. 262.

On this basis Garashanini thought that Serbian state borders should go to the borders of Serbian spoken language, a theory that used earlier by other nationalist Serbian philologist Vuk Stefanovic Karadzic (1787-1864).¹⁷¹ Serbian rulers followed the philosophy of the Memorandum of Garashaninit, pushing boundaries of neighboring regions previously ruled by the Ottoman Empire where most of the population was Slavic speaker. Naçertania was conducted in a substantial part of it during the First Balkan War, when Serbia on the basis of decisions of ambassadors in London (1912-1913) annexed Kosovo and Macedonia. Final approval and *de jure* recognition of these conquests was received at the Paris Peace Conference.

A project of cleansing and violence against Serb civilians were used during the First World War by Habsburg armies in southern Hungary, where tens of thousands of Serbs were killed as traitors, while a large portion were displaced by the fear of losing their lives.¹⁷² However there were also less extreme ways that can be used for national minorities, otherwise called as "population shift". Perhaps the most dramatic example of this was that between Turkey and Greece in 1923, where more than a million Greek Orthodox who lived in Asia Minor, were exchanged with 380,000 Muslims living in Greece, who were led to populate Anatolia.¹⁷³ But, if we consider the nationalist perspective, which Atatürk and Venizelos support, exchange of populations helped them to create a homogeneous nation-state, reducing the risk of internal revolts and increased cultural and linguistic unification.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Spahiu, Nexhmedin, *Serbian Tendencies for Partitioning of Kosova*, Central European University, Hungary, Budapest, 1999, p. 41.

¹⁷² Mazower, Mark, *Ballkani – Një histori e shkurtër*, Skaderbeg books, Tiranë 2003, p. 120.

¹⁷³ Ibid, p. 120.

¹⁷⁴ Ibid, p. 120.

Ethnic Albanian population in Kosovo and Albanian government

Albanian population in Kosovo immediately after the First World War were organized in defense of preserving identity, their life and property, after the Serbian Chetnik bands were issued in the Albanian territories and committed unprecedented massacres against Albanian civilians. The organization of this population, in what Serbian historiography recognizes as “bandits movement” was not only a prelude to rebellion against Serbian government but also to the Great Powers which drew no objections to Serbia that it was conducting massacres over the Albanian population.¹⁷⁵ Albanian population responses in May 1919 with rebellion to assimilating and destructive policies pursued by the Serbian kingdom.¹⁷⁶ National Committee for Protection of Kosovo who represented the political wing of the movement continued to remain within the Albanian territory, while armed wing led by Azem Galica and Shota fought against Serbian forces in the north and northwestern Kosovo, until July 1924 when Azem was killed, while Shota crossed the Albanian territory and died in July 1927.¹⁷⁷

After oppression and persecution of the Albanian uprising's leaders of the National Committee for the Protection of Kosovo, the Serbian government intensified violence against the Albanian population by burning entire villages and killing the men who stayed with their families. A large part of the Albanian population migrated to Turkey, Albania, Croatia, Bulgaria etc.. Over 6,000 Kosovo Albanians were established during this period in Albania. They took advantage of Agrarian Reform, which equip them with the soil state properties.¹⁷⁸ A "memorandum" on the status of the Albanian

---

¹⁷⁵ Clark, Howard, *Civil Resistance in Kosovo*, Pluto Press, London, 2000, p. 27.

¹⁷⁶ Malkolm, Noel, *Kosova një histori e shkurtër*, Koha dhe Shtëpia e Librit, Botimi i dytë, Prishtinë-Tiranë, 2001, p. 284-285.

¹⁷⁷ Clark, Howard, *Civil Resistance in Kosovo*, Pluto Press, London, 2000, p. 28.

¹⁷⁸ AMPJSH, F. 151, V. 1960, D. 530, p. 8. (Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Albania: Fund, Year, File, Page).

population in Kosovo and Macedonia was presented by the irredentist Albanian delegation at the International Congress of Peoples' Rights. The author of the document, which is not recognized, addressed Congress asking him, correction and the request for revision of the boundaries of the Albanian territories and the creation of ethnic Albanian.¹⁷⁹ The document was presented in French and it is not known exactly when it was sent to Congress. The problem of the Albanian population living in Kosovo was on the agenda at the first Albanian parliament (April 21, 1921).¹⁸⁰

Given that the Albanian state was weak to follow a powerful geopolitical outside its territory, a part of Albanian politicians agreed that Albania first should stabilize itself, and then take the appropriate steps in relation to the issue of Kosovo. Another group of patriotic politicians represented by Hoxhe Kadri Prishtina, Hasan Prishtina, Bajram Curri, etc. felt that the Albanian government had to react to the situation of the Albanian population that was outside the territories. They epitomized the reaction of the Albanian state should help the National Defense Committee of Kosovo as well as insurgents operating in the area of Drenica and Junik.¹⁸¹

Megali Idhea (Great Idea)

Besides Serbia, Bulgaria and Greece have developed programs that aimed at creating a Greater Greece and Bulgaria through nationalist programs. These programs were aimed at expanding the territories of these countries with the argument of creating the Bulgarian and Greek nation-state. Both countries tried to detach the Ottoman Empire Albanian-populated territories - *terra*

---

¹⁷⁹ Limani, Ardian, Promemorie – E prezantuar nga delegacioni i shqiptarëve irredentistë në Kongresin Ndërkombëtar të të Drejtave të Popujve, *Studime Albanologjike*, Nr. 1, Shkup, 2009, p. 261-267.

¹⁸⁰ *Histori e Shqipërisë dhe e Shqiptarëve*, Siprint, Prizren, 2001, p. 212.

¹⁸¹ *Ibid*, p. 212.

incognita - arguing that they were historical lands of the people of these two countries.¹⁸²

Greece was another Balkan country which in the same period with Serbia developed and elaborated an aggressive nationalism that will culminate with Ioannis Koletis program called "Megali Idhea" (Great idea). The fact that the kingdom does not included within its territory a significant part of the Greek population left outside, will always create tensions that will eventually solved only in 1923, when the Megali Idhea project will be defeated (by Turkish armies) in Smyrna.¹⁸³

The Great idea in principle paves the belief that all territories should join to Greek kingdom and for this reason they should be disconnected from the Ottoman Empire. As the Greek capital would be Constantinople (Istanbul), thus reviving the old Byzantine Empire. But while other Balkan peoples were somewhat more compact in areas inhabited by them, the Greek population was scattered and unorganized. It stretched from the Balkans to Central Anatolia, and certainly had minorities in Macedonia, Albania, Bulgaria, Middle East etc.¹⁸⁴

Greek population within a century 1821-1920, had gone from 800,000 to 5 million, a significant part of which was the Albanian population occupied who lived in Epirus with 213 784 inhabitants, which was united with the Greek state by violence after the Berlin Congress and Conference in London.¹⁸⁵

The situation of the Albanian population that remained outside the territory of the Albanian state would continue to be hopeless during the whole the

---

¹⁸² Lleshi, Abaz, *Gjeopolitika e Ballkanit dhe perspektivat e sigurisë në rajon*, Geer, Tiranë, 2009, p. 144.

¹⁸³ Clogg, Richard, *Histori e përmbledhur e Greqisë*, Botimet Toena, Tiranë, 2004, p. 47.

¹⁸⁴ Ibid, p. 48.

¹⁸⁵ Gallant W. Thomas, *Modern Greece, brief histories*, Arnold, London, 2001, p. 77.

'20s. Albanian State through an active foreign policy tried to appeal to the state of this population in all international institutions and to the Great Powers, but the situation will continue to deteriorate and the Great Powers refused to intervene in the internal affairs of Greece and Serbia. They saw the issue of the Albanian population in these countries as a matter of internal affair to which they should not interfere. Albanian population fate was already written, displacement was the simplest option, while staying contained within the risk of assimilation.

Bledar Kurti¹⁸⁶

The President, the CIA, and the Bay of Pigs Affair

Abstract: The CIA was established as an agency of the executive branch with the purpose to collect and coordinate intelligence, not to involve into covert operations. Certain events made possible that this agency would function as a mean in the hand of the President of the United States to solve any problem, fix any deal, maintaining the secrecy, with low costs and maximum efficiency. But, the Bay of Pigs Affair became known as the fiasco of the century because of the failure of the Central Intelligence Agency and its coordination with the White House.

Key words: covert, operation, Agency, intelligence, assassination, overthrow, mafia, émigrés, plot, involvement.

Bledar Kurti is a political advisor and analyst. Lecturer of US History and Politics.

Abstrakt: CIA u themelua si një agjenci e egzekutivit me qëllim për të mbledhur dhe koordinuar inteligjencë, por jo të përfshihej në operacionet e fshehta. Ngjarje të caktuara bërë të mundur që kjo agjenci të funksionojë si një mjet në duart e Presidentit të Shteteve të Bashkuara për të zgjidhur ndonjë problem, arritur ndonjë marrëveshje, ruajtur fshehtësisë, me kosto të ulët dhe efikasitet maksimal. Por, Gjiri i Derrave u bë i njohur si fiascoja e shekullit për shkak të dështimit të Agjencisë Qendrore të Zbulimit (CIA) dhe koordinimin të saj me Shtëpinë e Bardhë.

Fjalët kyçe: fshehtë,, operacion, Agjencia, intelijenca, vrasje, përmbysja, mafia, emigrantë, komplot, përfshirje.

---

¹⁸⁶ **Bledar Kurti** është këshilltar dhe analist politik. Lektor i Historisë dhe Politikës Amerikane.

Introduction

The main target of CIA covert action during Eisenhower's last year as president was Fidel Castro. Eisenhower asked for "drastic" action against the Cuban leader. The Cuban operations task force, headed by Richard Bissell, was set up to respond to the president's demand. Bissell wrote a four-point plan "Program of Covert Action Against the Cuban Regime," which was approved by Eisenhower on March 17th, 1960. The programme consisted of the following: the creation of a responsible, appealing and unified Cuban opposition to the Castro regime based outside Cuba; a powerful propaganda offensive; the creation of a covert intelligence and action organisation within Cuba; and the development of an adequate paramilitary force outside of Cuba.

As well as seeking to implement his four-point plan, Bissell worked during the spring and summer of 1960 on a series of assassination plots. Unlike the KGB, the CIA had as yet no team of trained assassins. Bissell therefore proposed to subcontract his preferred hit-men from the Mafia. On Bissell's instructions, the CIA Office of Medical Service prepared a botulinum toxin pill that "did the job" when it was tried on monkeys. Poisoning, however, was not really the Mafia's style, and the pills disappeared somewhere in Cuba without even reaching Castro. Bissell and his task force devised other bizarre schemes. A box of Castro's favourite cigars was treated with a deadly toxin. Another box was impregnated with a chemical designed to destroy Fidel's credibility by making him hallucinate in public. A further scheme proposed the use of thallium salts which would cause Castro to lose his beard and, it was hoped, destroy his macho image. None of the poison plots came even close to success.¹⁸⁷

During the Eisenhower presidency, the CIA clearly became an important tool of the executive branch. Eisenhower's fascination with covert action led to a major transformation of the Agency. Under his presidency, the CIA lost its noble image and became involved in assassination plots in collaboration with the Mafia, which sullied in the long term its hitherto virtuous reputation.

Furthermore, Eisenhower led the CIA to paramilitary operations which were beyond the Agency's capability. He bequeathed to his successor an intelligence disaster in the making on the coast of Cuba. The plan to topple Castro by a "Cuban brigade" organised by the CIA at the Bay of Pigs in April 1961, was based on wishful thinking. Neither the new president, John F. Kennedy, nor his advisors grasped until it was too late the extent of the divorce between the CIA's directorates of Plans (Operations) and Intelligence. In the planning of the Bay of Pigs operation,

---

¹⁸⁷ Christopher Andrew, For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush. (Glasgow: HarperCollins Publishers, 1995) pp. 252-253.

Christopher Andrew maintained that Operations deliberately failed to consult Intelligence.¹⁸⁸

Kennedy and the Bay of Pigs Affair

The operations in Guatemala and Iran had sealed the CIA's reputation as a source of quick fixes to awkward foreign policy problems. Kennedy took over an advanced plan established by his predecessor. The CIA had to persuade the president who feared political trouble in executing such a plan. The CIA warned the new president that any delay could be fatal to the whole operation. He was told that the exile army was fully trained and raring to go, though in fact morale was at a low ebb. The president of Guatemala, where the training camps were positioned, was under pressure to close the camps and pressed for the Cuban exiles to be removed by the end of April. The CIA stressed the "disposal" problem and this appeared to have forced Kennedy's hand.¹⁸⁹

The project had in effect ceased to be covert. The preparations for an invasion had received regular press coverage and "plausible deniability" was just an illusion.

A new plan was approved and eight B-26s launched from Nicaragua on April 14th struck to only marginal effect. Kennedy cancelled a second air attack. Early on the morning of April 17th, the brigade of about 1,400 men landed. The advance party had already lost tactical surprise. The landing craft floundered through unanticipated coral reefs and in the face of unexpected fire from the shore. Ships carrying men, equipment, and stores came under repeated aerial attack. One battalion was effectively lost when its ship, the *Houston*, was grounded sixty yards from shore and several miles away from their comrades. The other battalion landed without adequate supplies and could not withstand a sustained onslaught by some 20,000 Cuban soldiers. The exiles began to surrender. The few, who did attempt to flee inland to initiate guerrilla operations, were soon captured. In the end, 1,189 were taken prisoner whilst 140 were killed.¹⁹⁰

The CIA had planned that if all went badly, the anti-Castro forces would be able to escape and then set up guerrilla operations. This never happened. A successful landing on a hostile shore, one of the most difficult of all military operations, required surprise and air superiority. The Cuban air force was discounted by the CIA in the plans, described as 'entirely disorganised, obsolete and inoperative, with an almost non-existent combat efficiency,'¹⁹¹ That information was completely wrong.

---

¹⁸⁸ Ibid, p. 257.

¹⁸⁹ Lawrence Freedman. Kennedy's Wars: Berlin, Cuba, Laos, and Vietnam (New York: Oxford University Press, 2000) p. 128.

¹⁹⁰ Ibid, pp. 142-145.

¹⁹¹ Ibid, pp. 134-135.

The public humiliation, which the CIA endured at the Bay of Pigs, underlined a significant trend in the world of secret service, namely the arrival of the “era of exposure.” By the end of 1963, the press were aggressively probing into secretive areas, which they had hitherto avoided and were rewarded with front-page stories.¹⁹²

According to Marchetti and Marks, the Bay of Pigs marked the end of what was probably the CIA’s Golden Age. Not only had the CIA failed to overthrow the Castro regime, it had blundered publicly, and the U.S. government had again been caught lying. For the first time, widespread popular criticism was directed at the Agency. Kennedy moved quickly to tighten White House control over the Agency. He reportedly vowed “to splinter the CIA into a thousand pieces and scatter it to the winds”. Kennedy never carried out his threat to destroy the CIA, but he did get rid of three of the Agency’s top officials, and thus made clear the lines of accountability.¹⁹³

Within days of the fiasco, the post-mortems began. President Kennedy assigned General Maxwell Taylor to lead the main inquiry into the government’s handling of the operation. The DCI, Allen Dulles, asked the CIA Inspector General (IG), Lyman B. Kirkpatrick Jr, to conduct an internal audit. A humiliated President Kennedy did not wait for either report before ‘cleaning house’ at the CIA. He accepted resignations from both Dulles and Deputy Director for Plans, Richard Bissell.¹⁹⁴

The Taylor Committee’s report was to a large extent a critique of the tactics used in the Bay of Pigs operation, not the goals. It did not call for any fundamental restructuring of the CIA, although many outside critics were urging that the Agency’s intelligence collection and analysis functions be completely separated from its covert-action arm. The committee’s principal recommendation was that the CIA should not undertake future operations where weapons larger than handguns would be used.¹⁹⁵

Taylor’s report was accepted, at least in principle, by the Kennedy administration, but its primary recommendation was disregarded almost immediately. In spite of the Bay of Pigs disaster, Kennedy’s approval rating jumped ten points to eighty-three percent, so apart from asking for the resignation of Dulles and Bissell, he saw no need to ‘clear the house’ and shut down other operations, “The worse you do,”

---

¹⁹² Richard Aldrich, The Hidden Hand: Britain, America and Cold War Secret Intelligence (Woodstock & New York: The Overlook Press, 2002) pp. 607-608.

¹⁹³ Victor Marchetti and John D. Marks, The CIA and the Cult of Intelligence. (New York: Alfred A. Knopf, 1974) pp. 29-30.

¹⁹⁴ Michael Warner. The CIA’s Internal Probe of the Bay of Pigs Affair. CIA Historical Review Program Release as Sanitised 1997, Volume 40, Issue 2, Year 1996, p. 69. [[http://www.foia.cia.gov/browse_docs_full.asp?doc_no=0000132099&title=THE+CI A...](http://www.foia.cia.gov/browse_docs_full.asp?doc_no=0000132099&title=THE+CI+A...) 16/03/2005]

¹⁹⁵ Victor Marchetti and John D. Marks, p. 30.

Kennedy ruefully quipped, “the better they like you.”¹⁹⁶ Therefore the CIA never shut down its two anti-Castro operations bases located in southern Florida, and Agency-sponsored raids against Cuba by exile groups continued into the mid-1960s, although on a far smaller scale than the Bay of Pigs. The Agency also became deeply involved in the chaotic struggle, which broke out in Congo in the early 1960s. In Laos and Vietnam, the CIA actually led the rest of the U.S. government, at the White House’s order, into a massive American commitment.¹⁹⁷ During the first two years of the administration, a total of 550 “covert action projects” were approved, ranging from secret funding for friendly foreign politicians to paramilitary warfare, more per year than Eisenhower.¹⁹⁸

The IG survey suggested that the Agency’s principals, Bissell in particular, failed in their duty to advise the White House of the growing possibility of disaster. When the project became known to every newspaper reader, the Agency should have informed higher authority that it was no longer operating within its charter. The CIA kept building its project on an even larger scale as the likelihood of popular resistance to Castro faded into the distance.¹⁹⁹ According to Kirkpatrick, the failure of the operation was related to the CIA’s lack of intelligence on the quality and the fighting ability of the Castro forces. The Castro militia and army fought better and more expertly than expected, and their loyalty to Fidel Castro was much higher than anticipated.²⁰⁰ Kirkpatrick was more critical of the men in charge of the project, Dulles and Bissell, who chose to operate outside the organisational structure of both the CIA and the intelligence system and consequently forfeited a considerable amount of the expertise and judgement available in Washington. There was really no detached body of experts giving a critical evaluation as to the chances of success or failure. It was essentially the same group of people processing the intelligence, planning the operation, “selling” the project to the policy makers, and finally directing the final effort.²⁰¹

In his book *Reflections of a Cold Warrior*, Bissell admitted the lack of communication between the planners of the operation and the President, especially about the air strike support cancelled by Kennedy. He stated, “I believe the President did not realise that the air strike was an integral of the operational plan he had approved. I don’t think that we, the planners, made it clear enough to him that, as with most military plans, all aspects of it had to be dealt with. In other words, we

---

¹⁹⁶ Lawrence Freedman, Kennedy’s Wars: Berlin, Cuba, Laos, and Vietnam (New York: Oxford University Press, 2000) p. 146.

¹⁹⁷ *Ibid*, pp. 30-31.

¹⁹⁸ Christopher Andrew, p. 272.

¹⁹⁹ *Ibid*, p. 72.

²⁰⁰ Lyman B. Kirkpatrick, Jr, The Real CIA: An Insider’s View of the Strengths and Weaknesses of Our Government’s most Important Agency (New York: The Macmillan Company, 1968) p. 202.

²⁰¹ *Ibid*, p. 204.

should have told him more clearly ahead of time that if he wanted to exclude that part of the plan, the whole plan had to be reconsidered.”²⁰²

There was a lot of criticism of Dulles in the final report of the Church Committee. As DCI, Dulles did not assert his position or that of the Agency in attempting to coordinate departmental intelligence activities. This, after all, had been a major purpose for the Agency’s creation. Dulles’ failure in this area constituted a lost opportunity.²⁰³

Furthermore, the discrepancy between what the CIA wanted Cuba’s Army to do and how the Army would be persuaded to do it was a major flaw in the invasion planning. This in turn distorted the Agency’s advice to President Kennedy. It made Allen Dulles and Richard Bissell overconfident and thus contributed to the disastrous misunderstanding.²⁰⁴ The CIA, although served by many able military officers, did not have the kind of full military staff required for that kind of operation. It was not created or equipped to manage operations too large to remain covert.²⁰⁵ As the IG Survey concluded, the Agency became so wrapped up in the military operation that it failed to appraise the chances of success realistically. It failed to keep the national policymakers adequately and realistically informed of the conditions considered essential for success.²⁰⁶

The Bay of Pigs incident not only embarrassed the U.S. government and the CIA led the Cuban leadership to seek closer ties with the Soviet Union. There was little doubt in their minds that the United States would attempt a new invasion, this time with the U.S. marines. Castro had established a close rapport with Khrushchev in September 1960 during a United Nations General Assembly in New York. Shortly afterwards, a commercial and military pact had been signed between the countries. A pro-Soviet Cuba represented for Khrushchev a double opportunity; to check the growing influence of China in the Third World and above all to exert pressure on the United States. For his part, Castro was anxious to obtain substantial Soviet military aid after the Bay of Pigs operation to deter the U.S. from a second

---

²⁰² Richard M. Bissell. Jr with Jonathan E. Lewis and Frances T. Pudlo. Reflectionsofa Cold Warrior. From Yalta to the Bay of Pigs (New Heaven: Yale University Press, 1996) p. 183.

²⁰³ United States Senate. Final Report of the Select Committee to Study GovernmentalActivities,1976, p 110.

²⁰⁴ Michael Warner, TheCIA’sInternalProbeoftheBayofPigsAffair.CIAHistorical Review Program Release as Sanitised 1997, Volume 40, Issue 2,Year 1996, p. 72. [http://www.foia.cia.gov/browse_docs_full.asp?doc_no=0000132099&title=THE+CI A... 16/03/2005]

²⁰⁵ Theodore C. Sorensen. Kennedy. (London: Hodder and Stoughton,1965) p. 305.

²⁰⁶ Michael Warner, p. 64

invasion.²⁰⁷ This substantial Soviet military aid brought about the Cuban Missile Crisis.

As we learned from this chapter, covert action was a central part of Eisenhower's Cold War strategy. Ike changed the nature of intelligence through his personal dedication to the technological improvement and innovations. He personally reviewed and appraised every U-2 mission. Under his presidency the CIA was put under pressure to use unorthodox methods in its covert action, such as assassination and overthrowing governments in Iran and Guatemala. During the Eisenhower's presidency the Agency was under the total influence of the president and his fondness for covert action, whereas during the Kennedy era the CIA was under the total dedication for covert action by the DCI Dulles and Bissell, who, as it appear, were keen on operations which involved guns and fighting.

After the Bay of Pigs affair, two new elements appeared in opposition to the CIA's covert action; one was the press, which had been quiet and in support of the Agency's activities during the Cold War tension, and second the public, whose criticism towards the Agency would last for a long time. Both these elements caused so much trouble for the CIA in the following decades, and the criticism from the public and press grew drastically after the events described in the next chapter.

---

²⁰⁷ Sebastian Balfour. Castro. Profiles in Power, Second Edition (England: Pearson Education, 1995) pp. 71-72.

Aida MURATAJ²⁰⁸

Distance Education

Abstract

Since ancient times, mankind has paid a great attention to the education. Plato in his work "Laws" describes the man as a domesticated animal that if he gets the proper education he may become a "divine and superior beings", otherwise he may become the "wildest animal that exists on earth". Distance education is a way of spreading education, often on individual basis, to students who are not physically present in a traditional educational environment as the class. Distance education dates back to 1728, when in "an advertisement in the Boston newspaper the teacher of new method" Short Hand ", Caleb Phillips," asked to the students to learn through educational materials that will be sent to them week after week.

Distance learning allows students who are not able to attend a traditional school, because of a disability or illness to get a good education. This kind of education provides an equal access, regardless of social and economic status, income, area of residence, gender, race, age, etc., too.

Keywords: *Education1, learning2, distance3, online4, teaching5, internet6.*

Tema "Edukimi në distancë"

Abstrakti

Që në kohët e lashta njerëzimi i ka kushtuar rëndësi të madhe edukimit. Platoni në veprën e tij "Ligjet" e përshkruan njeriun si një kafshë të zbutur që nëse merr edukimin e duhur mund të bëhet "qenie hyjnore dhe superiore", në rast të kundërt mund të shndërrohet në "kafshën më të egër që ekziston mbi tokë". Edukimi në distancë është një mënyrë e përhapjes së edukimit, shpesh mbi bazë individuale, studentëve të cilët nuk janë fizikisht prezent në një mjedis tradicional arsimor si klasa. Edukimi në distancë daton që në 1728, kur "në një shpallje në gazetën Boston mësuesi i metodës së re "Short Hand", Kaleb Phillips", kërkoi nga studentët që të mësonin nëpërmjet materialeve mësimore që do t'iu dërgoheshin atyre javë për javë. Të mësuarit në distancë u mundëson studentëve të cilët nuk janë në gjendje të marrin pjesë në një mjedis tradicional shkollor, për shkak të paaftësisë ose sëmundjes të marrin një arsim të mirë. Gjithashtu ky lloj edukimi u siguron akses të barabartë, pavarësisht nga statusi social ekonomik, të ardhurat, zona e banimit, gjinia, raca, mosha, etj.

Fjalët kyçe: *Edukim, arsimim, distancë, online, mësimdhënie, internet.*

---

²⁰⁸ **Aida MURATAJ**, PhD. Candidate, at **Institute of European Studies, University of**

Tirana, Albania. General Directorate of State Police, Albania Email:

aidamurataj@yahoo.com

TEMA “EDUKIMI NË DISTANCË”

Hyrje

Të mësuarit është ndryshimi në sjellje dhe qëndrime. Ai është një procedurë integrimi dhe shndërrimi rrënjësor. Edukimi nuk mund të kufizohet vetëm në rregulla të rrepta formimi, por ai përfshin të gjitha aktivitetet kulturo – shoqërore duke ndikuar në formimin e karakterit të individit. Sipas Platonit “Republika me ligjet e saj duhet të modifikojë edukimin e fëmijëve dhe të rinjve që nga vitet e para të jetës së tyre, me qëllimin e vetëm, që të formojë që nga mosha fëmijërore, njerëz virtuoze, të brumosur me dituri dhe drejtësi, në mënyrë që të bëhen qytetarë perfektë, të cilët do të jenë të aftë të sundojnë por edhe të sundohen drejt²⁰⁹”. Pra edukimi është një procedurë që nuk mbaron kurrë ai fillon me lindjen e njeriut dhe mbaron me vdekjen e tij, duke aktivizuar të gjitha mundësitë shpirtërore, mendore, psikologjike dhe natyrore. Filozofët e lashtë thoshin se “Dituria është Dritë dhe se Drita mund Errësiat²¹⁰”. Vetëm në këtë mënyrë dhe me këtë lloj edukimi, errësiat e vetes sonë shtazore (Uni Kafshësor) mund të shndërrohen në një shkëlqim të ndërgjegjes tek të gjithë qytetarët. Në shoqëritë e sotme, edukimi nënkuptohet grumbullimi i informacioneve mendore që nuk e ndihmojnë njeriun në asgjë mbi zhvillimin e tij, por përkundrazi e udhëheqin atë në rrugë qorre të modelit individual por edhe kolektiv²¹¹. Edukimi në distancë është një mënyrë e përhapjes së edukimit, shpesh mbi bazë individuale, studentëve të cilët nuk janë fizikisht të pranishëm në një mjedis tradicional arsimor si klasa²¹². Ky lloj edukimi mund të sigurojë akses të barabartë,

---

²⁰⁹ Edukimi i të rinjve në shoqëritë tradicionale - <http://dituri.wordpress.com/2008/09/02/edukimi-i-te-rinjeve-ne-shoqerite-tradicionale/>

²¹⁰ Po aty

²¹¹ Po aty.

²¹²

Distanceeducationhttp://en.wikipedia.org/wiki/Distance_education#History_and_development

pavarësisht nga statusi socio-ekonomik apo të ardhurat, zona e banimit, gjinia, raca, mosha, apo kostoja për nxënës. Gjithashtu edukimi/mësimi në distancë mund t'iu ofrojë një mundësi të fundit njerëzve, të cilët nuk kanë mundësi të tjera akademike. Ata mund të vazhdojnë arsimimin nga shtëpitë e tyre dhe të fitojnë diplomat, duke përfituar një shans që të jenë pjesë integrale e shoqërisë. Sipas legjislacionit shqiptar “Nxënësit që kanë mbushur moshën njëzet e një vjeç dhe nuk e kanë përfunduar gjimnazin, u mundësohet ndjekja e gjimnazit me kohë të pjesshme ose në distancë”.

“Arsim në distancë” është mënyrë arsimimi, ku pjesa më e madhe e procesit mësimor kryhet kur mësuesi dhe nxënësi nuk janë zakonisht në të njëjtin vend e në të njëjtën kohë dhe realizohet kryesisht me ndihmën e teknologjisë së komunikimit dhe informacionit²¹³.

Historia e mësimi në distancë

Edukimin në distancë për herë të parë e gjejmë në Amerikë, në 1728, kur "në një shpallje në gazetën e Bostonit mësuesi i metodës së re “Short Hand”, Caleb Phillips, kërkonte nga studentët që të mësonin nëpërmjet materialeve mësimore që do t'iu shpërmdaheshin javë për javë²¹⁴.

Pionierët e arsimit në distancë kanë përdorur teknologjinë më të mirë të kohës së tyre, sistemin postar, për t'iu krijuar mundësinë e arsimit njerëzve që dëshironin të mësonin, por nuk ishin në gjendje të ndiqnin shkollat konvencionale²¹⁵. Njerëzit të cilët kanë frekuentuar këtë arsim ishin ata me aftësi të kufizuara fizike, femrat që nuk u lejuan të regjistroheshin në institucione arsimore të hapura për burrat, njerëz që kishin punë gjatë orarit të shkollës, si dhe ata që kanë jetuar në rajonet e largëta ku shkollat nuk ekzistonin.

---

²¹³ Neni 2, i Ligjit Nr. 69/2012, “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”

²¹⁴ Po aty.

²¹⁵ What is distance learning

<http://www.cdiponline.org/index.cfm?fuseaction=whatis&pg=3>

Anglezi Isak Pitman, njihet si një pionier i këtij lloj edukimi, i cili në Bath (Angli), në 1840, jepte mësim skenografie me korrespondencë.

Studimi në distancë në nivel universitar filloi në vitin 1874, në Illinois Wesleyan University (SHBA), ku diplomat bachelor dhe universitare mund të merreshin në mungesë²¹⁶.

Mësimi i kurseve akademike dhe profesionale me korrespondencë u bë mjaft popullor nga 1900, veçanërisht në botën koloniale kjo ishte një rrugë e rëndësishme për kualifikimet arsimore. Akreditimi i programeve të universitetit në distancë u bë në vitin 1915. Teknologjitë e reja janë përdorur për të transmetuar programe edukative duke zgjeruar mundësitë e të mësuarit përtej mureve të institucioneve të mësimdhënies tradicionale.

Përhapja shumë e shpejtë e radios në Shtetet e Bashkuara në vitin 1930 çoi në propozimin e përdorimit të saj për arsimin në distancë²¹⁷. Përdorimi i televizionit në vitet 1940 krijoi forma të reja të komunikimit për këtë lloj arsimimi. Gjithashtu edhe zhvillimi i sistemeve telefonike lajti një rol të rëndësishëm duke rritur numrin e studentëve si dhe të kapaciteteve të mësuesve. Nëpërmjet telekonferencave u bë e mundur që mësuesit të dëgjonin, bisedonin dhe të shihnin nxënësit e tyre në kohë reale, pa vonesa në transmetim dhe kudo që ata ndodheshin.

Britania e Madhe për herë të parë në 1969, themeloi “Open University”, i cili mbështetej në radio dhe televizion, që më pas është kopjuar nga shumë vende të botës.

Edukimi në distancë përdor kombinime të teknologjive të komunikimit për të rritur aftësitë e mësuesit dhe nxënësit, për të komunikuar me njëri-tjetrin. Përdorimi i gjerë i kompjuterëve dhe internetit e kanë bërë mësimin në distancë më të lehtë dhe të shpejtë.

---

²¹⁶ History of distance learning -

<http://www.cdiponline.org/index.cfm?fuseaction=whatis&pg=3>

²¹⁷ Distance education

http://en.wikipedia.org/wiki/Distance_education#History_and_development

Mënyrat e edukimit në distancë

Teknologjitë e edukimit në distancë janë të ndarë në dy mënyra:

- a. Të mësuarit sinkron dhe
- b. Të mësuarit asinkron²¹⁸.

a. Të mësuarit sinkron – është ajo mënyrë e cila kërkon që të gjithë pjesëmarrësit të jenë "të pranishëm" në të njëjtën kohë në linjë. Në këtë drejtim, ajo i ngjan metodës tradicionale të mësimit në klasë pavarësisht se pjesëmarrësit ndodhen në vende të ndryshme. Kjo mënyrë kërkon një afat kohor për t'u organizuar, shembuj të kësaj mënyre janë: webkonferencat, videokonferencat, televizioni mësimor, etj.

b. Të mësuarit asinkron - është ajo mënyrë e të mësuarit ku pjesëmarrësit nuk janë të detyruar që të jenë së bashku në të njëjtën kohë në linjë, por mund të hyjnë në materialet e kursit në oraret e tyre të lira. Përdorimi i mail-t, është forma më e vjetër e të edukimit në distancë. Shembuj të kësaj mënyre janë message board, e-mail, video dhe audio incizime, materialet e shtypura, etj.

Gjithashtu të dyja këto metoda mund të kombinohen me njëra - tjetrën. Shumë kurse të ofruara nga Open University përdorin një përzjerje të teknologjive dhe një përzjerje të modaliteteve të mësimit (ballë-për-ballë, në distancë dhe hibride) të gjitha nën rubrikën e "të mësuarit në distancë."

Përfitimet

Delegimi i disa aktiviteteve on -line lehtëson kufizimet e kapaciteteve institucionale që dalin nga kërkesa tradicionale mbi ndërtesat institucionale. Për më tepër, ekziston potenciali për të rritur aksesin në një fushë specifike nga studentët me prejardhje të ndryshme shoqërore, kulturore, ekonomike dhe gjeografike. Kjo metodë bën që popullsia në tërësi të bëhet më e përfshirë në arsimim gjatë gjithë jetës përtej moshës së shkollimit normal. Zhvillimet e mjeteve dhe programeve teknologjike kanë bërë që komunikimi midis profesorëve dhe studentëve si dhe

---

²¹⁸ Po aty.

ndërmjet vet studentëve, të rritet. Sot komunikimi online u mundëson nxënësve që të lidhen me shkollat e akredituara dhe programeve në të gjithë botën që të mësojnë individualisht. Kjo është e dobishme për shkak se studentët kanë mundësinë të "Kombinojnë mendimet e tyre me mendimet e të tjerëve duke hedhur një themel të fortë për të mësuar". Për të rritur mundësitë që studentët të ndërtojnë lidhje më efektive me njëri-tjetrin instruktorët duhet të përdorin detyra të ngjashme për studentët nëpër vende të ndryshme që do të ndihmonte në kapërcimin e ndikimit të vendndodhjes në ndërtimin e marrëdhënieve të tyre.

Edukimi në distancë është një formë e të mësuarit, që mund t'iu kursejë nxënësve një sasi të konsiderueshme parash në krahasim me edukimin tradicional, prandaj edukimi në distancë të shihet si një alternativë që siguron lehtësira. Arsimi në distancë u shpëton nxënësve një sasi të konsiderueshme financiare duke hequr koston e transportit, madje i shpëton studentët edhe nga çmimet e larta të teksteve. Shumë prej teksteve tani janë në dispozicion elektronikisht, të njohur si e-libra, të cilat mund të ofrojnë tekste dixhitale për një çmim të reduktuar në krahasim me tekstet tradicionale. Gjithashtu, përmirësimi në rritje i teknologjisë ka mundësuar që bibliotekat e shkollave në partneritet me botuesit dixhital të ofrojnë materiale më të lira, të cilat mund të ndihmojnë nxënësit në mënyrë të konsiderueshme me shpenzimet arsimore.

Brenda klasës, nxënësit janë në gjendje të mësojnë në mënyra që klasa tradicionale nuk do të jetë në gjendje të ofrojë. Ajo është në gjendje për të nxitur përvoja të mira të të mësuarit dhe për këtë arsye, u mundëson studentëve të marrin kënaqësi më të madhe nëpërmjet të mësuarit në internet, (për shembull, studentët mund të shqyrtojnë mësimet e tyre më shumë se një herë, sipas nevojës së tyre), më pas studentët mund t'i imponojnë kursit që të fokusohen më shumë në temat e vështira. Studimet kanë treguar se studentët, të cilët janë të regjistruar në arsim në distancë me dëshirën e tyre janë më të motivuar për të mësuar, që do të thotë se performanca e tyre në klasë do të përmirësohet. Për ata që janë duke ndjekur të mësuarit në distancë (online) bazuar në ndërveprim, kanë potencial për të nxitur diskutime dhe reflektime të thella të çështjeve, si dhe një përgjigje të shpejtë ndaj çështjeve, pasi mbikëqyrja ndodh në një bazë të rregullt dhe nuk është i kufizuar në takime javore.

Kjo gjithashtu mund të kontribuojë për studentët një ndjenjë më të madhe mbështetjeje, pasi ata kanë akses të vazhdueshëm dhe të rregullt tek instruktorët e tyre dhe studentët e tjerë.

Avantazhet:

Edukimi në distancë ka qenë përdorur edhe si një zgjidhje emergjente për një problem të përkohshëm, duke iu përgjigjur kërkesave për një zgjerim të papritur të forcës së mësimdhënies dhe si pjesë e një programi të vazhdueshëm të arsimimit dhe përmirësimit të mësuesve.

Të mësuarit në distancë është fleksibël, ai u krijon mundësinë njerëzve të cilët kanë një punë, të mund të studiojnë në kohën e tyre të lirë, në shtëpitë e tyre, pa u larguar nga puna për periudha të gjata²¹⁹.

Të mësuarit në distancë mund të veprojnë në distanca të gjata, mësuesit/ instruktorët mund të kujdesen për organet studentore të shpërndara gjerësisht.

Është financiarisht më e lirë, ndërtesat shkollore nuk janë të nevojshme dhe mësuesit/ instruktorët mund të jenë përgjegjës për më shumë studentë se ata që ndjekin studimet në një shkollë tradicionale.

Programet e edukimit në distancë përdorin materiale të shtypura, por shumica e programeve aktuale përdorin software online për të replikuar një mjedis klase²²⁰.

Të mësuarit në distancë nuk kërkon që studentët të udhëtojnë duke kursyer kohën dhe paratë që do të shpenzonin në udhëtimet për në shkollë²²¹. Gjithashtu ai nuk kërkon që studentët të jetojnë në të njëjtin qytet apo të njëjtin vend për të marrë pjesë në mësim. Studentët mund të studiojnë kudo që kanë akses në një kompjuter dhe internet.

Edukimi në distancë u ofron një mundësi njerëzve që mund të kenë probleme fizike për të ndjekur studimet në një institucion tradicional, pra kjo formë e të mësuarit redukton stresin dhe rrit kënaqësinë.

---

²¹⁹ Po aty

²²⁰ Po aty

²²¹ <http://www.distance-learning-college-guide.com/advantage-and-disadvantage-of-distance-learning.html>

Shumë programe arsimore online, lejojnë që kjo formë arsimimi t'i përshtatet orarit të studentit.

Përhapja e rrjetit kompjuterik u mundëson mësuesve dhe nxënësve që të komunikojnë në konferenca nëpërmjet kompjuterave.

Nëse gjendet modeli i drejtë, teknikat e mësimit të hapur dhe në distancë mund të jenë të përshtatshme për personat që braktisin shkollën, ose që i përkasin një brezi të mëparshëm.

Disavantazhet

Një nga disavantazhet kryesore të edukimit në distancë është humbja e ndërveprimit me studentët e tjerë në klasë, ndërveprim që ndihmon në zhvillimin e të menduarit kritik dhe zgjidhjen e problemeve²²².

Të mësuarit në distancë nuk u jep nxënësve mundësinë që të jenë të aftë në komunikimin me gojë, pasi ata nuk kanë praktikën e ndërveprimit gojor me profesorët dhe studentët e tjerë.

Kjo mënyrë e të mësuarit sjellë izolim social, pasi më shpesh studiojnë vetëm. Nxënësit në distancë mund të ndjehen të izoluar apo të humbasin ndërveprimin shoqëror që ekziston në një klasë tradicionale.

Të mësuarit në distancë nuk ofron reagime të menjëhershme. Në një mjedis klase tradicionale, performanca e nxënësit, mund të vlerësohet menjëherë përmes pyetjeve dhe testeve informale. Nëpërmjet të mësuarit në distancë, një student duhet të presë për reagime, derisa instruktori ka shqyrtuar punën e tyre dhe i kthen përgjigje për to.

Është një teknologji e kushtueshme dhe komplekse. Mungesa e teknologjisë së përparuar mund të çojë në një përvojë të pasuksesshme.

Megjithë mundësitë e shumta të edukimit në distancë, ka kosto të pashmangshme shoqëruese, kërkon planifikim të kujdesshëm të pajisjeve dhe objekteve, ndërsa studentët duhet të zotërojnë një kompjuter (me internet), teknologji kjo që nuk është gjithmonë në dispozicion.

---

²²² <http://www31.uni-oldenburg.de/cde/econ/readings/perraton.htm>

Mësimi i hapur dhe në distancë jep mundësinë e të mësuarit përmendësh, madje ajo i mundëson njerëzve që të kalojnë provimet pa ndjekur një program të vlefshëm të studimit.

Është e vështirë për të qëndruar i motivuar nqs nuk merr pjesë në një klasë çdo ditë dhe normat e braktisjes priren të jenë më të larta për arsimin në distancë se në atë tradicional²²³.

Të mësuarit në distancë nuk është i përshtatshëm për të gjitha lëndët, për disa prej tyre frekuentimi fizik në klasë do të jetë i nevojshëm për të përfunduar kursin.

Disa studentë bëjnë të pamundurën për të marrë pjesë në edukimin në distancë, por mungesa e një trajnimit të duhur i mjeteve të nevojshme bën që edukimi të mos jetë i suksesshëm.

Diploma e edukimit në distancë nuk mund të pranohet nga të gjithë punëdhënësit.

Edukimi në distancë në Shqipëri

Edukimi në distancë sot ekziston edhe në Shqipëri, por shumë pak studentë, për të mos thënë aspak, e dinë se në Shqipëri, ka një sistem të lartë arsimor, i cili ofron mundësinë e studimeve online, pa u dashur të jesh gjithmonë prezent në orët e leksioneve dhe seminare. Mënyra e studimit, e cila ka disa vite që është bërë pjesë e kurrikulës së arsimit të lartë quhet Edukimi në Distancë. Qendra e Edukimit në Distancë është krijuar me vendim të Ministrisë së Arsimit në vitin 1997 dhe funksionon në varësinë e Rektoratit dhe të Fakulteteve të Inxhinierisë së Informacionit dhe Fakultetit të Inxhinierisë Elektrike. Ndonëse në shumë vende të botës edukimi në distancë (on - line) është preferencë në rritje, aq sa po zëvendëson formimin tradicional, në Shqipëri kushtet e zhvillimit të këtij cikli studimesh janë shumë larg nga ato të vendeve të tjera të botës²²⁴. Shkaku i mosfunksionimit

---

²²³ <http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/econ/readings/perraton.htm>

²²⁴ Qendra Edukimit në Distancë - http://www.upt.al/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=118&lang=sq&showall=1

si duhet të Edukimit në Distançë, lidhet me mungesën e kushteve teknologjike për zhvillimin e leksioneve që janë mungesa e videove të regjistruara dhe videokonferencave të nevojshme me pedagogë në universitete të ndryshme partnere. Sipas Jorgaq Kaçani, rektor në Universitetin Politeknik, “Edukimi në Distançë është pak a shumë e njëjta gjë si sistemi Part-Time. Duhet të ishte në nivele më të larta, ku studenti kudo që të jetë nëpërmjet videove të ndiqte leksionet dhe seminarët, pastaj të vijë dhe të ketë kontakte të pjesshme me studentët. Por, duke pasur mangësi ne kemi mundësuar që ta organizojmë në takime ditore. Ne nuk kemi arritur që ta realizojmë deri më tani, ndjekjen e studimeve me videokonferencë. Kemi pasur projektin për ngritjen e qendrave të videokonferencës, por që nuk është bërë. Mendohet që në të ardhmen të ngremë qendra të tilla²²⁵”. Problemet me të cilat përballlet Edukimi në Distançë është jo vetëm mungesa e videove, por edhe mostrajtimi i pedagogëve, të cilët duhet të organizojnë orë të posaçme ku të regjistrojnë videot, të cilat më pas t’iu shpërndahen studentëve. “Kjo nuk është bërë për shkak të mungesës së investimeve, kulturës së mangët, traditës dhe eksperiencës nga pedagogët etj. Por që të realizohet kjo duhet të ngrihet qendra të regjistrimit të leksioneve dhe të seminareve, të cilat më pas do t’ju shpërndahen studentëve me CD për të mësuar në shtëpitë e tyre.²²⁶” Sipas faqes zyrtare të Qendrës së Edukimit në distancë rezultojnë se nga viti 1997 – 2007 në këto studime janë regjistruar 602 studentë, por vetëm 7 % e tyre kanë arritur të diplomohen, shifër kjo mjaft e ulët në krahasim me pritshmërinë e saj.

Ligji Nr. 69/2012, “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë” në nenin 16 të tij përcakton tre forma të arsimit në shkolla të cilat janë a) arsimim me kohë të plotë; b) arsimim me kohë të pjesshme; c)

---

²²⁵ Dështimi i studimeve online <http://www.shekulli.com.al/web/p.php?id=17135&kat=109>

²²⁶ Po aty.

arsimim në distancë. Në këtë Ligj mungon neni që përcakton detyrimin e shtetit për të ndërtuar institucionet që ofrojnë realisht një të njëzën prej këtyre formave - arsimin në distancë - i nevojshëm sa nuk thuhet për kushtet tona, i cili do të jetë akoma më i kërkuar në vitet në vijim me qëllim plotësimin e arsimit bazë/të mesëm për ata personat që nuk e kanë marrë atë për shkak të ndryshme.

Përfundime

Strategjitë mësimore që përfshijnë të mësuarit në distancë duhet të përcaktojnë qartë se si do të ndërveprojnë dhe komunikojnë nxënësi dhe mësuesi.

Shumë programe të mësimit në distancë kanë zhvilluar forume online ose dhoma chat për studentët me qëllim komunikimin dhe shkëmbimin e ideve të tyre me profesorë dhe studentë të tjerë, që nuk është gjë tjetër veçse një zëvendësim i pjesshëm i ndërveprimit në klasë.

Të mësuarit në distancë krijon një marrëdhënie unike dhe të dobishme midis mësuesit dhe nxënësit përmes takimeve të rregullta për të shqyrtuar progresin që nuk është aq e zakonshme në një klasë tradicionale.

Mësuesit e mësimit në distancë tregojnë një lidhje të drejtpërdrejtë të formuar mes mësuesit dhe nxënësit.

Disa studentë bëjnë të pamundurën për të marrë pjesë në edukimin në distancë, por mungesa e një trajnimit të duhur i mjeteve të nevojshme bën që edukimi të mos jetë i suksesshëm.

Të mësuarit në distancë mund të jetë më i vështirë për instruktorin që të organizojë dhe të planifikojë një program të mësuarit në distancë, pasi programet e reja dhe nevojat e tyre organizative janë të ndryshme nga një program mësimor tradicional.

Të mësuarit në distancë mund të përdoret në vendet në zhvillim ku shpesh mungojnë burimet më themelore të nevojshme për arsimin, të tilla si mësues të kualifikuar, objekte dhe tekste, si dhe në vendet që kanë një shtrirje të madhe gjeografike.

Literatura

Ligji Nr. 69/2012, “Për sistemin arsimor parauniversitar në Republikën e Shqipërisë”

Edukimi i të rinjëve në shoqëritë tradicionale -

<http://dituri.wordpress.com/2008/09/02/edukimi-i-te-rinjeve-ne-shoqerite-tradicionale/>

Distance education -

http://en.wikipedia.org/wiki/Distance_education#History_and_development

what is distance learning -<http://www.cdiponline.org/index.cfm?fuseaction=whatis&pg=3>

<http://www.c3l.uni-oldenburg.de/cde/econ/readings/perraton.htm>

<http://wwwdistance-learning-college-guide.com/advantage-and-disadvantage-of-distance-learning.html>

Qendra Edukimit në Distancë –

<http://www.upt.al/index.php?option=com>

[content&view=article&id=69&Itemid=118&lang=sq&showall=1](http://www.upt.al/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=118&lang=sq&showall=1)

Dështimi i studimeve online <http://wwwshekulli.com.al/web/p.php?id=17135&kat=109>

Denis Lushi

PhD candidate, University of Tirana, Albania

KORÇA IN THE PRISM OF A CULTURAL ITINERARY

Abstract

In Europe has priority the development of cultural tourism. This type of tourism functions primarily on the basis of cultural itineraries that are a source of economic and social development on benefit of population, for quality of life and sustainable development. In Albania, the cultural itineraries are new concepts, so in this study is proposed the creation of a cultural itinerary in Korça district, as an area with positive experience on cultural tourism. In function of this itinerary is proposed a secondary complementary itinerary with various actions, etc., accompanied by recommendations for the promotion, development and improvement of tourism and economic situation of the area, towards its sustainable development.

Keywords: *cultural itinerary, heritage, cultural tourism, valorization, industrial tourism.*

Introduction

In development policy of the European Union an important place occupied policies of tourism development, giving priority the development of cultural tourism. Thus, the Council of Europe launched in 1987 the Cultural Itinerary¹ program, with the objective to demonstrate how heritage of different countries and cultures in Europe contributes to a common cultural heritage, via travels through space and time, to achieve the sustainable development².

---

¹ The ICOMOS Charter (2008), International Council of Monuments and Sites, Quebec, Canada.

² The Rio Declaration for Environment and Development (1992), Brazil.

This program aims to strengthen the potential of cultural cooperation, sustainable territorial development and social cohesion in the EU. Cultural itineraries explain and maintain human connections with its cultural and history universe, and its natural or anthropic environment. Protection, preservation, conservation, promotion and they management requires sensitization and participation of population of areas involved in these itineraries, because in local development the participation of population in development projects is decisive for the successful implementation of these projects (Hanxhari R. 2003). Cultural itineraries are a source of economic and social development for the benefit of population, quality of life and for sustainable development of a community.

In this study was taken for analysis the district of Korça. This district is an important center of Albanian culture and has a positive experience in cultural tourism. Korça has invested in protection and revalorization of heritage assets in the context of tourism and economic development, but investments are not spread in all territory. The study proposed to put into practice a new way for the function of tourist market and economic development. An alternative is the creation of an itinerary based on cultural

heritage. In his function are proposed a secondary complementary itinerary and actions, accompanied by recommendations for the amelioration of tourism and economic situation. The study followed by maps for the location of itinerary into the territory, and the fund of heritage objects.

General information

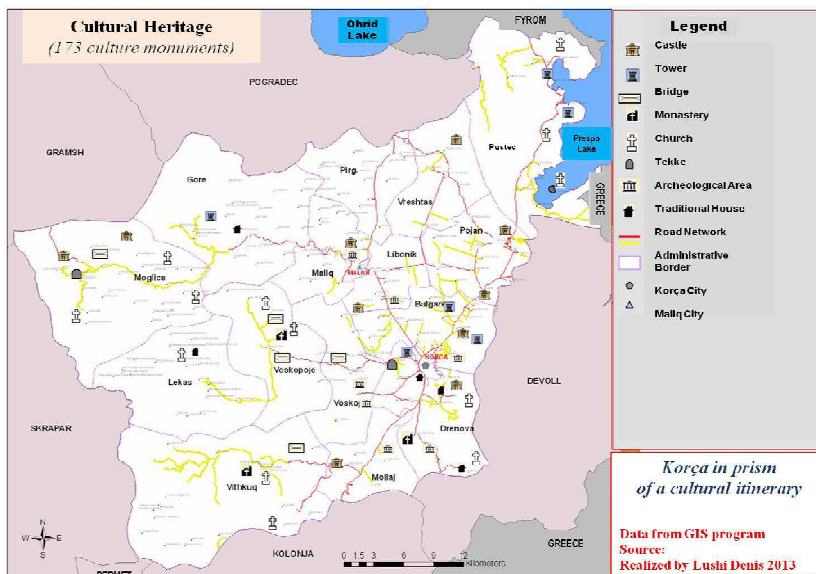
The Korça district extends in southeastern of Albania and has a geographic, economic and strategic position highly favored, because as the border area it is at the crossroad of trade routes that linking Albania with FYROM and Greece. In Korça live about 121.041 inhabitants. But rural areas are highly affected by rural exodus risking the total abandonment of several villages, for example the case of Lekas and Moglica municipalities, where in 2011 in Lekas has 12 villages with 392 inhabitants, while in Moglica has 17 villages with 951 inhabitants³. The economy of Korça is represented by branches of agriculture and livestock, food and light industry, trade, customs, tourism and handicraft. The incomes per family are ranging from 250-300 euro a month in urban areas at 90-100 euro a month in rural areas (Doka Dh. 2005). The latest data show a weak economic situation of rural areas.

Korca district has a long tradition in tourism. Duration of visit of tourists is around 2-4 days, making an individual and unorganized tourism. Their accommodation carried in hotels, motels and private homes. The category of tourists is represented by area residents and Albanian regions, foreign tourists, people in transit trip and Diaspora. In their service are functioning some travel agency and different businesses of touristic service. In support of tourism investments have been made in the reconstruction of road infrastructure and amelioration of tourism infrastructure. Also operate the tourism office in the Municipality of Korça. Office offer information on

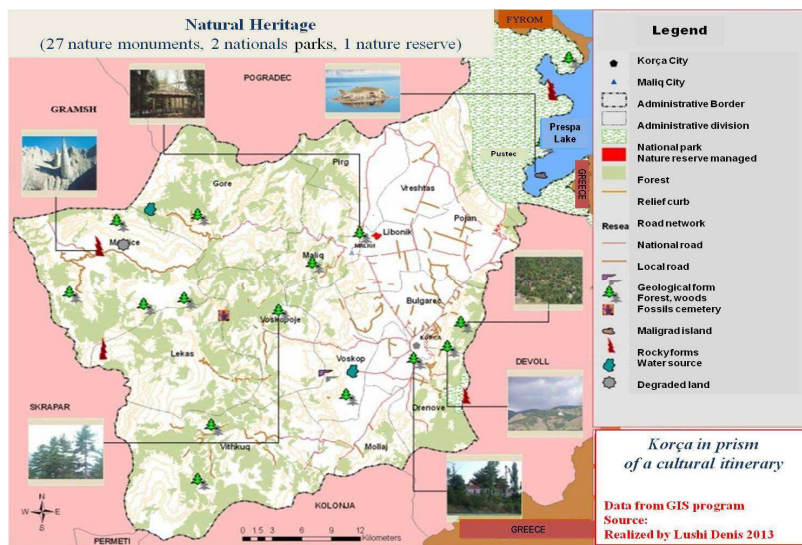
touristic offer of the district through an Info-Point office, and has realized publication of periodic tourist guide “Korça’s Key”. In the inventory analysis of tourism potential in Korça, initially can identify some rural areas (villages) that are converted into attractive tourist point, as Voskopoja, Dardha, Vithkuq, Boboshtica, Pustec (Prespa area, etc.).

³ Institute of Statistics – INSTAT (2011): "Census of population and housing - South 2011", part I, p. 84:85, Tirana, Albania.

Touristic value have the objects of cultural heritage with 173 cultural monuments (map 1), where 68 are in the city of Korça. Also, Korça is distinguished for heritage in tradition, artistic, cultural, and religious feasts, in gastronomy, handicraft, etc. Natural heritage in Korca is represented by three categories of protected areas, with a fund of 27 natural monuments, two national parks and one nature reserve managed (map 2).

Map 1

Map 2

The communist heritage

The communist regime (1945-1990) invested enormous sums for defense of the country by building military objects as bunkers, tunnels etc. In Korça were built about 14,000 bunkers of the 700,000 that had country. After the 90th, military objects are covered by a mass destruction wave from population, as an expression of hatred for this system, reducing their number. In Korça evidenced the growing demand of foreign tourists to visit the communist evidence, but such objects are not maintained and there is a lack of initiatives to use as tourist attractions, risking the extinction of this heritage.

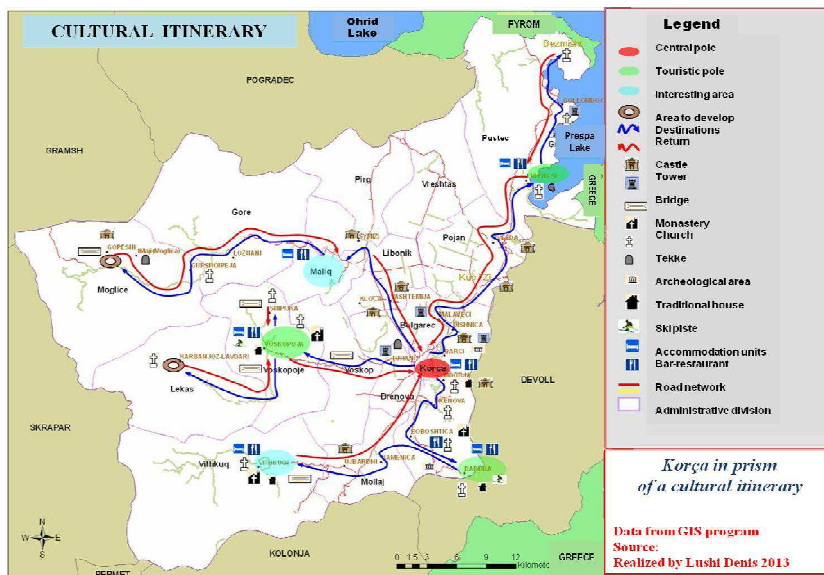
Cultural itinerary in Korça

In this study proposed the creation of a cultural itinerary aiming at evaluation and revalorization of cultural and natural resources. The itinerary integrates in the same time the history, traditions, culture of population and nature of the area. This itinerary (map 3) extends almost the entire territory of Korça with duration of one week. In that are included some areas of Lekas

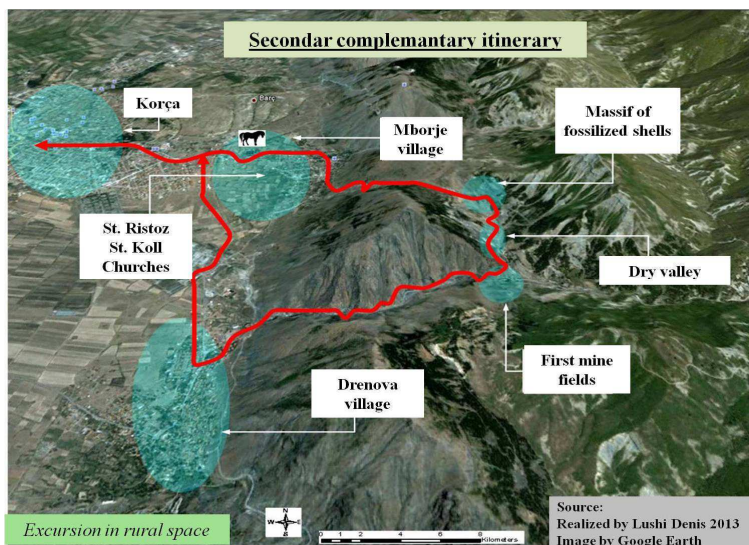
and Moglica communes which have significant objects of heritage, but which are not part of the current tourist promotion. The itinerary is applicable in classic seasons of holidays and the tourists have the opportunity to participate in traditional, cultural and religious feasts that are organized in Korça.

Secondary complementary itinerary

Korça offers diversity of natural spaces that can be integrated into the organization of «Natural» excursions, as part of cultural itinerary proposed, for the tourists which are seeking special experience. In study is proposed such an itinerary (picture 1), which can be explored the massif of fossilized shells near of Morava mountain; can visit the villages of Mborja and Drenova with some cultural and natural monuments; can prove gastronomy from this area etc.

Map 3

Picture 1

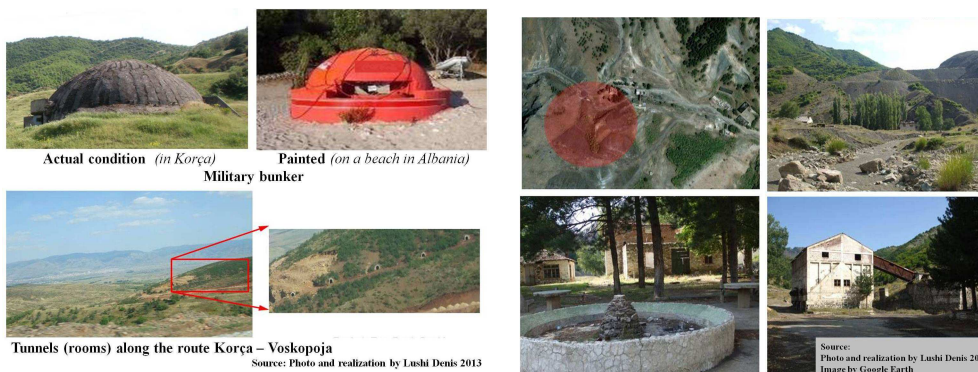
A proposal idea for communist heritage

The demand of foreign tourists for evidences of the communist heritage is steadily increasing. In study provided a proposal idea for the creation of cultural itineraries on communist heritage that can be integrated into the cultural itinerary proposed. But the realization of these itineraries and their location with maps in the territory is not enabled in this study⁴. Here are proposed two initiatives for its realization such as: the creation of a museum in space with bunkers, tunnels, etc., and symbol places of communist period⁵, accompanied with maps for the location of museum fund; the use of tunnels, underground rooms, etc., as touristic attractions or accommodation units for tourists. The same action can be done for clean and use of abandoned bunkers (picture 2).

Revalorization of an industrial unit

Another action in the service of the cultural itinerary proposed is the revalorization of an abandoned industrial unit. This is the "First mine fields" near Drenova village, a unit with three abandoned industrial buildings in the

process of degradation (picture 3). For this object is proposed transformation of the unit as a tourist attraction for the development of industrial tourism; the creation of rest and relaxation centers in the environments of the unit (construction of sports complexes, playground facilities for children, etc.).

Picture 2

Picture 3

⁴ Realization of itinerary for the communist heritage requires another concrete study, with more detailed data.

⁵ For example these may be places where are shot the dissenters of this regime, places where torture are made, etc.

Findings and conclusions

In Korça exists opportunities and conditions for the realization of a cultural itinerary. But to be functional the cultural itinerary proposed and secondary itinerary other actions needed by tourism structures in Korça, toward: ♦ *cultural heritage objects* where needed: excavation and restoration of archaeological sites; restoration of towers, old houses, damaged religious objects; installation of explanatory tables and lighting systems for some monuments etc. ♦ *natural heritage objects* where needed: mountain road reconstruction; installation of explanatory tables; creation of multi disciplinary teams for monuments protection; organization of sensitization campaigns for natural heritage; creation of promotional brochures and maps for monuments, etc. ♦ *On immaterial cultural heritage* where needed: *in gastronomy*, creation of brochures for gastronomy, for the regional brand products, the creation of women cooperatives⁶ etc.; *in handicraft*, creation of

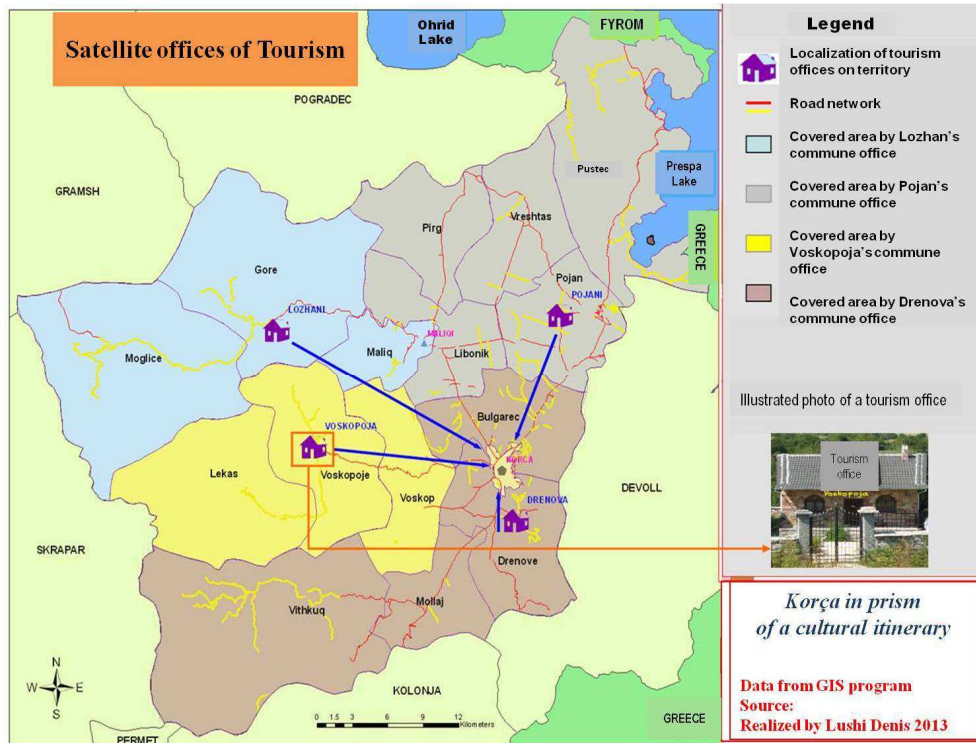

brochures on traditional handicraft, visits in the artisans ateliers, etc., *in socio-cultural activities*, organization of artistic, cultural and religious feasts in rural areas, the opening of summer cinemas in rural areas, organization of activities for children in rural areas, etc. ♦ *In tourist services* where needed: creation of brochures for accommodation units; creation of an info-catalog for tourist services of communes; the use of impression books in municipalities and communes for tourists; organization of annual periodic meetings between local actors, immigrants and Diaspora for generating ideas to ameliorates the touristic activity; the opening of new family businesses for sale and rent of touristic, sports means, animal lease of the area, etc.

---

⁶ Women's cooperatives as businesses can be based on the experience of such cooperatives in Greece, Europe but and in the Prespa area.

♦ *In promotion of itineraries in rural areas*, which proposes the opening of satellite offices of tourism in these areas. These satellite offices should coordinate and cooperate with the tourism office of Korça Municipality and tourist agencies of region. Below (map 4) are proposed the possible communes (villages) where can be open four satellite offices, based on their proximity to the road system, their influence in neighboring communes, etc. The defined villages are: Pojan (Pojan commune), Drenova (Drenova commune), Voskopoja (Voskopoja commune) and Lozhan (Gora commune).

Map 4. Localization model of tourism satellite offices, Korça district

The development of itinerary will reinforce more the ties of population with its territory by offering perspectives for the use of heritage in context of touristic and economic development; will contribute to the creation of new jobs, to opening of new businesses in tourism function, to sales growth of traditional products, to the remittances increase from emigrants, to the income increase from tourists and Diaspora etc. All these positive effects will affect the income increase of the district by tourism field, thus contributing to economic growth and development of area.

Literature:

1. Doka Dh. (2005): "Socio-economic and regional developments of Albania after 1990, the region of Korça Prefecture" Geographical Studies, Potsdam, Germany.
2. Hanxhari R. (2003): "Sustainable development and public participation. The Albanian cases in energy, tourism and protected areas", Article, International Conference, University of Shkodra, Albania.
3. Institute of Statistics – INSTAT (2011): "Population and housing census - Korçë 2011", part I, p.84:85, Tirana, Albania.
4. The ICOMOS Charter (2008), International Council of Monuments and Sites, Quebec, Canada.
5. United Nations Conference for Environment and Development (1992): "The Rio Declaration for Environment and Development", Brazil.
6. Lushi D. (2010): "La mise en valeur du patrimoine au travers de l'élaboration d'itinéraires culturels dans le district de Korca, Albanie" DYNTAR Master thesis, University of Thessaly, Volos, Greece.
7. Qiriazi P., Sala S. (2006): "Nature monuments of Albania", p.48:50, Tirana, Albania.

Besmir Alushi

SISTEMI ZGJEDHOR MAZHORITAR

Abstrakti

Sistemi elektoral është një grup rregullash që drejtojnë procesin e zgjedhjeve sepse nëpërmjet zgjedhjeve populli zgjedh përfaqësuesit e tij për ta udhëhequr atë për një periudhë të caktuar kohore. Elektorati i delegon të drejtat, pushtetin, sovranitetin, fuqinë e tij te deputetët në parlament. Por që të zgjedhësh një kastë individësh që të udhëheqin një komb, popull, qeveri, të marrin vendime ka metoda të ndryshme. Që nga sistemi mazhoritar i pastër tek ai propocional i pastër dhe midis këtyre dy sistemeve të pastëra ka një shumësi sistemesh që përftohen nga kombinimi i këtyre dy sistemeve elektorale. Pra ka mjete të shumta me të cilat mund të arrihet qëllimi që votat e popullit të përfaqësohen në parlament. Sot në shek.XXI-të nuk ka më demokraci të drejtëpërdrejtë por ekziston ajo përfaqësuese. Dhe në këtë esse une do të mundohem të tregoj se sa kjo demokraci është përfaqësuese kur në të përdoret sistemi mazhoritar? Sa sistemi mazhoritar është përfaqësues? Pse më mirë mazhoritar se propocional? Cilat janë vendet që e përdorin këtë sistem elektoral? Etj, etj...

Fjale Kyce: Zgjedhje. Perzgjedhje. Zgjidhje. Demokraci. Pjesëmarrje.

Abstract

The electoral system is a set of rules governing the election process through elections because the people elect their representatives to lead it to a specific time periods are included. Constituency delegates the rights, power, sovereignty, his power of MPs in parliament. But to choose a caste of individuals to lead a nation, people, government, make decisions has different methods.

Since pure majoritarian system to pure proportional system, between these two systems is a pure multiplicity of systems derived from the combination of these two electoral systems. So there are numerous tools that can achieve the goal that the votes of the people to be represented in parliament. Today in shek.XXI's no more direct democracy but there it representative. And in this essay i will try to show how this representative democracy is the system used in the majority ? As a representative majoritarian system ? Although better than proportional majority? What are the countries that use the electoral system? Etc., etc. ...

Keywords: Choice. Selection. Solutions. Democracy. Participation.

Kur njerëzit "ndërrojnë mendje", në fakt çfarë ka ndodhur është se ata kanë marr një vendim të ri të bazuar mbi informacione të reja. Çfarë informacioni të ri u ke dhënë votuesve të t'u potencial me mesazhin politik?

(Morris Hite)

Hyrje

Sistemi mazhoritar lindi e u përdor për herë të parë nga murgjrit në mesjetë të cilët vendosën votimin e fshehtë dhe përpunimin e rregullave të votimit mazhoritar (Poaty:77). Atyre iu lindi nevoja për të zgjedhur elitat e tyre qeverisëse dhe përdorën këtë sistem sepse në atë kohë (por edhe sot) vlerësohej individi, aftësia, virtyti, mirësia, ndihmesa që kishte dhënë për komunitetin etj(Omari.L.sistemi parlamentar;70) Prandaj edhe sot kush shtet përdor këtë sistem zgjedh kandidatët për deputet nga aftësitë që ai zotëron. Zgjedhjet u shpikën nga nevoja për të mundësuar demokracinë, por pasi u futën në përdorim ato filluan të kryenin një sërë funksionesh të tjera Dhe udhëheqësit i përdorën zgjedhjet për dy arsye 1) qëllimi i pastër demokratik për të lejuar masat të shprehin mendimin e tyre të drejtëpërdrejtë në përzgjedhjen e udhëheqësve dhe politikave 2) mobilizimi i popullatës nga organet shtetërore për të shprehur mbështetje ndaj shtetit duke marrë pjesë në aktivitetet e qeverisjes(kajsiu,B.zgjedhjet dhe sistemi elektoral :1) . Elektorati zgjedh midis karaktereve, personaliteteve, profesioneve, vlerave, trashgimisë kulturore, përgatitjeve, etj të ndryshme që disponon çdo kandidat për deputet apo për organet e qeverisjes vendore. Sistemi mazhoritar ka dhënë frytet e veta në Angli, SHBA, Australi, Kanada, Francë etj. Pra ky sistem përdoret në vendet më të përparuara të botës politikisht, ekonomikisht dhe në aspektin kulturor. Ai përdoret në demokracitë më të konsoliduara. Ky sistem ka disa karakteristika të tij specifike që e dallojnë nga sistemet e tjera. Sipas A.Lijphart-it 1-sistemi mazhoritar lejon që vendi të ndahet në aq zona elektorale sa është edhe numri i deputetëve në parlament (të përcaktuar nga kushtetuta), këto zona kanë afërsisht madhësi të njëjtë.2- Këto zona elektorale janë zona një-emërore. Ku nga lista e kandidatëve vetëm njëri(ai që merr shumicën, jo gjithmon atë absolute) fiton të drejtën ta përfaqësojë këtë zonë elektorale (elektorat) në parlament . 3-Cdo parti apo koalicion partiak ka të drejtë të dërgojë nga një kandidat për çdo zonë elektorale. Ekzistojnë dhe kandidat të pavarur. 4-Në fletën e votimit e cila është gjithmon vetëm një, votuesit do të votojnë për një kandidat që e simpatizojnë më shumë ose duke i renditur sipas preferencave.5- Këta kandidat janë përkrahës të partive politike të ndryshme. (Starova, Sociologji politike:5).6- Në përgjithësi ky sistem çon në parlament vetëm me dy parti politike, njëra në pozitë dhe tjetra në opozitë.7-Duke qenë vetëm një parti e cila ka mazhorancën në parlament dhe duke e pasur këtë fuqi qeveria merr vendime e vetme. Pra kjo parti ka në dorë ekzekutivin po gjithashtu edhe legjislativin.Kjo bën që procesi i vendimarrjes të mos bllokohet nga kundërshtimi i opozitës.Gjithsesi epërsia e parlamentit shprehet në të drejtën e tij për votëbesim ose mosbesim për qeverinë dhe sidomon nërmpëmjet veprimtarisë tepër efektive të opozitës(Mayer,G.politika krahasuese:165). Të dy partitë në parlament(zakonisht por jo gjithmon janë vetëm dy si rasti i Kanada-së) luftojnë. Ku pozita për të

mbajtur pushtetin dhe opozita për ta marrë atë.(po aty:9) Siç shprehet dhe Sartri se “partitë politike gjithherë mund të jenë vetëm një mjet dhe gjithherë ekziston vetëm një qëllim i vetëm:pushteti.(Krasniqi,A. Partite politike:1). Ky sistem në vetvete është një sistem i mirë, për më tepër e vërtetojnë këtë vendet të cilat e përdorin atë, si në Britaninë e madhe (për zgjedhjen e deputetëve në Dhomën e komunave) në SHBA (për zgjedhjen e Kongresmenëve)etj.Sistemi mazhoritar ka pasur shumë kritika sidomos nga propocionali. Megjithatë falë rezultateve që u ka dhënë vendeve, partive, qeverive të ndryshme ai vazhdon ti rezistoj kohës i ardhur që nga mesjeta karshi një luftëtari të ri e me ide të reja të lindur pas luftës së parë botërore (Omari, L.sistemi parlamentar:175). Megjithatë debati midis mbështetësve të ndryshëm të sistemit elektoral pasqyrojnë një mosmarrvëshje themelore rreth qëllimit apo funksionit të sistemit partiak në një demokraci duke pasqyruar nga ana tjetër mendime të ndryshme për vet demokracinë (Mayer,G.politika krahasuese:63). Dhe meqënëse po trajtoj dhe jam një mbështetëse e sistemit mazhoritar“demokracia për ne është një sistem që shton reagimin e politikave publike ndaj lëvizjeve të opinionit publik bazuar në linja të qarta llogaridhënieje midis vendimarrësve politik dhe shoqërisë “(Po aty:63). Në sistemin mazhoritar krijohet një lidhje e ngushtë midis kandidatit dhe zonës elektorale ku ai kandidon. Kjo gjë nuk ndodh në sistemin proporcional pasi vota është e shpërndarë. Ai shpales përpara elektoratit të gjitha aftësitë e tij për të fituar votat nga elektorati. Dhe elektorati e ka përpara vetes këtë kandidat për deputet dhe është i lirë të gjykojë mbi të. Kjo lidhje, afrimitet bën që kandidati të punojë me të gjitha mënyrat për të shpalesur veten dhe për të eliminuar të tjerët sepse dihet kush merr më shumë fiton të tjerët humbasin. Elektorati zgjedh atë që i duket më i mirë, më i aftë, më i ndershem, më orator, më me vlera, norma, më i pasur etj. Pra të zgjedh sipas asaj gjëje që vlerëson më shumë ky elektorat.Kandidati duhet të marrë kredinë nga zgjedhësit (Hasimja,E.teorite e demokracise:2). Dhe për me tepër kjo lidhje e d.p.d bën që kandidati që merr statusin e deputetit të jete i përgjegjshëm sepse kur premtion nuk thotë se partia do të bëjë këtë e atë por Unë do të bëj këtë për ju. Pra ai është përgjegjës dhe duhet të japë llogari përpara popullit/votuesve të tij. Sepse ky elektorat që e zgjedhi si zërin e tij në parlament ka të drejtë ta heq atë kur të dojë. Pra ky deputet ka përgjegjësi dhe duhet ta mbajë atë sepse do të vijë prapë koha dhe do të kërkojë prapë të marrë kredi. Po n.q.s nuk i ka realizuar premtimet e para atherë vendimi i elektoratit është që të mos e votojë më atë përsëri. Ky deputet që të shkojë prapë në parlament duhet të punojë vazhdimisht dhe në menyrë efektive. Një shpjegim që e jep Drazen është se votuesit marrin si burim informacioni dhe sinjale rreth vlerave të përgjithëshme të politikanit për të kuptuar sesi ai do të sillet kur të jetë në pushtet. Dhe vërtet, të kuptuarit e vlerave që përfaqëson një politikan është më me rëndësi sesa programi konkret që një parti politike zotohet të zbatoj. Në këtë mënyrë votuesi e di se cili politikan, kur te jetë në pushtet, do marr vendime dhe do ti zgjidhë problemet më shume sipas preferencave dhe vlerave të tija(Illirjani,A: a duhet ti fitoje Berisha zgjedhjet). Ky sistem i ofron elektoratit mundësi të qatra për partitë që mund të formojnë qeverinë e ardhshme nga zgjedhjet. Dy parti të mëdha në përputhje me vullnetin e elektoratit nga të cilat njëra formon shumicën parlamentare(pozitën) dhe tjetra pakicën (opozitën). Partitë e tjera kanë rol të vogël ose nuk marrin dot vende në parlament. Dallimet midis dy partive të mëdha janë të dukshme qartë. Si parti të

spektrit të majtë (prioritet i jep politikave sociale) dhe parti të spektrit të djathtë (prioritet i jep tregut të lirë dhe zhvillimit ekonomik). Programet e këtyre partive duke qenë edhe vetëm dy janë shumë të ndara dhe të qarta për elektoratin. Si në SHBA republikanja me demokratiken apo në Britaninë e madhe laburistja me konservatoren (dhe pse sot këto dallime po eliminohen se të gjitha partitë po behën parti të masave, catch all).Kjo ndodh edhe se qeveria në këtë sistem përbëhet vetëm nga një parti e vetme dhe me një program të shfaqur gjatë fushatës elektorale. I lejon qeveritë e zgjedhura të kenë një mandat të qartë të mbështetura nga shumica e elektoratit. Duke qenë se deputetet që përfaqsojnë (janë) të partisë që ka fituar shumicën në parlament, kanë fituar shumicën absolute apo relative në zonat e tyre elektorale nga të cilat kanë dalë fitues. Athere i bie që qeveria ka shumicë deputetësh, shumicën e mbështetjes nga elektorati, ajo ka një mandat të qartë. Pra kjo qeveri është votuar, zgjedhur, simpatizuar nga shumica e elektoratit. Kjo qeveri punon për ata që e kanë zgjedhur, pra për shumicën, për të mirën e përbashkët dhe për respektimin e pakicës. Kjo qeveri punon në bazë të ligjit dhe për vet faktin se po nuk e respektoi pakicën atëherë ka frikën edhe të humbjes së pushtetit. Sepse ky sistem lë që opozita të ketë edhe 49% të elektoratit dhe një lëvizje e lehtë në mbështetje nga elektorati ajo mund të humbas pushtetin. Pra nuk lihet vend për abiturritet sepse publiku ndikon shumë.Me këtë mbështetje që ka kjo qeveri bën që asgjë nuk e heq nga pushteti përveç votës së elektoratit. M.q.s kjo qeveri e ka shumicën ajo punon se e ka këtë mbështetje, pra punon për të gjithë sepse zotron sovranitetin, fuqinë, pushtetin e shumicës së elektoratit. Sjell qeveri të forta dhe efektive. Duke qenë partia e vetme në qeveri, ka dhe shumicën e deputeteve në parlament si rrjedhim ka dhe kontroll mbi legjislativin. Ky kontroll mbi parlamentin bën që programet, vendimet, ligjet, çështjet e ndryshme të ecin në mënyrën dhe sipas etapave të përcaktuara nga qeveria. Kjo bën që projektet të zbatohen ashtu siç ishin kur u miratuan sepse opozita nuk ka fuqi që ti bllokojë vendimet/ programet/ projektet të qeverisë sepse nuk i ka votat e mjaftueshme. Si rrjedhim kemi një efektivitet të qeverisë gjatë mandatit të saj. Qeveritë e dala nga sistemi mazhoritar në përgjithësi janë qeveri një partiake dhe janë qeveri të forta sepse „rrallë ndodh ose asnjëherë që të ketë përçarje brenda një partie“(Danaj, S.19) e cila është në qeverisje sepse këta anëtar kanë qenë dakord me programin e kësaj partie. Për më tepër n.q.s qeveria do të përçahet është opozita e bashkuar e cila me pak më pak deputet hipën në qeveri.Pra qeveri një partiake/ vazhdimësi/ produktivitet/ efektivitet/ fortësi/ kontroll mbi legjislativin. Pra qeveria bën dhe hartimin dhe zbatimin e projekteve të ndryshme. Asnjë punë nuk kalon nga një dorë e një partie në një tjetër. Efektiviteti tregohet si në planet politike dhe në ato ekonomike dhe sociale. Aq më tepër asnjë qeverie nuk i leverdis të jetë jo efektive sepse humbet në zgjedhjet e ardhshme. Mungesa e kualicionit partiak në qeverisje bën që qeveria të merret pothuajse tërë kohës me punët me të rëndësishme se sa me ruajtjen e kualicionit qeveritar. Një pikë tjetër që e bën qeverinë një partiake të jetë e kujdeshme, përgjegjëse dhe efektive është sepse” lëvizje të vogla pikësh në mbështetjen e elektoratit mund të çojnë në zëvendësim të një qeverie në tjetër. Se opozita ka shume vota dhe mbështetjen e elektoratit”(Mayer,L. Politika krahasuese:63). Dhe kjo pozitë punon për të rritur pushtetin ose për ta mbajtur atë.Që të arrihet kjo duhet që politikat e qeverisë të jenë efektive. Ky sistem sjell

qëndrueshmëri në qeverisje. Duke qenë sistem dy partiak një në pozitë dhe tjetrën në opozitë. Qeveria është e përbërë nga një parti dhe kjo rrallë bie si pasojë e përçarjeve të brendshme. Pra kemi një qeveri me një qëndrueshmëri të lartë. Kjo bën që qeveria të merret me punë, programe ekonomike, sociale, politike dhe jo me mendimin se si të kordinohet puna në grup (kualicion partiak). Në një kualicion partiak ka diversitet, interesa të ndryshme, përplasje midis këtyre interesave. Pra në kualicione partiake është e zakonshme që të ketë përçarje të brendshme dhe që shpesh çojnë në ndërrim qeverish. Nga të dhënat empirike vërtetohet teza se stabiliteti politik sjell dhe stabilitet ekonomik dhe social e kulturor. Stabiliteti edhe n.q.s nuk sjell zhvillim bën që të kemi evolucion dhe jo ecje mbrapa. Pra një rritje ekonomike dhe sidomos të sigurisë së jetës dhe të kombit. Australia ka sistem mazhoritar në të cilin partitë konkurojnë midis tyre si dy forca të qëndrueshme politike dhe si rrjedhim sigurojnë një qeverisje të aftë dhe një opozitë potenciale (Mayer, L. Politika krahasuese: 65). Përveç shumë elementëve që kanë ndikuar në shkallën e demokratizimit në Britaninë e madhe ka qenë dhe sistemi politik partiak. (Omari, L. sistemi parlamentar: 142) Që sistemin dy partiak e ka favorizuar sistemi elektoral mazhoritar. Edhe Franca ka një sistem me balotazh pra një nga bijtë e mazhoritarit të pastër. Pra vendet me të industrializuara, urbanizuara, demokratizuara dhe me mirqënien më të lartë në botë kanë këtë sistem. Largon ekstremizmin, d.m.th e bën të vështirë për partitë radikale të fitojnë shumicën në parlament dhe votat në elektorat. Në përgjithësi partitë politike që konkurojnë midis tyre dhe ekziston sistemi mazhoritar në zgjedhje ato hartojnë programe, plane ekonomike, politike dhe shoqërore që kap të tërë elektoratin. Pra këta kandidat në fushatat e tyre flasin për programe që në mos i prekin pozitivisht të gjithë, të paktën shumicën. Sistemi mazhoritar bën që kush fiton i fiton të gjitha dhe kush humbet i humbet të gjitha. Por t'i fitosh të gjitha s'do të thotë të gjitha por shumicën dhe t'i humbasësh të gjitha s'do të thotë të gjitha por ke më pak se shumica. Gjithsesi kjo formulë bën që partitë ekstremiste të jenë të destinuara të mos fitojnë shumicën në parlament sepse ato në programin e tyre favorizojnë një grup dhe diskriminojnë një tjetër, si rrjedhim ato nuk e marrin dot shumicën në parlament. (Danaj, S. elementet e qeverisjes: 12). Sistemi mazhoritar është më i mirë sepse në të sipas Sartor-it zbatohet funksioni se: "Zgjedhjet duhet të jenë edhe përzgjedhëse, jo vetëm përfaqësim sipas propocionit por edhe individin më të mirë, më të aftë. Të zgjedhim një qeveri të mirë sepse thelbësore nuk është përpjestimi i saktë midis zgjedhësve dhe të zgjedhurve por që pjesa më e madhe të orientohet nga kërkimi i pjesës më të vlefshme" (Sartori, G. ç'është demokracia: 78). Sistemi mazhoritar sistemi i zgjedhjeve cilësore, i një demokracie përfaqësuesve më të mirë, lidërsip i mirë. Duke krahasuar mazhoritarin me propocionalin tani do të shohim disa disavantazhe të sistemit propocional të cilat i rregullon sistemi mazhoritar. Deputeti në sistemin propocional ka një presion të madhe nga partia sepse ai është anëtar i parlamentit (deputet) në sajë të partisë në të cilën bën pjesë. Elektorati në sistemin propocional voton për partinë, programin, ideologjinë dhe jo për individin. Deputeti do të jetë pjesë e qeverisjes sa kohë ai u bindet urdhërave, vijës, programit të partisë. Ky deputet n.q.s do që dhe në legjislaturën tjetër të jetë në qeverisje duhet që emri i tij të jetë sa më lartë në listën e paraqitur nga partia e tij që paraqitet në fushatë për t'u votuar nga populli. Pra të jesh në listë duhet ta kesh mirë me shefat,

të jesh servil i tyre, të jesh konformist dhe të mos bësh asgjë siç ti mendon. Sepse n.q.s ti kundërshton atherë emri yt nuk është më në listë. Pra propocionali rrit fuqinë e partive dhe eleminon aftësitë dhe fuqinë e individëve sado të aftë dhe kreativ qofshin ata (Danaj,S. Elementet e qeverisjes:15).Ndryshe nga në sistemin mazhoritar që presioni i partisë në qeveri mbi anëtarët e vet është minimal sepse deputetët ia dedikojnë postin që kanë aftësive të tyre vetiake dhe jo programit apo ideologjisë së partisë. Zonat elektorale nuk kanë një individ të caktuar që ti përfaqësoj në parlament a kudo. Ndryshe nga mazhoritari që çdo zonë ka nga një deputet që i përfaqëson në parlament dhe elektorati i kërkon llogari të zgjedhurit të saj.Në vendet me sistem propocional nuk kanë një përfaqësues me përgjegjësi të plota por i kanë të gjithë deputetët dhe kjo sjell shpërndarje të përgjegjësisë dhe moszgjidhje me efektivitete të problemeve. Kandidati jopopullor për elektoratin, në sistemin mazhoritar hiqet nga votuesit kurse në sistemin propocional sado i padëshirueshëm që të jetë nga elektorati një kandidat, ata nuk e heqin dot. N.q.s ky kandidat pëlqehet nga partia dhe është renditur në emrat e parë atherë elektorati nuk e heq dot ose dhe po e hoqi i bie të eliminojë partinë (që mund të jetë efektive) sepse ai është në emrat e parë. Këtu elektoratit i hiqet e drejta për të hequr ata persona që janë pjesë e qeverisjes por që elektorati nuk i do. Këtu popullit i cënohet pushteti dhe sovraniteti. Ku ka sovranitet populli kur ai nuk ka fuqi të heq të zgjedhurin e tij përpara disa kohësh. Kurse te mazhoritari n.q.s nuk e do një deputet mos e voto në zgjedhje sepse ai paraqitet me emrin e vet. Sistemi mazhoritar eleminon partitë e vogla dhe prodhon një skemë politike të dominuar nga dy parti politike të mëdha. Ky efekt është më i kufizuar nëse elektorati i partisë është i përqëndruar në një rajon specifik gjeografik. Ky efekt bëhet edhe më i pranishëm atëhere kur reduktohet numri i zonave zgjedhore, dhe maksimizohet atëhere kur i gjithë vendi përbën vetëm një zonë elektorale. Megjithëse ai inkurajon forcimin dhe konsolidimin e dy partive kryesore. Me përjashtim të Kanadasë vendet që përdorin mazhoritarin kanë dy parti dominuese. Nga ana tjetër, me përjashtim të Gjermanisë, të gjitha vendet që përdorin proporcionalin kanë një sërë partishë të vogla dhe të mëdha në skenën politike, gjë që e bën të vështirë qeverisjen.(Kajsiu, B:4) N.q.s sistemi mazhoritar partitë e vogla pothuajse i eleminon, sistemi propocional u jep atyre shumë fuqi.Si rrjedhojë e kësaj në parlament kemi shumë parti dhe shpesh asnjëra nuk ka shumicën për të qeverisur e vetme. Kështu që shumicën e herëve ose gjithmonë ku kemi sistem propocional kemi një qeveri koalicioni. Dhe dihet që në koalicione partiake ka diversitet mendimesh, përplasje, mospërputhje interesash, mendimesh dhe kjo bën që puna e qeverisë të fokusohet më shumë në ruajtjen e marrveshjeve, koalicionit (sepse po u prish koalicione bie qeveria) se sa për punët me të rëndësishme të shtetit dhe popullit i cili i ka zgjedhur. Bie vëmendja ndaj problemeve të ditës(Po aty:18). Qeveritë e koalicionit shpesh janë të paqëndrueshme dhe këtë na e tregon rasti i Itali-së me sistemin e saj propocional i cili sjell fraksionalizim dhe paqëndrueshmëri politike. Italia nga 1947-1994 bëri të ndërroheshin 54-ër qeveri dhe kjo nuk është fare pozitive. Po me referendum popullor u ndryshua sistemi elektorale nga propocional i pastër u vendos që për dhomën e deputetëve të kenë propocional me rregullim mazhoritar kurse për senatin u vendos sistemi mazhoritar. Kjo u bë se mendohej se do të ulej fraksionizimi dhe paqëndrueshmëria politike. Pra të tentohej të ulej korrupsioni, klientelizmi,

pazarllëqet midis partive sidomos të voglat..Të pranosh sistemin mazhoritar duhet të jesh i guximshëm dhe në këtë epokë duhen guximtar.

BIBLIOGRAFIA

- Mc Lean, I.1996. *Fjalor politik*, Tirane: SHL&K.
- Omari, L. 2000. *Sistemi parlamentar*, Tirane: Elena Gjika.
- Mayer, G.L. 2000. *Politika krahasuese*, Tirane: ORA.
- Sartori, G. 1993. *Edhe një herë për teorinë e demokracisë*, Tirane: Dituria.
- Sartori, G. 1998. *ç'është demokracia*, Tirane: Dituria.
- Blank, H, R. 1980. *Political parties*, Englewood cliffs: Prectice-Hall.
- Arthur, J. 1991. *Democracy theory and practice*, California: Division of woodsworth.
- Anastasi, A. 2001. *E drejta kushtetuese*, Tirane: Pegi.
- Mahler, G. 1995. *Comparative politics*, New-jersey: Practice-Hall.
- Filo, LL. 2004. *Historia për sistemet e qeverisjes*, Tirane:Extra.
- Omari, L.” *Zgjedhjet e ardhshme dhe kodi zgjedhor*”.Te drejtat e njeriut.3(39). Tirane:QSHDNJ.
- Anastasi, A. “*qeverisja vendore, kushtetuta dhe të drejtat e qytetarëve*”.Te drejtat e njeriut.2(22). Tirane: QSHDNJ.
- Materiale tw dhene nga prof.Hasimja nga ne reviste shkencore me titull” *government stability*” university of New-york.
- Jaho,N. “*Njohuri të përgjithshme mbi kodin zgjedhor*”. Te drejtat e njeriut.3(23). Tirane” QSHDNJ.
- Leksione te „Elementeve te qeverisjes“ Danaj, S. Te dhena ne maj te 2005-es. *_Përfaqesimi, zgjedhjet dhe votimi.*
- Leksione te „Sociologji politike“ Starova, T. Te dhena ne maj-qershor te 2006. *Demokracia dhe përfaqesimi.*
- Kushtetuta e shqiperise:* Tirane. 1998.
- Leksione te “ *Teoritë e demokracisë*” Hasimja, E. Te dhena ne tetor-nentor te 2006-es.
- Artikuj te ndryshem te marre nga interneti nga web-side i Altin Ilirjanit per procesin e sistemit elektoral. www.altinilirjani.com
- Artikuj te ndryshem te marre nga interneti me adresen www.kajsiu per sistemet elektorale ne shqiperi.
- http://www.shqiperia.com/tr/sistemi_elektoral_në_shqipëri.php. pare per here te fundit me 10 nentor 2006.

MSc. Ervin Kujtila

Shpella eremite e Letmit (Librazhd)

Abstrakt

Në këtë studim autori ka bërë një paraqitje të një ndër monumenteve më interesnte të periudhës së mesjetës sikurse është edhe shpella eremite e Letmit në rrethin e Librazhdit. Ideja i këtij studimi konsiston në evidentimin e të dhënave për këtë monument, githashtu edhe përshkrimin e gjendjes aktuale të tij, duke patur parasysh se përshkrimi dhe evidentimi i gjendjes së saj është bërë disa dekada më parë, në periudhën e regjimit monist. Gjithashtu autori ka bërë një përshkrim në detaje të pikturës që gjendet dhe ruhet në shpellë, dhe na ka sjell shumë informacion për konteksin dhe arsyen e pikturimit në një lartësi të tillë ashtu sikurse është konstatuar në shpellën që nuk është e vetmja në rrethin e Librazhdit.

Fjalë kyçe: Pandokrator, eremite, monument.

Hyrje

Mënyra që kam zgjedhur për realizimin e këtij artikulli është duke u bazuar në të dhënat nga autor të mëparshëm, gjithashtu duke vizituar në terren shpellën e Letmit dhe duke parë nga afër gjendjen aktuale të saj, nga ku kishte shumë kohë pa shkelur njeri.

Përveç pjesës teorike të përshkrimit të pikturës që ndodhet në shpellë, kam bërë dhe një përshkrim të detajuar të hyrjes së shpellës, të funksionit që ka pasur, si dhe të pikturës që ndodhet në shpellë e cila ishte e ruajtur mjaft mirë, edhe pse është pikturuar shekuj më parë. Problematika që e karakterizojnë si dhe dhënia e një ideje për mbrojtjen, si një pjesë e rëndësishme e trashëgimisë kulturore, e materiale të Shqipërisë.

Ndaj në këtë artikull jam munduar të evidentoj të gjitha ato që thashë më lart, dhe shpresoj të kem sjell diçka të re.

Shpella eremite mbi shkëmbin e Letmit

Ndër monumentet e kulturës mesjetare në Shqipëri përfshihen edhe shpellat eremite të kultit kristian me vepra piktorale, që në disa prej tyre ruhen në gjendje të mirë deri në ditët tona. Në vendin tonë, megjithë islamizimin e pjesës më të madhe të popullsisë, ruhet ende një numur shpesh eremite. Deri më sot në vendin tonë janë gjetur 13 të tilla, të cilat ruajnë piktura ose fragmente piktorash.

Në përgjithësi këto objekte takohen ndër shpate malesh të thepisura, ndër shkëmbij të lartë, gjatë lumenjve dhe liqeneve, në pozicione të tilla që e bëjnë të vështirë ngjitjen në to. Kjo ka qenë edhe një ndër arsyt kryesore që këto shpella kanë ambijetuar kohës deri në ditët tona. Në Letëm (Cermenikë) dhe tjetra ndodhet në Skroskë.

Në rrethin e Librazhdit ndodhen dy shpella eremite që i përkasin periudhës së mesjetës. Njëra ndodhet në fshatin e quajtur Skroskë dhe tjetra ndodhet në fshatin e quajtur Letëm

Mbi faqen jugore të shkëmbit të Letmit, në një lartësi prej rreth 300 m. nga përroi me emrin Sodol, degë e djathë e Shkumbinit, pikërisht mbi lagjen e quajtur Koshorisht të Letmit (Çermenikë), gjendet një shpellë eremite të cilën vendasit e quajnë “Shpella e Kishës”¹⁾. Hyrja e shpellës është me drejtim nga jugu, dhe është e ekspozuar nga dielli që nga mëngjesi deri në perëndim (fig.1). Shpella paraqet një zgavër natyrore shkëmbi e cila ka formën e një dhome 7 x 5 m. dhe me një grykë që shkon afërsisht 15 x 8 m. Nga një pjesë muresh që ruhet në hyrje, mendoj që

---

1) POPA Theofan. *Pikturat e Shpellave Eremite në Shqipëri*. Studime Historike. fq.69.

dikur shpella ka pas qenë e mbyllur me mur. Me sa është konstatuar, në anën e përparme shpella duhet të ketë qenë shtruar me dërrasa, sikurse e dëshmon një copë trau i mbetur, dhe vendet gropa në shkëmb, ku kanë qenë ngulur kokat e trarëve. Në dy anët e hyrjes shihen qartë gropat ku kanë qenë mështetur këto trarë.

Mbi tavanin e saj të lartë prej shkëmbi i cili është i suvatuar (lartësia e të cilit ka bërë të mundur që pikturat ti rezistojnë kohës) ruhen brenda medalionesh dy piktura shumë të lashta. Shën Mëria me Emanuelin e me familjen e ktitorit në miniaturë, dhe Krishti Pandokrator.

Pandokratori, i cili është pikturuar mbi gjoks edhe sipër, përfshihet brenda një medalioni dhe paraqitet në qëndrim frontal, duke bekuar me dorën e djathtë dhe duke mbajtur ungjillin me dorën e majtë, veshur me mafor blu dhe himation të kuq, me brerore të madhe ari të kryqëzuar me viza të cilat formojnë kryqin, të hapta pak ato ku bashkohen me vizën rrethuese të brerores.

Koka e Pandokratorit vjen në madhësi mbinatyrore (fig.2), me flokë të mbështjellur e të përdredhur, të cilat i ka të lëshuara nga mbrapa, me sy të mëdhej e vetulla të larta, me hundë të drejtë, me mustaqe e mjekër të vogël. Pjesët e fytrës janë të ndriçuara në mënyrë të njëtrajtshme²⁾. Duart vijnë tepër të mëdha në përpjestim me fytyrën.

Shën Mëria paraqitet e tipit Oranta, me duar të hapur, me qëndrim lutje deri në brez, veshur me mafor të kuq, dhe me tre jet e virgjiritetit, me brerore ari, nën maforin rreth kokës me nje ngjyre blu të çelët. Fytyra e saj paraqitet në formë vezake me vetulla të trasha, të larta, me sy të mëdhej por cakër, me hundën e drejtë port ë prefët, me vizën rrethuese të fytyrës të errët, që shtrihet si simfaturë rreth qendrës së saj. Pjesët e fytyrës ndriçohen në mënyrë të

njëtrajtshme, dhe duart i ka më të vogla në përpjestim me fytyrën. Emanuelin e ka në kraharor, i cili është mbëshjellë brenda një medalioni, që është i veshur me një stihar të bardhë me pika që kanë ngjyrën e tjegullës, me brerore të kryqëzuar, duke bekuar me dorën e djathtë, e me ilitarion në dorën e majtë³⁾.

---

2) POPA Theofan. *Pikturat e Shpellave Eremite në Shqipëri*. Studime Historike. fq.70.

3) POPA Theofan. *Pikturat e Shpellave Eremite në Shqipëri*. Studime Historike. Figura 1. fq.70.

Poshtë krahut të djathtë të Shën Mërisë mbi maforin janë pikturuar në miniaturë shtatë persona, dhe nën krahun e majtë një person. Tre persona e parë duke filluar nga e djathta, janë gra, pesë të tjerët janë burra (fig.3). Nga meshkujt, i pari që vjen mbas grave, mban në dorë maketin e një kishe.

Nga konstatimi, mendoj që këtu paraqitet ktitori i pikturës së shpellës që duhet të këtë qenë ndonjë përfaqësues i shtresës së pasur vendase të asaj kohe. Personat e tjerë mbas ktitorit ka të ngjarë që të jenë e shoqa dhe të bijat, kurse ata përpara mund të jenë djemt. Të gjitha këto figura janë të paraqitura me duar të ngritura në qëndrim lutjeje.

Në pikturimin pa art të këtyre figurave në miniaturë vërehej një farë formalizmi. Ato jepen, mendoj un sa për të treguar ktitorët që të lutet eremiti për ta. Interesante këtu paraqitet veshja e grave, me himatione të varura nga mbrapa, njësoj si mangoret e fshatarëve tanë.

Ndërmet fytyrës dhe krahut të djathtë të Shën Mërisë ruhet ky mbishkrim greqisht:

*i cili përkthet: U pikturue (ky) tempull hyjnor i së mbishjejtës Hyjë lindëse me dorën teme të Stanos.*⁴⁾

Rezulton pra që parklisi i është kushtuar Shën Mërisë, dhe së dyti që piktori i që e ka pikturuar ka pas qenë quajtur Stano.

Tiparet e pikturave të kësaj shpelle, si sytë e mëdhej, hunda e prefët, duart në shpërpjestim me fytyrën, te Ornanta më të vogla, te Pandokratori shumë më të mëdha, ndriçimi në mënyrë të një trajtshme i pjesëve të fytyrës, thjeshtësia me të cilën janë punuar figurat, e cila arrin deeri në formalizëm, të gjitha këto dëshmojnë këtu për një vepër mjaft të lashtë, për një pikturë ndoshta të periudhës së dinastisë së Makedonëve e të Komnenëve, e cila mbas fitores mbi ikonoklastët (gjysma e dytë e shek IX) dhe shkon deri në shekullin XII-të. Sipas tipareve që ka, mendoj se piktura e Shpellës së Letmit duhet të konsiderohet si e shekullit të XI-të, ndoshta edhe e një periudhe pak më të herët.

---

4) POPA Theofan. *Pikturat e Shpellave Eremite në Shqipëri*. Studime Historike. fq.70.

Paraqitja në miniaturë e familjes së ktitorit nën maforin e Shën Mërisë mendojë se na jep argument të pohojmë se asketizmi ose eremitizimi asaj kohe ndimoheshe nga shtresat e pasura e aristokrate të vendit.

Terreni mjaft i mjaft i thyer, që e bën të pamundur ngjitjen lehtësisht te shpella, ka bërë të mundur ruajtjen mjaft mirë të pikturës që ndodhet në shpelle. Evetmja mënyrë për tu ngjitur në atë shpellë ishte duke u zvarritur me duar nëpër faqen shkëmbor me shkurre. Por edhe pse vështirësitë për tu ngjitur janë të mëdha sërisht kjo shpellë nuk i ka shpëtruar dorës së keqëbërsve, të cilët pa ja ditur fare vlerën kanë qëlluar me armë drejt pikturës, dhe nga sa konstatova, gjurmët e plumbave nuk ishin të vështira për ti dalluar. Gjithashtu problem tjetër ishte edhe ndërtimi i foleve nga dallandyshtet, që edhe ky një problem serioz, sepse rrezikon sipërfaqen e pikturës, gjithashtu kushtet atmosferike ishin një element tjetër që ndikojnë drejt për drejt në degradimin e pikturës. Nëse nuk vihet dorë në restaurimin e

saj sa më shpejt të jetë e mundur, kjo pikturë, ndër të më karakteristiket në Shqipëri, nuk do të ekzistojë më, duke lënë pas vetëm historinë e saj. Uroj që mos të ndodhë diçka e tillë, do të humbë një pasuri për zonën e Librazhdit dhe për gjithë shqipëtarët. Për këtë duhet të ndihemi të gjithë fajtorë.

Fotografia.1 Shpella e Letmit

Fotografia.2 Shpella e Letmit. Krishti Pandokrator

Fotografia.3 Shpella e Letmit. Dëmtimet nga plumbat.

Bibliografia

- 1) ALCANI Avni - “ Librazhdi, Histori e shkurtër ”, Tiranë, 2008.
- 2) KOKA Aristotel - Disa vendbanime të lashta në rrethin e Librazhdit, “ Iliria ”, 1981, 1.
- 3) KOKA Aristotel – Kontribut për hartën arkeologjike të Librazhdit, “ Almanak ”, 1, Librazhd, 1985
- 4) PAPAJANI Adrian – Ndihmesë për hartën arkeologjike të rrethit të Librazhdit, “Iliria”, 1991, 1-2.
- 5) POPA Theofan. *Pikturat e Shpellave Eremite në Shqipëri*. Studime Historike.

Demir LIMA²²⁷ Fadil OSMANI²²⁸

FAKTORËT QË NDIKOJNË NË VENDIMARRJEN MENAXHERIALE

ABSTRAKT

Menaxhimi i biznesit në kushtet bashkëkohore dhe mjaft dinamike paraqet një sfidë të veçantë në punën e menaxherëve. Për të funksionuar mirë një menaxhim i ndër marrjes, menaxherët e saj duhet të kenë aftësi të marrin vendime kualitative. Prandaj, vendimmarrja konsiderohet si funksion kritik i menaxhimentit dhe rolin dhe rendësin e saj e luajnë shume faktor determinues.

Në këtë punim synojmë t'i analizojmë faktorët që ndikojnë në procesin - teknologjinë e vendimmarrjes, sepse në veçanti, teknologjia vendimmarrëse në kompani determinon edhe efektet e afarizmit dhe të funksionimit të mirëfilltë të tyre si subjekte ekonomike, prandaj të eksploruariat e kësaj problematike, në sensin shkencor dhe profesional, si dhe aplikimi praktik i të arriturave bashkëkohore në format dhe teknikat më të avancuara të menaxhimentit bashkëkohor në vendin tonë, është një problem dhe sfidë për ne dhe për institucionet vendimmarrëse në relacion me kompanitë respektuese. Andaj, ne do të jemi të fokusuar në këtë problematikë të procesit të avancuar të vendimmarrjes

Punimi është i përpiluar duke u bazuar në një qasje se cilet jane faktoret qe ndikojne ne proceset integruese ne vendimmarrje afariste. Qasja integruese nënkupton shtjellimin e aspekteve teorike të vendimmarrjes. “Ata që nuk i paraprijnë së ardhmes, nuk mund ta përjetojnë atë”, - është një thënie tepër kuptimplotë, ndonëse autori i saj ka mbetur anonim. Objektivi ynë madhor, ai i integritit sa më të shpejtë në gjirin e familjes së madhe evropiane, shtron si domosdoshmëri njohjen dhe studimin e zhvillimeve më të fundit të mjedisit të biznesit në nivel botëror, për ta përgatitur terrenin e përfshirjes sonë në këto zhvillime.

Faktorët kryesorë që ndikojnë në marrjen e vendimit të drejtë janë: dija dhe përvoja e menaxherit, aftësia për ta kuptuar dhe shqyrtuar problemin, aftësia për analizë dhe sintezë, karakteristikat e personalitetit, etj. Mënyra e sjelljes së vendimit varet nga lloji i vendimit, varësisht nga ajo se a kemi të bëjmë me vendime strategjike, taktike, operative, ose rutinore

FJALËT KYÇE: VENDIMARRJE, INTEGRUESE, FAKTORËT EKONOMIK, MJEDISI, ZHVILLIMI, AFTËSITË MENAXHERIALE, ETJ.

---

²²⁷ PhD cand, UET - Tiranë Drejtor i Marketingut - PTK
Adresa elektronike: demir.lima@gmail.com,
PRISHTINË

²²⁸ PhD cand, UT – Tiranë Auditor i Brendshëm - PTK
Adresa elektronike: fadil.osmani@gmail.com
PRISHTINË

Hyrje

Roli dhe Rëndësia e faktorëve qe ndikojnë ne vendim-marrje

Vendosja paraqet një proces kompleks të marrjes së vendimeve dhe zhvillohet nën ndikimin e një numri të madh të faktorëve. Nga ndikimi i tyre varet kualiteti i vendimit. Shumë autorë kanë bërë klasifikime të ndryshme të faktorëve që kanë ndikuar në vendimmarrje, ndër shumë opsione shikoni klasifikimin në vazhdim:

1. Kufizimet në vendosje
2. Rrethina e vendosjes
3. Mënyra e vendosjes dhe kushtet në të cilat vendoset
4. Raportet e ndërsjella të vendimeve të ndryshme
5. Aftësia personale e menaxherit për vendosjes dhe
6. Faktorët subjektivë të vendosjes

Kufizimet në vendosje - në fillim të çdo vendimi marrësi i vendimit ballafaqohet me kufizime të ndryshme në vendosje. Ndër kufizimet më të rëndësishme në vendosje numërojmë: mjetet, informacionet dhe kohën. Secila nga këto ndikon në cilësinë e vendimit. Në fillim të çdo procesi marrësi i vendimit ballafaqohet me kërkesën për mjete, nëse mjetet janë në mospërputhje me dëshirat e ndërmarrjes, atëherë marrësi i vendimit duhet t'i zgjidhë problemet me prioritet pasi nuk ka mjete të mjaftueshme për të zgjidhur të gjitha problemet. Për të bërë një zgjedhje të drejtë, marrësi i vendimit duhet ta ketë informatën në dispozicion në bazë të cilit mund të zgjedhë variantin në mungesë të mjeteve në dispozicion. Pa informacion në kohën e duhur është shumë e vështirë të mendohet procesi racional i vendosjes.

Çështje tjetër me rëndësi është të përcaktohet sasia e informatave të nevojshme, vlera dhe çmimi i tyre. Gjatë vendosjes për sasinë e informacioneve të nevojshme, duke marrë parasysh çmimin e tyre, vendos raporti ndërmjet vlerës së informacionit dhe çmimit të tyre.

Rrethina e vendosjes - vendosja në ndërmarrje është në ndikim të madh të rrethinës apo mjedisit. Me mjedis të jashtëm të ndërmarrjes nënkuptojmë terezinë e të gjithë faktorëve të jashtëm të ndërmarrjes siç mund të jenë konkurrentët, klientët, etj. Tërësia e këtyre faktorëve të jashtëm është mjaft komplekse, sepse termi rrethinë ka të bëjë me të gjitha forcat apo institucionet që gjenden jashtë ndërmarrjes dhe që në mënyrë potenciale ndikojnë në afarizmin e saj. Megjithatë, ka autorë të ndryshëm që në rrethinën apo mjedisin e organizatës e dallojnë, përveç atij të jashtëm, edhe mjedisin e brendshëm. Menaxherët duhet t'i kryejnë detyrat e tyre në kuadër të mjedisit të brendshëm dhe të jashtëm.

Mjedisi i brendshëm ka të bëjë me kulturën dhe klimën organizative apo thënë më mirë me mënyrën se si gjërat bëhen në organizatë. Këto kanë të bëjnë me llojin e strukturës organizative të adaptuar, natyrën e organizatës, të shprehur nëpërmjet filozofisë menaxheriale, objektivave dhe madhësisë së vet ndërmarrjes, teknologjisë dhe teknikave dhe ndikimin e tyre në kryerjen e punëve, natyrën dhe llojin e

njerëzve të punësuar në organizatë dhe nivelet në organizatë, që ka të bëjë me nivelin në të cilin punon menaxheri.

Ndërsa, *mjedisi i jashtëm* ka të bëjë me organizatën si sistem i hapur i cili ka interaksion me rrethinën. Menaxherët duhet të reagojnë ndaj ndryshimit të mundësive dhe sfidave që vijnë nga jashtë, po ashtu edhe ndaj rreziqeve dhe kufizimeve me të cilat ballafaqohet organizata. Edhe pse faktorët që vijnë nga mjedisi i jashtëm është vështirë të futen në kontroll të menaxherit të ndërmarrjes, ata duhet të studiohen në mënyrë që të favorizohen faktorët me ndikim pozitiv dhe të neutralizohen faktorët me ndikim negativ. Prandaj, në kuadër të rrethinës së jashtme apo mjedisit të jashtëm, faktorët që ndikojnë në aktivitetet e biznesit të ndërmarrjes, njëkohësisht në vetë procesin e vendosjes mund t'i karakterizojmë në dy grupe:

Makrofaktorët e mjedisit të jashtëm (faktorët politikë, faktorët ekonomikë, faktorët shoqërorë, faktorët ndërkombëtarë, faktorët teknologjikë) dhe Mikrofaktorët e mjedisit të jashtëm (klientët, konkurrentët, furnitorët, punonjësit, partnerët, sindikatat dhe rregullatorët).

Faktorët ekonomikë - janë faktorë të rëndësishëm për organizata dhe menaxherin dhe kanë mjaft influencë në organizatë. Në kuadër të faktorëve ekonomikë të mjedisit ndikojnë faktorët e tjerë si: rritja e ekonomisë, përqindja e interesit të ulët, inflacioni i lartë, papunësia.

Faktorët politikë - në të shumtën e rasteve i gjejmë si faktorë politiko-ligjorë. Këta faktorë përcaktojnë kuadrin, qeverinë dhe ligjet. Qeveria ndërhyr në jetën ekonomike, formon legjislacionin dmth. nxjerr ligje, sidomos në fushën e taksave dhe politikën fiskale, ushtron një impakt shumë të madh jo vetëm në sferën e biznesit, po edhe në fusha të tjera të aktivitetit të jetës shoqërore.

Faktorët teknologjikë - nënkuptojnë pasqyrimin e njohurive aktuale të prodhimit, produkteve të shërbimeve. Impakti i teknologjive referohet në produkte të reja, pajisje bashkëkohore dhe shërbime moderne. Përfitimet nga teknologjia janë të shumta, ndikojnë në standardin jetësor, me shumë kohë të lirë dhe intelektuale, alternativa të mundshme në produkte dhe shërbime.

Faktorët socialë - faktorët e këtij modeli kanë të bëjnë me zakonet, qëndrimet dhe sjelljet që janë karakteristika të një grupi njerëzish apo të një shoqërie të caktuar. Menaxheri për të qenë i suksesshëm dhe për të marrë një vendim për planet strategjike, duhet të ketë parasysh këtë mori faktorësh. Duhet cekur se ndikimi i këtyre faktorëve të mjedisit është i lidhur ngushtë me faktorët ekonomikë që ndikojnë në mjedisin e biznesit.

Faktorët ndërkombëtarë - këta faktorë janë me rëndësi sidomos kur është fjala për kompanitë dhe format e tjera organizative multinacionale. Në këtë grup hyjnë faktorët ekonomikë, politikë, socialë, ndërrimi i qeverisë, kursi i valutave, stabiliteti ekonomik, tregu (oferta, kërkesa, çmimi) etj.

Faktori njeri dhe rëndësia në vendimmarrje

Aftësia e menaxherit

Njeri ndër faktorët më të rëndësishëm, i cili ndikon në vendimmarrjen afariste, është aftësia e marrësit të vendimeve për të marrë vendime cilësore. Këtu nuk është me rëndësi se sa dëshiron menaxheri të marrë vendime dhe të jetë përgjegjës për to, por është me rëndësi se sa ai në të vërtetë është i aftë të marrë vendime të drejta. Ndërmarrja nuk ka dobi por vetëm dëme nga menaxheri i cili merr vendime të gabuara, pa marrë parasysh dëshirën e tij. Shumë ndërmarrje në botë kanë falimentuar vetëm e vetëm për shkak të menaxherëve, të cilët kanë marrë vendime të gabuara.

Aftësia e menaxherit që të sjellë vendime të drejta varet nga shumë faktorë. Si faktorë më të rëndësishëm nga të cilët varet marrja e vendimit të drejtë janë:

- dija dhe përvoja e menaxherit,
- aftësia për ta kuptuar dhe shqyrtuar problemin,
- aftësia për analizë dhe sintezë,
- karakteristikat e personalitetit të tij etj.

Përvoja mund të jetë shumë e rëndësishme në vendimmarrje, mirëpo jo domosdoshmërisht është përparësi në vendimmarrje, nëse vendosja bazohet kryesisht në përvojë atëherë e humb ndjeshmërinë se kur duhet të vendoset në situatat e panjohura.

Mbështetja e vendosjes vetëm me përvojë, sipas Alvor O. Elbing-ut, i ka këto karakteristika:

- a) Mësimi nga përvoja zakonisht i është lënë rastësisë;
- b) Edhe pse kemi përvojë, nuk do të thotë se nga ajo kemi mësuar diçka,
- c) Ajo çka mund të mësohet nga përvoja është e kufizuar me vetë përvojën,
- d) Kushtet ku ndryshohen dhe e kaluara nuk do të thotë se duhet të jetë treguesi i mirë për kushtet e tanishme dhe ato të ardhshme.

Menaxheri i mirë duhet të bashkojë në vete përvojën dhe intelektin, sepse, siç thotë R.C. Davis, "Njeriu i cili nuk ka asgjë përveç arsimimit është teoricien. Njeriu i cili nuk ka asgjë përpos përvojës praktike, është mekanik afarist.

1.2 Atributet e menaxherëve

Me qëllim të realizimit me sukses të procesit të menaxhimit dhe me qëllim të marrjes së vendimeve efektive në kryerjen e punëve menaxheriale, menaxherët duhet të jenë të pajisur me një kombinim të aftësisë teknike, sociale dhe humane, si dhe me aftësi konceptuale.

Aftësitë teknike - këto aftësi i referohen aplikimit të njohurive, metodave, teknikave, dhe pajisjeve për zhvillimin e detyrave specifike në arritjen e qëllimeve.

Aftësitë shoqërore dhe humane - kanë të bëjnë me afinitetin e menaxherëve që të krijojnë lidhje interpersonale me ata që punojnë në organizatë. Kjo ka të bëjë me aftësinë e menaxherëve të gjykuar gjatë punës me dhe nëpërmjet njerëzve, që nënkupton kuptimin e motivimit dhe të shfrytëzimit të lidhshimit.

Aftësitë konceptuale - këto aftësi shërbejnë që menaxherët ta kuptojnë kompleksitetin e tërësishëm të ndërmarrjes dhe ta kuptojnë esencën e rolit të tyre personal në kuadër të terezisë. Kjo ndikon që menaxherët t'i zhvillojnë aktivitetet e tyre menaxheriale në përputhje me qëllimet e përgjithshme të ndërmarrjes dhe jo vetëm qëllimet e tyre ose grupit të cilit i takojnë. Këto aftësi janë të rëndësishme në vendimmarrje kur kemi parasysh faktin e ndërlidhjes horizontale dhe vertikale të vendimeve në organizatë, të cilat duhet të jenë të harmonizuara me arritjen e qëllimeve të përgjithshme.

1.3 Rruga përgjatë vendosjes

Shkenca e të vendosurit mëson që qasja korrekte në marrjen e vendimit është që pa marrë parasysh kahun e të vepruarit, të dalim te maksimumi i benefittit. Akoma dilema themelore në marrjen e vendimit thotë, kur nuk mund të jemi krejtësisht të sigurt mbi konsekuencat e aksioneve tona.

Çështje më me rëndësi është zgjidhja e dilemave në praktikë. Përvoja sugjeron që vendimet nuk mund të trajtohen shumë të këqija apo shumë të mira. Më specifike, vendimi mund të ketë sukses apo të bie varësisht nga mbështetja komanduese.

Ky sugjerim edhe mund të duket i pakuptimtë. Literatura na thotë që të kemi qasje sa më racionale dhe në këtë aspekt racionaliteti të shërbejë si udhërrëfyes. Sugjeroj që ta shohim racionalitetin si një të arritur shtuar këtu argumentet, kundërrargumentet, synimet apo kundërsynimet ditore. Shumë vendime mund të merren që të duken mirë në letër por i vetmi test i vlefshëm është rruga e drejtuar kah realiteti.

Rrjedhat e ndryshueshme

Fjala “vendim” do të thotë “prerje”, duke krijuar një zgjedhje të pastër ndërmjet disa alternativave. Sugjeroj që perspektivat shkencore merren së tepërmi me nocionin e vendimit kundërt trajtimit të aspekteve të procesit. Së pari, derisa ta krijojmë ndjenjën mbi situatën nuk mund të ketë vend për marrje të vendimit. Së dyti, përballemi me problemin e zbatimit të vendimit. Zbatimi mund të jetë çështje e lehtë e mbikëqyrjes të procesit dhe marrjen e masave korrektive aty ku mund të jetë e nevojshme. Ky përshkrim mekanik mund të na bëjë të ndjehemi joadekuat si vendimmarrës ngase është shumë josensitiv në lidhëset e ndryshueshme të kompanisë. Shkenca e vendimmarrjes më tutje na tregon se gjërat ndodhin ngase dikush e merr një vendim.

Pjekuria e rasteve

Shkenca e vendimmarrjes shtrihet mbi rrezikun e paqartësisë të planifikimit dhe parashikimit. Arti i vendimmarrjes mishërohet edhe nga refleksionet e stresit dhe imagjinata.

Përderisa shkenca e vendimmarrjes sugjeron që duhet eliminuar befasinë, arti i vendimit angazhon refleksionet mbi dukjen në pah të gjërave, duke treguar çfarë e ardhmja sjellë, ku shtrihen dobësitë në mënyrë që të përgatitemi për befasi. Megjithatë, ngjarjet nuk janë gjithmonë të zakonshme. Ajo që paraqitet si lëshim i rastësishëm ka një bazë diku. Edhe pse çdo gjë mund të jetë e pashmangshme, tensionet mund të prodhojnë fiasko. Në kohë të tjera angazhimet tona për t'iu shmangur fiaskos mund të krijojnë situatë që do të përpiqeshim t'i parandalojmë. Kur vendimmarrësit ndeshen me dështim, ata shpesh përkeqësojnë gjërat duke shpenzuar para shtesë.

Fshehja e dykuptimësisë

Shkenca mbi vendimin pranon që jetojmë në një botë ku dy dhe dy bëjnë katër dhe ku problemet dalin në tavolinat e vendimmarrësve në një kohë, me kujdes të labeluar dhe shënuar “vëni re”. Për dallim, një temë me rëndësi e këtij libri është dykuptimësia që gjithmonë fshihet. Vendimet rrallë janë të qarta. Prapëveprimi arrin ngadalë dhe pa ndryshim i dykuptueshëm. Aq më shumë, njerëzit ekzagjerojnë, simulojnë dhe, madje, gënjëjnë.

Bota e imagjinuar

Problemi i dykuptimësisë shkon më tej. Shkenca mbi vendimin trajton realitetin si diçka që ekziston duke pritur ta zbulojmë. Për dallim, një temë me rëndësi në këtë libër është se realiteti ekziston i tillë çfarë e definojmë ne.

Liria jonë në të definuarit e gjërave nënkupton gjëra kundërthënëse. Në njëfarë dore, ne mund të ikim nga realiteti duke e kthyer atë në fantazi. Anasjelltas, ne mund ta ndryshojmë realitetin duke vështruar botën.

Njerëzore e gjitha

Shkenca mbi vendimin përshkruan vendimmarrësin si analitik, i lirë nga ndjenja. Barronët feudalë shkatërruan kështjellat të prirë nga lakmia, frika dhe xhelozia. A jemi ne ndryshe? Sofistikimi ynë edukativ mund të na lejojë t'i fshehim impulset tona të errëta nën lustrën e gjuhës menaxheriale, por qëndron akoma. Të gjitha vendimet lëvizin nga emocioni. Aq më shumë, ne punojmë vetëm deri tek kufijtë e kapaciteteve procesuese mentale tona. I ashtuquajtur “faktori njeri” mund ta nënvlerësojë gjykimin tonë, duke na shtyrë të ngulmojmë në vendime që janë qartë të pashpresa. Gjithashtu, mund të punojë në drejtim të kundërt. Ndjenjat tona, intuata jonë, madje edhe halucinacionet nganjëherë na thonë më shumë se e ashtuquajtura “informatë e rëndë”.

A jeni kompetent apo jeni me fat?

Një bankier tregtar njëherë pranoi mbi 200 aplikacione për një vend pune. I vendosur që ta ndriçojë listën e ngushtë, bankieri hodhi gjysmën e formularëve në shportë pa i shikuar. Kur kolegu i tij kundërshtoi për shkak të hedhjes poshtë të potencialit njerëzor, bankieri iu përgjigj “Nuk do të doje të punoje me dikë që është i pafat, apo jo?”.

Vërtet kur Napoleoni rekrutonte gjeneralët, mendohet të ketë thënë, “pavarësisht nëse ai është kompetent, a është me fat?” Kompetenca në vendimmarrje ka të bëjë me fuqinë për të parashikuar, kërkim tërësor për mendime, më shumë analizë rigoroze, monitorim më të mirë dhe kontroll. Qëllimi im në të shkruarit e këtij libri është që të provoj të ofroj hyrje në realitet.

“Dy peshqit e ngordhur”

Shkenca mbi vendimin ka të bëjë me zgjidhjen e duhur. Siç na e thotë tregimi i BCCI: “Derisa të mund të krijojmë një ndjenjë mbi situatën, nuk mund të ketë vendim”. Ndonjëherë të krijosh ndjenjën mbi situatën është mjaft e ndershme. Nuk iu dashtë gjatë kapitenit të Titanikut të kuptojë se anija po fundosej dhe urdhëroi barkat të lëshoheshin. Kur IRA njoftoi se një bombë është vendosur në qendër të Manchester City-t, policia së shpejti kapi seriozitetin e situatës dhe me nxitjen e tyre dhe veprimet shmangën fatkeqësinë.

Nuk është gjithmonë e lehtë ta krijojmë ndjenjën e saktë mbi gjërat. Mund të jemi të mirë në vendimmarrje dhe prapë të dështojmë për shkak të mangësisë së krijimit të ndjenjës (sensit). Në fillim të viteve '90-tave industria e muzikës klasike, edhe pse arriti të artën me Nessun Dorma, vendosi ta kapitalizojë suksesin e saj duke u orientuar më shumë komercialisht. Kompanitë e incizimit e shënjuan dhe investuan shumë në krijimin e incizimeve të reja. Fundi ishte katastrofal ngase rritja e shpejtë në treg nuk ngjau asnjëherë. Atëherë industria zbuloi që nuk ka kuptim në incizime të reja.

Struktura marrëdhëniesore

Nyja kyçe e strukturës marrëdhëniesore përdoret si karakterizim i degëzimit të marrëdhënieve ku vazhdohet në një pikë të vetme referuese, tradicionalisht shitje dhe porositje, funksione tradicionalisht më të mëdhatë në dy organizata të larguara nga njëra-tjetra në termet e komunikimit dhe bashkëveprimit. Në një marrëdhënie strukturore “të diamantit”, funksionet e shumëfishta dhe njësitë janë në kontakt me nivele të shumëfishta në dy organizatat (Kanter 1994). Marrëdhëniet e diamantit trajtojnë përpjekje që nevojiten për ta menaxhuar shkëmbimin. Bëhet më e vështirë për t'i mbajtur të gjitha palët e interesuara me informata kohore, koordinimi shumë funksional ndërmjet organizatave bëhet më i shtrenjtë në kohë dhe resurse.

Përshtatshmëria personale e individëve kyç të përfshirë në marrëdhënie është me rëndësi. Ata duhet të jenë të aftë dhe zhvillojnë një komunikim të themeluar si bazë

për zgjidhjen e çështjeve vijuese. Qarkullimi i dendur i punëtorëve mund të jetë përçarës ngase individët më tutje nuk mund të mbështetën në lidhje ndërpersonale (Ring dhe Van de Ven 1994). Gjykime të tilla nënvizojnë nevojën për ta sprovuar shtrirjen e strukturës marrëdhëniesore dhe fuqinë e marrëdhënies të asociuara dhe burimeve të informatës.

Mekanizmat e koordinimit

Nevoja për ta kooperuar ngritjen e çështjeve të shkëmbimit ndërmjet partnerëve të furnizimit (mohr dhe Spekman 1994). Mekanizmat që rregullojnë përpjekjet bashkëpunuese brenda marrëdhënies mund të jenë të ngurta, kontrata formale në përshtatje më shumë fleksibile por joformale (Sobrero dhe Schrader 1998). Koordinimi i mekanizmave duhet t'i drejtohet rritjes më shumë se kontrollit të marrëdhënies (Kanter 1994). Përgjegjësia e ndarë ballafaqohet me qasjen për të koordinuar me theks në inspektimin dhe kontrollin.

Koordinimi përfshin besimin në menaxhimin e sistemeve të kontrollit që bëjnë të nevojshme investimet në BNJ, si trajnimet dhe shkëmbimin e rregullt me komunikimet e tjera të drejtpërdrejta ndërmjet blerësit dhe personelit, si dhe punën e përbashkët ekimore ndërfunksionale. Konsiderime të tilla shprehin nevojën për shqyrtimin e mekanizmave formale dhe joformale për qeverisjen e marrëdhënies.

Pozicioni i vendimmarrjes

Një mënyrë për t'i karakterizuar marrëdhëniet është sasia e vendimmarrjes së përbashkët mbi çështjet kyçe në marrëdhënie (Subramani dhe Venkatraman 2003). Prandaj, një mandat i qartë nga menaxhmenti është i nevojshëm për personelin për t'i fuqizuar vendimet në emër të kompanive të tyre (Ring dhe Van de Ven 1994). Kur vendimmarrja direkt përkrahet, vendimet do të merren shumë më shpejtë dhe më efektivisht. Një shkallë e konsiderueshme e autonomisë mund t'u lejojë menaxherëve fleksibilitet për t'u përshtatur kërkesave lokale.

Marrëdhëniet janë më shumë egalitare (barazimtare) se hierarkia tradicionale – ato kërkojnë konsultime dhe rrisin vendimmarrjen kooperative. Llojet e reja të aftësive menaxheriale mund të zhvillohen nga ata që punojnë brenda marrëdhënies (Kanter 1994). Dallimet që kanë të bëjnë me autoritetin e niveleve të fuqizimit, vijat raportuese në stilet e vendimmarrjes bëhen më vizible. Këto dallime duhet të jenë subjekt pune mes partnerëve që të mundësohet një funksionim operacional më i lëmuar. Këto elemente tregojnë nevojën e shqyrtimit të procesit të vendimmarrjes brenda marrëdhënies.²²⁹

Angazhimi i menaxhmentit të lartë - nga dy partnerët identifikohet si një nga elementet kyçe të suksesit (apo dështimit) në marrëdhënie që ofrojnë drejtimin dhe

---

²²⁹ M.Koulikoff-Souvion and A.Harrison (fq78)

burimet e nevojshme për sukses (Bessant 1994). Këto angazhime nuk duhen kufizuar në fazën e hershme, por duhen mirëmbajtur vazhdimisht. Angazhimi brenda marrëdhënies duhet ta përshkojë organizatën. Të qenit i informuar mund të zgjerohet në funksione përgjatë programeve komunikuese të brendshme. “Vakumi në hierarki” ndoshta ekziston kudo ku ekziston një marrëveshje në krye që nuk reflektojnë në nivelet operacionale (Buono 1997). Disa partnerë ndoshta nuk do t’i dërgojnë njerëzit e tyre më të mirë ngase dëshirojnë t’i mbajnë për projekte të tjera (Lorange 1986). Akoma kualiteti i menaxherëve të selektuar sinjalizon seriozitetin e partneritetit të secilës kompani. Kjo nënvijëzon nevojën për t’i shqyrtuar perceptimet e menaxhmentit të lartë në të gjitha nivelet e marrëdhënies, dhe të kuptuarit e fuqisë së angazhimeve gjatë kohës.

Kompatibiliteti- vlerat e ndara kompatible ndërmjet blerësit dhe shitësit e bëjnë më të lehtë të vendosen dhe arrihen synimet e njëjta. Dallimet operacionale dhe kulturore dalin në shesh pasi bashkëpunimi është në rrugë. Urëlidhja kulturore minimizon fërkimet dhe zbut operimet ku njerëzit e përfshirë janë të gatshëm t’i zhvillojnë aftësitë e nevojshme për t’i lidhur kulturat (Kanter 1994). Shoqërimi është mënyrë që iu mundëson menaxherëve të familjarizohen me kulturën organizative të partnerit. Bashkëveprimi i ngushtë është rrugë për ta arritur përzjerjen e kulturës (Das dhe Teng 1998) dhe për t’i kuptuar operacionet e njëri-tjetrit. Zhvillimi i gjuhës specifike, e cila i përshtatet marrëdhënies, ndihmon në tejkalimin e dallimeve në terminologji teknike (Bessant 1994). Kompatibiliteti i stileve të menaxhmentit ndihmon në shmangien “Ne kundër tyre”. Kjo qet në shesh nevojën për ta shqyrtuar kompatibilitetin e kulturës organizative dhe menaxhmentin operacional ndërmjet blerësit dhe shitësit.

Metodologjia- ka zëra për më shumë raste dhe hulumtime në fushën e logjistikës (Ellram 1996) dhe menaxhim operacional (Meredith dhe Samson 2002). Për shkak të natyrës hulumtuese të investigimit tonë, ne kemi selektuar metodën e rastit për studim si strategji për të lehtësuar të kuptuarit e dimensioneve të selektuara të marrëdhënies dhe çështjeve të lidhura me BNJ. Një nga sfidat është definimi i njësisë së analizimit brenda përmbajtjes së rastit – çfarë do të përfshihet e çfarë jo (Miles dhe Huberman 1994). Kjo përfshin zhvillimin e definimit të qartë të njësisë së analizimit në termet e “marrëdhënies”; specifikimit social (ekipi apo grupi i të punësuarve që bashkëveprojnë brenda “marrëdhënies”), lokacionit fizik dhe shtrirjes kohore.²³⁰

Pozicioni i vendimmarrjes

Ndërsa VTC-CH nënkupton një kompani deduktive, me proces vendimmarrës, rrallë simetrik, Tyrenco marrëdhënia karakterizohet me një qasje asimetrike, pozicionimet lokale të interesave mund të shfaqen si konfliktuoze, posaçërisht në kontekstin e tej ngarkimit të kapacitetit. Një menaxher i Londrës komentoi: “Nuk shoh shumë vendime të përbashkëta. Pavarësia, mendoj, në këtë çast është ajo që

---

²³⁰ M.Koulikoff-Souvion and A.Harrison (fq. 79)

është”. Ka zëra tek Tyrenco për zhvillimin e një procesi vendimmarrës më transparent dhe me më shumë pjesëmarrje për të reflektuar ngjashmëritë e statusit ndërmjet dy kompanive dhe për ta siguruar drejtimin e ekzekutimit.

Është interesante të shënojmë se në VTC-CH kishte tensione ndërmjet menaxhmentit lokal dhe korporatës, menaxherët nga Britania e Madhe nuk duronin përzierjen e korporatës në çështje që i konsideronin lokale. Anasjelltas, dy komplekset e Tyrencos thërrisnin korporatën që të arbitrojë në zgjidhjen e konfliktit brenda tyre.

Çështjet e BNJ të lidhura me vendimmarrjen- dy skenaristët më lart ngritën çështje të ndryshme në BNJ. Në VTC-CH kjo shprehej në kuptimin e balancimit të autoritetit në shkallë lokale dhe të korporatës dhe në kuptimin e sigurimit të komunikimit të brendshëm sa i përket marrëdhënies:

Ndonjëherë njerëzit lokalë shkojnë në drejtim që nuk përputhet me drejtimin e përgjithshëm të biznesit të tyre. Vështirësitë rrethojnë çështje për të cilat nevojitet balancim në mes të zgjidhjes lokale dhe konsistencës së vizionit global. Pra njerëzit lokalë mund edhe të thonë se biznesmenët në SHBA nuk dinë për çfarë po flitet (Uealco Corporate).

Në Tyrenco, çështje parimore e BNJ ishte balancimi i autoritetit dhe objektivitetit në shkallë korporate për ta gjetur zgjidhjen për konfliktet lokale: “Do të ketë raste kur dy komplekset shohin çështje të caktuara ndryshe nga njëri-tjetri. Këtu ka nevojë për dikë që merr përsipër dhe thotë: në rregull, do t’i shikoj të gjitha. Këtë do ta bëjë në Londër, këtë në Paris” (London management).

Angazhimi i menaxhmentit të lartë

Ndonëse është vizibël angazhimi i menaxhmentit të lartë në VTC-CH për t’i dhënë jetë marrëdhënies me anë të kontakteve të rregullta në shkallë të korporatës, ky angazhim nuk ishte i qartë brenda Tyrencos. Pavarësisht programit që mbronte integrimin, nuk kishte udhëzues të qartë nga menaxhmenti i lartë për të shpjeguar kush ishte përfshirë në bashkëpunim. Menaxheri i Londrës komentoi: *Çdokush ishte përkushtuar në faktin që kishim nevojë për marrëdhënien, por nuk pashë askënd në nivel të lartë që është në gjendje të shtonte fjalë të qarta mbi këtë... të thotë që kështu duhet të jetë.*

Lidershipi dhe çështja e besimit

Besimin, Webster e definoi si “mbështetje e garantuar tek një karakter, aftësi, forcë, apo besim të dikush apo diçka”. Besimi është fjalë e fuqishme. Nëse njerëzit vërtet i besojnë liderit, ata janë në gjendje t’i rrezikojnë vendet e tyre të punës madje edhe jetët për ta përkratur atë, liderin i cili i drejton ata në drejtim të duhur dhe mbështet përpjekjet e tyre. Vendim bazik që çdo i punësuar duhet bërë është “A mund t’i besoj vërtet liderit tim në drejtimin e organizatës mençurish, që investimi i kohës

dhe talentit tim t'ia vlejë?" Në situatë luftime, shtyllat janë edhe më të larta, besimi është kontrata në të cilën njerëzit mbështetin jetën e tyre.

Si mund ta fitojë lideri besimin e njerëzve në organizatë? Besimi nuk fitohet shpejt e as lehtë. Psikologu dhe autori Stephen Covey thotë: besimi tek lideri mund të krijohet vetëm pasi lideri të krijojë "depozitë" gjatë kohës – depozitë si sinqeriteti, mirësjellja, të qenit fer, dhe duke i mbajtur gjithnjë premtimet. Fatkeqësisht, shumë nga ne jemi dëshmitarë që besimi i cili krijohet për shumë kohë shkatërrohet përnjëherë – fenomen i pranishëm në shumë shkallë të qeverisjes pas uraganit Katrina.

Shumë pritet nga lideri. Lideri duhet të ketë vizion për organizatën, askush nuk mund të kundërshtojë që vizioni i qartë është kritik për zbatueshmërinë organizative. Lideri duhet të ketë kompetencë, çdo jokompetencë transmetohet në organizatë me shpejtësi drite. Por, vija e fundit e lidërshiptit është që lideri ta meritojë besimin. Nuk ka këtu asgjë të pakapshme e as aq thelbësore.

Bëhuni i ndezur (pasionant)

Nëse po drejtoni kompaninë tuaj nga lart, jeni të njohur me sfidat me të cilat përballeni. Është ndryshim qarkor i shpejtë. Diskontinuiteti mes menaxherëve dhe ekzodusi i gjerë i Baby Boomersave duken në horizont. Shkurt, ju nuk po i ngjiteni malit, ju po vështroni një vend pas tërmetit në rrugën drejt tokës së premtuar. Duhet të futni në këtë listë ekipet tuaja dhe ta shfrytëzoni kohën për qëllim të së ardhmes së biznesit tuaj. Kemi parë menaxherë veteranë me çelës të ndryshëm për suksesin. Me rrjetet e tyre të pafundme, të kuptuarit e një relievi kompetitiv dhe aftësi për ta lidhur vizionin me "trupat në front", menaxherët kanë fuqi unike të cilën e shfrytëzojnë me shtatë pika ndezëse dhe hapa veprimi:

1. Menaxheri si mjeshtër i procesit. Më pak se 10% e njohurive të vërteta mbi procesin e një kompanie mezi arrin të zë vend në manuale. Pjesa tjetër ruhet në mendjen e menaxherëve veteranë të cilët kuptojnë absolutisht se si duhen bërë gjërat; çfarë është e kotë e çfarë jo dhe ku qëndrojnë shkëputjet. Gjithashtu, ata njohin dallimet mes sistemeve të kompanisë në praktikë dhe atyre në realitetin punues. Angazhoni menaxherët tuaj në çdo gjë që ndikon në proces. Mbështetja në liderët seniorë nuk mjafton. Në intervistimet tona kemi gjetur duzinë rastesh ku kompanitë pranojnë sisteme pa përfshirë fare mjeshtërit e procesit. Kemi parë shumëçka në lidhje me implementimin e teknologjisë. Ajo që në dukje të parë duket si kursim buxheti mund të dalë shpenzim milionësh i kompanisë.

2. Menaxheri si hallkë lidhëse. Sikur truri që menaxhon qarkullimin e energjisë duke krijuar vazhdimisht lidhje të reja mes qelizash, ashtu edhe menaxheri pasionant transmeton informatën nëpër shtigje të reja të kompanisë. Këta ndërlihdës lidhin të kuptuarit e tyre mbi lojtarët dhe asaj çfarë ata bëjnë që gjërat të ndodhin në kompani. Identifikojnë shtigje të reja për të aplikuar resurse dhe drejtuar ekipe. Në këtë proces ata supozojnë rolet e lidërshiptit, identifikojnë praktikat më të mira dhe shembin kohën për të përfituar tërheqje. Mos i draftoni projektet e ekipeve tuaja. Në vend të kësaj, i lejoni ndërlihdësit të përcaktojnë kush duhet angazhuar dhe ku. Ish-

yyjet mund të mos kenë rol në projektin e ardhshëm, nëse e lejoni procesin të punojë organikisht do të keni sens më të mirë se kush ka kontribuar dhe kush nuk e ka njëmend.

3. Menaxheri si përkthyes. Roli i një menaxheri të mesëm është të bashkojë njerëz me bekgraunde të ndryshme, këndvështrime apo vlera prapa synimeve të zakonshme. Duke bërë këtë ata përkthejnë vizionin në ide aktive që identifikojnë vijën e parë dhe e mbështesin. Si përkthehet ky vizion dhe ripërsëritet jua thotë prania dhe kuptimi që keni në mesin e trupave tuaja. Qëndruarit afër mesazhit dhe ripërtëritja është thelbësore për suksesin. Çelësi nuk është të vërejmë një mesazh të ri kur bie, por më parë si të krijojmë një mesazh autentik të vërtetë që pranon zemra.

4. Menaxheri si zbulues (skaut). Duke jetuar në tokë të lëkundur kemi nevojë për më shumë skautë. Menaxherët e mesëm shpesh janë kontakti juaj më i mirë me konsumatorët, palën shitëse dhe konkurrencën. Duke qëndruar në pikë mbështetëse në mes të organizatës, ata kanë 360 shkallë pamje çka u mundëson aftësi për ta kuptuar ashpërsinë e goditjeve në treg dhe aftësinë e kthimit të goditjes prapa. Shumë menaxherë ndjehen të shpërfillur. Këtë e shkakton humbja e komunikimit në email, të lënë anash gjatë takimeve dhe të pahulumtuar haptazi në lidhje me gjykimet. Liderët më impresiv mban relacione me 8 deri 10 menaxherë, në kapacitete të ndryshme. Bisedat sy me sy dhe shpalosja e ideve janë vendimtare. Për shumë lider seniorë, bashkëngjitja ekipeve të tyre në fushë me shitësit apo konsumatorët paraqet një rufe ndriçuese. Do të duhej të ishte praktikë e vazhdueshme.

5. Menaxheri si pilot. Ka dy lloje strategjisë - strategjia e dhomës së bordit, e cila shpesh krijon vakum pas dyersh të mbyllura; dhe strategjia emergjente, e cila formësohet si përgjigje e përshtatur me kushtet e tregut. Në rrethana kur vetëm 6% e strategjisë së dalë nga dhoma e bordit sheh dritën me sy, roli i menaxherit si pilot është me vlerë. Andy Grove i referohet këtyre menaxherëve si Kasandrat, sipas Kasandres në Intel, e cila identifikoi nevojën për të lëvizur nga çipat e memories tek procesorët. Të kuptuarit si merren vendimet dhe si përmbushen është qelës. Duke ndarë planin tuaj me të tjerët ju krijoni një ambient për hulumtime dhe mund të përfitonit edhe nga mendjehollësia në katin e dyqanit. Është një arsye më shumë për ta afruar dhe fuqizuar të mesmen.

6. Menaxheri si rapsod. Çdo kompani ka tregim të çmuar dhe histori që ia vlen të tregohet. Përderisa ka një ndarje boshtore mes ndryshimit dhe kontinuitetit, veterani duhet t'i mishërojë te dyja. "Rapsodi" është një menaxher i pasionuar me aftësi të regjistrojë dhe të na e tregojë historinë e organizatës në formë tregimesh që motivojnë dhe krijojnë të ardhmen. Të kuptuarit e këtyre tregimeve i ndihmojnë menaxherët dhe i pajisë me çelësa. Çdo tregim është një prototip dhe duke njohur menaxherët tuaj do të dini si ta vazhdoni pjesën tjetër të skenës.

7. Menaxheri si kurues. Menaxherët e kujdesshëm janë kurues, përshtaten me shpirtin e organizatës. Kuptojnë anët emocionale, psikologjike dhe madje spirituale

që kanë të bëjnë me njerëzit e tyre. Ata njohin ndikimin që këto elemente “të buta” kanë në rezultatet e arritura. Së pari vetë kuruesi duhet kuruar. Menaxherët që nuk ndjenë që po humbin në kohë të vështira duke qenë autentikë derisa të kurojnë, kuptojnë dhembjen e humbjes, intensitetin e shtypjes dhe demonstrojnë empati jo vetëm që do t’i lidhin njerëzit, por edhe ta afrojnë problemin. Në tokë të lëkundur duhet qëndruar së bashku. Biznesi gjithmonë do ta nënkuptojë angazhimin domethënës me njerëzit.

Të jetë nxitëse- një nga gjërat me më kënaqësi që i ndodhin dikujt me interes në menaxhment është përmirësimi i plotë i urtësisë së pranuar. Kjo ju rikujton që të kuptuarit që teoritë menaxheriale gjithmonë funksionojnë, përfundon me lot. Ju duhet të zgjidhni mes proceseve rigoroze dhe natyrës së njeriut gjithmonë me dozë njerëzillëku. Procesi nuk mund të funksionojë gjithmonë. Kaosi i verës së kaluar i tregut tregon që efektet nuk janë çështje të qeshurash. Ishte mirë të shohim gjitha ata shpirta fitues që ankoheshin së këtë kohë çdo gjë është më ndryshe, kjo nuk qëndron. Tani ka shumë më tepër risk-menaxhment dhe instrumente në lidhje me riskun, vendi i tregut tani është një botë financiare e sigurt.

Ngulitja në risk-problemi gati gjithmonë paradoksalisht qëndron se me vite gati çdokush hyn në risk, risk menaxherial, risk i kompanisë 360 shkallë apo çfarëdo termesh që mund të gjeni dhe që zhargoni i riskut arrin të prodhojë. Edhe mësuesi që ka organizuar ekskursion për nxënësit nuk ka bërë diçka që nuk është me risk. Në botën e korporatës kjo do të thotë se procesi ka groposur iniciativën. Një kompani me pretendime që të bëhet me lojtarë seriozë, ka edhe profesionistët në fushën e riskut, departamentet e riskut dhe proceset që ndërlidhen me këtë. Njerëzit raportojnë që nga fundi fare. Nuk ka hapësirë në kompani që nuk ka një matricë ku nuk përmendet risku nga një kapitull në tjetrin derisa grafikët dhe dritat rrotulluese apo boritë lajmëruese tentojnë ta paralajmërojnë bordin e drejtorëve mbi rrezikun që godet varkat tuaja.

Është bërë tani me një ushtrim mahnitës duke përfshirë një masë të tërë të zyrtarëve të riskut, komisione dhe departamente të riskut. Dhe të gjitha ata flenë rehat në shtretërit e tyre me mundësi të re karriere dhe nivel të ardhurash thua nuk ishin fare kur auditori i brendshëm ishte vetëm një njeri i mërzitshëm. Rezultati mund të jetë – kompanitë më të sigurta. Jam i sigurt që dikush mund ta dëshmojë këtë. E gjitha çfarë bëhet ngjesh jetën jashtë venimarrjes apo procesit të marrjes përsipër të riskut. Ka krijuar një amortizator masiv ndërmjet biznesit dhe krerëve të tij, amortizatorë të bërë nga pambuku i kompanisë në dispozicion.

Menaxhmenti i bazuar në të dhëna (EBM)

Menaxhmenti i bazuar në të dhëna në organizata shëndetësore është një mjekësi vendimtare e bazuar në të dhëna: rrit kualitetin e kujdesit dhe rrit kualitetin e vendimmarrjes menaxheriale. Instancat e tejpendorimit jo të mjaftueshëm apo keqpërdorimit të taktikave menaxheriale dhe strategjive nuk zgjojnë shumë interes dhe janë vështirë për t’u dokumentuar për dallim nga ekuivalentet e mësipërme

shëndetësore, por gjithashtu mund të lëndojnë njerëz dhe organizata dhe shkaktojnë humbje financiare. Për ta promovuar dhe përshtatur EBM-në, menaxherët kanë identifikuar katër strategji kyçe:

Njohja dhe përgjigja karshi kërkesës në rritje për llogaridhënie në çështjet strategjike. Sot vendimmarrja efektive mbi çështjet e vështruara me kujdes, si shkrirja apo vendime në çështje në më pak të dukshme por të rëndësishme, si implementimi i komponentëve të modelit të kujdesit kronik, regrutimi dhe mbarëvajtja e personelit, implementimi i teknologjisë informative, kanë rëndësi strategjike. Liderët duhet ta bëjnë të qartë se vendimet e tyre mbështetën në të dhënat më të mira dhe se kanë parashikuar pasojat e mundshme të vendimeve të tyre, të demonstrojnë kujdes mbi resurset dhe të veprojnë për ta siguruar viabilitetin e organizatës duke përdorur informatat më të mira madje edhe ta rrisin performancën.

Krijimi i strukturave të organizatës dhe proceseve për transfer njohurish. Njohuria mbi menaxhmentin përfshin identifikimin, krijimin, përfaqësimin dhe distribuimin e njohurive për ripërdorim, kujdes dhe njohuri në organizatë. Organizatat i ngarkojnë këto përgjegjësi tek individët apo ekipet brenda organizatës, të cilët duhet ta mbajnë njohurinë mbi menaxhmentin “të gjallë” gjatë komunikimit me menaxhmentin apo të tjerët.

Krijimi i pyetësorit të strukturës organizative. Duke krijuar një pyetësor të qëndrueshëm, EBM do të përcjellë: strategjitë për krijimin e kulturës së pyetësorit përfshirë inkurajimin e menaxherëve për të marrë pjesë në xhiro hulumtuese apo klube xhurnale, dhe krahasimin e performancës së organizatës me hulumtimet e bëra në organizata të tjera.

Krijimi i kapaciteteve hulumtuese të organizatës. Organizatat duhet t'i trajnojnë menaxherët në vendimçarjen e bazuar në të dhëna dhe ta krijojnë “lidhshmërinë dhe shkëmbimin” me universitete, qendra hulumtuese, firma konsulente apo hulumtues individualë. Strategji tjetër për krijimin e kapaciteteve hulumtuese është ndërmarrja e hulumtimit brenda shtëpisë në çështje me rëndësi, para dhe pasi vendimi të jetë marrë. Menaxherët të cilët bëjnë studimet e tyre apo grupet fokusuese kanë më shumë njohuri të aftësive menaxheriale dhe janë mbështetje më e madhe për EBM. Një EBM me sukses kërkon lidhshmëri të vazhdueshme nga bordet, ekzekutivi, stafi i klinikës apo menaxherët. Në veçanti, bordi dhe ekzekutivi duhen fokusuar në kualitet, efikasitet, qasje dhe agjenda të EBM-së. Kjo do ta reduktojë boshllëkun në kualitet dhe do të instalojë besim më të madh tek sistemi shëndetësor.

Performanca e njeriut në vendimmarrje ka qenë subjekt i një hulumtimi aktiv nga disa perspektiva. Është vështirë për të ardhur tek një gjykim për një vendim të caktuar, posaçërisht kur kemi pak njohuri mbi çështjen. Duke u mbështetur në vendimmarrje nga ekspertët nuk kemi ndonjë bazë të gjerë. Kjo është posaçërisht e vërtetë kur ka të bëjë me parashikimet që mund të na shpijnë tek dështimi. Kjo është

konceptuar nga fakti që shumë figura të shekujve 19 dhe 20 dështuan që të shohin të ardhmen në mënyrë korrekte. Disa parashikima të dështuara nga figurat publike:²³¹

Çdo gjë që mund të zbulohet tani më është zbuluar (Charles H. Duell, 1899)
Telefoni i trashëgueshëm nuk ka ndonjë vlerë për ne (Memo e brendshme e Uestern Unionit, 1876)

Fjalimi në radio është si kërcimi i njeriut në hënë (Thomas Edison, 1899)
Nuk mendoj që ky biznes i televizionit do të vazhdojë (Sir J.J.Thomson, 1930)

640K do të mjaftojnë (Bill Gates, 1981)

Çdokush i cili pret burim energjie nga transformimi i atomit po flet gjepura (Lord Rutherford, 1933)

Ka ardhur koha ta mbyllim librin e sëmundjeve infektuese (Kirurg ushtarak i SHBA-ve, 1969)

Perspektivat e procesit të vendimmarrjes

Procesi i vendimmarrjes ndikohet nga disa faktorë dhe duhet hulumtuar nga disa perspektiva:

Perspektiva e mësimit
Perspektiva normative
Perspektiva e dobisë së pritur
Perspektiva psikologjike
Perspektiva morale
Perspektiva e sjelljes-shprehisë
Perspektiva organizative dhe e stileve të lidërshiptit

Perspektiva e vendosur
Perspektiva e kompleksitetit
Perspektiva e neuroshkencës
Perspektiva filozofike
Perspektiva ekonomike
Perspektiva inxhinierike

Vendimmarrja ka përbërës të qëllimshëm. Kjo do të thotë se gjithmonë ne nuk mund “ta shohim” vendimin, ne mund të dëshmojmë nga shprehia vështruese që vendimi është marrë për të vepruar në një drejtim të caktuar. Për këtë, konkludojmë se ndodhia psikologjike që ne e quajmë “vendimmarrje” ka ndodhur. Është një konstruktim që vë angazhimin në veprim. Bazuar në veprime vështruese kuptojmë që njerëzit janë angazhuar për të ndikuar një veprim të caktuar.²³²

Vendimmarrja logjike është një pjesë me rëndësi e të gjitha profesioneve shkencore, ku specialistët përdorin njohurinë e tyre në fushë të caktuar për të bërë vendime. Shembull, vendimmarrja në mjekësi shpesh përfshin diagnostifikimin dhe

²³¹ http://en.ëikipedia.org/ëiki/decision_making

²³² http://en.wikipedia.org/wiki/decision_making

përcaktimin për një trajtim adekuat. Disa hulumtime të cilat përdorin metoda naturaliste tregojnë se në situata me presion të lartë të kohës, piketat e larta apo dykuptimësitë e rritura, ekspertët përdorin vendimmarrjen intuitive se ndonjë qasje të strukturuar, vijuar këtu pranimin e qasjes për të përmbushur një set indikatorësh në ekspertiza ekspertësh dhe duke i shndërruar në rrjedha të kënaqshme të veprimit pa peshuar fare alternativat.

Faktori teknik dhe rëndësia në vendimmarrje

Ekzistojnë faktorë të ndryshëm që ndikojnë në procesin e vendosjes ose në procesin e vendimmarrjes në përgjithësi, ndër të tjera i kemi ndarë në dy lloje të faktorëve:

- a) Faktorët e mjedisit të brendshëm dhe
- b) Faktorët e mjedisit të jashtëm

Menaxherët duhet t'i kryejnë detyrat e tyre në kuadër të mjedisit të jashtëm dhe të brendshëm.

Në faktorët e brendshëm të vendosjes marrin pjesë:

- Natyra e organizatës,
- Struktura organizative,
- Nivelet në organizatë,
- Njerëzit,
- Aktivitetet dhe
- Teknologjia dhe metodat.

Ndërsa në rrethinën e jashtme bëjnë pjesë:

- Faktorët politikë,
- Faktorët ekonomikë,
- Faktorët shoqërorë,
- Faktorët teknologjikë,
- Faktorët ndërkombëtarë.

Ndikim i sistemit informativ në vendimmarrje

Vendosja afariste bashkëkohore është e pamundur të realizohet pa mbështetje të fortë informative. Për ndërmarrjet afariste janë të nevojshme informacionet e freskëta dhe në kohën e duhur, në mënyrë që menaxherët të mund të marrin vendime të mira afariste. Në kohën e fundit informacioni është bërë resursi i gjashtë informativ së bashku me ato pesë resurset tradicionale, siç janë: njerëzit, makinat, paraja, materiali dhe menaxhmenti.

Menaxherët gjithnjë e më tepër tentojnë që gjatë zgjedhjes së problemit ta përdorin dijen, aftësitë e reja analitike dhe sistemet informative, kurse më pak të mbështeten në afërsitë formale dhe në intuitë. Ndërtimi i sistemit informativ afarist, i cili është i

nevojshëm për mbledhjen, ruajtjen dhe shfrytëzimin e informacioneve, kur për to ka nevojë si dhe përkrahje gjatë marrjes së vendimeve afariste, sot paraqitet si imperativ. Këtu duhet të theksojmë se projektimi i sistemit bashkëkohor informativ është i pamundur pa mbështetje kompjuterike. Edhe pse teknologjia informatike në vendet e zhvilluara është bërë pjesë e jetës së përditshme, për menaxherët tanë përvetësimi i sistemit të tillë ende është i pamjaftueshëm. Mirëpo, nëse dëshirohet që ndërmarrja të përparojë, sistemi informativ është i domosdoshëm për secilin menaxher për të marrë vendime të bazuara në vlerësime analitike.

Sistemi informativ mund të përkufizohet si i ndërlikuar, i strukturuar dhe i ndërlidhur njëri me tjetrin ndërmjet njerëzve, pajisjeve dhe procedurave; i parashikuar për gjenerimin kontinuel të rrjedhës së informacioneve të caktuara të mbledhura nga burimet e brendshme dhe të jashtme të ndërmarrjes, duke i përdorur ato si bazë gjatë marrjes së vendimeve afariste.

Në ndërmarrje ekziston një numër i madh i klasifikimit të sistemeve informative kompjuterike, të cilat mbulojnë funksionet e ndryshme dhe lëmenjtë e ndryshëm organizativë. Të gjithë ata së bashku e përbëjnë sistemin informativ afarist të ndërmarrjes. Sistemi informativ afarist i ndërmarrjes mund të thuhet së udhëheq rrjedhën e të dhënave dhe informacioneve prej burimit e deri te menaxheri, i cili do t'i përdorë ato. Kjo qasje bazohet në procesimin e informatave si për shembull fakte, të dhëna për organizatën dhe informata të cilat shfrytëzohen në marrjen e vendimeve menaxheriale. Ndryshimet në vendosje kanë të bëjnë me dallimin mes të dhënave dhe informatave. Nga kjo del se SIM është shumë i ndryshëm prej sistemeve të procesimit të të dhënave, sepse përfshirja e menaxhmentit është një karakteristikë e suksesshme e tyre. Sistemi informatikë i menaxhmentit i ndihmon procesit të vendosjes në dy mënyra:

U ndihmon menaxherëve në marrjen e vendimeve, duke i furnizuar me informacione të nevojshme dhe duke u dhënë zgjidhje për problemet e optimalizimit, të cilat i shërbejnë si orientues të afarizmit.

Sistemi informativ afarist në disa raste mund edhe vetë në formë të pavarur të marrë vendime në situatat që përsëriten, ku procesi i vendosjes nuk ndryshon, pra atje ku ndryshojnë vetëm variablat e tij hyrëse.

3.1 Llojet e sistemeve informative

Ekziston një numër i madh i llojeve të sistemeve të kompjuterizuara informative:

- sistemi për përpunimin e të dhënave dhe transaksionit,
- sistemi për automatizimin e afarizmit të zyrës,
- sistemi qeverisës informativ dhe
- sistemi menaxherial i përkrahjes

Ndërsa në bazë të niveleve hierarkike të ndërmarrjeve mund t'i dallojmë tri nivele të sistemeve informative:

- në nivelin strategjik dominues janë sistemet për përkrahjen e vendosjes,

- në nivelin taktik të sistemit informativ projektohen për kontrollin e menaxherit të operacioneve (për buxhetin ose prodhimin) ose për situata problematike (p.sh. financiar). Pra, përdoren sistemet udhëheqëse informative, sistemet për përkrahjen e vendosjes me anë të ndihmës së sistemeve të ekspertëve.
- në nivelin operativ të menaxhmentit shumë më tepër janë të pranishëm MIS aplikimet në bazë të sistemeve ekzistuese të përpunimit të të dhënave nga transaksionet (TPS), siç janë: sistemi i kontabilitetit, i transportit, udhëheqja e rezervave etj. Dhe, të gjitha këto sisteme janë të lidhura e të orientuara në përkrahjen e procesit të vendosjes.

3.2 Nocioni dhe karakteristikat kryesore të sistemit për përkrahje të vendosjes (DSS)

Sistemet për përkrahje të vendosjes u ofrojnë pajisje dhe instrumente përkrahëse menaxherëve në zgjidhjen e problemeve të pastrukturuara dhe të atyre që janë të strukturuara dobët, kryesisht në mënyrën e cila më së miri u përgjigjet menaxherëve. Destinimi i këtyre sistemeve nuk është që t'i zëvendësojnë gjykimet menaxheriale, por ofrimi i disa mjeteve ndihmëse të caktuara informative, të cilat mundësojnë mbledhjen dhe krijimin e informacioneve për të cilat ata mendojnë se janë të nevojshme për vendosje.

Rëndësia e sistemit për përkrahje të vendosjes rritet edhe për shkak të nevojës për marrje të shpejtë të vendimeve, që është kërkesë të cilën e dikton ndryshimi i rrethinës. Menaxherët të ky sistem vetë i krijojnë format e informacioneve, të cilat do t'i fitojnë zakonisht në kohën ku ai informacion u është i nevojshëm për marrjen e vendimit. Sipas rregullit, sistemi për përkrahje të vendosjes zhvillohet në ndërmarrje pasi ajo të ketë fituar përvojë në përdorimin e sistemit udhëheqës informativ. Kështu, mendohet se sistemet për përkrahje të vendosjes janë evoluim natyror i sistemit informativ, dhe si fazë e përkrahjes informative kah ngjitja lart në hierarkinë organizative të ndërmarrjes.

3.3 Llojet e sistemeve për përkrahje të vendosjes

Ekzistojnë tri lloje kryesore të sistemeve për përkrahje të vendosjes:

1. Sistemi specifik për përkrahje të vendosjes (DSS)
  2. Sistemi për përkrahje të vendosjes gjeneratorë (DSS)
  3. Sistemi për përkrahje të vendosjes vegla (DSS)
1. Sistemi specifik si paketë programore kompjuterike tërësisht i kryer i mundëson marrësit të vendimeve afariste zgjidhjen e problemeve specifike ose një grup të lidhur problemesh (si p.sh. për analizën financiare të tregut). Ky sistem mund të jetë i programuar nga vetë organizata, që është variant i shtrenjtë ose i zhvilluar nëpërmjet DSS gjeneratorit, që paraqet variantin e lirë.

2. DSS gjeneratorët janë disenjuar për përdorim të shpejtë gjatë krijimit dhe gjenerimit të aplikacioneve të ndryshme. Këto sisteme nuk paraqesin aplikacione komplete dhe as nuk janë vetëm gjuhë programore. Ato në të vërtetë prezantojnë kombinimin e gjuhës, interfejsin shfrytëzues, datotekat grafike dhe raportuese, në atë mënyrë që shpejt të mund të krijohen sisteme të veçanta për përkrahje të vendosjes.
3. Sistemin për përkrahje të vendosjes – veglat, janë raste speciale të DSS gjeneratorëve. Për dallim nga sistemet e mëparshme, këto kanë një fokus të kufizuar dhe specifik. Format më të shpeshta të DSS – vegla janë: sistemet mikrokompjuterike, pajisjet prezantuese, gjuhët programore të destinimeve të përgjithshme, veglat për optimalizim, paketat programore statistikore, programet për përkrahje grafike, etj.

Aplikimi i sistemit për përkrahje të vendosjes

Sistemet për përkrahje të vendosjes, të cilat janë kryesisht të lidhura për zgjedhjen e problemeve të niveleve të mesme dhe të atyre të ulëta menaxheriale, e ndihmojnë vendosjen në pesë faza. Në *fazën e parë* ky sistem i ndihmon marrësit të vendimit në fazën e hulumtimit dhe përkufizimit të problemit, sepse disponon të dhëna dhe informacione përkatëse. Po ashtu, edhe në *fazën e dytë* sistemi ndihmon në identifikimin e parametrave variable relevante, sepse menaxherit i mundëson kuptimin më të mirë të situatës nga ana e shfrytëzuesit. Pastaj në bazë të informacioneve bëhet krijimi i modelit për fazat e përfunduara të vendosjes.

Çdo model mund të testohet. Testimi nënkupton “furnizimin” e variablave me të dhëna si dhe procesimin e tyre për të fituar rezultate. Pasi kemi të bëjmë me një model të pastrukturuar gjatë disenjimit të parë rrallëherë është i mirë, kështu që nevojitet të bëhet rafinimi i problemit, respektivisht kërkimi i informacioneve plotësuese për përkufizim më të mirë të problemit dhe për analizë të mëtejshme.

Sistemet për përkrahje të vendosjes grupore – nocioni dhe përkufizimi

Sistemet për përkrahje të vendosjes grupore (GDSS) paraqiten me zgjerimin e konceptit të sistemit për përkrahje të vendosjes individuale nëpërmjet pajisjeve të veçanta komunikuese të tipit “njeri-kompjuter-njeri”, me qëllim të përkrahjes së menaxherit gjatë vendosjes grupore. Arsye kryesore e paraqitjes së sistemit për vendosje grupore është paraqitja e nevojës për vendosje grupore në korporatat bashkëkohore. Parakushtet bashkëkohore të afarizmit kërkojnë vendosje grupore nga ana e personave përgjegjës në ndërmarrje. Në mbledhje grupore këmbëhen informacione dhe krijohet mbështetja për marrjen e vendimit me interes të përbashkët për ndërmarrjen. Me qëllim të përkrahjes së vendosjes, në raste të tilla është e nevojshme të projektohet sistemi informativ, i cili do t’i këtë vetitë e sistemit dhe i cili do të mund të përdoret gjatë vendosjes grupore. Këto sisteme më së shumti përdoren gjatë përcaktimit të politikës së ndërmarrjes, si dhe gjatë zgjedhjes së problemeve më të mëdha afariste, pra jo edhe gjatë marrjes së vendimeve të përditshme afariste.

Seen-i thekon këto përparësi të përkrahjes së vendosjes:

- funksionin si memorie të tërë grupit,
- eliminohet përsëritja e vlerësimit të ideve nga anëtarët e grupit,
- ndihmon në identifikimin e alternativave aplikative,
- alternativat krijohen pas shqyrtimeve të hollësishme,
- ndihmon në rritjen e aftësisë së grupit gjatë komunikimit reciprok dhe përhapjes së ideve,
- shërben si pajisje për interaksion në mes të palëve të interesuara për marrjen e vendimeve në ndërmarrje.

Llojet e sistemeve për përkrahje të vendosjes grupore

Sistemet për përkrahje të vendosjes grupore mund të ndahen sipas;

1. Llojit të problemit që shqyrtohet dhe
2. Formës së mbledhjes në të cilën merren vendime.

Këto sisteme mund të projektohen për zgjedhjen vetëm të një problemi, siç janë: vendimet për lansimin e produktit të ri e të ngjashme. Po ashtu, ekzistojnë sisteme, destinimi i të cilave është për llojet dhe format e ndryshme të vendosjes për menaxherë gruporë. Se cili model do të përdoret më së shumti varet nga struktura organizative e ndërmarrjes.

Sipas formës së mbledhjes në të cilin merren vendime afariste, sistemet për përkrahje të vendosjes grupore mund të ndahen në:

1. Dhoma të vendosjes,
2. Dhoma të lidhura të vendosjes dhe
3. Rrjeta të vendosjes

Ndikimi i menaxhmentit financiar në vendimmarrje

4.1 Vendimi mbi investimin

Investimi kapital paraqet alokimin e kapitali sipas propozimeve investuese, efektet e të cilave priten në të ardhmen. Vendimi për investime është njëri nga vendimet më të rëndësishme të firmës. Propozimet për investime përmbajnë një dozë të madhe të riskut, meqenëse nuk mund të parashihet me siguri të plotë efekti i një investimi në të ardhmen, përbërjen e kësaj pasurie dhe natyrën e riskut afarist. Një nga komponentët shumë të rëndësishëm të vendimit investues është përcaktimi i shkallës së kthimit të investimit dhe përcaktimi i kohës së arritjes së pronësisë mbi firmën.

4.2 Vendimi mbi financimin

Menaxhmenti financiar merret me përcaktimin e kombinimit më të mirë të strukturës së kapitalit. Detyrë e rëndësishme e menaxhmentit financiar është sigurimi i mjeteve

të nevojshme financiare për mbështetjen e detyrave që shtrohen para firmës. Marrja e vendimeve mbi financimin bazohet në informatat mbi fluksin e parasë.

4.3 Vendimi mbi dividendën

Pasi firma t'i ketë realizuar fitimet, ajo vendos se çfarë do të bëjë me këto fitime; t'i mbajë apo t'i shpërndajë në dividendë në të holla. Vendimi mbi dividendën nxjerr në pah kundërthëniet midis menaxhmentit dhe pronarëve të aksioneve. Menaxherët janë të interesuar ta mbajnë dividendën dhe ta riinvestojnë, në mënyrë që ata ta shfrytëzojnë si burim të brendshëm në investime. Në anën tjetër, aksionarët janë të interesuar ta tërheqin dividendën si rezultat të kapitalit të tyre.

Vendimi mbi dividendën varet nga ajo se çfarë përbën përdorim më të mirë të parasë. Mund të ndodhë që menaxhmenti të mos e njohë përdorimin më të mirë alternativ të parasë dhe të vijë në kundërshtim me aksionarët. Në këtë rast aksionarët, të cilëve nuk u pëlqen politika e dividendit, mund të kërkojnë t'i shesin aksionet e tyre. Rezulton se nevojitet një kombinim optimal i këtyre tri vendimeve: Vendimi mbi investime të reja kapitale kërkon mjete financiare. Vendimi për financime ndikon në dividendë, njëherësh varet nga politika e dividendit, sepse mbajtja e dividendit për investime nënkupton heqjen dorë të aksionarëve nga ajo. Lidhja ndërmjet vete e këtyre vendimeve mundëson të vlerësohen efektet e çdonjërit nga këto vendime në vlerën e firmës.

4.4 Proceset e vendimmarrjes financiare

Menaxhimi financiar është pjesë e menaxhimit të përgjithshëm, politika financiare është pjesë integrale e politikës ekonomike të organizatës, ndërsa vendimmarrja financiare është pjesë funksionale e procesit global të marrjes së vendimeve mbi veprimtarinë përkatësisht afarizmin e organizatës. Vendimmarrja financiare është komponentë shumë e rëndësishme e menaxhmentit financiar, sepse nëpërmjet vendimmarrjes krijohen parakushtet për zhvillimin e procesit operativ financiar.

Proceduarat e vendimmarrjes financiare

Për marrjen e vendimeve të suksesshme financiare, është e domosdoshme njohja e të gjitha motiveve, metodave dhe instrumenteve mbi të cilat bazohen parimet themelore të organizimit dhe të vendimmarrjes së përgjithshme.

Hapat e marrjes së vendimeve financiare

Marrja e vendimeve financiare bëhet sipas këtyre hapave:

- Formulimi i objektivave dhe politikave të firmës,
- Identifikimi i shetjeve të mundshme të aksionit,
- Sigurimi i të dhënave dhe informatave relevante për të vendosur,
- Analizimi, vlerësimi i të dhënave dhe marrja e vendimit,
- Zbatimi i vendimit dhe
- Monitorimi i efektit të vendimit.

Korniza e vendimmarrjes

Marrja e vendimeve investuese kërkon si nga analisti i investimeve ashtu edhe nga vendimmarrësi të jenë të vetëdijshëm për të gjitha specifikat dhe dimensionet e projekteve investuese. Investitori përdor disa burime të informatave, të cilat atij ia mundësojnë vendimmarrjen. Burimet lidhur me tregun, degën dhe firmat mund të jenë:

burime të drejtpërdrejta dhe
burime shpjeguese

Gjatë marrjes së vendimit për investim bëhet:

- përcaktimi i problemit,
- përcaktimi i natyrës së investimit,
- vlerësimi i kostos dhe përfitimi i ardhshëm, dhe
- përcaktimi i ndryshimeve në rrjedhën e parasë.
-

Fushat e vendimmarrjes financiare

Gjatë marrjes së vendimeve financiare, siç keni vërejtur më herët, ndikojnë edhe disiplinat e tjera shkencore, veçmas kontabiliteti, makroekonomia dhe mikroekonomia. Fusha të vendimmarrjes financiare janë: investimet, menaxhimi i kapitalit punues, burimet dhe kostoja e fondeve, përcaktimi i strukturës së kapitalit, politika e dividendit, analiza e riskut dhe kthimi. Qëllimi themelor i vendimeve financiare është maksimizimi i pasurisë së aksionarëve.

Për marrjen e vendimeve të suksesshme financiare, është e domosdoshme njohja e të gjitha motiveve, metodave dhe instrumenteve mbi të cilat bazohen parimet themelore të organizimit dhe të vendimmarrjes së përgjithshme. Procesi i marrjes së vendimeve në organizatë është mjaft i ndërlikuar dhe përbëhet nga tri faza themelore: a) analiza e problemit, b) përcaktimi i mundësive për kënaqjen e nevojave dhe c) harmonizimi i nevojave me mundësitë reale.

Ndikimi i dimensionit global në vendimmarrje **Dimensioni global**

Asnjë biznes nuk është imun nga ndikimi përhapës i globalizimit. Ky kapitull adreson kompleksitetin e sfidave të lidhura me implementimin e sistemit mbështetës në vendimmarrje në shkallë globale dhe me dallimet kulturore në të qasurit e vendimmarrjes. Prizma kulturore mund të përdoret që t'i ndihmojë menaxherët të kuptojnë më mirë kulturën e vetvetes së tyre si dhe kultura të tjera ku ata marrin vendimet.

Kompleksiteti në sistemin mbështetës në vendimmarrje
Diversiteti kulturor në vendimmarrje
Perspektiva globale e menaxherit

Kultura e vlerësuar-çmuar

Pika kyçe të mësimit

Globalizimi ka ndikim në të gjitha aspektet e biznesit dhe llojet e kompanive, duke filluar nga korporatat globale deri te manufakturat lokale. Ndikimi akoma më shumë rritet me faktin që e-dimensioni në mënyrë simultane krijon mundësi dhe kërcënime, në fakt globalizimi dhe e-dimensioni janë të ndërlidhura dhe është vështirë t'i ndash. Një manufakturë e vogël e enëve për përdorim institucional në Perëndimin e mesëm të SHBA-së kishte një bazë konsumatorësh për disa dekada. Konsumatori primar ishte një sistem spitalesh i madh. Një ditë kërkuesi i mallit i spitalit me anë të internetit gjeti një produkt të njëjtë krahasueshëm në çmim më të favorshëm dhe kjo shkaktoi që të largohet nga shitësi i mëparshëm. Patjetër gjithmonë do të këtë biznese vërtet lokale dhe të paafektuara nga globalizimi, por tregimi i shkurtër më lart ilustron ndikimin e globalizimit, ekonomisë së ndërlidhur me ueb, pavarësisht ku janë.

Bizneset tani konkurrojnë jo vetëm me produkte të krahasueshme dhe shërbime të ofruara nga kompanitë e tjera në regjion, shtet apo kontinent, por potencialisht me biznese nga e gjithë bota. Kjo hap tregje të reja dhe rrit sfidat dhe mundësitë. Zejtaret në Evropën lindore arrijnë tek blerësi në zemër të SHBA-ve. Ndërkaq, zejtari, që ende trajtohet si lokal, mund të humbasë në pluhurin e vrapimit global. E gjithë kjo ndikon vendimmarrjen menaxheriale. Kjo influencon çdo gjë nga vendimet e përditshme deri tek planifikimi afatgjatë.

Kompleksiviteti i sistemet mbështetës të vendimit (SMV)

Globalizimi nuk është i ndërlikuar nga ekzistenca e e-dimensionit por edhe vetë ka ndikim në të. Dizajnimi dhe implementimi i sistemeve mbështetëse për vendimmarrjen globale është vetëm një shembull. Don Mankin, autor i Ekipet dhe Teknologjia, thotë se vetë ndikimi është një nga kompleksivitetet. Sa më i pasur të jetë sistemi, numër më i madh i përdoruesve do të afektohen. Çfarë do të thotë përfshirja e përdoruesit kur flasim për sistemin me përmasa globale? Ju nuk flisni vetëm për rritjen e numrit të përdoruesve, por edhe për vetë dallimin ndërmjet tyre në termet e kulturës nga vijnë dhe mënyrën si e përdorin teknologjinë.

Impakti i nevojave të ndryshme te përdoruesit është kompleks i mjaftueshëm kur mendohet në termet e SMV global brenda një organizatë të vetme. Më pas kompleksiviteti eskalon kur vendimet duhen integruar përgjatë organizatave të shumta në vende dhe kultura të ndryshme. Me këto kompani të bazuara në internet ju keni bërë hapin përtej kufijve kulturorë apo organizativë. Mankin thotë: “Gjërat që SAP apo ORACLE i shesin – furnizojnë sistemet zinxhirorë që kompanitë tentojnë t'i përdorin për t'i integruar punëtoritë apo shërbimet përgjatë zinxhirit furnizues ku ndeshemi me furnizues të ndryshëm, punëtori, distributorë të cilët të gjithë duhen integruar, dhe është e nevojshme një sistem informatikë i përbashkët dhe metrikë që t'i integrojë të gjitha së bashku.

Kjo është me siguri shkalla më e lartë e kompleksivitetit që mund të gjeni, ngase jo vetëm që hasim kompani të ndryshme që mund të gjenden në regjione apo zona të ndryshme kohore, por edhe kombe të ndryshme”.

Sfida e krijimit të vendimeve biznesore masive, projektet trans-organizionale është alarmuese. “Projekti i Boingut 777 ishte një projekt ndërkombëtar i këtij lloji”, thotë Mankin. “Ishte projekt masiv, ndoshta projekti më i madh komercial në histori. Ishte projekt i suksesshëm. Ata kanë krijuar një SMV, që në mënyrë specifike t’i mbështesë ekipet e shumta projektesh që ishin shpërndarë anëmbanë botës duke punuar në të. Besoj se ata krijuan një sistem thuajse duke u nis nga asgjë. Ishte projekt muti-bilion dollarësh, andaj ata patën luksin për ta pyetur vetveten se cili sistem do t’i përmbushte në mënyrë ideale nevojat e tyre. Pastaj ata zhvilluan protokollet e vendimeve për projektet, duke standardizuar vendimet. Ata zhvilluan sistem vendimesh dhe procesesh që do t’i udhëhiqnin njerëzit në një rrugë tejet sistematike që shpie tek vendimi i nevojshëm.

Nën kushte normale ekipet mblidhen së bashku dhe marrin vendim. Por në këtë rast ne po flasim për një detyrë të dizajnuar komplekse që përfshin njerëz nëpër tërë botën, të cilët nuk njohin njëri-tjetrin përveçse në këto projekte dhe shumë rrallë janë ballë për ballë me njëri-tjetrin. Pra nuk ishte rast ku njerëzit takoheshin për t’i shpalosur idetë, sasia e kohës më parë ishte shumë më e madhe. Projektet më të thjeshta mund të lejojnë gjëra më spontane, por ju duhet të sillni strukturë të madhe në projektet komplekse. Rreziku qëndron në faktin që gjërat mund të strukturohen aq shumë dhe ta humbasin kreativitetin dhe inovacionin. Andaj duhet të keni strukturim aq sa mjafton gjë gjërat mos të shkojnë drejt kolapsit, madje nuk duhet të keni strukturë të tillë që shkelin jo vetëm kreativitetin dhe inovacionin, por edhe spontanitetin.

Fatkeqësisht, shumë kompani nuk kanë luksin e disa bilionë dollarëve në ndërtimin e sistemeve të veta që ta mbështesin vendimmarrjen globale. Rasti i Boingut ilustron sfidat dhe mundësitë e integritit të vendimeve biznesore në një aleancë globale. Riprodhimi rapid i aleancave të tilla apo rrjeteve, aftësia që në mënyrë efektive të mbështetet procesi global i vendimit nëpër organizata dhe kultura është qetësisht i rëndësishëm.

Diversiteti kulturor në vendimmarrje

Një aspekt i dimensionit global i afaktuar nga interneti, por që ekziston i pavarur, është bashkëveprimi i kulturave dhe diversiteti i stileve vendimmarrëse dhe proceseve. Pllakat tektonike të individualizmit apo kolektivizmit, tregu i lirë dhe kulturat e ekonomive më parë të kontrolluara përplasen me njëra-tjetrën ndërsa vazhdon gara e organizatave në ekonominë globale. Kjo krijon mundësi për të fituar përvojë dhe krijon një eksperiment me qasje të ndryshme në vendimmarrje. Por, kjo, gjithashtu, mund të na shpie tek joeficienca, mospajtimi, konflikti ngase njerëz të çdo kulture angazhohen në procesin e vendimit secili me avantazhet e praktikave të tij kulturore.

Shembull, procesi i njohur si “Ringi” përdoret në vendimmarrje në kompanitë japoneze. Propozimet qarkullojnë brenda organizatës dhe iniciohet pasi pjesëmarrësit të dakordohen. Më kritikja nga e gjithë kjo qëndron në faktin se eliminon nevojën që të “shitet” vendimi më vonë. Kështu, kjo krijon një implementim efektiv në një proces të vendimmarrjes. Me siguri që shembulli më i mirë është vendimmarrja e kolektivizmit.

Dallon dukshëm nga qasjet tipike amerikane. Për ta ilustruar diferencën Peter Drucker ofron shembullin e negocimit që bëri ekzekutivi i SHBA-së me ekzekutivin japonez në lidhje me marrëveshjen mbi licenca. Perëndimorët e shohin të vështirë të kuptojnë përse ekzekutivi japonez ende dërgon grupe të reja të njerëzve për të mësuar mbi negociimet perëndimore. Një delegacion vetëm pas gjashtë javësh u zëvendësua me një ekip tjetër nga një pjesë tjetër e kompanisë, e cila vazhdoi sikur të mos dinte asgjë nga zhvillimet më parë.

Si na sqaron Drucker, kjo është shenjë se japonezët e marrin çështjen seriozisht. Ata përpiqen të përfshijnë njerëz që do të mund ta jetësonin marrëveshjen në praktikë. Qëllimi është të arrihet konsensusi që licenca vërtet është e nevojshme. Vetëm kur të gjithë nga këta njerëz ta kenë arritur marrëveshjen mbi nevojën e marrjes së vendimit, vetëm në atë rast procesohet më tutje. Trajtohet që negociatat e vërteta vetëm tani kanë filluar dhe pas kësaj japonezët lëvizin me një shpejtësi më të madhe.

Që nga koha kur vendimi apo veprimi janë dakorduar, nuk ka më befasi për kompaninë dhe parashihet një rezistencë krejtësisht e vogël. Rezultat i gjithë kësaj është një implementim tejet i shpejtë. Si rezultat i vështrimeve, Drucker konkludon se vështirësia e “shitjes” së një vendimi tek tjetri është arsyeja kryesore për rënien poshtë të kompanive amerikane. Tingëllon shumë e njohur, Paul Nutt në hulumtimin e tij vetëm dy dekada më vonë erdhi te konkluzat e ngjashme: 50% e implementimit të vendimit që vështrohej nga organizatat amerikane apo kanadeze kanë dështuar. Qartë, duke ndërtuar shpejt, implementimi efektiv në vendimmarrje është proces qetësisht i rëndësishëm.

Atëherë do të thoshim, pse kompanitë perëndimore nuk adaptojnë modelin japonez? Sikur të ishte kaq e thjeshtë, por gjërat janë rrallë të tilla. E vërteta qëndron në faktin se procesi i vendimmarrjes tek japonezët apo modeli specifik i kësaj kulture qëndron mbi kuptueshmërinë kulturore dhe sistemin social që së bashku krijojnë një organizatë.

Për një gjë, shumica e kulturave perëndimore bazohet në principe të individualizimit në një shkallë më shumë në krahasim me kulturat lindore. Do të ishte e pasaktë të thuhet se kultura japoneze bazohet krejtësisht në kolektivizëm, posaçërisht sot kur ndikimet perëndimore janë të theksuara dhe kultura amerikane krejtësisht individualiste integron milionë njerëz të ardhur nga kulturat kolektiviste brenda shoqërisë amerikane.

Larg nga e gjithë kjo, ka gjithashtu probleme me modelin japonez të vendimmarrjes. Është një rrugë skajshmërisht efektive për të arritur konsensus mbi vendime të mëdha. Por, është e ngadalshme dhe e pavolitshme për marrjen e vendimeve të vogla, posaçërisht në marrjen e vendimeve urgjente. Kjo mund të shihet si fuqia më e madhe e modelit japonez që nxit “vendimet e mëdha” dhe që shpie kompanitë tek një parashikim me kohëzgjatje.

Atë që metoda japoneze e vendimmarrjes na mëson, është se kultura të ndryshme nacionale kanë rrugë të ndryshme të qasjes ndaj vendimit. Kjo është diçka që menaxherët injorojnë nën rrezikun e vetvetes.

Perspektiva globale e menaxherit

Brian Hsieh është nënkryetar kryesor dhe menaxher gjeneral në Mitsubishi Electronic, në divizionin e teknologjisë në Tajvan. Ai është një inxhinier me një përvojë të gjerë në lëmin e teknologjisë informative dhe telekomunikimeve. Brian thotë: “Kam punuar më shumë se tre vjet në një kompani japoneze, dhe afro tetë vjet në kompani amerikane, gjithashtu edhe në kompani tajvaneze. Kam përvojë personale në të punuarit me tre stile të ndryshme të vendimmarrjes në tri kultura të ndryshme”.

“Personaliteti tajvanez është shumë më ndryshe se ai amerikan, por sistemi i menaxhmentit është i njëjti. Kompanitë tajvaneze janë shumë të vogla. Kompani të vogla dhe të mesme që si të tilla përbëjnë 90% të kompanive të vendit. Por, kompanitë tajvaneze mund të ndahen në tri lloje sa i përket sistemit menaxherial. Lloji i parë është një mënyrë kopje japoneze; i dyti kopje e stilit amerikan; i treti paraqet vetë stilin tajvanez, ku udhëheqësi i merr të gjitha vendimet. Kjo mund të jetë e mundur për shkak të madhësisë së kompanisë. “Në përvojën time, stilet amerikane dhe tajvaneze të marrjes dhe afatizimit të vendimit janë me fleksibile. Stili japonez është shumë serioz dhe më shumë konservativ. Ai merr shumë kohë dhe kërkon punë ekipore për ta arritur konsensusin, në mënyrë që të mund ta marrim vendimin”.

Shembull, herën e parë kur kalova në Mitsubishi, mendoja që japonezët janë joeficientë. Dukej sikur është e lehtë ta marrësh vendimin, dhe nuk kuptoj pse nuk po arrin vendimmarrje kaq gjatë. Por, tani mendoj se procesi i tyre ka disa avantazhe ngase secili shpreh mendimet e veta, dhe mendimi i përbashkët përcakton vendimin. Kjo krijon një mjedis harmonik.

Ndoshta vendimi i tillë nuk është i mirë e as më i miri, por me siguri më i mirë se çdo standard normal. Vendimi i tillë është i zbatueshëm dhe has në shumë pak rezistencë nga departamentet e tjera apo udhëheqësit e divizioneve. Konflikti potencial mes departamenteve dhe divizioneve shmanget apo është shumë i vogël. “Konflikte ndërsektoriale janë të zakonshme në kompanitë tajvaneze dhe amerikane, por në kompanitë japoneze nuk mund të gjejmë këtë lloj konflikti. Ky është rezultat i qasjes së tyre në vendim-marrje”.

I ashtuquajturë procesi Ringi jo vetëm që përkrah implementim efektiv të atypëratyshëm me anë të vendimmarrjes konsensuale, por mundëson edhe marrëdhënie harmonike ndërsektoriale. Koha e investuar në një procese të gjate në fakt kushton më pak se çdo shpenzim i dështimit të implementimit.

Kultura e vlerësuar

Bashkëveprimi i kulturave pasuron repertorin tonë të vendimmarrjes dhe efektivitetin. Sigurisht kjo rrit edhe numrin e sfidave dhe mundësitë. Por edhe ndihmon të kuptojmë dhe vlerësojmë jo vetëm stilet e vendimmarrjes të njerëzve nga kulturat e tjera me të cilat punojmë, por edhe vetë stilin e kulturës sonë gjithashtu, si në rastin e Brian Hsieh. Terry Brake, autor i Liderit Global dhe president i menaxhimit të burimeve njerëzore TMA-USA, ka shkruar gjerë mbi mënyrën si dallimet kulturore afektojnë vendimmarrjen. Ai thotë se ndeshja

kulturore afekton vijën e parë dhe mund të shkatërrojë potencialisht një investim të përbashkët apo aleancë strategjike. Historia e biznesit global është përplot me shembuj të tillë.

Në këtë libër, Brake ofron prizmën kulturore sociale dhe psikologjike si vegël për t'i ndihmuar menaxherët të kuptojnë dhe çmojnë kulturat e tjera nacionale. Çdo grup i madh brenda prizmit kulturor mund të thyhet në disa pjesë të preferencave kulturore. Më poshtë është një përshkrim i shkurtër se si një element – komunikimi – mund të vështrohet me anë të prizmit kulturor.

Dallimet në stilet kulturore komunikuese

I vetëkuptuar: kuptimi qëndron në sipërfaqe, shkakton empati dhe kuptueshmëri të përbashkët.

I shpallur: kuptimi qëndron në sipërfaqe. Çdo gjë shprehet qartë.

Qarkor: sqarim maksimal i kontekstit.

I drejtpërdrejtë: Sqarim minimal i kontekstit.

I porositur: çdo situatë ka protokoll që nevojitet të respektohet.

I rastësishëm: çdo situatë është e ngjashme. Protokollet janë shprehje individuale dhe komunikim i sinqertë.

Elementet e tjera shtjellohen gati njëjtë. Marrë së bashku, elementet e prizmit kulturor mund të përdoren si modele që mund të ndihmojnë mirëkuptimin ndaj një kulture të caktuar dhe bashkëveprimin e mundshëm me një tjetër. I kthehemi për një çast shembullit të japonezëve dhe amerikanëve. Brake ka thënë: “Komunikimi japonez tenton të jetë i vetëkuptuar se i shpallur. Nuk duhet sqaruar të gjitha ngase kuptohen nga të tjerët para se ju të përfundoni fjalimin. Ky lloj i komunikimit është i zakonshëm në kulturat që promovojnë rëndësinë e harmonisë brenda grupit dhe homogjenitetin mbi individualitetin. Komunikimi indirekt mban në sipërfaqe harmoninë dhe shmang ngatërresat”.

Stili japonez ilustron si qarkor dhe shumë i porositur. Procesi Ringi me të qarkuarit e propozimeve për vendime horizontalisht dhe vertikalisht brenda organizatës është një shembull i stilit japonez. Japonezët zgjasin shumë për ta sjellë kontekstin e plotë për vendime dhe kjo i mundëson spektatorit të ketë një pamje të qartë mbi situatën. Blake thotë se kjo qasje është tipike latino-amerikane dhe evropiano-jugore. Shtuar këtu, “komunikimi japonez është shumë i porositur”. Ai më tutje thotë: “Çdo situatë sociale ka protokolle të caktuara që duhen respektuar, ndryshe vjen te konfuzioni dhe mospajtimet”.

Për dallim, komunikimi amerikan tenton të jetë direkt dhe rastësor më shumë pak kontekst. Amerikanët shpesh fillojnë prezantimin apo nisin një propozim duke folur për vijën e poshtme, gjithnjë duke sjellë shumë pak kontekst për të. Amerikanët (dhe australianët) shumë preferojnë t'i anashkalojnë protokollet e komunikimit – të cilët i konsiderojnë si shenja dalluese të komunikimit japonez - ngase shohin protokollet si obstrukcione ndaj shprehjes individuale. Siç demonstroi prizmi kulturor, komunikimi ndërmjet menaxherëve japonezë dhe atyre amerikanë është plot me rreziqe potenciale.

Fatmirësisht, duke përdorur prizmin kulturor të Blake si pikë të nisjes, menaxherët mund ta kuptojnë kulturën e tyre por edhe të tjerëve më mirë, në mënyrë se si e

marrin vendimin. Por prizmi është vetëm një vegël – një nga disa – dhe e dobishme. Bleka thotë se është një refleksion përvojash dhe respekt i thellë – ndjenjë e mendimit, në fakt – për kulturat e tjera ne mund ta çojmë diversitetin e mrekullueshëm të racës njerëzore. Ky respekt dhe vlerësim kalon një rrugë të gjatë një navigimi të suksesshëm dhe ujëra sfiduese të vendimmarrjes efektive në botën që po ecën shpejt drejt globalizimit.

Literatura e konsultuar

1. Dr. Ibrahim Kuka, Dr. Justina Pula, Mr. Besnik Krasniqi ‘Menaxhmenti dhe vendosja’ Prishtinë 2006
2. Ibrahim Kuka, ‘Vendosja Afariste’ Prishtinë 1997
3. Stahl Grighsby, Strategic Management for Decision Making 1998
4. Vasilika Kume, Vesa Xhokaxhi ‘ Marrja e Vendimeve Menaxheriale’ 1998
5. Harrison, The Managerial Decision Making, 1986
6. Cookie, Slack, ‘ Making Management Decisions 1991
7. Dr. Isa Mustafa, Leadership – Udheheqja, eficienca dhe efikasiteti, Riinvest – Prishtinë 2004
8. Dr. Emeric Solymossy, Ndërmarrësia, Ubiversiteti i Prishtinës, Prishtinë 2006
9. Decision Making – Wikipedia, the free encyclopedia;
10. Bazat e Menaxhimit, Prof. Dr. Berim Ramosaj, Prishtinë 2005
11. Decision Analysis, From Dr. Ernie SMITH (lectures)
12. Decision Making Techniques – www.virtualsalt.com
13. The Delphi Method, www.mindtools.com
14. David B. Grant, Douglas M. Lambert, James R. Stock & Lisa M. Ellram, ‘Fundamentals of Logistics Management’ European Edition 2006
15. Michael Hugos and Chris Thomas, Supply Chain Management in the Retail Services, JOHN WEILEY & SONS.INC, 2006
16. Botime të ndryshme lidhur me zhvillimin e PTK SH.A. (2006-2009), Prishtinë
17. Barritt, Ch. & Alderman, F. Lee, 2004. *Creating a Reusable Learning Objects Strategy*. San Francisco, USA: Pfeiffer
18. Burnes, Bernard, 2004. *Managing Change*. 4th ed. London, UK: Pearson Educated Limited
19. Carmichael, Fiona, 2005. *A Guide to Game Theory*, Essex, UK: Prentice Hall
20. David, R. Fred, 2002. *Strategic Management – Concepts and Cases*. 9th ed. USA: Prentice Hall
21. Davies, Howard & Lam, Pun-Lee, 2001. *Managerial Economics – An Analysis of Business Issues*. Harlow, UK: Prentice Hall
22. Freedman, Mike & Tregoe, B. Benjamin, 2003. *The Art and Discipline of Strategic Leadership*. New York, USA: McGraw-Hill
23. Ginter Peter, Swayne Linda & Duncan Jack, 2002. *Strategic Management of Health Care Organizations*. 4th ed. New Jersey, USA: Blackwell Publishing

24. Hoffman, Czinkota, Dickson, Dunne, Griffin, Hutt, Krishnan, Lusch, Ronkainen, Rosenbloom, Sheth, Shimp, Siguaw, Simpson, Speh and Urbany, 2005. *Marketing Principles & Best Practices*. 3rd ed. Ohio, USA: South-Western Thomson.
25. Johnston, E. Robert & Bate, J. Douglas, 2003. *The Power of Strategy Innovation*. New York, USA: Amacom
26. Kelly, Anthony, 2003. *Decision Making using Game Theory – An introduction for managers*, Cambridge, UK: Cambridge University Press
27. Kume, Vasilika, 2003. *Menaxhimi Strategjik – teori, koncepte, zbatime*. Tiranë, Shqipëri: Shtëpia botuese “PEGI”
28. Miller, D. James, 2003. *Game Theory at Work – How to Use Game Theory to Outthink and Outmaneuver Your Competition*, New York, USA: McGraw-Hill
29. Osborne, J. Martin, 2002. *An introduction to game theory*. Oxford University, UK: Oxford University Press
30. Percy, Larry; Rossiter, R. John & Elliot, Richard, 2002. *Strategic Advertising Management*. New York, USA: Oxford University Press
31. Porter E Michael, 1980. *Competitive Strategy – Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York, USA: The Free Press
32. Siegfried, Tom, 2006. *A Beautiful Math John Nash Game Theory and the Modern Quest for a Code of Nature*. Washington, USA: Joseph Henry Press
33. Trout, Jack & Rivkin, Steve, 2000. *Differentiate or Die: Survival in Our Era of Killer Competition*, New York, USA: John Wiley & Sons
34. Ulwick, W. Anthony, 1999. *Business Strategy Formulation: Theory, Process, and the Intellectual Revolution*, London, UK: Quorum Books

Ma.Sc.Fatmir HALILI²³³

Fundamental principles and values of the European Union and integration of New States

Abstract

European Union as a supranational structure over time has managed to create values that have attracted and continue to attract countries that are not part of it, therefore non-member countries are aspiring to join the EU. In fact, the EU has announced that the start values and the time has come to bring into life within member states and has set a condition that each country aspiring to fulfill these conditions if you want to become part of it. In this paper we address the very principles and values held by the EU and the problems that follow are countries that are aspiring to integrate. Among the values of the EU have mentioned: the preservation of peace and security, equality, the rule of law or rule of law, human rights, democracy etc.

Keywords: Fundamental Value, Integration, Rule of Law, Equality, Peace, Security, etc.

---

²³³ University College "PJETËR BUDI" - Pristine

Introduction

The main tasks of the EU

Basic tasks which the European Union has set by itself since establishment are to maintain international peace and security, equality, the rule of law, as stipulated in the Treaty of the European Union, the first paragraph of Article 6, the state who wants to become the member of the European Union must meet two conditions: to be European country and to respect the principles of freedom, democracy, human rights, fundamental freedoms and the rule of law²³⁴. Article 6 of the EU Treaty, the European Union show that has meant the union of all countries of the continent of Europe, but also previously set conditions for the integration of other states. These conditions are decided in order to protect the identity and values of the European Union to be sustainable. The realization of the tasks set by the founding treaties is not an easy process and especially the integration of new states from the beginning has shown that it is a difficult and slow with many problems, because the national differences, religious etc. have been evident throughout the process and difficult for pass.

The Peace Keeping

Since the beginning of one of the fundamental principles of the European Union has been promoting peace. Originators of the first European Union-inspired humanist ideas, had intended to create a fusion of European countries where peace will reign and security among peoples of Europe. The ideas of these philosophers and humanists of the destroyed world wars that occurred in the first half of the twentieth century. However, "between 1945 and 1950, a group of courageous statesmen, including Robert Schuman,

---

²³⁴ Article 6, first paragraph, of the Treaty on European Union

Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi and Winston Churchill set about persuading their peoples to enter a new era. New structures would be created in western Europe, based on common interests and established under the agreement that would guarantee the rule of law and equality between states"²³⁵. This European mission remains in the XXI century where the main goal remains to "ensuring peace, prosperity and stability for its people, to overcome divisions on the continent, to ensure that its citizens live in safety, promote balanced economic and social development, to face the challenges of globalization and preserve the diversity of the peoples of Europe, to maintain common values of Europeans, such as sustainable development and a sound environment, respect for human rights human and social market economy"²³⁶. Even countries that aspire to integrate into the European Union are obliged to accept the values that owns and promotes the European Union. All countries that claim to be part of the European Union must meet the previously set by the EU. "The goals that are accepted by the EU such as the protection of the principles of freedom, democracy and the rule of law, which is shared by all Member States, and the protection of fundamental rights and human rights"²³⁷, these goals can be avoided by any aspirant countries. These goals represent the fundamental values of the European Union which have been promoted since the beginning and continue to represent the fundamental values of the EU in the XXI century.

---

²³⁵ Pascal Fontaine, Europe in12 lectures, European Commission, Directorate-General for Communications, Publications, B-1049 Brussels, 2006, p.5

²³⁶ Ibid, p.5

²³⁷ Klaus-Dieter Borçard, ABC - here's the law of the European Union, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010, p. 20

The human rights Respect, freedom, democracy, equality and the rule of law

Among the indisputable values and most important European Union has implemented are also human rights. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is "realization of the first and largest of the European Council. The Convention builds a unique supranational system for the protection of fundamental human rights"²³⁸. Principles and rights proclaimed in the Convention, the European Union has implemented and has established the fundamental principles that are binding on all member states of the EU, and these principles and values must meet the states aspiring to join the European Union. Respect for human rights in the countries of the Stabilization and Association process and this process helps them towards the EU and at the same time an indication of achievement and their democratic development²³⁹. Most countries of the former socialist system in which there were serious problems of violation of human rights, to begin the process of rapprochement and integration into the EU are obliged to make improvements, changes and substitutions in their legislation²⁴⁰. Freedom, democracy as a system of government that is continuously spreading in all countries of the world, gender equality, the rule of law represent the values that were originally built in Europe and then are spreads to other parts of the world, as Huntington written in his famous book "the Clash of Civilizations"²⁴¹, European civilization had given universal value.

²³⁸ Pierre-Yves Monjal, *European Legal Terms*, Papyrus, Tirana, 2008, p. 88

²³⁹ Albert Zogaj Qerkin Berisha Valon Murati, *achievements and shortcomings of the Legal System in Kosovo - Human Rights and European Integration*, Centre for Human Rights University, 2007, p.10

²⁴⁰ *Ibid*, p. 10

²⁴¹ Samuel P. Huntington, "Clash of Civilization and the Remarking of World Order" 2003

Integration of new states

The idea of integration is not a new something but it is show quite early since the Middle Ages where the main purpose was to protect from external threats²⁴². This idea began to be implemented after the Second World War, where European countries put forward two tasks: to jointly prevent military conflicts and together return the political and economic influence in the world²⁴³, European states were aware that they reach this could only together. Nowadays "international integration have become a reality of current global developments. They are becoming a fundamental development of the new world order, but also its strategic goal. The world is increasingly moving towards integration processes, whether global or regional "²⁴⁴. With the entry into force of the Treaty of Rome, began the long road of building a new model community of states that were not previously recognized in international practice. Ideas, thoughts and mixed feelings of optimism and pessimism began tested²⁴⁵. Integration represent one of the main challenges of the European Union and especially the integration of Eastern European countries where problems are severe, even nowadays are not resolved. National differences, linguistic, religious in this region have delayed the issue of integration of these countries into the family of European states. Especially in these countries exist national differences as the reason which caused many conflicts whose consequences are still not repaired.

²⁴² Bashkim Zahiti, European Law, Second Edition, Pristina, 2003, p. 8

²⁴³ Ibid. p. 9

²⁴⁴ Blerim Reka - Arta Ibrahim, European Studies - Identity, History, Integration, Tetovo, 2004, p. 41

²⁴⁵ Paskal Milo, European Union - The idea, integration, identity, future, "albPAPER" Tirana, 2002, p. 51

Why Integration?

Wars were in Europe during the twentieth century and the consequences of their exceptional encouraged also ideas to find a common way of life of European countries European countries where people living in these countries not to experience again such wars. Besides "democratic reunification of Europe had many advantages: strategic, political, economic, social, cultural, etc. United Europe would become a major force in the era of globalization, will make it more powerful and presenter voice and the role of Europe in world affairs, more collaborative and more effective to cope with major challenges: maintaining peace, overcoming international terrorism, organized crime, environmental pollution, poverty, etc"²⁴⁶. Based on these countries aspiring see a greater safety, a better system of living for their societies etc. therefore see integration as a necessity. Countries of south-eastern Balkan countries in particular see integration as a solution to solve their security and economic problems of their societies.

Conclusion

Originators of the first European Union inspired by humanist ideas, had intended to create a fusion of European countries where peace will reign and security among peoples of Europe. These ideas have been realized, but in the context of integration their realization is still not achieved because some European countries are in the process of integration and have encountered many problems in their journey to become part the EU.

Promotion of peace, freedom, human rights, rule of law etc.. are conditions that each aspiring country must fulfill and that in the post-communist countries are not easily demonstrated, especially national nationalism has dominated and still is very much present in some Eastern European countries.

---

²⁴⁶ Ibid. p. 222

The democratization of states and promoting European values has encountered problems especially in countries of the former Yugoslavia, where the dominance of national nationalism is still strong, so the integration will take longer time than is thought.

Literature

1. Albert Zogaj Qerkin Berisha Valon Murati, achievements and shortcomings of the Legal System in Kosovo - Human Rights and European Integration, Centre for Human Rights University, 2007
2. Bashkim Zahiti, European Law, Second Edition, Pristina, 2003
3. Blerim Reka - Arta Ibrahim, European Studies - Identity, History, Integration, Tetovo, 2004
4. Klaus-Dieter Borçard, ABC - here's the law of the European Union, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010
5. Paskal Milo, European Union - The idea, integration, identity, future, "albPAPER" Tirana, 2002, p. 51
6. Pascal Fontaine, Europe in 12 lectures, European Commission, Directorate-General for Communications, Publications, B-1049 Brussels, 2006
7. Pierre-Yves Monjal, European Legal Terms, Papyrus, Tirana, 2008
8. Samuel P. Huntington, "Clash of Civilization and the Remarking of World Order" 2003

Hamdi HOTI²⁴⁷

Roli dhe rëndësia e Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme në Kosovë

Abstrakt

Qëllimi i punimit është eksplorimi, diagnostifikimi i gjendjes aktuale të NVM-ve, identifikimi i problemeve, pengesave, dhe barrierave që ngulfasin zhvillimin e aktiviteteve të tyre të përgjithshme, duke identifikuar njëkohësisht edhe nevojat dhe kërkesat e këtij komuniteti për përmirësimin e gjendjes, avancimin e proceseve zhvillimore dhe zhvillimin e trendëve pozitive të NVM-ve në aspektin strategjik, Përcjellja e ndryshimeve në profilin e NVM-ve, pasqyrimi i strukturës së bizneseve nga aspekti i madhësisë, dhe kapaciteteve, si dhe pasqyrimi i gjendjes reale për NVM-të në Kosovë si dhe gjetja e mënyrave të reja dhe roli i tyre për zhvillimin ekonomik, dhe shfrytëzimin e qëndrueshëm të tyre janë shumë të rëndësishme për vendin në përgjithësi. Roli dhe rëndësia për NVM-të në Kosove tani më po hyn në një fazë të re zhvillimore për vendin tonë.

Keywords: Ekonomi, NVM, Zvillim ekonomik, Biznes, sfida, Informalitet.

Role and importance of the small and medium enterprises in Kosovo

Abstract

The aim of the paper is exploration, diagnosed of the current situation in SME, identification of the problems, obstacles, and barriers that stuck the development of the its activities in general, by identified at the same time the needs and the request of this community for improvement of the situation, advancement of the development processes and the development of the positive trends in SME in the strategic aspect.

Follow up of the changes in the profile of SME obvious structure of the businesses in the aspect of size, and capacities, as well as presentation of the real situation for SME in Kosovo and finding the new manners and its role in the economic development, and its sustainable use are very important for the country in general. Role and importance for SME in Kosovo now is getting into a new phase of development for our country.

---

²⁴⁷ Hamdi **HOTI**, Ph.Dc Lecturer: University of Prizren & AAB; Faculty of Economics;
<http://www.uni-prizren.com>;
hamdi_hoti@hotmail.com hamdi.hoti@universitetiaab.com 00 377 44 205 116

Hyrje

1. Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme në Kosovë

Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme (NVM) kanë rol ekonomik dhe social shumë të rëndësishëm, për shkak të kontributit të tyre në funksionimin e rrjetit ekonomik dhe në krijimin e vendeve të reja të punës. Këto kontribute janë të vlefshme në kushtet e krizës dhe të rritjes së papunësisë. Sidomos në Kosovë, zhvillimi i NVM-ve kontribuon në përballimin e sfidave të shumta të lidhura me zhvillimin ekonomik të vendit, efektet e pabarazisë, nivelin e lartë të papunësisë, rritjen demografike dhe nevojën për ndryshime strukturale dhe të tjera.

Zhvillimi i NVM-ve në Kosovë ofron mundësi të reja punësimi, që ndihmojnë në zvogëlimin e nivelit të papunësisë dhe në përballimin e sfidave demografike të popullatës, të cilat janë në rritje të shpejtë. Përveç kësaj, zhvillimi i sektorit të NVM-ve kontribuon në përforcimin e konkurrueshmërisë dhe prodhueshmërisë, duke nxitur rritjen e të ardhurave të përgjithshme dhe të ardhurave për kokë banori në vend. Ky zhvillim promovon transformimin struktural të sektorit të NVM-ve, për shkak të lidhjes së tij me inovacionet dhe zhvillimin teknologjik në përgjithësi.

Nga ana tjetër, procesi kontribuon në zhvillimin rajonal dhe lokal, dhe në kohezionin social, duke mundësuar zvogëlimin e pabarazisë, sepse rritja e të ardhurave të një segmenti të gjerë të popullsisë përforcon kërkesat për një qeverisje më të mirë.

Këto zhvillime pozitive përmirësojnë mundësi ekonomike dhe politike, duke transformuar projektet demografike dekurajuese, të cilat thellojnë varfërinë dhe paqëndrueshmërinë, në forca që mund të shkaktojnë ndryshime pozitive. Për këtë arsye në përgjithësi mund të konstatojmë se NVM-të ndikojnë pozitivisht në vektorët kryesorë të zhvillimit në tërë vendin në përgjithësi.

Prandaj, zhvillimi i sektorit të NVM-ve është i rëndësishëm për Kosovën e sidomos duke marrë parasysh që problemet sociale janë në masë të madhe si pasojë e rritjes së pabarabartë ekonomike.

2. Klasifikimi i NVM-ve në Kosovë

Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme klasifikohen në tre grupe²⁴⁸ sipas kritereve që zbaton Unioni Evropian (UE) për Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme, dhe atë:

Mikro- ndërmarrje, ndërmarrjet që punësojnë deri në 9 punëtorë;

Ndërmarrje të vogla, ndërmarrjet që punësojnë nga 10-49 punëtorë;

Ndërmarrje të mesme, ndërmarrjet që punësojnë 50-249 punëtorë.

Më 17 tetor 2008, Parlamenti i Kosovës miratoi Ligjin²⁴⁹ 03/L-031 i cili zëvendësoi Ligjin mbi mbështetjen e NVM-ve, nr. 02/L-5 dhe të cilat rregullojnë përcaktimin e madhësisë së ndërmarrjeve në Kosovë. NO.03/L-031.

Klasifikimi i ndërmarrjeve sipas madhësisë	Procedura EU	Procedura- KS
Ndërmarrje të Mesme	Nen 250	Nen 250
Ndërmarrje të Vogël	Nen 50	Nen 50
Mikro Ndërmarrje	Nen 10	Nen 10

Tabela 1. Klasifikimi i NVM-ve sipas ligjit 03/L-031

3. Pasqyrë e zhvillimit të Sektorit të NVM-ve në Kosovë

Ekonomia e Kosovës që nga viti 1999 ka qenë kryesisht e shtyrë nga ndihma ndërkombëtare, sektori publik dhe remitancat²⁵⁰ (BB, 2010). Roli i sektorit privat, e posaçërisht i NVM-ve ka qenë relativisht i dobët. Pavarësisht kësaj, Kosova është ende në fazën e tranzicionit ku ndërmarrësia dhe krijimi i bizneseve të vogla pritet të luajnë rol thelbësor në rrugën drejt një ekonomie

²⁴⁸ Unioni Evropian

²⁴⁹ Nr.03/L-031 Ligji për ndryshimin dhe plotesimin e ligjit për mbështetjen e NVM në Kosovë.

²⁵⁰ Raport vjetor i BB

moderne të tregut të lire dhe si rrjedhim edhe drejt zhvillimit dhe rritjes ekonomike.

Kosova vuan nga mosbilanci i pagesave ku importet dominojnë dukshëm eksportet. Kjo është kryesisht për shkak të faktit që NVM-të e Kosovës nuk janë konkurrenca në nivel ndërkombëtar. NVM-të eksportuese të dobëta, pengojnë kontributin e mëtutjeshëm të NVM-ve në BPV, krijim të vendeve të punës dhe në rritje ekonomike.

Për shkak të mjedisit jo të favorshëm për biznes dhe në mungesë të kulturës kreative të ndërmarrësis, Kosova ka mungesë të ndërmarrjeve inovative me rritje të shpejtë, të cilat janë kontribuuesit kryesor në krijimin e vendeve të punës në ekonomitë e zhvilluara perëndimore. Mbi 50% e të gjitha NVM-ve operojnë në sektorin tregtar që karakterizohet me investime të vogla dhe joproductive. Ky model i pasuar me qasjen kopjuese “*edhe unë*” të bizneseve të reja, kufizon kapacitetin e sektorit të NVM-ve për gjenerimin e vendeve të punës.

Në kuptim të zhvillimit të politikave, raporti “*Indeksi i Politikave për NVM 2009*” tregon se Kosova për disa arsye të ndryshme, ende është në fazën e kompletimit të kërkesave themelore institucionale, ligjore dhe rregullative që kanë të bëjnë me politikat e NVM-ve.

4. Bizneset e Regjistruara në Kosovë

Sipas ARBK-së në MTI, numri i NVM-ve të regjistruara më 31 dhjetor 2010 ishte më i madh se 100.000²⁵¹, të cilat punësojnë 216.799 punëtorë, ose 79.59% të totalit të të punësuarve në sektorin privat dhe 62.24% të totalit të punësuarve në Kosovë²⁵².

---

²⁵¹ Rapot i marre nga ARBK 2010, Prishtinë;

²⁵² Strategjia e zhvillimit të NVM-ve në Kosovë 2012-2016

Madhësia e NVM-ve në Kosovë është e definuar me Ligjin²⁵³ nr. 2005/02-L5 dhe me Ligjin nr. 03/L-031 për mbështetjen e e Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme.

Numri i të punësuarve është kriteri i vetëm që përdoret për klasifikimin e ndërmarrjeve sipas madhësisë në Kosovë. Kjo paraqet dallimin me vendet e BE-së, ku përveç numrit të punëtorëve, merret parasysh edhe qarkullimi vjetor. Në tabelë është dhënë spektri i ndërmarrjeve të regjistruara në Kosovë në bazë të numrit të punëtorëve.

Tabela 2. Ndërmarrjet e Regjistruara në Kosovë sipas Numrit të Punëtorëve 2010

Klasifikimi Madhësisë	sipas Numri punëtorëve	i Nr. Ndërmarrjeve	i Përqindja në total
Mikro	1 - 9	102,070	98.37
Të vogla	10 - 49	1,406	1.35
Të mesme	50 - 249	221	0.22
Të mëdha	250 e më shumë	58	0.06
Gjithsej		103,755	100.00

Burimi: ARBK²⁵⁴

Nga gjithsej 103.755 ndërmarrje: 102.070 (ose 98.37%) janë mikro-ndërmarrje; 1.406 (1.35%) janë të vogla; 221 (0.22%) janë të mesme dhe vetëm 58 (0.06%) klasifikohen si të mëdha. Mbizotërimi i madh i mikro-ndërmarrjeve ka implikime për Strategjinë për NVM.

Në kuptim të zërthimit të sektorëve, NVM-të kryesisht janë të përqendruara në: tregti me pakicë (rreth 50%); transport, deponim dhe distribucion (14%); produkte ushqimore, pije dhe duhan (9%); si dhe hotele dhe restorante (9%). Sipas Indeksit të Politikave për NVM-të 2009, shpërndarja sektoriale ka mbetur stabile me kalimin e kohës.

²⁵³ Ligji për mbështetjen e Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme;

²⁵⁴ Agjencioni për regjistrimin e bizneseve në Kosovë.

Tabela 3. Ndërmarrjet e Regjistruara në Kosovës sipas Numrit të Punëtorëve- 2010

Lloji	Lloji i Pronësisë	Nr. Ndërmarrjeve	Përqindja në total
1	Biznes individual	93,129	90.00
2	Ortakëri e përgjithshme	3,383	3.20
3	Ortakëri e kufizuar	90	0.08
4	Shoqëri me përgjegjësi të kufizuar	6,170	5.80
5	Shoqëri Aksionare	368	0.35
6	Ndërmarrje në pronësi të huaj	486	0.46
7	Ndërmarrje shoqërore	16	0.01
8	Ndërmarrje publike	12	0.01
9	Kooperativë bujqësore	68	0.06
10	Tjera- nën juridiksionin e AKP-së	33	0.03
Gjithsej		103,75	100.00

Burimi: AKRB

Të dhënat e ARBK-së të paraqitura në tabelën më lartë ofrojnë informata në lidhje me strukturën pronësore të ndërmarrjeve të regjistruara në Kosovë. Bizneset Individuale në mënyrë të qartë dominojnë strukturën pronësore me 90%.

Pjesa tjetër e kompanive janë ortakëri të përgjithshme (3.2%) dhe shoqëri me përgjegjësi të kufizuara (5.8%). Sigurisht që lloji i pronësisë i paraqitur më lartë paraqet mangësitë e NVM-ve në Kosovë, sepse tregon hezitim të pronarëve të NVM-ve për bashkimin e kapitalit financiar dhe njerëzor në format më të avancuara të biznesit.

5. Ndërmarrjet e Vogla dhe të Mesme dhe sektori informal në Kosovë

Ekonomia informale pengon konkurrencën e drejtë dhe rritë kostot relative të ndërmarrjeve që operojnë në sektorin formal. Kontratat joformale të punës dhe evazioni sistematik i kontributeve të sigurimit social dobësojnë mbrojtjen e punëtorëve dhe ulin përfitimet e tyre sociale. Ka një ndikim negativ në buxhetin fiskal dhe në tërë infrastrukturën shoqërore për shkak të uljes së të hyrave dhe uljes pasuese të shërbimeve të duhura publike.

Sipas raportit për “Programin e Qeverisë për Parandalimin e Ekonomisë informale në Kosovë për 2010-2012”, masa e përllogaritur e ekonomisë informale sillet nga 39 % deri 50% të BPV-së.

Si një prej sfidave të Strategjisë për NVM-të është përfshirja e më shumë NVM-ve në sektorin formal. Informaliteti dobëson besimin ndërmjet NVM-ve dhe institucioneve financiare, redukton qasjen e NVM-ve në financa dhe mundësinë e tyre për të përdorur mekanizmat formal të zgjidhjes së mosmarrëveshjeve, si dhe dekurajon edhe investimet e huaja.

Është e preferueshme që të analizohet ana e zbatimit dhe inkurajimit të tërheqjes së sektorit jo formal në drejtim të ekonomisë formale dhe të eliminohen faktorët që ndikojnë në dekurajimin e NVM-ve për të regjistruar punëtorët, qarkullimin e përgjithshëm, dhe fitimin tek autoritetet e caktuara.

6. Mjedisi i Biznesit dhe Korniza Ligjore për NVM-të

Në Raportin e Progresit të KE-së për Kosovën 2010 janë identifikuar tri barriera kryesore me të cilat përballen bizneset në Kosovë siç janë²⁵⁵:

- 1. Furnizimi jo i qëndrueshëm me energji elektrike dhe me ujë të cilat janë serioze për NVM-të prodhuese;*
- 2. Gjithashtu, si një prej barrierave kryesore për zhvillim të shpejtë të NVM-ve është*

---

²⁵⁵ Raporti i Progresit të KE-së për Kosovën 2010

caktuar edhe qasja e kufizuar në financa;

3. Barriera e tretë është sundimi i pamjaftueshëm i ligjit, i cili ka ndikim te të gjithë qytetarët e Kosovës.

Ministria e Tregtisë dhe Industrisë, AMNVM-ja dhe Qeveria e Kosovës në tërësi kanë pranuar se për largimin e pengesave për investime të biznesit, rritje dhe krijim të vendeve të reja të punës nevojiten më shumë përpjekje në të gjitha nivelet e qeverisë dhe se thjeshtësimi i administratës është çelës për promovimin e zhvillimit të sektorit të NVM-ve.

Kjo është e rëndësishme pasi që pengesat rregullative dhe legjislative duket se kanë ndikim të madh në NVM-të se sa në bizneset tjera. Këto përpjekje përbëjnë thelbin e qëllimit Strategjik dhe si të tilla kanë luajtur rolin kryesor në konceptin e ri zhvillimor për Strategjinë e Zhvillimit të NVM-ve për Kosovë. Sfida për NVM-të është ndërtimi dhe integrimi i komponentëve të reformës rregullative të iniciativave të ndryshme që janë në proces në lidhje me integrimet evropiane, investimet dhe reformat ligjore dhe të konkurrencës.

Që nga viti 2008, janë bërë të arritura të mëdha të cilat kanë rezultuar me përmirësime të mjedisit të biznesit për NVM-të në Kosovë. Në tre vitet e fundit (*që nga koha kur Kosova në shkurt të vitit 2008 shpalli pavarësinë*) është bërë reformë tatimore dhe është bërë riorganizimi i arkëtimit të TVSH-së përmes arkave fiskale, përkundër kundërshtimit të disa shoqatave të biznesit.

Këta ishin tre hapat kryesor në tentimet për uljen e shkallës së informalitetit në sektorin e NVM-ve dhe për të provuar përmirësimin e marrëdhënieve ndërmjet komunitetit të biznesit dhe shtetit.

Të hyrat tatimor janë rritur dukshëm për shkak të uljës së shkallës tatimore nga 20% në 10% në kombinim me përmirësim të zbatimit të tyre, zgjerimit të bazës tatimore dhe riorganizim më të madh dhe më efikas të procesit të

arkëtimit të tatimeve. Janë bërë përmirësime në çështjet ligjore dhe administrative dhe tani NVM-të mund të regjistrohen përmes pilot Qendrave Komunale të Biznesit (*QKB*) themeluar me përkrahjen e Bankës Botrore. Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve në Kosovë (*ARBK*) duhet të punojë në drejtim të regjistrimit online dhe të një numri të vetëm të regjistrimit për kompanitë të cilat aplikojnë në të gjitha institucionet shtetërore siç janë: regjistri i biznesit, autoriteti tatimor dhe fondi pensional, për të mundësuar zvogëlimin e numrit të hapave administrativ për regjistrim. Marrëveshja për tregti preferenciale ndërmjet Kosovës dhe BE-së ka skaduar në fund të vitit 2010. Mbetet të shihet nëse një përpjekje e përbashkët ndërmjet QK-së dhe partnerëve ndërkombëtar do të rezultojë me përmirësim të qasjes së mallrave dhe shërbimeve të Kosovës në tregjet ndërkombëtare dhe drejtë anëtarësimit në Organizatën Botërore të Tregtisë (*OBT*). Paralelisht me objektivin qendror afatgjatë të Kosovës për anëtarësim në *OBT*, është me rëndësi jetësore që komuniteti i NVM-ve në Kosovë të përqendrohet në përmirësimin e qasjes në tregjet rajonale të Shqipërisë, *IRJM-s*, dhe Malit të Zi.

Lidhjet tregtare në rajon do të përmirësohen me përmirësimin e infrastrukturës.

Auto rruga për Shqipëri, e cila është në ndërtim e sipër dhe auto rruga e planifikuar për Shkup do të rritë bashkëpunimin rajonal.

7. Infrastruktura ligjore e BE-së për NVM-të

Strategjia e zhvillimit të NVM-ve është fuqimisht e bazuar në Aktin Evropian për Biznese të Vogla. ABV-ja është dokument politik kyç për zhvillimin e NVM-ve në Evropë. Kosova sillet në përputhshmëri me direktivat dhe rregullat e BE-së që nga viti 2002, kur është krijuar Departamenti për Zhvillimin e Sektorit Privat. Që nga themelimi i AMNVM-ve në vitin 2006, Kosova është e inkuadruar zyrtarisht në Kartën Evropiane për NVM-të që ka qenë e bazuar në po të njëjtin dokument të vitit 2000. Suksesi i Kartës Evropiane për NVM-të ka rezultuar në Aktin Evropian për Biznese të Vogla, që i ka vënë politikat e NVM-ve në qendër të vendimmarrjes ekonomike dhe administrative të Bashkimit Evropian, dhe është një sukses i jashtëzakonshëm për BE-në dhe NVM-të në Evropë. Strategjia është mjet i rëndësishëm për të implementuar Aktin për Biznese të Vogla dhe të udhëheq procesin reformues të ekonomisë së Kosovës dhe të vendosë politikat e NVM-ve në qendër të vendimmarrjes ekonomike dhe administrative në Kosovë. NVM-të në secilin vend janë motor i zhvillimit ekonomik që sigurojnë vende të reja pune, rritje dhe prosperitet ekonomik për vendin në përgjithsi.

Strategjia e NVM-ve është një mjet për të siguruar se kjo me të vërtet do të ndodhë. Në këtë strategji të gjitha principet e ABV-së janë inkorporuar në Strategjinë për NVM-të dhe gjithashtu janë të referuara në Qëllime Strategjike.

8. Sfidat për zhvillimin e NVM në Kosovë

Në përgjithësi, sektori i NVM-ve nuk është zhvilluar saduhet në Kosovë, pavarësisht nga rëndësia e këtij sektori. Megjithëse ekzistojnë ndryshime nga vendet e rajonit, disa pengesa për zhvillimin e NVM-ve janë të përbashkëta për tërë rajonin dhe vendet e BE-së. Në shumë vende të rajonit struktura e ekonomisë është e orientuar ndaj ndërmarrjeve të mëdha, ndërmarrjeve shtetërore ose ndërmarrjeve private të mëdha nga sektori i energjisë, minierave, industrisë ushqimore, turizmit ose patundshmërisë.

NVM-të në vend furnizojnë me produkte dhe shërbime shtresa të ulëta dhe të mesme të ekonomisë dhe prodhimtaria e tyre është zakonisht e dobët. Në shumë sektorë të ekonomisë, mundësitë e NVM-ve janë të hyjnë në treg janë të kufizuara për shkak të strukturave monopoliste të tregut, të cilat frenojnë aktivitetet e kompanive. Përmasat e vogla të sektorit të NVM-ve në një pjesë i detyrohen sidomos faktit, që sfidat me të cilat rajoni përballohet janë në të njëjtën kohë edhe faktorët që krijojnë pengesat për hyrjen e tyre në treg, si edhe për zhvillimin e NVM-ve. Në përgjithësi, mjedisi i NVM-ve është i pafavorshëm për biznesin. Qasja në burimet e financimit (*duke përfshirë kreditë*) është një nga kufizimet kryesore për krijimin, mbijetesën dhe rritjen e NVM-ve, sidomos në rastin e atyre ndërmarrjeve që janë më inovuese, me kamata të larta dhe të pa favorshme për bizneset.

Sfida tjetër lidhet me administratën publike, me nëpunësit, që shumë shpesh nuk janë të përgatitur mirë për punë, me taksat administrative të tepruara dhe me mungesë të transparencës. Përveç kësaj, kualiteti i pamjaftueshëm i infrastrukturave kryesore, siç janë rrugët, telekomunikimet dhe rrjetet e shpërndarjes së energjisë elektrike dhe ujit, zvogëlon rendimentin e investimeve private për projektet, që varen nga këto infrastruktura. Kriza ekonomike dhe financiare acaronte edhe më shumë vështirësitë për NVM-të, sepse nga njëra anë, është më vështirë të gjenden burimet e financimit, ndërsa nga ana tjetër kërkesa e mallrave dhe shërbimeve bie dramatikisht.

Në përgjithësi, NVM janë më të pa qëndrueshme në kohën e krizave për disa arsye:

1. *Arsyeja e parë është që ato nuk mund të zvogëlohen me lehtësi, sepse ato janë të vogla;*

2. *Arsyeja e dytë është që ato kanë struktura financiare më pak solide dhe vuajnë pasojat e vështirësive që kalojnë ndërmarrjet e mëdha.*

Shqyrtime dhe Rekomandime

Roli dhe rëndësia e NVM-ve në Kosove është shumë i madh, sepse ato janë burim i pazëvendësueshëm i rritjes ekonomike dhe zhvillimit të qendrueshëm, dhe se shfrytëzimi i drejtë i NVM-ve në të gjitha rastet siguron rritje ekonomike dhe mirëqenie shoqërore për gjithë vendin, NVM-të sjellin zhvillim të qëndrueshëm për arritjen e stabilitetit socio- ekonomik dhe politik të vendit. NVM-ve në ekonomi bëjnë rritjen e produktit të brendshëm bruto të vendit dhe ndryshimin në përgjithësi të kapaciteteve prodhuese. Rritjen e investimeve për popullatën dhe mbështetjen e ekonomisë për zhvillimin e NVM-ve, ku kjo paraqet bazën tjetër të rritjes dhe zhvillimit të ekonomisë.

Roli i NVM-ve në të ardhmen do të ndikojë në krijimin e vendeve të reja të punës, fuqizimin e bizneseve të mesme dhe të vogla. Burimet e qëndrueshme ekonomike të bazohen në rolin e kapitalit në vend, ku duhet përfshirë menaxhimin e burimeve njerëzore, inovacionet, Teknologjinë Informativë më të re dhe modernizimin e shpejte, ku këta faktorë kërkojnë treg të hapur dhe të integruar në ekonomi botërore si dhe politika efektive zhvilluese po aq sa edhe një shtet të fortë demokratik e ligjor me administratë të lehtë dhe efikente.

Hapja e politikave tregtare, garantimi i konkurrencës për produkte në treg, të drejtat e pronësisë përbejnë paketë masash që duhet ndërmarrë urgjentisht organet kompetente në të ardhmen.

Rritja dhe zhvillimi i bashkpunimit ekonomik para se gjithash bazohet në faktin se vendet e rajonit kanë nivel të zhvillimit ekonomik të njejtë, dhe ekonomia e tyre është komplementare. Normalisht kur kjo ekonomi është e integruar paraqet një ekonomi të plotë e cila është më efikase. Për realizimin e këtij synimi nuk duhet angazhuar vetëm organet shtetërore të vendit, por e gjithë popullata duhet të jep kontributin e vet. Normalisht përgjegjësia është më e madhe tek qeveritarët të cilët duhet të trasojnë rrugën më të lehtë dhe më të shkurtë që çon në Europë, por edhe pjesa tjetër e popullatës ka mjaft çka të punoje në këtë drejtim.

Zhvillimi i strategjisë zhvillimore në vend për ndermarjet e mesme dhe te vogla, duke u mbështetur në rishikimet e instrumenteve dhe burimeve është i domosdoshem dhe esencial për shfrytëzimin e kultures së popullatës së Kosovës për të bërit biznes

Bibliography:

1. Programi i qeverisë së Republikës së Kosovës 2011-2014, Prishtinë;
2. *Qëndrueshmëria Ekonomike e Kosovës (Sfidat, Politikat dhe Mundësitë*, 2006);
3. *Libri i Buxhetit për vitin 2013*, Prishtinë;
4. **Sources of Economic Growth and Sustainable Development**- Social Science Research Network (SSRN), Nendor 2012;
5. Konferenca e pare Nderkombetare mbi Kerkimin dhe Edukimin– Universiteti i Shkodres Luigj Gurakuqi, Maj 2013– **Ndikimi i NVM-ve në ekonomi**;
6. “Konferenca Nderkombetare “Ballkani në mes të Lindjes dhe Perendimit”- 5,6,7 Qershor 2013 Universiteti i Prizrenit, Tiranes, Fan Noli– **“External Auditing and Quality of Financial Statements of L.L.C. in Kosovo”**;
7. KONFERENCË SHKENCORE, “INTEGRIMI I BALLKANIT PERËNDIMOR NË BASHKIMIN EUROPIAN-SFIDAT” 29-30.06.2013, “**Sfidat e Kosovës në zbatimin e politikave ekonomike të BE-së**”, Tetovë-shkup;
8. KONFERENCË SHKENCORE, “INTEGRIMI I BALLKANIT PERËNDIMOR NË BASHKIMIN EUROPIAN-SFIDAT” 29-30.06.2013, “**Sfida kundër ekonomisë informale në vendet në zhvillim- Kosova**”;
9. “Arsimi i larte, masivizimi dhe sfidat e tij drejt integritimit europian”– Konference shkencore Ndërkombetare– UET dhe Universiteti AAB, Kosovë, Tetor 2012 UET– **“Kosova pjesë e programeve për arsim dhe trajnim të BE-së, sfidat dhe realiteti”**;
10. HOTI, Hamdi, **Menaxhimi i Projekteve në Fushën e Mbrojtjes së Natyrës**, 138 faqe, Prishtinë 2011;
11. *Korniza Afatmesme e Shpenzimeve*, Prishtinë 2013-2015;
12. Kerçini, Donika: *Sipërmarrja dhe drejtimi i biznesit të vogël*, 2012 Tiranë;
13. Mankiw, N. Gregory - Mark P. Taylor: *Economics*;
14. M. Mustafa, E. Kutllovci, P. Gashi, B. Krasniqi: *Biznesi i Vogël dhe i Mesëm*, 2006;
15. Profili Socio-Ekonomik i Kosovës dhe Sfidat e Zhvillimit, 2005.
16. Suzuki, A. (2002) “Business Training Markets for Small Enterprises in developing Countries;
17. “Strategjia për zhvillimin e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme në Evropën Juglindore.

Web:

<http://www.ks-gov.net/aei/index.asp>

<http://www.mf-ks.org>

<http://www.bqk-kos.org/>

<http://www.arbk.org/arb/>

<http://www.mti-ks.org/>

<http://www.ks.undp.org/>

<http://www.worldbank.org/kosovo>

Phdc.Iliaz Labi ²⁵⁶ & Phdc..Denis CELCIMA (Fejzaj) ²⁵⁷

Abstract

Theme: Eu's Democracy Promotion and the necessity of reforms in Albania

Eu Democracy has traditionally been based on linkage. The advent of the European Neighbourhood Policy and new forms of association have introduced a new model of Democracy Promotion which rests in punctual cooperation between administrations.

Our country is eager to be a part of this community even though it has failed two times. During the past two decades the European Union has developed into an agent of international Democracy Promotion. The EU had long conceived of itself as a community of democracies and recognised the need to strengthen its own democratic credentials. In the early 1990's political integration symbolized in the creation of the EU coincided with the transformation of many Eastern European Countries and these countries' gradual rapprochement with the EU. A major step for us now was the acceptance in NATO organization which is a step forward in the EU. On the other hand the free movement allowance of our citizens is another important step and judging by all the circumstances this is the most important. Albania must boost reforms is one of the concerns and claims of EU. We are still celebrating our visa-free allowance but there is much more progress needed towards compliance with the Copenhagen Political Criteria. Many of our problems include the area notably the parliament. There are also needs to be improvement in the implementation of legislation and policy instruments in the field of human rights and protection of minorities.

How can one get 'candidate status' without meeting the Copenhagen Criteria? This item is still in danger of failing.

Key Words: *candidate status, democracy linkage, democracy promotion*

---

²⁵⁶ Zv/Director/Ministry of Defense
e-mail: labilil6780@yahoo.com

²⁵⁷ Lecturer-Faculty of Education
"Aleksander Moisiu" UNIVERSITY Durrës, Albania.
e-mail: den_english@yahoo.it

INTRODUCTION

Democracy and EU

“Democracy is a twofold problem in that, it requires both a descriptive and prescriptive definition .The ideals of democracy do not defines the democratic reality and vice versa. A real democracy can not mean the ideal one.(Sartori 1987).The democratization process is the whole process of regime change from the authoritarian rule to the rooting of a new liberal democracy.(Pridham 2004.16)

EU democracy has traditionally based on a linkage and the advent of the European neighborhood policy and new forms of association have introduced a new model of democracy promotion which rests in punctual cooperation between administrations. Being a part of EU appears to be as a big challenge to our country as noted as a post communist one. Democracy development entails qualitative changes, institutional development capacity and sustainability. The aim is to make it more effective, open, autonomous and transparent. The original emphasis of European and western development programs in Eastern Europe was on economic reconstruction, infrastructure developed agriculture and social safety-net programs. However, gradually and under pressure from the European Parliament in Strasburg, it is realized that democratization also required a healthy civil society. Ever since the fall of communist all the European community have expressed initially high hopes with civil society. All of us know the necessity of it on democracy promotion. A notable example of civil society in action were the demonstration of the falling of regime . But unfortunately that was the start and the decline of it and as a result disappointment came. Democracy in these countries seemed to be too fragile .And then it was understood

quantitatively .Few NGO meant less democracy .The forums meetings were symptomatic of the sad state of Albanian civil society and of Albanian mentality too much chaos lack of creative thinking ,dependence on foreign models poor organizational and meeting discipline. In the early 1990 political integration symbolized the creation of EU even though it had failed two times .Albanian leaders proved severally unprepared to predict and prevent the outcomes of the changing of the regime, which consequently have been pronounced regressive rather than progressive by international community. In our country political elite has not rushed to meet EU demands. According to political experts there are some serious handicaps in the Albanian democratic system such as legitimacy crises and an unfair election process ,and also our country is defined as a “reluctant democratiser”. This term, specifically, is associated with countries that are reluctant to push forward important aspects of political liberalization despite the presence of external encouragement in the form of the EU (Kubicek 2003:19). During the two past decades the European Unions has developed into its own agent of International Democracy Promotion. The EU had long conceived of itself as a community of democracies and recognized the need to strengthen its own democratic credentials. ”Heterogeneous intellectual and technical conditions that link aspirations of rulers with the conduct of the ruled” (Miller and Rose 1995.p.594) this situation coincided with the transformation of many Eastern European countries and these countries gradual approaching with this organization. This enlargement was a problem to face, even for EU. The Eastern states were differently directed in their political system and this required a fundamental reorganization of the European institutions and of various policies. Another important thing to be noted is the fact that the EU s encouragement for democracy is most effective when the countries which receive it ,will welcome it ,too. The EU

and Albania have started their diplomatic relationship in June of 1991 the very first agreement was the Trade one in 1st of May 1992. This was a crucial part in this long way of being a European country and being accepted as one. The transition towards a market economy and a democratic polity is not just something which is happening. Transition is also a strategy being implemented by international development agencies, western financial institutions aid programs and humanitarian or other nongovernmental organizations. To solve different problems, there were introduced three major modifications such as the reweighing of votes, the setting of a ceiling on the size of the commission and the ensuring of smooth functioning of the institutions. According to Whitehead there are also three main headings under which international factors may be grouped and analyzed: contagious, control, and consent (Whitwhwad,1996:4). Schmitter gives a fourth category for the classification of external factors, that influences in the consolidation of democracy.(Shmitter,1996)

The SAA Importance

It was in 1999 that council declared that all the countries included in the stabilization and association process will be considered as potential candidates for the EU. Officially this process was started in 24th November 2000 thousand. It was declared that our progress towards a consistent democracy the legal system consolidation of economy and regional collaboration will last for a long time

Albania must boost reforms is one of the concern and claims of EU. We are still celebrating our free visa allowance but there is much more progress needed towards compliance with the Copenhagen political criteria. Since 2009 EU Integration, government is totally engaged, fulfilling these criterions. They aim to:

strengthen democracy, the state of right ,anti-corruption war and the guarantee of human rights.

have a consistent economic growth and development, a free competitive market and an efficient use of public and private resources

meet European standarts in all the fields of public activity through an appropriate legislation and it proper and efficient application in all the institutions.

develop human resources and coordination of the institutions work. These aims of our government are designed according to Copenhagen criteria such as.

democracy and the state of the right including the defense of human right and the rights of minorities.

the creation of a functional trade market economy to face the competitiveness by the member states of EU.

the coordination of our legislative system with Acquis.

The raising of appropriate administrative structures and the adaption of administrative procedures to guarantee the right and full-application of this legislation, this last structure is our final goal as a crucial condition for Albania membership in EU. Democracy here is of course understood to be liberal democracy as if:” the end of history has indeed arrived and there are no other games in town” Baker 1997 .While civil society is conceived as the realm of organized social life that is voluntary self generating self supporting

autonomous from the state and bound by a legal order ore set of shared rules” Diamond 1994.1995

In order to reach the candidate state status our government has created national Plan Structure about the Application of Stability and Association Agreement (NPSAA)

The plan consist in meeting the political and economical criteria according to European standarts .The creation of Albanian version of Acquis is also important part of the plan and the main condition for the membership The translation of it also helps Albanian institutions in the designing of legislation according to the Acquis laws. As EU claims, about Albanian reforms, our government is engaged in the applying of these criteria to election system central and local power and above all in the enforcement of legislative process and juridical system. The democracy programs focused on money. Being a parliamentary republic means that the parliament should be based on a political constructive dialogue between all the parts in order to enforce the legislative power. The parliament plays a vital and substantial role in a democracy. He is the highest legislative institution. It also applies the control function on the government and monitors all the applications of it. Being the right place where a constructive dialogue is held, institution is unique in election parliamentary and media before which are really important for the European future of our country. According to some critiques Albania has done a notable development in meeting Copenhagen criteria what are linked with the reforms in the election process. This process is a key one in the democracy promotion. Moreover, competitive elections are precondition alongside other political benefits that a democratic system may confirm to its citizens, such as a healthy and a well developed civil society (as mentioned), pluralist distribution of economic and social power in society (Dawisha 1997:4). The election day held on 8th 2009 was one of the most democratic

process ever done in Albania .It was concluded normally in 382 units from 384 available .there were only two units or according to statistics , the elections weren't held in 0.5%of units in all the country. Except of the technical administration and the monitoring the process in general, The Election Commission applied for the first time successfully public informing about the electoral process. The participation on the election was about 51,1% and the participation of females was 45.4% (this is another thing to notice in Albania). Among the candidates at about 1.72% were females and the winning areas were 1.33%. The complaining process, in difference with the previous are (parliamentary elections 2009) was a last longing process and was associated with a considerable number of complaining. Noted as a successful process try the outer factor democratic election process is still required by EU instructions and still to be seen in the future election process. Albania has also done a distinguishable progress in the institutional stability which guaranties democracy, the state of right and the respecting of human rights and minorities. The Membership of EU is the main strategic objective to our government. In order to reach this achievement, we should guarantee and make the reform process go quicker. EU has put different rules such as:

The improvement and coordination European integration

The further enforcement of collaboration among institution.

The monitoring process by EU institutions will rely on these rules.

On 28th April of 2009 the application of getting candidate status was deposited in Chech Embassy of Eu. This was called as a successful coronation of all the Albania sacrifices and also a very long process of constructive dialogue and collaboration with the member states of EU .The full-fillement of these conditions was considered the greatest challenge as it directed in the preparing of our country as a member of European

Community. Our government has created a new plan of action which aims to fill the 12th important priorities given by EC (2012)

Following these priorities EU commission sent a list of suggestion for the Action Plan (2011). Reviewing process was held in a very close collaboration with EC of European Integration.

One of the renewal qualities of this was the growth of civil society participation in projecting process. This plan was approved on 21st March 2012.

Another duty to fulfill was the creating of the European legislation version in our language. And all legal basis were prepared to do so, using a specialized translating program and electronic on line vocabulary (Altern) which consist of 18.3016. *Concepts of European legislation translated into Albanian language.*

Every action taken by our Government due to reforms on the Justice System, has as its final objective the creating of a contemporary justice system. This system will be capable to guarantee the independence, the responsibility and high effectiveness of Albanian justice.

It also should hold a contribution in the best solution of disagreements and to implement Acquis communitare in order to reflect the EU standard on justice.

The reform in justice is perceived by taking legal institutional, precautions and administrative which aim the consolidation and the enforcement of State Laws anticorruption war and the transparence growth of the justice system. All these require the respecting of constitution, to the laws, the protection of human rights and dignity .Linked with these last ones our government aims to achieve the highest standards of respect all minorities rights who live in Albania due to the ratification of European Convent of human rights. All

social policies will be oriented towards the respect of human rights, equality and non discrimination.

(National Strategy for Integration and Development 2007-2013)

One of the objectives during 2010-2011 was the creation of a database system where were included all the data of the most active forums, different organization and individuals among minorities and also the encouragement of different enterprises and the vitalizing process of ideas and cultural projects which influence on the performing cultural and national values either of the Albanians who live in foreigner countries, or of the minorities who live in our country.

The minorities State Committee is competent in the discussion-making process. It has the right to propose precautions on economic social cultural and educational development for the minorities. It also has the right to require and to obtain by the local and central government different data and conclusion. Another authority is the Commissionaire of the Protection from Discrimination. It is the only responsible authority which secures the effective protection by each form of discrimination. It is a public institutions and it is only controls by the law and constitutions whose cohesion it should has.

One of the most important competences of his is the using of questionnaires about discrimination and also his conciliating part through the designing of different recommendations or reports which aim the war against discrimination.

Actual Critics

On Albania the TUS executive said the country is well on the way to delivering on 12 key reforms the regional block set Tirana in 2010 with last November's political deal to end disagreements between the government and the opposition paving the way for significant progress.

Political reforms included improved voting producers and the lifting of immunity for top officials and progress in improving the public administration have shown the country's progress.

As EU's commissioner Stefan Fuel announced to the European Parliament's Foreign Affairs Committee "the European Commission recommends that "the European Council should grant Albania the status of candidate country subjects to key judicial and public administration reform measures being completed and the parliamentary rules of producers being revised. Member states of the European Union will take a final decision on Albanians candidacy in December provided the reform measures are enacted. The SAA is an instrument aimed to bring future member states closer to the EU and has already been granted to all other countries in the western Balkans.

So as a country we are a candidate one but still in waiting process. In its 2012 enlargement package, published on 10 October the EC recommend that the council grant Albania candidate status once it has finalized all key measures in the areas of judicial and public administration reforms and revision of parliamentary rules of producers. But getting the green light from EU executive does not necessarily mean Tirana will be granted the status from the council straight way.

On the other hand the European Council mentioned that Albanian's case is an unusual one noted as a country which has turned down for the third time. It wasn't seen before that a case recording to baroness Ashton (in her last visit with Mrs. Clinton in Albania).

The other Easter European Countries such as Croatia, Czech Republic, Slovakia and Macedonia got this status and the excluded ones were Albania and Bosnia-Herzegovina.

Regrettably there are about 1400 key points that our country must fulfill the most crucial are judicial and economical and also the laws about the property

rights. According to critics our country has the biggest numbers of accusation if violating human rights and the most notable are the violations about property rights. They made up to 30% of all cases in Strasburg.

Our education level is predefined as the weakest in Balkan Region. It is still applied Card a putdown system by EU.

Another important thing is the absence of professional education which shows the inability creating a proper job market and transforming university education in a massive one.

Conclusion

The motto for this years' enlargement strategy is rule of law and good governance.

As Commissioner Stefan Fule said "To create a more sustainable and prosperous Europe, momentum needs to be maintained both for a merit-based enlargement process on the EU side.

The Commission noted it would recommend EU members countries give Albania "the status of a candidate country" subject to competition of key measures in the areas of judicial and public administrative reform, according to a document seen by Dow Jones Newswires.

Albania which applied for EU membership in 2009, would also have to make further progress in fighting corruption and organized crime and successful parliamentary elections in 2013 before the EU gives the go ahead for actual accession talks.

We have already attained of visa allowance and it is considered a big and further step to our ultimate goal is still waiting to be achieved. According to "Le monde" diplomatic archive in the CIA-reports on Balkan issues, Albania is predicted for the lack of possibilities to reach the candidate status

because a time of economic stagnation it mitigates the risk of resistance to essential reform. Our future seems to be a really hard one if our political force doesn't collaborate together and the reforms needed, aren't taken completely. According to preliminary statements of the representatives of the main political groups, the European Parliament is expected to grant its support to Albania's candidate status at the December summit of European leaders. We are standing in the middle of the approval and disapproval. Let's hope to achieve the best, so that all of our sacrifices get a proper meaning. Still waiting December!

Bibliography

- "National Plan for the Application of Stability and Association Agreement" or "Stabilization Association Agreement"*
Walter Hean *"On the EU"*, 2005
"Progress Report of European Commission", 2012
Keith Brown *"Problems of Post-Communism"*, 2009
"The Report of the Central Election Commission of National Democratic Institute for International Affairs", 2005
"Uneasy Democratizations - Pariah Regimes, Political Conditionality and Reborn Transitions in Central and Eastern Europe" G. Pridham
Europeanizing the Balkans: Rethinking the Post-communist and Post-conflict Transition Denisa Kostovicova Vesna Bojii-Dželilovi
The Paradox of Civil Society Michael W. Foley & Bob Edwards
Kopecky, Petr and Mudde *"Rethinking Civil Society"*, Democratization, 2003
Peter Siani-Davies *"International Intervention in the Balkans since 1995"*
Neil Winn and Christopher Lord *"EU Foreign Policy beyond the Nation-State"*
Geraldine Becchi Vanda Dias Dos Santos Hachim Badji *"Disaster Risk Reduction Capacity Assessment Report for Albania"*, 2011
Giovanni Sartori *"Democracy"*

Jonid KAZANI²⁵⁸ & Denisa MERTIRI²⁵⁹

**SANCTION OF THE PRIVATE PROPERTY AND ITS
PRIVATIZATION IMMEDIATELY AFTER THE FALL OF THE
COMMUNIST REGIME IN ALBANIA**

Abstract

The privatization process of state and in general public property in the Republic of Albania has been one of the most complex and complicated processes because of the fact that before 1990, the year when the political communist system was collapsed and the democratization processes begun, any form of private ownership (except for personal-use tools to personal and family) was not known and 100% of industrial, commercial, agricultural property, etc.) belonged to the state.

Consequently, the legal framework for privatization of property in the Republic of Albania has been very extensive and included a very large number of legal acts and regulations (including strategies, laws, decisions of the Council of Ministers, guidance of Ministers, and the National Agency for Privatization).

The presentation "*Sanction of the private property and its privatization immediately after the fall of the communist regime in Albania*", treats historically but above all in an analytical way the privatization process of state property, sharing what has become more important to this process and its division in 1) the privatization of strategic and 2) non-strategic sector, beginning from the first law approved by the Albanian Parliament in 1991 for sanctioning and protecting private property, free initiative and privatization up to specific laws and decisions under which the enterprises, joint stock company and state-owned facilities have been privatized. The presentation will underline the efficiency that these privatizations have brought to the revival of activity of these sectors.

In particular the paper will focus on the process of privatization in the energy sector of the Republic of Albania, a process that was started mainly after 2000 and has mainly involved the distribution process and to a lesser extent, the manufacturing sector of electricity, the HEC toddlers who have been owned by the Albanian state and administered by the Albanian Power Corporation.

Keywords: *State Property, Privatization Process, Albanian Power Corporation j.s.c, Distribution System Operator j.s.c.*

---

²⁵⁸ phd candidate Institute for European Study, University of Tirana. Affiliation: Lawyer, Legal UNIT, Wholesale Public Supplier Division/Albania Power Corporation j.s.c

Address: Rruga "Ali Demi", Pall/ 253, shk.1, Ap.13, Tirana Email: jonid_k@hotmail.com
Telephone: +355 696000709

²⁵⁹ Ing. Affiliation: UNION BANK ALBANIA Email: denisamertiri@hotmail.com
Telephone: +355 694275355

1. INTRODUCTION

During 1990-1991, the period of collapse and fall of communism in the Republic of Albania, the beginning of the privatization process obviously was one of the most fundamental components on which was undergone a radical change to the political system and economic also.

During the communist period a 100% of the property in the field of industry, agriculture, trade and other services was state property, ranking Albania in first place of the East European Communist block for the shares of state ownership in the entirety national ownership.

Sanction of the diversity of property and free initiative would be one of the first steps in this direction.

Last communist constitution of 1976, which remained in force until the collapse of communism and his last government, sanction that "...in Albania the private property is prevented²⁶⁰".

After the collapse of the dictatorship and initiation of a new social and economic democratic life, to change the concepts and communist ideology was an imperative need and it also was necessary on the conception of property. It already needed to collapse the dictatorship obstacles regarding the terms property rights, until the late '90s they were considered as socialist property which consisted in state and agricultural property one²⁶¹.

The situation appeared extremely alarming upon the difficult conditions of the economic units operating in all sectors of the economy. The technology

---

²⁶⁰Article 16, Law No.5506, dated 28.12.1976 "The Constitution of the Socialist Popular Republic of Albania".

²⁶¹Article 17, Law No.5506, dated 28.12.1976 "The Constitution of the Socialist Popular Republic of Albania".

existed in those companies was really very backward and to its end. It resulted as the lack of investments also from the being locked versus the western technologies and investments. The country was in limbo, a market locked in the domestic needs, low-level management of crisis, unable bankruptcy, low financial discipline and an enormous labour force don't justify at all the manufacturing activity.

Faced with such grave situation, only a real liberalizing restructuring intervention could make possible the privatization process after. In the long process of the economic transformation, our country was experiencing the privatization process. This process conceived not as an act of change or transfers the ownership from the state property to the private and public one, but as a new opportunity to provide new options for functioning effectively and to be equal to “other market players”.

Through the privatization process the government intended to realize the transition (transfer) of the rights from the state property to the private one, lying on time and with efficiency. Through the privatization process of ownership transfer will be defined in three kinds of rights that will transfer from the state to the private sector:

- The transfer of the right of the ownership.

This type of title obtained from transferring the property rights to the new owner through the sale, making possible the releasing of the state from any kind of risks related with the management of manufacturing units.

- The right of utilization (operation) and development:

The concession contracts of type BOT, ROT, and BOOT, cession in emphyteusis or renting is one of the methods used during the privatization process and meantime the transfer of the right of utilization (operation)

For more over 50 years of dictatorship the legal framework needed to be changed and a specialized structure will take over an important task, to develop and pursue implementation of this process.

To lead, organize and coordinate the transfer process from state property to private one, the Council of Minister established the organization of the Economy Committee under his dependency²⁶². Upon the consent this Committee will allow the relevant Ministries will emitted or authorized the privatization of state entities, being always conducted pursuant to the detailed rules applied to privatization process provided in special provisions²⁶³.

The first basic legal act of the first pluralistic Parliament, on the main Constitutional Provisions, approved by Law No.7491, dated 29.04.1991 of the National Assembly ratified the basic principles and institutions to establish the new political- economic system, based on market economy.

In these Constitutional provisions stipulated that "...the country's economy is based on diversity of ownership, free initiative of all subjects and regulatory role of the state"²⁶⁴. Under these provisions "... the subjects of the right of ownership are the state, legal and physical persons. All property types of ownership will have the right of equal protection by the law"²⁶⁵.

Hereupon the Albanian government helped by the newly attached

---

²⁶² Article 4, Decree No.7476, dated 12.03.1991 "For the permission and protection of private property and activity".

²⁶³ Article 10, Decree No.7476, dated 12.03.1991 "For the permission and protection of private property and activity".

²⁶⁴ Article 10, Decree No.7476, dated 12.03.1991 "For the permission and protection of private property and activity".

²⁶⁵ Article 11, Law No.5506, dated 28.12.1976 "The Constitution of the Socialist Popular Republic of Albania".

international institutions²⁶⁶ began the process of completing the legal framework on which will be privatized the state property. The whole process should be conducted with a social justice and an apparent transparency. So called the social justice must be done through the necessary procedures selected by the government in order to follow the implementation and enforcement of social justice during the long and hard process of privatization.

Social justice understood as the support for the former owners, former political prisoners, employees of the enterprises under the privatization process or will be privatized in a later moment, that make possible privatization of as much assets as possible at the same time to give no possibilities to fall into the hands of corrupt people, the privileged of the system, former directors and senior functionaries of the dictatorial system.

After the moment of preparing the documentation for the privatization of state assets according to legislative definitions the important step in securing and providing transparency was also the invitation of participation in the chosen procedure for privatization, addressed to all persons that the law gives the right to privatization, but also for those people who express legitimate interest to be part of and benefit from the process. Notification for holding and development of the privatization procedure of the state property should be published in the newspapers and media of the time. Thus become possible the notification of all parties and avoidance of corruption that can occur from lack of information.

Another important step undertook by the Albanian state was the issuance of the decree No. 476 dated 03.12.1991 by the Presidium of the National

---

²⁶⁶“Stand By” Agreement signed by Albanian Government and International Monetary Fund (IMF) in 1992.

Assembly "To permit and protect private property and activities" in order to legalize the privatization process of the state sector of the economy. According to this decree in Albania, the private property and activity is permitted and protected²⁶⁷.

The process of privatization was considered neuralgic point of economic reform towards consolidation of the market economy, not only for this process affect the interests of different groups of the population but represent a process of re-dimensioning the role of the state in the economic life of the country.

Expected profits from privatization in all sectors over the past decades have focused on some immediate goals. To maximize the liquidation profits, increase the income to the state budget, improve technology and enter contemporary management concepts. Goods and services previously produced by state-owned enterprise, now produced by the private and be cheaper cost and better quality. Albania is one of the countries with the highest stage of privatization. The role of the public sector is decreasing more and more. It depends on the priorities that different governments have on the achievement of various reports between public and private sector.

The first and most important Law gave way the privatization process was Law No.7512, dated 10.08.1991 "On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization".

In this law stipulates, in the Republic of Albania provide protection of private property, free initiative, private independent activities, doing business, foreign investments, the right to receive and to give loans, the right of employees to be hired, privatization of state property and the whole process

---

²⁶⁷Article 1, Decree No.7476, dated 12.03.1991 "For the permission and protection of private property and activity".

of transfer of Economy of the Republic of Albania from a planned economy controlled by the state, in a free market one²⁶⁸.

Among these sanctions the most important one was the "privatization of state property". Under this law, all state public sectors of the economy are free to be privatized and to practice private activities, including here all types of enterprises, institutions and other governmental units transcend to private property and can operate in all areas of industrial production activity, craft, agriculture, construction, transport, banking services, internal trade and external, to utilities, to vital services, scientific, cultural and artistic to research, to advocacy, to charity, the foundations and other possible fields²⁶⁹.

So in difference from decree No.7476 dated 12.3.1991, of the Presidium of the National Assembly, "To permit and protect the property and private activities" other sectors as energy, mining, banking, industry etc..²⁷⁰ that will still remain state owned, upon the last decree will be allowed to subject to privatization process.

The law made a classification of sectors of the economy according to their importance and defining the enterprises or other government units, the branches of special importance to the national economy (which are considered as strategic sectors such as energy, environment industry and mineral one, petroleum and gas industry, telecommunications, forestry and water, road and rail ways, seaports, airports, rail and air transport, can be privatized in special cases by law²⁷¹.

---

²⁶⁸Article 1, Law No. 7512 dated 10.08.1991 "On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization".

²⁶⁹Article 3, Law No. 7512 dated 10.08.1991 "On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization".

²⁷⁰ibid 5.

²⁷¹ibid 11.

For the implementation of procedures for the transfer of state property to private one it was as a necessary the establishment of the National Agency for Privatization (NAP) near the Council of Ministers. NAP shall be the competent authority for the management, organization and coordination of work for the privatization process. The NAP gives authorization, declares the form, set the time and objects crossing row from state property to the private property.

This is the purpose National Privatization Agency will cooperate to Preparatory Mission of the Privatization Process, works near the Ministry of Economy. This committee will coordinate the work of subcommittees of privatization that were raised at the ministries, other central institutions and local bodies (now called local government) to assess the facility for privatization and preparing relevant documentation, which appear to further procedure to NAP²⁷².

The Act provided the transfer of state property to private property will be done through auction, cheap sale of shares, free granting state shares to physical local people, as well as any other proper way²⁷³. Evaluation of state property to be privatized will be made taking into account the physical condition, location and character of service or production facility.

According to the law, even the privatization of state property done through the sale of shares is organized and published by the National Agency²⁷⁴. Under this low, the income derived from the transfer of state property into

---

²⁷²Article 22, Law No. 7512 dated 10.08.1991“On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization”.

²⁷³Article 23, Law No. 7512 dated 10.08.1991“On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization”.

²⁷⁴Article 25, Law No. 7512 dated 10.08.1991“On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization”.

private one deposited in the state budget²⁷⁵.

In the territory of the Republic of Albania, foreign investment and private property of physical and legal persons, domestic or foreign cannot be expropriated or nationalized or may not be subject to other measures equivalent to expropriation or nationalization except particular in the interest of public use and always with payment and a complete indemnity .

Compensation in cases mentioned to the first paragraph of this Article shall be equal to the investment or the value of property expropriated or nationalized at the day on which the notice of expropriation is to be expropriated party and this indemnity shall be pay without delay, together with bank interest accrued up to the date of payment. Compensation is fully realizable and freely altered. In case of delayed payment of compensation, this one will be paid to one amount that naturally puts the legal or physic person, foreign or domestic (native) one in a position not less favourable than what has been manner if this amount will be shed on the date of expropriation or nationalized²⁷⁶. The conditions for this mode of payment of compensation should be determined before the date of expropriation or nationalization.

Legality of the expropriation or nationalization or any other measure equivalent to them and the amount of compensation may be subject to review by the Court²⁷⁷.

Another important step that will allow the privatization of state property

---

²⁷⁵Article 27, Law No. 7512 dated 10.08.1991“On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization”.

²⁷⁶Article 28, Law No. 7512 dated 10.08.1991“On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization”.

²⁷⁷Article 29, Law No. 7512 dated 10.08.1991“On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization”.

based on the shares was the Law No.7926, dated 20.04.1995 "On the transformation of state enterprises into commercial companies".

Under this law, any enterprise can be transformed into one or more joint stock or limited liability and then undergo the privatization in the total or partial shares owned by state²⁷⁸.

2. OBJECTIVES OF PRIVATIZATION STRATEGY

Existing conditions in Albania and the whole system was, the privatization process cannot be considered a goal in itself. It would be superficial to consider the privatizations as a mitigation of numerous difficulties were encountered in the public sector of the economy or as a simple change of ownership. To perform this whole transformation process involves itself more than just privatization, to promote long-term economic development and sustainability, was required to set some goals to have as successful privatization process as possible. As the year progressed and with a better recognition of this process, it is clear since the beginning, there were indeed wrong application or exclusion of certain groups as were retirees, for whom I am of the opinion that there should have been excluded from this process either for economic reasons, historical and social. Some of them are the biggest contributors and outstanding even if morally for voluntary work in the construction and maintenance of works that today rank strategic level.

Faced with the fact these privatization had and still have a special importance for the Albanian state as the largest beneficiary and the financial too, the government compiled multi-year strategy on the development and integration of Albania, where special attention was also given to process of the

---

²⁷⁸Article 3, Law No.7926, dated 20.4.1995 "On the transformation of state enterprises into commercial companies.

privatization in strategic sectors remained state property yet²⁷⁹.

The objectives of the privatization strategy can be summarized in a few points as follows:

- ***Ensuring a long-term sustainable economic development and increase the efficiency of the economy.*** Privatization serves as a powerful tool for ensuring sustainable economic growth and development through further restructuring of economic sectors to implement efficiently complete all of the country's economic potential.
- ***Increasing market efficiency by increasing competition and further liberalization of this market.*** The process of privatization realizes the distraction of monopoly structures bringing as a result the stimulation of competition as a primary element in market development and optimum utilization of capacity. This objective will be accompanied by a number of market liberalization and the institutionalization of regulatory bodies.
- ***Attracting foreign private capital in key sectors of the economy.*** For a qualitative and rapid development, the economy needs investment in large monetary value. In this regard the attraction of foreign capital is an important factor for economic growth. Foreign investments mean funds, managerial skills and access to foreign markets.

---

²⁷⁹ National Strategy of the Development and Integration 2007-2013 (Council of Ministers, March 2008).

3. STRATEGY OF PRIVATIZATION OF STATE SECTOR

As i pointed out above, the Law No. 7512, dated 10.08.1991 "On the sanction and protection of private property, free initiative, independent private activities and privatization", made a classification of state property to be privatized and dividing it into sectors of particular importance/strategic and non-strategic sector. Upon this sorting the Parliament and the Government of the Republic of Albania approved two (2) specific strategies for each sector.

- Strategy of privatization of strategic sectors or/and particular importance

The approved law no.8306, dated 14.03.1998 "On the privatization strategy for sectors with particular importance" determined the key directions and procedures according to what this process will be carried. There were three main principles of this legal framework, "private property", "free initiative" and "the process of privatization."

Based on the Constitutional Provisions and Civil Legislation of the Republic of Albania, the law sanctioned enforcing of the property rights and the right of use and the development for effect of guaranteeing the rights of the property that would privatize the state property²⁸⁰.

In accordance with the law, state enterprises and state-owned trading companies operating in important sectors of the economy are open to privatization. Their privatization means the total or partial transfer to the legal or physic person of the right of ownership, use and development. The transfer of the right of ownership of these enterprises or state-owned

---

²⁸⁰Article 1, Law No.8306, dated 14.03.1998 "For the privatization strategy of sectors with particular importance".

companies will be realized through the sale of shares of the companies or particular objects issued by companies or state-owned enterprises²⁸¹.

According to the law, particularly important sectors of the economy are: energy, industry and mining, petroleum and gas industry, telecommunications, water and forests, roads and railways, seaports, airports, rail and air transport, as well as sector of commercial banks and insurance companies wholly owned by state²⁸².

Determination of the form and structure of privatization of state-owned companies in sectors of particular importance performed with particular laws. Strategic investors who express interest and participate in these procedures are provided not less than 30 percent of shares, state has in these companies²⁸³.

While participation with valuable paper (voucher) to the privatization of companies and sectors of particular importance, is determined in the formula of privatization, but in any case it cannot be higher than 20% of equity accounted.

When the state reserves the right to decide on issues related to the strategic interests of the public or when required to maintain a measure of control, he holds "golden share" or a certain set of actions. Cases of state-owned holding the "golden share" or a package of shares are determined by the laws of privatization for each sector. Rights derived from the "golden share" are defined in the sales contract.

---

²⁸¹Article 3, Law No.8306, dated 14.03.1998 "For the privatization strategy of sectors with particular importance".

²⁸²Article 4, Law No.8306, dated 14.03.1998 "For the privatization strategy of sectors with particular importance".

²⁸³Article 7, Law No.8306, dated 14.03.1998 "For the privatization strategy of sectors with particular importance".

- **Privatization strategy of non-strategic sectors**

Law No.8334, dated 23.4.1998 determined the basic rules based on which will be accomplished the privatization of strategic sectors of the Albanian state economy.

In terms of this law: Package of share of trading companies or offer for privatization was the stock shares that state as the only owner, represented by the Ministry of Public Economy and Privatization, announces privatization.

The request is value in ALL, ALL or privatization vouchers, which invested to buy shares in privatized trading companies. The charter capital of the company is capital that appears in the decision of Court for its registration as a legal entity. The value of land within the boundaries of society is an integral part of the capital.

The formula of privatization is the division of shares into: Package of shares which is the package offered to buyers. Package of shares for the former owner of the land is part of the shares to which the former owner of the land enters the company without participation in the auction.

Former owners of the land as research subjects have the right to receive shares in proportion to the value of land known by law, based on the decision of the Commission on Restitution and Compensation of Property. The value of land is determined by the laws and regulations in force. Compensation as a percentage is defined in relation to the rest of the company's capital remains unchanged, regardless of the outcome of the auction.

Packs of shares for the public is part of the shares offered to the public and employees of the company in exchange for bonds and privatization ALL.

Employees of the company have the right to change their bonds and the family ones with the shares of the company with a nominal value of the bonds²⁸⁴. Package of state-owned shares is part of the shares owned by the state.

The form of privatization of packages shares of trading companies is the auction, which is organized by the National Agency of Privatization. In exceptional cases the Council of Ministers may appoint tender as a form of privatization and at its conclusion CM decides for the privatization of the package of shares.

According to this law from the incomes of the sale of shares package the beneficiaries are as follow²⁸⁵:

National Agency for Privatization 5 percent of the initial value declared. This amount goes to the treasury on behalf of the National Privatization Agency.

According to the Law, the Ministry of Public Economy and Privatization uses 20 percent of the value of sales, as a developing fund for the enterprises and trading companies' state-owned properties. Management and use criteria will be determined by the Council of Ministers. The difference of the value of sales goes to the state budget.

---

²⁸⁴ Article 1, Law No.8334, dated 23.4.1998 "For the privatization of commercial enterprises operating in non – strategic sectors".

²⁸⁵ Article 5, Law No.8334, dated 23.4.1998 "For the privatization of commercial enterprises operating in non – strategic sectors".

4. PROGRESS ON THE PRIVATIZATION IN YEARS (1993-2011) AND THE INCOME RECEIVED FROM IT²⁸⁶

Privatization is the process of transferring ownership of a company, agency, service or public asset to the private sector. The revenues generated by this process, called privatization revenues. In international functional classification (COFOG - Classification of the Functions of Government), used in compiling the table Consolidated fiscal, these revenues do not fall into the category of total income budget but treated as financing of Deficit.

As Albania comes from a 50 – year history of non-existence of private property and service, the most effective management and efficient privatization process takes a special importance. We can distinguish two important time periods: the first period, 1993-1999, where revenues from privatization have been in a very low value. They relate mainly to small enterprises or assets. And second period, 2000-2010, the period of the privatization of some very important services, which by that time was provided by the state. In this way, revenues from privatization became an important voice in the management of the Budget Deficit.

The year 2000 was the first to score higher income from privatizations, with 8.9 billion, financed 22% of the deficit. It should be noted that 2000 was a difficult year for the Budget, because of its Total Revenues were also lower than Current Expenditures. This means that not only investments are financed by debt and privatizations, but also a part of recurrent expenditure. However this year also marks the first major privatization in the country as was the privatization of the National Commercial Bank.

In 2001, privatization was increased by 43% and 30% financed the deficit of the year, while the next two years had a very low average. 2004 again

---

²⁸⁶ <http://www.minfin.gov.al/>.

showed high income from privatizations. Among other things, the year 2004 is related to the privatization of the former Savings Bank, which enabled coping as part of the deficit and public debt reduction. In 2005 and 2006 the process returned off, while in 2007 only realized privatization of Albtelecom. The year 2008 was followed by a 58% decrease of privatization revenues. However, they were somewhat enjoyable. And now it was the turn of ARMO Company to be transferred to the private sector.

The year 2009 marks the highest point of the incomes from privatizations. About 25 billion served to finance the deficit and obviously the sale of 76% shares of Distribution System Operator j.s.c was the main event of the year.

Interestingly displayed 2010, during which was discussed too much regarding the privatization of the building of former "Dajti" hotel by the Bank of Albania to the amount of 30 million euro's. However, the actual fiscal table of 2010, the item "Income from privatization" appears to amount 411 million, or about 1/10 of the value of this privatization.

The year 2011 draws attention to the predictions associated with privatization. Based on the Table of Consolidated fiscal, privatization this year should reach 300 million, a modest figure compared with previous years. Meanwhile, the Task Force meeting on 10 February, the Council of Ministers announced initiatives to complete the privatization of 1280 state-owned facilities in 2011. The list includes not only state-owned enterprise but also shares still owned by the Albanian state after privatization. It may be mentioned shares at AMC, Albtelecom, former Distribution System Operator j.s.c, etc.. By a simple calculation, their whole exceeds several times the amount of 300 million ALL provided for this year²⁸⁷.

---

²⁸⁷ Ibid 27.

5. THE DISADVANTAGES OF THE PRIVATIZATION IN ALBANIA

However, despite the privatization process in Albania strongly contributed to the creation and expansion of private property in the country, he presents some drawbacks, which I am trying to treat as follows:

As mentioned above the privatization process began with the use of securities/vouchers, which actually was used often in the form of corruption as a benefit from certain groups which had links with the government or the corporate enterprise employees that were privatized and the process of privatization were used less than 25% of securities/bonds distributed privatization.

Consequently these securities actually turned into worthless paper for the majority of Albanians and Albanian governments, which proved to be unable (or corrupt) for their use from their holders, try to value them in other ways such as their use in the process of legalization.

So among other things resulted from the above that the treatment of securities in the privatization process did not contain either social component.

Privatization of the first state-owned using only securities conditioned non-efficiency of the functioning of these companies as buyers took the company without paying anything, so free and furthermore those who took the enterprise in this way had not the slightest chance to perform capital investment and had no relevant knowledge on the management of the market economy. Also in the early years of the privatization process still cannot talk about serious investment of foreign capital.

Besides the fact that as a result of mass privatization voucher the number of

landowners was too large and the lack of investment funds in the process of privatization made it inefficient.

In other countries of the former Communist East as Poland, Hungary, the Czech Republic or Slovakia, which ultimately even during the communist period were allowed to some extent domestic private investment or foreign investment funds were created to support new owners of former state property, which the ultra-communist Albania, did not allowed any kind of private investment. Therefore "new owners" were demotivated to go to the end of this process.

Generally, the process of decision making and good governance is more likely in companies with few owners, and therefore the concentration of owners in a smaller number has been the trend of the restructuring processes following privatization.

Given the fact that Albania is an ultra-communist, with a total absence of private ownership and investment, in Albania forms of privatization was simple and a very fast one in order to overcome the aforementioned deficiencies.

6. PRIVATIZATIONS IN ENERGY SECTOR

The specific law No.7963, dated 13.07.1995 "On privatization of the energy (hydro-energy) sector" gave a free way to the privatizations in the energy sector in the Republic of Albania.

Under this law, the privatization process is subject to distribution, generation and transmission of electrical energy and the process will begin with the distribution and generation²⁸⁸. With this new law allowed private investment

---

²⁸⁸Article 2, Law No.7963, dated 13.7.1995 "For the privatization of electro energy sector".

in all sectors of hydro energy²⁸⁹.

The main form of privatization of energy sector (AEC), it will be the joint stock company with the main control package²⁹⁰. Regulation of relations between government, the private and the customer will be made by the Regulatory Authority, the operation of which will be approved by a special law. These regulations regarding the operation of market actors relations were governed by the Council of Ministers with the approval of the Albanian Market Model of Energy²⁹¹ and approval by ERE through the Rules of Albanian Market of Energy²⁹².

Approval of the Albanian Market Model of Energy is an important step towards the consolidation and sustainable development of the energy market in Albania. This approval is part of the reform undertaken by the Albanian Government for the reconstruction of the power sector based on law for the energy sector and the policies of the Government for the development of this sector. Also, Albanian Market Model of Energy has been developed according to the EU Directives for electricity, and the requirements of the Treaty establishing the Energy Community, the countries of Eastern Europe, the creation of Regional Energy Market as ratified by Parliament in 2006.

7. PRIVATIZATION AND CONCESSION GRANTING OF

---

²⁸⁹Article4, Law No.7963, dated 13.7.1995 "For the privatization of electro energy sector".

²⁹⁰Article5, Law No.7963, dated 13.7.1995 "For the privatization of electro- energy sector".

²⁹¹Decision of Council of Ministers, No.338, dated 19.03.2008 "On approval of Market Model of Energy".

²⁹²Decision of Board of Commissioner of Regulatory Authority of Energy, No.68, dated 23.06.2008.

EXPLOITATION OF SMALL POWER PRODUCER (SPP)

The first privatization reform of the energy sector was the privatization of SPP (Small Power Producer), state property management in Albanian Power Corporation.

Privatization of the SPP which actually had a light specific weight in the national electricity production was decided by Law No.8527, dated 23.09.1999, "On privatization of local plants." According to the law on privatization of these forms of SPP is the auction for the right to transfer ownership and transfer of the right to development through concession contracts²⁹³. According to this law Albanian Power Corporation j.s.c will sign with SPP contract for sale/purchase of energy at the price/unit approved by the Energy Regulatory Authority.

Pursuant to this law, the Council of Ministers approved a list of 80 SPP's draw into the process of privatization or concession and eventually privatization or concession of these small hydro power plant can be considered as a of the most successful privatization, because the SPP was built by the state, starting from the mid `60s up to 1990, to supply remote and peripheral areas of the country and to stabilize the network losses very expansive distribution.

But the `90s onwards when the state investment opportunities began to fall as a result of the financial problems of economic transition and privatization of state-owned, the interest of state or Albanian Power Corporation j.s.c for investment in the power plant with the aim of modernizing the technology or increasing their productive power was almost 0 (zero). As a result of these

---

²⁹³ Article2, Law Nr.8527, dated 23.09.1999, "For the privatization of local hydro power plants.

SPP's emerged completely out of order. In these conditions, despite the difficulties, the companies, which were privatized or hydro power concession these have managed to perform significant investment not only in improving the technology, but what is most important in terms of full utilization water resources and the corresponding increase in power production (some of them have increased the power to over 10 times more than the moment of privatization). These investments were made possible as a result of the creation of conditions facilitating lending, powered by financial bodies as KfW²⁹⁴.

8. PRIVATIZATION OF THE DISTRIBUTION SYSTEM OPERATOR (DSO)

Privatization of DSO (Distribution System Operator j.s.c.) will initially preceded by a preliminary reorganization which would become a separate division of the society as whole distribution system (this and the implementation of Law No. 7926 Date 20.04.1995 "On the transformation of state enterprises into commercial companies"). In decision 862, dated 20.12.2006, the Council of Ministers was established society "Distribution System Operator j.s.c" on the basis of the Distribution Division, within the framework AEC to administer the distribution system. The scope of this new society would be 1) the distribution activity (maintenance, expansion and operation of the distribution system in the territory of the Republic of Albania and 2) the activity of public retail suppliers which means the supply/sale of electricity for tariff customers under tariffs regulated approved by the Energy Regulatory Office)²⁹⁵.

²⁹⁴Kreditanstalt für Wiederaufbau.

²⁹⁵ Decision of Council of Ministers, No.862, dated 20.12.2006.

Privatization of Distribution System Operator j.s.c (State-owned joint-stock company that administered the entire network of distribution and retail sale of electricity to tariff customers/ending customer) can be considered as the most important privatization in the energy sector in Albania, given the specific value and weight that society has on the economy.

Form and structure of the privatization formula of state society was defined by Law No.9889, dated 20.03.2008, the Assembly of the Republic of Albania. Under this law, privatization will be carried out through an open international tender with pre - qualification stage and not less than 51% but not more than 76% of the shares will be offered to strategic investors.

The procedures for the privatization of this company, assisted by IFC (International Finance Corporation)²⁹⁶ selected as a consultant to assist the process of restructuring and privatization JSC DSO After pre- qualification stage were selected 4 (four) companies, CEZ, ENEL, ESTAG and EVN. Under this law the bid evaluation procedures and criteria for selecting the winner of privatization OSSH were determined by Decision No.835, dated 11.06.2008, the Council of Ministers. In the tender took part 2 (suppliers) of which and was qualified as winner the offer of CEZ from the Czech Republic (one of the largest European companies production, transmission and distribution of electricity), while from November 2008 to March 2009, were conducted the negotiations between the winning company and the Albanian Government on the Share Sale Agreement.

The privatization of JSC DSO started to give positive results expected to improve service quality retail supply of electricity for tariff customers, reducing losses (technical and non-technical distribution system, etc..).

²⁹⁶ <http://web.worldbank.org/wbsite/external/countries/ecaext/0,,contentmdk:22097055~menuupk:2246556~pagepk:2865106~pipk:2865128~thesitepk:258599,00.html>.

9. PRIVATIZATION OF MEDIUM HYDRO POWER PRODUCES OWNED BY ALBANIAN POWER CORPORATION

One of the most important privatizations in the energy sector after the privatization of DSO j.s.c is expected to be the privatization of 4 medium HPP administrations under Albanian Power Corporation / KESH j.s.c (joint stock company wholly-owned state).

Regarding these four (4) plants offered for privatization should be said that, they represent HPP are not refurbished and in other cases where HPP are committed serious investments still in kilter, produce and have a value on the workforce engaged. Their privatization does not affect the preservation of the state monopoly/APC, which has the primary function of supplying customers with electricity tariff as social cost and this privatization is expected to bring the injection of capital and also the creation of additional resources liquidity necessary for the government and the corporation itself. Value at which 4 (four) medium HPP capacity will come on privatization, would be much higher than their productivity over the years. The process of privatization of these HPP is part of the national strategy for renewable energy.

With the privatization of part of the production system, our country will enjoy strong positions in the market in terms of competition in the regional market. But the price to the consumer will be lower. Ministry of Economy, Trade and Energy will announce a tender for selection of international financial consultant, who will make preliminary assessment of the plants, and will determine the way of privatization. A bill to be discussed and approved at the Economic Commission for this purpose provided the general

privatization of the electricity generating works.

Prepared draft provide the privatization of 4 (four) first HPPs, which are Shkopet, Uleza, and two plants of Bistrice. It is anticipated that these HPP are no longer owned by APC, and for a short period before privatization will be treated as a business in itself.

The draft prepared by METE provides immediate sale of these HPP or even giving their concession. According to the draft, the buyer shall provide not less than 51% of the shares of each work. These plants have an installed power of around 77 megawatts equal to 5.3 percent of the total installed power of APC. In 2010, according to official data presented in the companion report to the draft law, these plants produced a total of about 406 million kilowatt hours of energy about 5.5 percent of the total that was produced in the country.

Initially, plants intended to be separated from capital and management Albanian Power Corporation, operating so as anonymous company with 100 percent state and administered by the Ministry of Economy. The second step is privatization. Regarding this step is left open two ways: first, it's the second and final sales, concession it. Ministry of Economy of the contractual duty arises to a foreign consultant who will care for advice during the privatization process.

The draft includes a total of five plants, which will be separated from APC capital. Besides Ulez-Shkopet and Bistrice 1 and 2, another plant that will split from this capital Tirana One (Lanabregas), but the last one is not expected to be privatized early. In its draft, the Ministry of Economy approves the formula on how to privatize. "The structure of formula for privatization of the shares of these companies, in the case of transfer of

ownership to be: not less than 51 percent of the shares offered to retail investors through strategic open international tender.

“The size of the package, determined by the Council of Ministers, "cited to the draft. Meanwhile defined the benefit goes to former owners. This category, upon the Albanian legislation is before the acquisition takes in cases of privatization of state companies. For the former owners is to determine that any shares offered by the company include the value of land in the capital these companies. Another category that can benefit from the privatization of these companies that will pass as a joint stock company is employees who have worked with them. The draft law stipulates that they can benefit shares based vouchers allocated to them by the state. After expressions of interest from all the above categories, privatization formula determines if there are still unsold shares, the strategic investor has the right to make their first purchase, while in the opposite case, when the investor does not expresses concern for the remaining shares, the state public offer transfers or for sale by public auction. Regarding the technical details of Hydro bill specifies that these five plants comprise six percent of the total installed power administered by APC.

The total installed power of Ulez-Shkopet, Bistrica 1 and Bistrica 2 and Tirana (Lanabregas) HPP the total is 82 MWh. During 2010 according to AEC, Shkopeti and Uleza have respectively produced 137 thousand MWh on the first and over 110 thousand MW h second. Privatization argument to the draft of the four HPP is increasing the efficiency of work in them.

As explain above issues for privatization of medium HPP by the government is seen by many sceptics as an opportunity to gain economic benefits and money in the state budget and from some others is seen as a good

opportunity to continue to energy system reform.

Would it be better for these generating units to be privatized or still administered by APC? From 20 years experience in the energy system is observed and confirmed that the situation is exacerbated financial situation of the corporate, influenced by the failure of payment for energy consumption, distribution losses and theft of electricity have burdened excessively cash of this corporation. In addition to these phenomena mentioned above with various problems in the energy system is the fact that in 97% of electricity generated from the exploitation of water resources, which means that the production and supply of this kind of energy is dependent on rainfall and the snow.

Given the fact that these generation units have been built for years making their productive capacity and their yields fall to minimal levels. Colossal investments needed for their rehabilitation in a measure such as being able to return the maximum utilization and productivity high. Old Technology has also to be changed with an advanced technology.

Is the corporation willing to invest a lot for rehabilitation and maintenance of these five HPP?

The difficult situation created over the years has led to a financial collapse for the corporation. Multiple loans taken by this corporation have led to a situation where an investment in these units is generating opportunities outside financial and cost to obtain the loan bears is substantial. Given this situation created over the years many people, specialist in the field, etc. remain the idea that the only way to benefit as the financial and in increasing the profitability of energy production also to increase the efficiency of these HPP is the privatization or giving as concession of these

generating units under the scheme provided to the draft prepared by METE.

A part of these plants have had the chance of rehabilitation over the years, but just enough to keep them in operation and maintain their productivity. A good investment will can make their fundamental changes and to benefit maximization. Corporation itself, as mention above, being in such situation finds difficult to take measures, it's financial and investment plan does not give much hope. All over the world the strength of the investment by private business has been the impetus to strategic energy sectors. As that private business is a major force pushing the economy then the credibility that these businesses will advance these strategic sectors is mighty.

At the end, what I can say is the process of privatization in Albania has gone through several stages. Lack of concept and recognition of private property for a period of more than 50 years, this process faced its problems and difficulties after the collapse of the dictatorship wall. Conduct and management of a privatization process at the beginning of democracy theoretically could be easy but often lack of the experiences and malevolence of some persons to benefit unfairly slowed and warped this process never stopped and still continues to this days.

The process of privatization throughout history records his shortcomings and advantages, which made us, realize the private property and free initiative enable the economy to go into successes, achievements and major changes.

The coverage of this subject requires more pages than are presented here, as a process extended over 20 years and filled with theoretical and practical complexes and it still continues bringing innovation to the market Albanian which is opened and expand every day to the European and world market too.

Bibliography:

Law No.5506, dated 28.12.1976 “The Constitution of the Socialist Popular Republic of Albania”

Decree No. 7476, dated 12.03.1991 “For the permission and protection of private property and activity ”

“Stand By” Agreement signed by Albanian Government and International Monetary Fund (IMF) in 1992.

Law No. 7512 dated 10.08.1991 “On the sanction and protection of private property, free initiative, private independent activities and privatization”.

Law No.7926, dated 20.04.1995 “ On the transformation of state enterprises into commercial companies”.

National Strategy of the Development and Integration 2007-2013 (Council of Ministers, March 2008).

Law No. 8306, dated 14.3.1998 " For the privatization strategy of sectors with particular importance".

Article 1, Law No.8334, dated 23.4.1998 “For the privatization of commercial enterprises operating in non – strategic sectors”.

<http://www.minfin.gov.al/>

Law No.7963, dated 13.7.1995 “For the privatization of energy sector ”.

Decision of Council of Ministers No.338, dated 19.03.2008, “On approval of model of electricity market ”.

Decision of the Board of Commissioners of ERE No.68, Dated 23.06.2008.

Law Nr.8527, dated 23.09.1999, “For the privatization of local hydro power plants .

Kreditanstalt für Wiederaufbau / www.kfw.de

Decision of Council of Ministers No.862, dated 20.12.2006.

<http://web.worldbank.org/wbsite/external/countries/ecaext/0,,contentmdk:22097055~menupk:2246556~pagepk:2865106~pipk:2865128~thesitepk:258599,00.html>

MA Mirela Nofulla

***NJOHJA E QEVERISË SHQIPTARE NGA SHBA DHE VENDOSJA E
MARRËDHËNIEVE DIPLOMATIKE , NJË MUNDËSI SA E AFËRT
AQ EDHE E LARGËT, 1945-1946***

Abstract

Më 21 dhjetor 1944, Kryetari i “Qeverisë Demokratike” të Shqipërisë , Enver Hoxha, në emër të qeverisë shqiptare kërkoi njohjen e saj nga qeveria amerikane. Qeveria amerikane përgjigjet se, më parë duhet të informohej plotësisht mbi rrethanat dhe zhvillimet në Shqipëri. Në funksion të informimit, Departamenti i Shtetit Amerikan dërgoi në Shqipëri, më 8 maj 1945, një grup të vogël përfaqësuesish të tij. Misioni civil amerikan në raportet e tij rekomandonte njohjen e qeverisë shqiptare. Në notën e 12 nëntorit 1945, drejtuar E.Hoxhës, qeveria amerikane shprehte gadishmërinë e saj për të hyrë në marrëdhënie diplomatike me regjimin ekzistues në Shqipëri, por me disa kushte. SHBA kërkonin siguri që zgjedhjet e ardhshme për Asamblenë Kushtetuese të zhvilloheshin të lira, të lejoheshin të hynin korrespondentët e shtypit të huaj në Shqipëri. Gjithashtu, qeveria e SHBA-së dëshironte që autoritetet shqiptare të njihnin traktatet dhe marrëveshjet midis SHBA-së dhe Shqipërisë të nënshkruara nga qeveritë parardhëse. Punimi im trajton problemin e njohjes së qeverisë shqiptare nga qeveria amerikane, si edhe atë të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike me SHBA-në , në vitet 1945-1946. Nën dritën e dokumentave amerikane te botuara dhe atyre arkivore shqiptare, si dhe botimeve të autorëve të ndryshëm evidentohen faktorët kompleksë (të brendshëm dhe të jashtëm), që ndikuan në to.

**THE RECOGNITION OF ALBANIAN GOVERNMENT BY USA AND
ESTABLISHMENT OF DIPLOMATIC RELATIONS : A NEAR
POSSIBILITY, BUT A FAR ONE AS WELL, 1945-1946**

Abstract

On 21 December 1944, the Prime Minister of the "Democratic Government", Enver Hoxha, on behalf of the Albanian government demanded its recognition by the American government. But American government first asked to be informed on the situation and developments in Albania. In order to get informed, the Department of State sent to Albania a small group of his representatives on 8 May 1945. The American mission recommended in its reports the recognition of the Albanian government. The American government, in her note of November 12 1945 addressed to E.Hoxha, expressed its readiness to enter into diplomatic relations with the existing regime in Albania. Therefore, the American government demanded security that the next elections for the Constituent Assembly would be hold on free bases and that the foreign press correspondents would be allowed to enter in Albania. The U.S.A. Government also wished the Albanian authorities' confirmation for the recognition of treaties and agreements in force between the United States and Albania. In my paper, I treat the issue of the recognition of the Albanian government and the establishment of the diplomatic relations with USA.

Arguments are based on the American published documents (FRUS), Albanian archives and historical literature.

Hyrje

Pas çlirimit të vendit nga okupatorët nazi-fashistë, njohja ndërkombëtare e qeverisë shqiptare nga SHBA dhe Aleatët e Bllokut Antifashist në përgjithësi, ishte mjaft e rëndësishme. Sigurimi i njohjes ndërkombëtare, i shërbente forcimit të pozitive të qeverisë brenda vendit, si dhe forcimit të pozitës ndërkombëtare të Shqipërisë. Gjithashtu njohja e qeverisë do të ndikonte në trajtimin që do t'i bëhej Shqipërisë në tryezat diplomatike ndërkombëtare, të cilat do të mblidheshin për të zgjidhur problemet e pasluftës si dhe do të mundësonte aderimin e saj në organizatat ndërkombëtare që do të krijoheshin.

Por çështja e njohjes ndërkombëtare të qeverisë shqiptare nuk u trajtua menjëherë pas çlirimit të vendit. Qeveria shqiptare e pasluftës, i kishte rrënjët në Kongresin e I-rë Antifashist Nacionalçlirimtar, të mbajtur në Përmet më 24 maj të vitit 1944, dhe në Mbledhjen e Dytë të Këshillit Nacionalçlirimtar të mbajtur në Berat më 20 tetor 1944.²⁹⁷

Në kongresin e Përmetit u formua Komiteti Antifashist Nacionalçlirimtar, organ me atributet e një qeverie të përkohshme, i cili në mbledhjen e Beratit u shndërrua në Qeveri Demokratike. Në këtë rrugëtim të qeverisë ekzistuese, ka qenë e pranishme dhe çështja e sigurimit të njohjes nga SHBA dhe aleatët e tjerë të Bllokut Antifashist.

Në takimin me përfaqësuesit e Shtabit Aleat të Mesdheut në Bari (Itali) në korrik –gusht 1944 (ku do të diskutohej për probleme ushtarake), përfaqësuesit e Komandës së Përgjithshme të Ushtrisë Nacionalçlirimtare Shqiptare shtruan çështjen e njohjes së Komitetit Antifashist me funksionet e tij si qeveri e përkohshme e popullit shqiptar për kohën e luftës.²⁹⁸ Por kërkesa nuk u pranua nga aleatët anglo-amerikanë. Përfaqësuesit amerikanë

---

²⁹⁷ *Historia e Popullit Shqiptar*, Vol. IV, 1939-1944, Tiranë: Toena, 2009, 96-100

²⁹⁸ *Historia e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare të Popullit Shqiptar 1939-1944*, Vol. 4. (maj 1944-nëntor 1944), Tiranë: 8 Nëntori, 1989, 428-429

në këtë takim, ishin udhëzuar nga Departamenti i Shtetit (DSH), që “të kishin vazhdimisht parasysh parimin që konsideratat ushtarake ishin të dorës së parë, por pa treguar ndonjë interes të veçantë në idetë politike të ndonjë prej grupeve aktive në Shqipëri. “²⁹⁹

Çështja e njohjes ndërkombëtare të qeverisë shqiptare u rishfaq në mbledhjen e Beratit në tetor të 1944. Kryeministri E.Hoxha në emër të Qeverisë Demokratike deklaroi, se një nga aktet e para të qeverisë në fushën e marrëdhënieve të Jashtme pas çlirimit të plotë të vendit do të ishte bërja e kërkesës për njohjen e saj nga qeveritë e vendeve aleate.³⁰⁰ Tre javë pas çlirimit të vendit, kryeministri Enver Hoxha, në notën e tij të datës 21 dhjetor 1944, drejtuar kryetarëve të tre Fuqive të Mëdha (SHBA, BS dhe Anglisë), kërkonte njohjen e Qeverisë Demokratike të Shqipërisë .³⁰¹ Qëndrimin zyrtar të qeverisë së ShBA në lidhje me kërkesën për njohjen e qeverisë shqiptare, E.Hoxhës ia përcolli këshilltari politik amerikan në Shtabin e Forcave Aleate në Kaserta (Itali), Aleksandër Kirk. Ky i fundit, në memorandumun e tij të 22 marsit 1945, i bënte me dije E. Hoxhës, se qeveria amerikane për momentin e shihte të nevojshme që të mos e shtronte çështjen e njohjes zyrtare të ndonjë qeverie në Shqipëri. Më parë ajo (qeveria amerikane) duhet të informohej mbi rrethanat dhe zhvillimet në Shqipëri. Në funksion të informimit, DSH propozonte dërgimin e një grupi të vogël

---

²⁹⁹ Foreign Relations of United States, 1944, Vol. III, Washington: 1965, 275, 875.01/7-1344:Telegram The Secretary of State to the Consul General at Naples (Brandt) Washington, July 20, 1944

³⁰⁰ Hamit Kaba, *Shqipëria në rrjedhën e Luftës së Ftohtë (Studime dhe Dokumente), Dështimi i përpjekjeve të qeverisë shqiptare për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike me SHBA (1944-1946)*, Tiranë: Botimpex, 2007, 136

³⁰¹ Arkivi Qëndror Shtetëror (më tej AQSh),viti 1944,Fondi14, Këshilli i Ministrave ,dosja 3,fl.1-6, Notë (në fërngjisht) e Kryetarit të Këshillit të Ministrave të Qeverisë Demokratike shqiptare drejtuar kryetarëve të qeverive të tre Fuqive të Mëdha, për njohjen e qeverisë demokratike shqiptare, 21.12.1944,

përfaqësuesish të tij në Shqipëri.³⁰² Në përgjigje të kërkesës së qeverisë amerikane për ardhjen e përfaqësuesve të saj në Shqipëri, E. Hoxha në notën e tij të 24 Marsit 1945, i shkruante zyrës së këshilltarit politik amerikan në Kazerta, se Qeveria Demokratike pranonte propozimin e DSH.³⁰³ Më 8 maj 1945 mbërriti në Shqipëri misioni amerikan, i cili drejtohej nga Xhozef E. Xhakobs. Ky i fundit ishte një diplomat karriere. Misioni do të vëzhgonte gjendjen në Shqipëri dhe do t'i dërgonte DSH informacion, mbi të cilin do të mbështetej qëndrimi amerikan ndaj problemeve shqiptare në përgjithësi dhe në veçanti ndaj kërkesës së autoriteteve në fuqi për njohje zyrtare.

Në 1 korrik 1945, Xhakobs i dërgoi Sekretarit të Shtetit Stivnius, një raport mbi gjendjen në Shqipëri, ndërsa më 15 gusht 1945, Xhakobs i dërgoi atij “Raportin Përfundimtar dhe Rekomandimet” përkatëse të misionit.³⁰⁴ Misioni amerikan argumentonte në raportet e tij frymën pro-amerikane të shqiptarëve, përkrahjen e regjimit ekzistues nga shumica e popullsisë, opozitë të paorganizuar mirë si dhe rrezikun e rënies së këtij regjimi në duart e jugosllavëve dhe BS, dhe rekomandonte njohjen e qeverisë shqiptare, por me kushte dhe kufizime, që kishin të bënin me zgjedhjet, si dhe njohjen nga ana e autoriteteve shqiptare të të drejtave diplomatike të përfaqësuesve diplomatike të tre Fuqive të Mëdha, sipas ligjit ndërkombëtar.³⁰⁵

Ndryshe nga sa parashikonte marrëveshja e Jaltës dhe ndryshe nga shtetet e tjera të Evropës Lindore, ku u krijuan qeveri koalicioni, qeveria shqiptare

---

³⁰² Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme (më tej AMPJ), viti 1945, dosja 21, fl.3, *Memorandum i këshilltarit politik të SHBA në Kartierin e Përgjithshëm të Forcave Aleate, Kazerta, 22 mars 1945*

³⁰³ AMPJ, viti 1945, dosja 21, fl.6, *Notë e E.Hoxhës drejtuar zyrës së këshilltarit politik të ShBA në Kazerta, 24 mars 1944*

³⁰⁴ *Foreign Relations of United States, 1945, Vol. IV, Washington: 1968, 38;47, 875.01/7-145: Telegram, The Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State;*

³⁰⁵ *Foreign Relations of United States, 1945, Vol. IV, Washington: 1968, 46, 875.00/8-1545: The Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State No.75*

përbëhej vetëm nga anëtarë të Frontit Antifashist Nacionalçlirimtar, i cili zotërohej nga PKSH³⁰⁶. Sipas Deklaratës mbi Evropën e lirë, të hartuar dhe pranuar në takimin e Fuqive të Mëdha në Jaltë (Krime) shkurt 1945, nuk do të njiheshin qeveritë në vendet e çliruara deri sa popujve t'u jepej mundësia të zgjidhnin vetë qeverinë, në të cilën donin të jetonin.³⁰⁷ Por vonesa e madhe e zgjedhjeve që nga marrja e kontrollit të vendit nga qeveria ekzistuese, akordimi i njohjes jugosllave për qeverinë shqiptare si dhe qëndrimi në heshtje i sovjetikëve, në pritje të rënies së akuzave për mosnjohjen mbi anglezet dhe amerikanët, shtynë misionin amerikan të rekomandonte në raportet e tij njohjen e kushtëzuar të qeverisë ekzistuese.³⁰⁸ Akordimi nga qeveria amerikane i njohjes së qeverisë shqiptare me kushtin e organizimit të zgjedhjeve të përgjithshme, do të krijonte mundësinë që populli shqiptar të vetëvendoste për formën e qeverisë, në të cilën donte të jetonte.³⁰⁹

Më 13 tetor 1945, DSH u dërgoi telegrame ambasadave të saj në Londër dhe Moskë, ku i udhëzonte që të informonin Ministrinë e Punëve të Jashtme respektive mbi qëndrimin e qeverisë amerikane mbi çështjen e njohjes së qeverisë shqiptare dhe t'u propozonte: 1. Që njohja t'u akordohej autoriteteve egzistuese në Shqipëri si qeveri e përkohshme e Shqipërisë. 2. Që akti i njohjes të mos vihej në zbatim deri sa të mbaheshin zgjedhje të lira.³¹⁰ DSH sqaronte se propozimi për zgjedhje të lira ishte hartuar, për të mbrojtur të drejtën e popullit shqiptar, për të zgjedhur formën qeverisjes, e drejtë kjo e afirmuar në dokumente publike të tilla si: Karta e Atlantikut,³¹¹ Deklarata

---

³⁰⁶ Sonila Boçi, Studime Historike, Nr.1-2, Tiranë:2008, *Zgjedhjet e 2 dhjetorit 1945*, 81

³⁰⁷ Artur Conte, *Jalta dhe ndarja e Botës*, "Albinform", Tiranë, 1994, f. 189

³⁰⁸ Bernd Fisher, *Shqipëria 1943-1944, Vështrim përmes dokumentash*, Tiranë: Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, 2012, 120

³⁰⁹ Bernd Fisher, *Shqipëria 1943-1944, Vështrim përmes dokumentash*, Tiranë: Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, 2012, 120

³¹⁰ Dielli, Boston, Mass, 16 maj 1979, *Marrëdhëniet shqiptaro-amerikane 1944-1946*, 1;

³¹¹ Deklaratë e përbashkët e kryeministrit britanik Çerçill me presidentin amerikan Ruzvelt në gusht 1941.

mbi Evropën e Lirë në Krime³¹² dhe në deklaratat e Sekretarëve të Jashtëm të tre Aleatëve në dhjetor 1942. Qeveria amerikane adoptoi propozimin e misionit amerikan për njohje të kushtëzuar të qeverisë shqiptare. Telegramet e sipërpërmendura, të çojnë në pranimin e konkluzionit se “duhet vënë në dukje se lëvizja për njohjen e regjimit të E.Hoxhës filloi nga ShBA.”³¹³ Por SHBA duan bashkërendimin e qëndrimit të tyre mbi njohjen e qeverisë shqiptare me Aleatët e tyre, BS dhe Anglinë siç parashikonte Deklarata mbi Evropën e Çliruar.³¹⁴

Më 2 nëntor 1945, Sekretari i Shtetit, Bërns njoftoi ambasadat amerikane në Moskë dhe Londër se qeveritë sovjetike, angleze dhe amerikane, kishin rënë dakord për akordimin e njohjes së regjimit ekzistues në Shqipëri.³¹⁵

Harry Fultz, (që zëvendësonte kreun e misionit amerikan Xhakobs, të thirrur nga DSH për një konsultim në lidhje me detyrën e tij), sipas udhëzimit të DSH, informoi më 10 Nëntor 1945, kryetarin e qeverisë shqiptare E.Hoxhën, se qeveria e ShBA dëshironte të vendoste marrëdhënie diplomatike me qeverinë shqiptare. Njohja do të akordohej sipas kushteve të shprehura në notën e qeverisë amerikane, e cila ishte vonuar, por që do t’ju dorëzohej autoriteteve shqiptare, menjëherë sapo të arrinte.³¹⁶ Ky ishte një komunikim paraprak mbi njohjen, për shkak të mosmbërritjes së notës së qeverisë së ShBA.

Më 12 nëntor 1945, Fultzi në emër të qeverisë amerikane i drejton një notë E.Hoxhës. Sipas notës, ShBA-të në vendosjen e marrëdhënieve zyrtare me qeverinë shqiptare, dëshironin të vepronin në përputhje me detyrimet dhe

---

³¹² Takimin e krerëve të tre Fuqive të mëdha (BS,SHBA,Angli), të mbajtur në Jaltë në shkurt 1945

³¹³ Dielli, Boston, Mass, 16 maj 1979, *Marrëdhëniet shqiptaro-amerikane 1944-1946*, 1;

³¹⁴ Artur Conte, *Jalta dhe ndarja e Botës*, “Albinform”, Tiranë, 1994, f. 197

³¹⁵ Leonard Demi, *Shqipëria dhe diplomacia amerikane*, Tiranë:Guttenberg”, Tiranë:2009, 41

³¹⁶ AMPJ, viti 1945, dosja 21, fl.26 *Notë e Harri Fultzit drejtuar E.Hoxhës, më 10 nëntor 1945*

parimet, për të cilat ishin angazhuar në deklaratën e Krimesë në lidhje me Evropën e lirë. Prandaj ShBA –të kërkonin siguri që zgjedhjet e ardhshme për Asamblesë Kushtetuese të zhvilloheshin mbi baza të lira, me vota të fshehta dhe pa kërcënime e friksime, që të gjithë individët dhe grupet demokratike në Shqipëri të gëzonin lirinë e fjalës dhe të drejtën e plotë ligjore për të paraqitur dhe përkrahur kandidatët e tyre, dhe që korrespondentët e shtypit të huaj të lejoheshin të hynin në Shqipëri të vëzhgonin dhe të raportonin lirisht mbi zgjedhjet dhe mbi veprimtarinë e Asamblesë Kushtetuese. Qeveria e ShBA –së, gjithashtu dëshironte që autoritetet shqiptare të konfirmonin njohjen e marrëveshjeve shqiptaro-amerikane, që ishin në fuqi më 7 prill 1939.³¹⁷

Përveç kushtit të zgjedhjeve, të cilin DSH ua propozoi qeverive angleze dhe sovjetike, këtu shfaqet dhe ai i njohjes së marrëveshjeve shqiptaro-amerikane që ishin në fuqi në 7 prill 1939. Sipas studimit të lartpërmendur ideja për t'i konsideruar të vlefshme traktatet e paraluftës, lindi nga zyrtarët e ShBA (është fjala për ndihmëssekretarin amerikan të shtetit për çështjet evropiane Dunn dhe përfaqësuesin amerikan në Shqipëri Xhakobs) në Londër (ku kishin shkuar për të marrë pjesë në mbledhjen e Këshillit të Ministrave të Punëve të Jashtme për përgatitjen e Konferencës së Paqes) dhe jo në Uashington.³¹⁸ Njohja e prirjeve pro-sovjetike të udhëheqjes shqiptare nga përfaqësuesi i misionit amerikan në Shqipëri Xhakobs³¹⁹ si dhe imponimi nga Rusia, në mbledhjen e Ministrave të Jashtëm, të vullnetit të saj në Evropën Lindore,³²⁰ na bëjnë të hamendësojmë se, lindja e idesë mbi

---

³¹⁷ AMPJ, viti 1945, dosja 21, f134 Notë e Fultzit drejtuar E.Hoxhës më 12 nëntor 1945

³¹⁸ Dielli, Boston, Mass, 16 maj 1979, *Marrëdhëniet shqiptaro-amerikane 1944-1946*, 1;

³¹⁹ Bernd Fisher, *Shqipëria 1943-1944, Vështrim përmes dokumentash*, Tiranë: Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, 2012, 120

³²⁰ Henry Kissinger, *Diplomacia*, Tiranë :1999, 446

njohjen e traktateve midis të cilëve dhe atij të Kombit më të favorizuar, i priste rrugën rënies së Shqipërisë në varësinë e plotë të BS.

Në notën drejtuar H.Fultzit, më 23 nëntor 1945, E.Hoxha ktheu përgjigje mbi qëndrimin e qeverisë shqiptare ndaj marrëveshjeve shqiptaro-amerikane, të cilat ishin në fuqi në 7 prill 1939. E.Hoxha shkruante se, qeveria shqiptare ishte e predispozuar të vepronte sipas vendimit të Kongresit të Përmetit mbi marrëveshjet me shtetet e huaja. Sipas të cilit do të rishikoheshin të gjitha marrëveshjet me shtetet e huaja, ato që ishin bërë nga Qeveria e Zogut në dëm të popullit shqiptar, të prisheshin dhe të bëheshin marrëveshje të reja. Në notë vihej në dukje se një gjë e tillë ishte në përputhje të plotë me ligjet ndërkombëtare dhe me rrethanat e krijuara pas luftës së përbotshme antifashiste.³²¹ Për qeverinë shqiptare marrëveshjet shqiptaro-amerikane, do të rishikoheshin pas njohjes së saj nga qeveria amerikane.

Në notat e misionit amerikan të “17 nëntorit 1945, 1 dhjetorit 1945, 12 dhjetor 1945”³²² si dhe në memorandumun e DSH të 16 shkurtit 1946,³²³ drejtuar qeverisë shqiptare bëhej e qartë, se qeverisë shqiptare nuk do t’i jepej njohja pa njohur ajo më parë marrëveshjet.

Më 27 korrik 1946, Dega e Shtypit informonte legatat shqiptare në Beograd, Moskë, Paris, dhe Sofje se: “Ajo (SHBA-MN) do të njohi Qeverinë tonë në rast se merremi vesh për traktatet. Qeverija amerikane pranon të shqyrtojme traktatet dhe të propozojmë ndryshime në to.”³²⁴ Po më 27 korrik Enver Hoxha i shkruante përfaqësuesit amerikan Xhakobs : “Me kënaqësi do t’i

---

³²¹ AMPJ, viti 1945, dosja 21, fl.56 *Notë e kryeministrit të Shqipërisë E.Hoxhës drejtuar zv. përfaqësuesit amerikan Fultzit, më 23 nëntor 1945;*

³²² AMPJ, viti 1945, dosja 21, fl.33,64,73, *Nota dhe memorandumet të përfaqësuesit amerikan Xhakobs drejtuar E.Hoxhës, 17 nëntori-16 shkurt 1945*

³²³ AMPJ, viti 1946, dosja 44, fl.16, *Memorandum i Departamentit të Shtetit*

³²⁴ AMPJ, viti 1946, dosja 44, fl.35, *Telegram i Degës së Shtypit me urdhër të zv.drejtorit të përgjithshëm të MPJ V.Konomi drejtuar Legatve shqiptare në Beograd, Moskë, Paris, Sofje, më 27.07.1946;*

marr në shqyrtim propozimet e Zotnis suaj që i bëni Zotit Vasil Konomi (zv.drejtorit të përgjithshëm të MPJ).³²⁵ Reagimi pozitiv i E.Hoxhës ndaj propozimit amerikan, lidhej me fillimin pas dy ditësh të punimeve të Konferencës së Paqes së pas Luftës së Dytë Botërore dhe me praninë dhe rolin e SHBA në të. Kjo dëshmohet në telegramin e Degës së Shtypit të lartpërmendur, në të cilin legatat sqaroheshin, se qëndrimi i qeverisë shqiptare në këtë çështje do të lidhej ngushtë me rrjedhimin e bisedimeve në Konferencën e Paqes dhe veçanërisht nga qëndrimi amerikan ndaj kërkesave shqiptare dhe sulmeve që mund të bëheshin nga ana e grekëve në Konferencën e Paqes.³²⁶

Më 8 gusht 1946 përfaqësuesi shqiptar në Moskë, K.Tashko i shkruante Ministrisë së Punëve të Jashtme (MPJ) se: “ *Këtu (BS-MN), janë të mendimit të pranohen traktatet me ndryshime, jo ku çënohemi dhe të zhvillohet aktivitet diplomatik dhe të informohet publiku jashtë dhe mbrënda mbi ndryshimet që kërkojmë... Të theksohen botërisht ato që janë ndërhyrje e brëndëshme dhe të botohet refuzimi i argumentave prej Enver Hoxhës.* ”³²⁷

Traktatet e Shqipërisë me SHBA-në kishin midis tyre traktate si ai i Kombit më të favorizuar, i cili binte ndesh me afrimin e BS me Shqipërinë pas ardhjes së ambasadorit sovjetik Çuvahin në Tiranë në janar 1946. Por në të njëjtën kohë BS, ishte pro njohjes së marrëveshjeve (që ndikonin pak ose aspak praninë amerikane në Shqipëri), të cilat i siguronin Shqipërisë biletën amerikane për në OKB, që për BS përkthehej një votë më shumë pro qëndrimit sovjetik në OKB. Gjithashtu BS nuk është për acarim të

---

³²⁵ AMPJ, viti 1946, dosja 44, fl.36, *Letër e E.Hoxhës drejtuar përfaqësuesit amerikan Xhakobs më 27.07.1946*

³²⁶ AMPJ, viti 1946, dosja 44, fl.33-34, *Telegram i Degës së Shtypit me urdhër të zv.drejtorit të përgjithshëm të MPJ V.Konomi drejtuar Legatve shqiptare në Beograd, Moskë, Paris, Sofje, më 27.07.1946;*

³²⁷ AMPJ, viti 1946, dosja 58, fl.53, *Telegram i përfaqësuesit shqiptar Tashko në Moskë drejtuar MPJ, më 8.08.46*

marrdhëniet e Shqipërisë me Uashingtonin, përsa kohë konferenca vazhonte punimet, koalicioni ishte në këmbë, dhe mund të përfitohej nga këto rrethana.

Më 13 gusht 1946, E.Hoxha me notën e tij dërguar Xhakobs, theu heshtjen në lidhje me qëndrimin e qeverisë shqiptare ndaj marrëveshjeve shqiptaro-amerikane. Në notën e E.Hoxhës jepej përgjigja zyrtare, se qeveria shqiptare pranonte vlefshmërinë e 11 traktateve me karakter ndërkombëtar midis dy vendeve. Ndërsa, për katër traktatet dypalëshe³²⁸ qeveria shqiptare ishte e gatshme t'i merrte në shqyrtim me misionin amerikan, që do të vinte në Tiranë pas njohjes së qeverisë shqiptare.³²⁹

Arsyet e përgjigjes së E.Hoxhës na e sqaron telegram i V.Konomit drejtuar T.Jakovës³³⁰ Në këtë telegram shkruhej: *“Argumentin e pranimit të traktateve me karakter ndërkombëtar duhet ta përdorësh shumë për çështjen e U.N.O.-s (është fjala për OKB-MN), për shkëmbimin e ministrave me Amerikën...”*³³¹ Pranimi i marrëveshjeve me karakter ndërkombëtar ishte manovër diplomatike e E.Hoxhës. Por nuk i shpëtoi përfaqësuesit amerikan në Tiranë, Xhakobs, i cili shkruante Sekretarit të Shtetit se pranimi i marrëveshjeve shumëpalëshe nga qeveria shqiptare bëhej për kërkesën e paraqitur nga Shqipëria për t'u bërë anëtare e OKB, e cila ishte duke u shqyrtuar në këtë kohë.³³²

Departamenti i Shtetit kishte pritur dhe priste nga qeveria shqiptare siguritë e kërkuara mbi marrëveshjet shqiptaro-amerikane. Nga ana tjetër edhe qeveria

---

³²⁸ Traktati i Arbitrazhit v'1928 2.Traktati i Pajtimt v'1928 3.Traktati i Natyralizimit v'1932 4.Traktati i Ekstradimit v'1933

³²⁹ AMPJ, viti 1946, dosja 44, fl.44 *Notë e E.Hoxhës drejtuar Xhakobs, më 13 nëntor 1946*

³³¹ AMPJ, viti 1946, dosja 60 v'44, fl.44, *Telegram i V.Konomit drejtuar Tuk Jakovës më 13.8.46*

³³² *Foreing Relations of the United States, , 1946, Vol. VI, Washington: 1969,22,711.75/8-1546: Telegram The Representative in Albania (Jacobs) to the Secretary of State, August 15, 1946*

shqiptare ishte në pritje. Këtë ngërthim pritjesh e dëshmon dhe vizita e T.Jakovës në DSH më 27 gusht 1946. Pavarësisht se E.Hoxha i purifikon këto vizita si veprime kortezie, personale, jo zyrtare, në fakt ato mbeten vizita të një zyrtari shqiptar të nivelit të lartë përfaqësues i Shqipërisë pranë Këshillit të OKB.³³³ Hyrja në të cilën (OKB) për Shqipërinë kalonte përmes derës amerikane, që do të hapej pas pranimit të marrëveshjeve.

Por, DSH më 2 nëntor 1946, lajmëroi Hendersonin se kishte vendosur tërheqjen e misionit.³³⁴ Nëse do të përdornim fjalët e thëna nga Xhakobsi në bisedën e lamtumirës me E.Hoxhën :“SHBA të impejuara në konferencat e shumta ndërkombëtare mbi paqen në botë, kishin nënvlerësuar ndoshta rëndësinë e Shqipërisë së vogël, por me rëndësi strategjike.³³⁵ Më 14 nëntor 1946 misioni amerikan largohet nga Shqipëria.

---

³³³ Më 31 korrik 1946, Zv.Sekretari i Përgjithshëm i Asamblesë së OKB, A.Sebolev në telegramin dërguar MPJSH, kërkon që qeveria shqiptare të dërgojë një përfaqësues në Nju Jork. Përfaqësuesi shqiptar pranë OKB, do të jepte informacione rreth kërkesës së Shqipërisë për anëtarësim ,në rast se do të ishte e nevojshme.

³³⁴ Foreign Relations of the United States, 1946, Vol. VI, Washington: 1969,35,711.75/11946: *Telegram The Acting Secretary of State to the Acting Representative in Albania (Henderson)*

³³⁵ Foreign Relations of the United States, 1946, Vol. VI, Washington: 1969,28 711.75/10-1646: *Airgram The Acting Representative in Albania (Henderson) to the Secretary of State*

Artan Limani

**The Influence of Media in the Conduct of High-Profile Trials in the
United States**

Abstract

This paper investigates the influence of media coverage in the conduct and outcome of high-profile trials in the United States. Due to the public's hungry appetite for sensational criminal trials, cases involving high profile celebrities are viewed as cultural events and are extensively covered by the media. In today's mass communication age the media's emphasis tends to focus more on entertaining than informing and the boundaries between journalism and entertainment have been blurred. As a result, during the pretrial publicity in high profile cases where the defendant is a celebrity, the extensive media coverage has the potential to bias prospective jurors.

Keyword: Media, influence of media, democracy

Introduction

The conflict between the First Amendment's right to a freedom of speech and the Sixth Amendment's right to a fair trial and jury has been discussed since 1807 during the Burr case when Chief Justice Marshall said that the justice required that "the jury should enter upon a trial with minds open to those impressions which the testimony and the law of the case ought to make, not with those preconceived opinions which will resist those impressions" (cited in Wright & Ross, 1997, p.403). Moreover, pretrial publicity continued to be recognized as a posing threat for jury bias, in the years that followed and the justice system has struggled with this issue since then.

The O.J. Simpson trial coverage in the 90s changed the way the American public views criminal trials today and raised significant questions about the function of the justice system in high publicity trials. In this paper I specifically concentrate on the conduct of high profile trials in today's mass communication era and the way the extensive pre-trial publicity and coverage influence juror predisposition and their verdict in cases such as O. J. Simpson and Martha Stuart.

Research shows that exposure to media coverage about high-profile crime cases biases potential jurors (Wright, J., Ross, S., 1997). The well known defense attorney Mark Geragos states that "the existing techniques for minimizing the impact of juror bias do not effectively protect the rights of criminal defendants from the dangers posed by prejudicial publicity" and that "with the increasing discovery of "stealth jurors" in high-profile trials and the media's ability to establish itself as a voice in the proceedings, these methods have proven to be particularly ineffective when there is a high level of prejudice against the defendant" (2007, p. 1169). Moreover, he argues that the public's voracious appetite for sensational criminal trials is degrading the

Sixth Amendment right to a fair trial and jury, and that irresponsible journalism, TV ratings, and copy sales have made this constitutional right seem subordinate. Furthermore, Gabriel (2000) claims that extensive pretrial coverage by the media affects jurors' life experiences, which are directly linked with the juror's previous exposure to news that might become evidence in trial, and their potentially formed impressions, opinions, and conclusions, as a result of the media coverage. In addition, research has shown that a higher percentage of the media coverage of Martha Stewart and other high-profile cases in 2004 tended to include anonymous sources as well as contained only one viewpoint. This had the potential to sway or bias the perception of the public and possible jurors before the trial (Carpenter et al., 2006).

Richard Gabriel who served as a jury consultant in the O.J. Simpson case states that this "trial showed what uneasy bedfellows the First and Sixth Amendments can be. The conflict between these amendments is exemplified by a reverence for freedom of speech and the press on the one hand, and the defendant's right to a fair and unbiased trial on the other hand" (Gabriel, 2000, p.726). Gabriel claims that the media served as a catalyst which made the O.J. Simpson trial culturally significant by characterizing it as a soap opera due to the fact that it contained all the elements of a convincing story such as wealth, race, jealousy, betrayal, and corruption.

Schuetz (2007) claims that during the O.J. Simpson trial the media has used many of the narratives that they usually use for popular trials such as "tell one sided stories, use of unnamed sources as evidence, conceal trial rules and procedures, ignore the central role of reasoning and evidence in the trial", etc (Schuetz, 2007, p.191). According to Schuetz (2007), the most prominent narrative during this case was entertainment which the media used extensively during the pre-trial period. Thus, the media covered "Simpson's

money, lifestyle, and celebrity status; Simpson and Brown Simpson's kinky sex life, their drug use, and their extramarital sexual relationships; and the possibility that an evil stranger or a drug cartel member committed the murders" (Schuetz, 2007, p.192).

Gabriel (2000) argues that most prospective jurors have heard, watched, or read these stories mentioned above and because jurors are humans they have formed impressions, opinions and conclusions about the case. He also claims that jurors' life experiences and beliefs play a huge role in the way they perceive evidence in any case and the media's link of the case to the many issues mentioned above that make jurors render what they believe to be a verdict. Moreover, Gabriel (2000) states that "jurors have a hard time distinguishing between impressions formed by pre-trial publicity and impressions formed in court", they "mostly do not understand or acknowledge their own biases", and "the courts make it relatively easy to conceal or not reveal a conscious or unconscious bias" (Gabriel, 2000, p. 732).

An ABA (American Bar Association) poll conducted during September 23-26 in 1994 revealed that 60% of the respondents thought the media will affect the ability of O.J. Simpson to get a fair trial, and 78% said that they thought a fair trial was impossible for O.J. Simpson. Another poll conducted by CBS TV Network during September 21-24 in 1994 revealed that 60% of the respondents admitted that it would be difficult to set aside their already formed opinion. These data were consistent later during the jury selection process in this case and out of the initial jury pool of 233 jurors, 84 (36%) believed in his guilt.

Both theory and research suggest that crime stories presented by the media convey information about the crime as much as they convey information about social norms and values (Wright, et. al., 1997). "This information is

learned, shared, and used by individuals to construct their own meanings, opinions, and to make decisions” (Wright, et. al., 1997, p.402). Graber (1984) claims that the symbolic and predictable media frames of events and images enables the public to construct their social reality in part through open-ended interaction with the media. In the same context McQuail (1994) suggests that the main effects of media messages include distribution of knowledge, news learning, news diffusion, reality defining and socialization. A previous research conducted by Green (1990) indicates that there is a relationship between perceptions of the public for crime, criminal defendants, and reliance on a particular medium, be it TV, newspaper, or internet. George Gerbner’s (1977, 1978 & 1980) cultivation theory concludes that heavy TV viewers differ from others in their perception of crime and criminal processes, and overestimates the frequency of violent crime in society. Furthermore, Barrile (1984) revealed that individuals reliant on TV news are more supportive of the use of force by police and the death penalty as well as more apt to believe that the court system is more biased toward criminals over victims. Tans and Chaffee (1966) revealed that there is a greater likelihood for negative prejudgment of a suspect when information received from media stories increased. Even individuals who read articles that contained no intended prejudicial content rated the suspect negatively. Consistent with this, research conducted by Wright, et al., (1997) examined the way media coverage of the Florida Steak ‘n Shake double homicide related to the public perception of the defendant, explored the relationship between newspapers and television reliance for information about the crime, levels of knowledge about it, and public perceptions of the defendant in the case. The study revealed that newspaper reliant individuals knew more details about this highly publicized criminal case and were more likely to prejudge the defendant as guilty. The results from this study also showed that

TV reliant individuals did not have as much knowledge about the case as newspaper readers but they as well had the tendency to prejudge the defendant as guilty. This study provides clear evidence that upon being exposed to media coverage about the above mentioned crime, potential jurors formed biases against the defendants.

Mark Geragos (2007), who at the same time has a big portfolio of defending many high profile cases, states that the Sixth Amendment right for a fair trial has been degraded by the commercially-motivated media which takes advantage of the hungry public appetite for sensational criminal trials and that irresponsible journalism, TV ratings, and copy sales have made this constitutional right seem subordinate. He suggests that the United States judicial system should find a solution similar to the British Contempt of Court Act of 1981, to make the Sixth Amendment no longer have a second class status and to also make the media cover these trials more responsibly. His argument is that the Framers of the constitution created the First Amendment at the time when the only means of mass communication was the printing press. At that time the Framers couldn't even imagine that inculpatory evidence against an accused in a local judicial proceeding will be sensationally transmitted across the country in a mass communication age, where news is transmitted 24-hours on television, newspapers, and Internet. Since many studies have proven that there is a link between pretrial publicity to the likelihood of a biased jury, the media's over usage of their right given by the First Amendment is in direct conflict with the Sixth Amendment. "Paramount among justice principles is the maxim that in all criminal trials an accused is presumed innocent until proven guilty by the prosecution" (Geragos, M., 2007, p.1178). Yet, during the jury selection in the Scott Peterson case most potential jurors admitted that they thought the accused was probably guilty. These predispositions for guilt turned the presumption

of innocence upside down and undermined the proof for innocence by the defense from the get go.

Geragos (2007) is also concerned with the use of anonymous and non-credible sources by the mainstream media, which usually picks up stories about high profile cases from the tabloids such as the National Enquirer who are more prone to print a story even if the sources are anonymous. The mainstream media which picks up the story explains that “published reports state....” or “according to sources...”, and then the same story is spread on newspapers and internet which establishes the once rumor from an unidentified source as a “fact”(Geragos, 2007, p. 1180). Consistent with Geragos’ claims, a research conducted by Carpenter, et al. (2006) concentrates on the extent to which the reporters used anonymous or transparent sources. The research also paid interest to whether or not the reporters included diverse viewpoints and structure in the reporting of the high profile cases of Michael Jackson, Kobe Bryant, Scott Peterson and Martha Stewart compared to other big stories in 2004. The study revealed that morning news covered more high-profile crime stories (21%) than evening news (3%). The results also showed that in their coverage, morning news included more transparent sources compared to other “big stories”, but 71% of high-profile stories included at least an anonymous source, compared to 55% of the other big stories. There was a higher percentage (23 %) of high-profile crime stories had one or mostly one view point, compared to 12% of other big stories. These results raise a significant question about the reporting of sensational stories and whether the media uses the same standards in reporting these kinds of stories compared to the non-sensational ones. “The use of anonymous sources undermines the credibility of information presented to the public, which fuels the loss of confidence in journalism” (Carpenter, et. al., 2006, p.904). Also, the use of only one

viewpoint in reporting these cases undermines the basic tenet of journalism which is “balanced coverage” as well as limits the public’s understanding of the issue.

The same study conducted by Carpenter, et al. (2006), concluded that the Martha Stewart story was covered in a higher percentage in both morning and evening news during 2004. Even though only 3% of the stories in the evening news were about the four highly publicized cases mentioned above 47% of the stories in the evening news were about Martha Stuart. This suggests that the media has less interest in covering traditional criminal cases and more interest in white collar crimes that involve celebrities (Carpenter, et al., 2006).

As with the O.J. Simpson case, the media used the entertainment narrative extensively while covering the Martha Stuart case in the pre-trial period. The coverage included stories about Martha Stuart’s company “Martha Stewart Living Omnimedia, Inc.”, her shares, and importance for the company, her wealth, power, gender, family life, etc. However, she remained indifferent about the coverage for some time and decided to appear in the public only after she realized that her business had suffered and that she can spend time in prison. As a result, she started to appear on TV in interviews with Barbara Walters on ABC and Larry King on CNN where she continued to remain indifferent for the charges brought against her and rejected any wrongdoing.

A study conducted in 2004 by the University Of Pittsburgh School Of Law and Levick Strategic Communications which is a Washington DC based media and communications firm, revealed that Martha Stewart’s media comments may have affected appellate decision outcome. Out of 64 Appellate Judges that responded to this survey 13 said that they would be “mildly interested” with Stewart’s comments in the media and “definitely influenced in one way or another” (cited in Business Wire, 2004).

According to the article published in Business Wire although a small percentage of the Appellate Judges confirmed that the media might have an influence on their decision, this still confirms the real potential of the impact of the media at any stage of the progress of a case (Business Wire, 2004). One respondent in the survey even commented that “media statements are a much more serious problem for trial courts because the media’s penchant for overkill, exaggeration, and saturation often pollutes jury pools, to the detriment of all concerned” (cited in Business Wire, 2004). As a result, Scott Sobel of Levick Strategic Communications said that “this survey makes it clear that defendants like Martha Stewart involved in high profile cases take a big chance when they comment in public and need to weigh how individuals jurists or audiences might react” (cited in Business Wire, 2004). He also asserted that judges react as human and they do not always rule on record, so the defendants whose trials are covered by the media should try to comment only after professionals advise them to do so.

This paper provides evidence that during sensational trials the extensive media coverage has the potential to bias the jury in the pretrial period, which is in direct conflict with the Sixth Amendment which offers every defendant the right for a fair trial. Geragos (2007) argues that the media overuse and sometimes even mistreat their First Amendment right when covering these cases for the sake of getting more coverage, TV ratings, and copy sales. Gabriel (2000) claims that jurors are not able to differentiate between the impressions that they formed during the pre-trial exposure to the media coverage and impressions formed in court. The media coverage of sensational trials conveys more information about social norms and values than the crime itself, which is used by the general public as well as potential jurors to construct their own meanings and opinions, make decisions, and render what they believe to be a verdict.

As shown in the two studies conducted above, for the sake of TV ratings, the media is more prone to using anonymous sources and one sided stories in covering high profile cases, which can create wrong perceptions and beliefs about the crime in the jury's minds. Finally, the two different studies above provide clear evidence that in both of O.J. Simpson and Martha Stuart's cases, extensive media coverage played a huge role in biasing the public perception and most importantly the jurors or appellate judges who were later selected for the case. This once again confirms the fact that celebrities of this stature are not able to be protected by the Sixth Amendment.

In conclusion, the United States judicial system should review the conflict between the First and the Sixth Amendment which do not function together properly in a mass communication age that we are living in and were not created for this age. The judicial system should guarantee everyone a fair trial, no matter if they are celebrities or not, but I am confident that they will not be able to achieve this unless they take into consideration all the recent communication and media theories as well as the studies used in this paper. In this respect, the rise of social media should be considered and closely examined to see how they specifically impact on legal proceedings.

References

- Carpenter, S., Lacy, S., & Fico, F. (2006). Network news coverage of high-profile crimes during
2004: A study of source use and reporter context. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 83, 4, 901-916.
- Gabriel, R. (2000). "This case is brought to you by . . .": How high-profile media trials affect
juries. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 33, 725-736.
- Geragos, J. M. (2007). The thirteen juror: Media coverage of supervised trials. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 30, 1167-1196.
- Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by media?: Media reliance, knowledge of crime, and
perception of criminal defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.

- Schuetz, J. (2007). *Communicating the Law. Lessons from landmark legal cases.* Long Grove, IL: Waveland.
- Graber, D. (1984). Processing the news. As cited in Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by media?: Media reliance, knowledge of crime, and perception of criminal defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.
- McQuail, D. (1994). *Mass communication theory* 3d ed. As cited in Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by media?: Media reliance, knowledge of crime, and perception of criminal defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.
- Gerbner, G. (1977). TV violence profile. *J. Comm.*, 8, 27. As cited in Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by Media?: Media Reliance, Knowledge of Crime and Perception of Criminal Defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.
- Gerbner, G. (1978). Cultural indicators: Violence profile. *J. Comm.*, 9, 28. As cited in Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by media?: Media reliance, knowledge of crime, and perception of criminal defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.
- Gerbner, G. (1980). Some additional comments on cultivation analyses. *Public Opinion Quarterly*, 44, 408. As cited in Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by media?: Media reliance, knowledge of crime, and perception of criminal defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.
- Barrile, L. (1984). Television and attitudes about crime: Do heavy viewers distort criminality and support retributive justice. *Justice and the Media: Issues and Research*, 141. As cited in Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by media?: Media reliance, knowledge of crime, and perception of criminal defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.
- Tans, M. D, & Chaffee, S. H. (1966). Pretrial publicity and juror prejudice. *Journalism Quarterly*, 43, 647. As cited in Wright, J., W., Ross, S., D. (1997). Trial by media?: Media reliance, knowledge of crime, and perception of criminal defendants. *Communication Law and Policy*, 2, 4, 397-416.
- Business Wire, (September 15, 2004). Unprecedented survey data shows that Martha Stewart's media comments could have affected appellate decision outcome. *Press Release.* A study conducted by the University Of Pittsburgh School Of Law and Levick Strategic Communications. Retrieved March, 15 2008 from http://findarticles.com/p/articles/mi_m0EIN/is_2004_Sept_15/ai_n6194093/pg_2

Mr.sc Nita Beluli³³⁶

USE OF SOCIAL NETWORKS AND PSYCHOLOGICAL DIMENSIONS OF BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

Abstract

Social networks are becoming more popular among teens and interaction between them, and as such are transformed into the most favorite 'accessories' of every teenager around the world. Social networks and the virtual world they offer, present potential competitor for social circles and the real everyday life.

Young people while dedicating a productive time to social networks, achieve to complete one of the main purposes/goals of the social media, which is to bring people closer together. By this 'process' the adolescents get to become more extroverted which is one of the main variables of this research.

We can say without hesitation that most individuals who use social networks with finesse and dedication are mainly people with extrovert personality because only such people find pleasure when about online.

At the same time social networks are a perfect way where people can reflect activities, journeys, workings, photos, their experiences and social relations and statuses. Now that has become so easy "to promote the happy life" by pressing only one button, no one (apparently) does not hesitate to do it. Encouraging young people to continually promote themselves and the details of personal life-especially those positives, and as such they become narcissistic.

So in general, this research aims to prove that social networks tend to create new dimensions into the personality of adolescents such as extroversion and narcissism.

Key words: social networks, extraversion, introversion, narcissism, modesty, adolescence.

---

³³⁶ Profesor in Faculty of Psicology State University of Tetova also member of Center for Internationa relationship and Balkan study

1. PURPOSE OF THE RESEARCH

This research is focused to highlight some proves, among which the most important one is to certify that teens who spend more time consuming social networks are also those who exhibit more of narcissistic behavior, and the same factor is the reason why teens tend to be more extroverted in the same time.

Another aim of this research is to discover whether there is any difference between males and females, regarding the use of social networks.

The next purpose of this research is focused to highlight the interconnection between the success of the students in school and their time spent using the social media and the exhibition of psychological dimensions of behavior. So the goal is to make a classification of students according to their school success/grades and to prove that which behavior dominates more by this ranking.

Also we aim to prove another categorization which shows which age group and which school students (from the schools involved in the research) are more active on social networks.

the fourth goal is to prove that those subjects/adolescents who possess more photographs (pictures) inside their social networks are indeed those who exhibit more of extraverted and narcissistic behavior.

Among other things, it should be noted that the research seeks to discover whether adolescents become more narcissist and extraverted if they post often on the Wall.

Also, through this research we aim to prove that those teenagers that tend to exhibit more of extraverted behavior are the same ones who tend to show more of the narcissistic behavior also.

Very important for this research is also the next goal which focuses on the verification if there is a difference between the appearance of the extraverted and narcissistic behavior to high school students which are included in the research. (such as: 8 Shtatori, Mosha Pijade and Kiril Pejcinoviq)

The final goal of this research is to see which is the most used network among adolescents in schools set in the town of Tetovo.

2. THE RESEARCH PROBLEM

THE MAIN PROBLEMS OF THIS RESEARCH ARE:

The conclusion of the connectivity between frequent use of social media, as a "consequence" of which phenomenon we have an increase of the personality trait called extraversion, and a decrease of its opposite, respectively introversion. Also just as a result of the aforementioned phenomenon among adolescents is revealed an increase of the personality disorder – narcissism, and as a result we believe we have a reduction of the opposite disorder, which is modesty.

3. Sample Survey (population)

samples which will be an integral part of our research will be represented by high school students, aged 15 to 19 years. In the table below we show you how the samples look approximately.

School	NO	Gender		School year			
		F	M	I	II	III	IV
Kiril Pejçinoviç	120	60	60	30	30	30	30
Mosha Pijade	120	70	50	30	30	30	30
8 Shtatori	120	60	60	30	30	30	30
Total	360	190	170	90	90	90	90
TOTAL	360						

4. Instrument for measuring the variables

Data collection for this research was conducted through:

1. Survey Method
2. The questionnaire

There are three questionnaires involved in this research because every one of them is specially dedicated to a variable, and in this way we will prove the variables we have set in the research.

First part: is composed initially by the incoming items which obtain demographic data such as: school year, school success, gender and age, while the rest of the items are dedicated to receive data, only for the use of social networks.

The Second part: is composed by 25 items which have three options provided. This part of the questionnaire serves us to measure how much a subject is extraverted or introverted. The questionnaire is compiled by the author Philip carter and the questionnaire is called “Extraverted or introverted”.

The third part: is dedicated to measure the personality disorders and is composed by 40 affirmative items from which the subject must circle the one that fits the most with the subjects preferences and personality. By this statements we conclude whether the subject tends to be more narcissistic or modes. The authors of this survey are Drew Pinsky and Mark Young and it is called “The mirror effect”.

5. Analysis and interpretation of the results of research

The processing of the collected data was done by the SPSS 16.0 statistical program.

6. CONCLUSION

It should be noted that our conclusions and interpretations which we have listed below are completely obtained from the results of our research, so these data remain important taking in consider time frames when this research has been conducted.

Through the implementation of this research we have been able to ascertain important information for the modern age which is equipped with elements of the virtual world, where young teenagers 'breathe' through clicks on social networks, and that they not only become part of this virtual world, but as a result of it they carry forms of behavior in real life. These forms of behavior can be of many types, but we have selected two dimensions: extroversion and narcissism.

Among the most important information we have gained is that social networks make teens more extroverted.

For adolescents who are extrovert in real life, social networks represent the cradle of the growth and strengthening of this personality characteristic, which offers them the pleasure at the same time, because there they meet their social needs, such as: receive information, form a positive social identity, gain security and achieve goals that can't be achieved alone. By claiming this, we can rely on Meyers study achievements, where is declared that people with extrovert personality trait are much more motivated to use social networks, and that's why they possess higher social capital than others and this fulfills s them with pleasure.

The next conclusion is also in great importance for this research, which claims that social networks makes teens narcissistic. The idea that they are always attracting the attention of others and the idea that they are special, intensifies through more frequent use of social networks, because self promotion its easier in this way, actually it's only one click away. That social networks transform a modest person to a narcissist, and from introvert to extrovert, it's no longer a taboo.

Such conclusions have also achieved other researchers as: Buffardi and Campbell, Rosen, Soraya Mehdizadeh, Mark Leary, Twenge etc.

From this research we have concluded that there is no difference between male and female performance regarding to extrovert and narcissistic behavior. Although this conclusion rejects or overthrows our hypothesis, and represents a null hypothesis instead, still it enriches us with new knowledge and new points of view.

As for the gender difference in the use of social networks, we found that there is such a distinction, by sending males in advantage.

Another important issue is the use of social networks seen from the point of view of academic success, where we reached the conclusion that those who have higher academic success, spend less time in social networks compared to those who have average or low success. We assume that social networks have part of the major 'guilt' for the low success of the students, because those who spend more time in social networks tend to create more dependency, which leaves them little time for learning/studying, and this is due to the fact that those who have higher success spend less time in social networks because they are committed to learning.

The achieved results in this research show that those who tend to post more often in their blogs are actually those who put on show great narcissistic and extroverted behaviors. Despite the fact that posting a picture

or photo is an element which may seem easy to implement, it nevertheless has a significant background for one's personality characteristics and personality disorders, which are foreseen in this research. Friendships made through comments and responses, likes and shares of photos on social networks, play a key role in the formation of behavioral dimensions such as: modesty and narcissism. Of the same importance are posts made on social networks, whether they are for a wide audience (friends of friends) or a closer audience (just friends), or whether they are of different types: video clips, events, games etc. As much as teens share personal information through the social 'wall', as much they feed narcissism and extrovert behavior. This is another conclusion that we have managed to define through this research.

A very important conclusion of this research is the result that proves that adolescents who exhibit more extrovert behavior also display narcissism to the same extent. In other words, as much as teens spend time in social networks, they become more extroverted, respectively more communicative, more popular, more egocentric, but while receiving these pleasures and benefits from these features, they gradually become more narcissistic, respectively more selfish, with high self-esteem, more oriented toward fame etc. So we can say that the formation of one helps the formation of the other, respectively being extrovert helps being narcissistic, and vice versa.

And finally, we conclude that the most used & popular social network among our subjects is Facebook, triumphing among three social networks included in this research.

To be as objective as possible, we say that the conclusions reached are not absolute truths and that there is a possibility of error in their statement.

BIBLIOGRAPHY

- George Boeree, (2004). Teoritë e personalitetit, Plejad, Tiranë
- Yenel Orhan, (2005). Psikologjia kognitive, ADA, Tiranë.
- Sonia Livingstone and David Brake, Department of Media and Communications, London School of Economics and Political Science, London, UK
- Xheladin Murati, (2000). *Komunikologjia pedagogjike, Cabej, Tetovë.*
- Edmond Dragoti (1998). 'Adoleshenti' Korbi: Tiranë*
- Gerti Janaqi (1994). "Psikologjia Sociale", Ufo Press: Tiranë*
- David G. Meyers (2003). "Socialpsikologjia", *Ueqen: Tiranë*
- Doğan Cüceloğlu (1991). İnsan ve Davranışı, *Remzi kitabevi: Stamboll*
- Bekir Onur, (1995). *Ergenliği Anlamak*, Imge kitabevi, Ankara.
- Yair Amichai Hamburger, (2010). "Internet and Personality," Published in computer in human behavior" Volume 26 Issue 6
- Barry, C.T., Kerig, P.K., Stellwagen, K.K., & Barry, T.D. (Eds.). (2011). Narcissism and Machiavellianism in youth: Implications for the development of adaptive and maladaptive behavior. Washington, D.C
- L. Ron Hubbard, 1999, *Dianetika*, New era publications internacional, Copenhagen.
- Yair Amichai Hamburger, (2010). "Internet and Personality," Computer in human behavior" published in Journal,.

Nusret PLLANA³³⁷

Ndërhyrja e NATO-s në Kosovë, kishte karakter humanitar NATO Intervention in Kosova had humanitarian character

Abstract: The war of Kosova Liberation Army was the right war on protection of elementary right of Albanians. But, in period March-June 1999, in Kosova is exercised un-seen genocide ever from the side of military and police Serbian forces to civil population. This rightful war and this genocide on everything Albanian set into motion all the sluggish mechanisms of international diplomacy.

The preparatory activities of the North Atlantic Alliance, NATO, regarding the military intervention in Kosova, were the first signs of international community who from words and resolutions of diplomacy would soon switch to military actions, which was the only language that the fascist regime of Belgrade would understand. This period comes more intense with diplomatic actions, but it was also dramatic to the developments on battles on the ground. Prominent names as: Holbrooke, Solana, Clark and Albright, were at the center of attention of media worldwide. However, the Serb regime leaded with Milosevic, did not give up on the colonial occupation of Kosova.

Key words: NATO, military intervention, liberation war, genocide, Rambouillet conference, diplomacy.

Abstrakt: Lufta e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, ishte një luftë e drejtë në mbrojtje të të drejtave elementare të shqiptarëve. Mirëpo, në periudhën mars-qershor të vitit 1999, në Kosovë po ushtrohej gjenocid i paparë ndonjëherë mbi popullatën civile nga ana e forcave ushtarake dhe policore serbe. Kjo luftë e drejtë dhe ky gjenocid mbi çdo gjë shqiptare, kishte vënë në lëvizje gjithë mekanizmat e fjetur të diplomacisë ndërkombëtare.

Veprimtaritë përgaditore të Aleancës Ushtarake Veriatlantike, pra të NATO-s, për ndërhyrjen ushtarake në Kosovë, janë shenjat e para të faktorit ndërkombëtar, i cili nga fjalët dhe rezolutat po kalonte në veprime ushtarake, që ishte e vetmja gjuhë, të cilën e kuptonte regjimi fashist i Beogradit. Kjo periudhë del më e ngjeshur me veprimtari diplomatike, por edhe më dramatike, sa u përket zhvillimeve të luftimeve në terren. Emrat shpresdhënës: Holbrooke, Solana, Clark dhe Albright, ishin në qendër të mjeteve të informimi botëror. Në anën tjetër, pushteti okupues serb, me në krye Millosheviqin, nuk hiqte dorë nga pushtimi kolonial i Kosovës.

Fjalët kyçe: NATO, ndërhyrje ushtarake, luftë çlirimtare, gjenocid, Konferenca e Rambujesë, diplomaci.

---

³³⁷ Professor në Universitetin "Hasan Prishtina", Prishtinë

Hyrje

Falë diplomacisë perëndimore të prirë nga Shtetet e Bashkuara të Amerikës, si dhe të vendeve kryesore të Evropës, palët ndërluftuese ishin takuar në Rambuje të Francës, më 6 shkurt të vitit 1999, për t' i përpunuar hollësitë e një marrëveshjeje që do ta rivendoste autonominë, do t' i mbronte shqiptarët e Kosovës nga shtypja dhe gjenocidi, nëpërmjet një operacioni të drejtuar nga NATO-ja. Këto ishin çështjet për të cilat mendohej të bisedohej në Kështjellën e Rambujesë.

Medlin Ollbrajt dhe homologu i saj britanik, Robin Kuk, ndiqnin një politikë të këtillë me vendosmëri.

Pas një javë bisedimesh, të cilat i bashkërendonte ambasadori amerikan Kris Hill, si dhe homologët e tij të Bashkimit Evropian dhe të Ruisisë, Sekretarja amerikane e shtetit kishte konstatuar se këto qëndrime kundërshtoheshin nga të dyja palët. Serbët nuk donin ta jepnin miratimin për një forcë paqeruajtëse të NATO-s, kurse shqiptarët e Kosovës nuk donin ta jepnin miratimin pa u garantuar referendumi për pavarësi. Diplomatët perëndimor që udhëhiqnin bisedimet, kishin vendosur ta shkruanin marrëveshjen në atë mënyrë, që të bënte të mundur të shtyhej për një kohë referendumi, por nuk do ta mohonin atë përgjithmonë.

Marrë në përgjithësi, kjo ishte rrjedha e ngjarjeve jashtë opinionit të shqiptarëve të Kosovës, të cilët kishin shumë pak informata se çka ndodhte në Kështjellën e Rambujesë. Mirëpo, pas përfundimit të Luftës së UÇK-së, rrjedha e këtyre ngjarjeve do të shpalohej në gjithë përmasën, edhe nga një kënd tjetër, nga këndi i peshës dhe i përgjegjësisë që mund të merrnin individë të caktuar, në rrethana të caktuara për jetën e një populli. Sekretarja amerikane e Shtetit ka shpaluar një anë tjetër të rrjedhës së këtyre bisedimeve, anën e gjendjes psikologjike të pjesëmarrësve në ato bisedime, përmes së cilës shpalohej për mrekulli e gjithë barra që kishin marrë përsipër pjesëmarrësit e Konferencës së Rambujesë.

Po afrohej dita e ndërhyrjes së NATO-s mbi caqet ushtarake dhe policore serbe në Kosovë dhe në Serbi. Një ditë para se të merrej vendimi, ndërmjetësi amerikan për Ballkanin, Hollbruku, më 23 mars të vitit 1999, tashmë ishte larguar nga Beogradi. Kishte mbetur të jepej urdhri nga Sekretari i Përgjithshëm i NATO-s, që në atë kohë ishte diplomati spanjoll Javier Solana. Kreu i NATO-s, doemos e kishte mbështetjen e drejtpërdrejtë edhe të administratës amerikane, të cilën e përfaqësonte Sekretarja e Shtetit, Medlin Ollbrajt, por për gjithë rrjedhën e procesit ishte i informuar edhe Presidenti amerikan, Bill Klinton. Sekretari i Përgjithshëm i NATO-s, Javier Solana, ia kishte dhënë udhëzimet paraprake dhe shumë të qarta gjeneralit

Uesli Klark, i cili duhej t[“] i fillonte sulmet ajrore. Për të qenë çdo gjë në rregull me procedurat ligjore amerikane, po atë ditë, edhe Senati amerikan kishte dhënë pëlqimin e tij për ndërhyrjen e NATO-s mbi caqet serbe në Kosovë, por edhe ishte miratuar vendimi për dërgimin e trupave amerikane në Kosovë, nëse do të kishte një marrëveshje paqësore.

Mirëpo, si përherë gjatë dy shekujve të fundit, edhe kësaj radhe, Rusia ishte kundër. Përkundër pëlqimit që ishte dhënë nga shumica e vendeve anëtare të NATO-s, si dhe nga Senati amerikan, kundërshtimi i Ruisë nuk dukej shumë problemor. Në qarqet diplomatike evropiane dhe në ato të NATO-s, mund të thuhet se ky shqetësim nuk ishte marrë shumë seriozisht. Përpjekjet e Ruisë mbase ishin të vonuara, ngase kur kryeministri rus, Jevgeni Primakov, ishte nisur për në Shtetet e Bashkuara për ta takuar nënpresidentin Al Gor, para se të zbriste në tokë, nënpresidenti amerikan e kishte informuar se një sulm i NATO-s kundër Jugosllavisë, pritej të niste së shpejti. Kryeministri rus i asaj kohe, Primakovi, edhe sipas kujtimeve të Presidentit amerikan, Bill Klinton, e kishte urdhëruar pilotin e avionit të tij ta ndërronte drejtimin e udhëtimit dhe të kthehej në Moskë.³³⁸

Janë interesante fjalët e Presidenti amerikan, Bill Klinton, kur kishte informuar opinionin amerikan lidhur me fillimin e fushatës së ndërhyrjes së NATO-s mbi caqet ushtarake dhe policore serbe në Kosovë dhe në Serbi. Ai ia kishte rikujtuar popullit amerikan, ditën kur kishte filluar ndërhyrja e NATO-s, më 24 mars të vitit 1999, se Milosheviqi dhe shteti serb ua kishin marrë shqiptarëve të Kosovës autonominë e tyre, ua kishin hequr të drejtat që i kishin pasur me Kushtetutë, ua kishin ndaluar për ta folur gjuhën e tyre, për t[“] i pasur dhe qeverisur shkollat e tyre, por edhe për të pasur një qeveri të tyre ose, siç ishte shprehur Presidenti amerikan, për t[“] u vetëqeverisur.³³⁹

Përveç këtyre theksimeve, Presidenti amerikan kishte paraqitur para popullit të tij një përshkrim të hollësishëm të krimeve të shëmtuara, që kishin bërë forcat ushtarake dhe policore serbe, siç ishin: vrasjet e civilëve, djegiet dhe rrënimet e fshatrave, nxjerrjet me forcë të njerëzve nga shtëpitë e tyre. Kishte dhënë shifra alarmuese, që nuk e kishin lënë indiferent opinionin amerikan. Kur u thoshte amerikanëve se serbët kishin përzënë nga shtëpitë e tyre, ua kishin rrënuar dhe ua kishin djegur ato, afro 60 000 njerëzve, vetëm gjatë pesë javëve të fundit, kurse kishte më shumë se 250 mijë njerëz që kishin qenë të detyruar të iknin nga shtëpitë dhe vendlindjet e tyre, ishte shumë e qartë se aprovimi i opinionit për ndërhyrjen e NATO-s ishte vendimtar për ato rrethana. Mirëpo, duke qenë i vetëdijshëm se po bëhej një

---

³³⁸ Klinton, Bill. *Jeta Ime*, Tiranë, 2005, fq.714

³³⁹ Klinton, Bill. *Jeta Ime*, Tiranë, 2005, fq.715

hap shumë i rëndësishëm edhe në historinë e forcave të NATO-s, në përcaktimin e Presidentit amerikan ishte e pamundur të shmangej konteksti i luftërave të përgjakshme që regjimi serb kishte bërë në Bosnjë e Hercegovinë dhe në Kroaci, duke i dhënë përmasë evropiane gjithë asaj tragjedie njerëzore, e cila mbi shqiptarët po merrte format e gjenocidit etnik. Sipas analistëve, por edhe sipas burrave të shteteve që ishin marrë me luftën e Kosovës, fushata e ndërhyrjes së NATO-s kishte tri qëllime themelore:

- Një, t'i tregonte Milosheviqit dhe pushtetit serb se forcat demokratike evropiane ishin plotësisht të vendosura për ta ndaluar, qoftë edhe një mundësi tjetër të spastrimit etnik.

- Dy, për ta shmangur një ofensivë edhe më të përgjakshme kundër civilëve të pafajshëm në Kosovë.

- Tre, në qoftë se Milosheviqi nuk do të hiqte dorë nga qëllimet e tij, do të dëmtohej seriozisht aftësia ushtarake e ushtrisë dhe policisë serbe.

Sulmet ajrore të ndërhyrjes së NATO-s, që kishin filluar më 24 mars 1999, do të vazhdonin për njëmbëdhjetë javë. Në anën tjetër, makineria ushtarake dhe policore serbe e Milosheviqit do të vazhdonte t' i vriste shqiptarët e Kosovës, t' i nxirrte me forcë nga shtëpitë e tyre, t' i shndërronte në refugjatë afro një milion shqiptarë të Kosovës.

Bombat e forcave të NATO-s do të shkaktonin dëme të mëdha në infrastrukturën ushtarake dhe ekonomike të Serbisë.³⁴⁰ Por, ishte për të ardhur keq, se në disa raste ato bomba nuk do t' i qëllonin objektivat e paracaktuara ushtarake dhe policore, andaj do të vriteshin njerëz të pafajshëm, për të cilët ndërhyrja e NATO-s ishte bërë që t' i mbronte.

Kishte ardhur një moment në zhvillimet e ndërhyrjes së NATO-s mbi caqet serbe në Kosovë dhe në Serbi, kur duhej të merrej një vendim për të kaluar në një fazë tjetër të ndërhyrjeve. Pra, duhej shtuar arsenali luftarak, si dhe duhej zgjeruar, në momente të caktuara, pjesëmarrja e ndërhyrjes. Atëherë, Sekretari i Përgjithshëm i NATO-s, Javier Solana, nga selia e tij në Bruksel, kishte urdhëruar fillimin e fazës së dytë të operacioneve luftarake të NATO-s kundër makinerisë ushtarake dhe policore të Serbisë. Në këtë fazë të dytë të operacioneve parashihej goditja dhe asgjësimi i mjeteve tankiste të artilerisë, si dhe i tërë makinerisë serbe të luftës, me të cilat forcat ushtarake dhe policore serbe po zhvillonin operacione me përmasë gjenocidi në Kosovë. Mirëpo, kjo fazë ishte zgjeruar edhe në hapësirë, ngase trupat serbe dhe teknika e tyre luftarake, përveç në Kosovë, do të qëlloheshin edhe në Serbi, siç thuhej, deri te paralelja 44, e cila përfshinte edhe qytetin e Kragujevcit.

---

³⁴⁰ Pllana, Nusret. *Rruga e lirisë*, Prishtinë, 2000, fq. 16

Me këtë rast, zëdhënësi i Ministrisë amerikane të Mbrojtjes kishte deklaruar se gjatë fazës së dytë të operacioneve të NATO-s, do të vazhdohej edhe më tutje, duke u shtuar sulmet nga ajri.

Gjatë kohës së zhvillimit të operacioneve të kësaj faze, ishte regjistruar edhe një bisedë telefonike e Presidentit amerikan, Bill Klintonit, bërë me kryeministrin britanik, Toni Blerin. Kjo bisedë ishte e rëndësishme, ngase, përveç të tjerash, ishte shprehur vendosmëria për të vazhduar sulmet e NATO-s mbi agresorin serb, deri në arritjen e qëllimit.

Struktura të caktuara të NATO-s, përfshirë këtu edhe zëdhënësin e saj, Xhemi Shian, ishin të vetëdijshëm për faktin se sulmet nga ajri nuk mund ta parandalonin çdo akt dhune e terrori mbi popullsinë civile shqiptare. Mirëpo, në anën tjetër, ai kishte thënë se shqiptarët do të duhej edhe të vetorganizoheshin, për t'iu kundërvënë akteve kriminale të forcave ushtarake dhe policore serbe.³⁴¹

Në këtë kohë, në frontet e luftës së Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, ende nuk besohej plotësisht se do të kishte ndërhyrje. Pastaj, kësaj dileme ia lëshonte vendin ankthi se si do të duhej ndërhyrja, çfarë do të ishin bombat, si do të reagonte ushtria dhe policia serbe, por edhe si do të mund të mbrohej popullata civile, e cila ishte e pambrojtur.³⁴² Në anën tjetër, në selinë e NATO-s dhe në qendrat e tjera botërore të vendosjes bisedohej për të gjitha format e ndërhyrjes. Në ato bisedime të gjata kishte zëra për dhe kundër ndërhyrjes së forcave të NATO-s mbi caqet e ushtrisë dhe policisë serbe në Kosovë dhe në Serbi.

Në kujtimet e tij shumë interesante dhe shumë domethënëse, gjenerali Klark ka dhënë edhe ndonjë moment emocional, edhe si shpalim i psikologjisë së luftës. Duke përshkruar botën e tij emocionale si ushtarak, ai ka dhënë edhe disa detaje të rëndësishme të fuqisë ushtarake të NATO-s, gjatë ndërhyrjes mbi caqet ushtarake serbe në Kosovë.³⁴³

Përkundër faktit se vendimi për ndërhyrje dukej të ishte i njëzëshëm, në opinionin e vendeve të ndryshme kishte luhatje që herë pas here krijonin huti dhe dyshim. Kishte forca të caktuara, grupe njerëzish dhe individë me shumë ndikim, jo vetëm që ishin kundër këtij veprimi që kishte marrë NATO-ja, por thoshin se rrethanat luftarake do të ishin më të volitshme, nëse do të ishin dërguar trupa tokësore. Nga selia e NATO-s, shpesh nuk arrihej të bindej opinionin i vendeve të ndryshme, pjesëmarrëse në ndërhyrjen e NATO-s mbi caqet ushtarake dhe policore serbe në Kosovë dhe në Serbi. Mekanizmat udhëheqës të NATO-s kishin dy argumente që hidhnin poshtë arsyetimet e dilemave të asaj kohe.

---

³⁴¹ Klinton, Bill. *Jeta Ime*. Tiranë, 2005, fq. 715

³⁴² Pllana, Nusret. *Rruga e lirisë*. Prishtinë, 2000, fq. 21-22

³⁴³ Clark, Wesley, *Të bësh luftë moderne*. Prishtinë, 2003, fq. 231-235

Së pari, në kohën kur ushtarët tanë do të zinin pozicione në numër të mjaftueshëm dhe me mbështetjen e duhur, serbët do të kishin shkaktuar një numër tepër të madh dëmsh.

Së dyti, ndoshta humbjet në radhët e civilëve nga një fushatë nga toka do të kishin qenë më të mëdha, se ato të shkaktuara nga bombat e dala jashtë kontrollit. Në filozofinë e ndërhyrjes së NATO-s, siç dihej, kishte mbretëruar koncepti që të mos bëhej ndonjë veprim, i cili do ta shkaktonte vdekjen e një numri të madh të ushtarëve amerikanë. Në anën tjetër, as kjo arsye nuk ishte bindëse, nëse veprimi i këtitillë e rriste mundësinë e fitores. Strategjia e NATO-s për ndërhyrje nga ajri edhe pse do të shqyrtohej e rishqyrtohej shpeshherë, siç e ka thënë edhe Presidenti Klinton në kujtimet e tij, asnjëherë nuk do të braktisej.³⁴⁴

Konkluzione

Fushata e ndërhyrjes ajrore të NATO-s ishte një përgjigje e pritur kaherë kundër zhdukjes së një pjese të një populli dhe të lirisë së tij. Me këtë ndërhyrje NATO-ja po fillonte një mission të ri në kuadër të ekzistencës së vet pesëdhjetëvjeçare, duke krijuar një moral të ri botëror, në të cilin diktaturat fashiste luftohen edhe me armë. Intervenimi i Aleancës Veriatlantike pati karakter humanitar, ngase e shpëtoi nga çfarosja kolektive popullin e shumëvuajtur dhe lirisdashës shqiptar.

Bibliografia:

1. Klinton, Bill. *Jeta Ime*, Tiranë, 2005
2. Wesley, Clark. *Të bësh luftë moderne*, Prishtinë
3. Pllana, Nusret. *Rruga e lirisë*, Prishtinë, 2000

---

³⁴⁴ Klinton, Bill. *Jeta Ime*. Tiranë, 2005, fq. 714

Mr.sc.Rrezehana Hysa

Roli i Luigj Gurakuqi në dikasterin e arsimit

Abstrakt

Me krijimin e shtetit të ri shqiptarë filloi një etapë e re në fushën e arsimit edhe pse për zbatimin e një politike arsimore në një vend me popullsi analfabete dhe me mungesë kuadri të mirëfilltë arsimor siç kishte asokohe Shqipëria ishte vështirë të funksiononte. Për ngritjen e një sistemi të mirëfilltë arsimor mbi baza kombëtare, Qeveria e Vlorës ku Luigj Gurakuqi qe ministër i arsimit u mobilizua për përgaditjen e një rrjeti të shëndoshë mësimitdhënësisht që do të shërbenin shkollave shqipe të kohës dhe atë nëpërmjet shkollave normale dhe kurseve pedagogjike, dërgimin e studentëve të talentuar shqiptarë në shkollat e larta jashtë vendit për tu përgaditur për nivelet më të larta arsimore në Shqipëri dhe njëkohësisht mbylli shkollat e huaja në vend gjegjësisht shkollat turke, greke, bullgare etj., të cilat nëpërmjet Patriarkanës së Stambollit dhe kishës orthodokse greke deri atëherë kishin shërbyer si qendra të propagandës antikombëtare.

Edhe qeveritë pasardhëse të qeverisë së Vlorës si ajo e dalë nga Kongresi i Durrësit më në krye Turhan Pashë Përmetin, në të cilën Luigj Gurakuqi qe sërish ministër i arsimit, qeveria e Fan Nolit në të cilën ai ishte zëvendës ministër i arsimit dhe të gjithë qeveritë pasardhëse me reformat që i ndërmoren në dikasterin e arsimit luajtën një rol të rëndësishëm në krijimin e një sistemi të mirëfilltë arsimor kryesisht me orientim perëndimor por duke mos u shkëputur nga tradita kombëtare shqiptare që kishte për synim ruajtjen dhe krijimin e identitetit kombëtar po në fushën e arsimit.

Role in Luigj Gurakuqi for education department

Abstract

With creation of Albanian State began a new era in the sphere of education even though the implementation of an education policy in a country with illiterate and lack of real educational professionals as it was in Albania in that period, was very difficult to work and to be effective. To establish a good national educational system, Gov. of Vlora where Luigj Gurakuqi was a Minister of education, was mobilized to prepare a stabile network of teachers who will serve to the Albanian schools of that period by normal schools and pedagogical courses, through sending the best Albanian students in universities abroad to get higher level of education, and so that they will be prepared for the higher levels of education in Albania and at the same time he closed up the foreign schools in the country respectively those schools like Turkish, Greeks, Bulgarian etc, which through the Patriarchate of Istanbul and the Greek Orthodox Church since then served as centers of anti-national propaganda.

Also the subsequent governments of the government of Vlora as it was that which derived from the Congress of Durrës led by Turhan Pashë Përmeti in which Luigj Gurakuqi was again Minister of education, the government of Fan Noli in which he was deputy minister of education and all the next governments with the reforms which were taken in the department of education, played an important role in creating a good educational system with mainly western orientation, but without leaving the Albanian national tradition which its main goal was carrying and creation of the national identity in the area of education.

Hyrje

Disa nga veprimtaritë patriotike të Luigj Gurakuqit

Luigj Gurakuqi është një ndër personalitet më të shquara të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare,³⁴⁵. I shkolluar në Kolegjin Shën Mitër të Koronës në klasën e De Radës,për ti vazhduar studimet e larta në Universitetin e Napolit në Itali,në drejtimin e shkencave të natyrës.Si delegat i Shkodrës dhe i arbëreshëve të Italisë mori pjesë në Kongresin e Manastirit më 1908 në të cilën u zgjodh nënkryetar i saj.Në vitin 1909 u emërua drejtor i ³⁴⁶Normales së Elbasanit³⁴⁷ ku kontriboi në vënien e arsimit mbi baza kombëtare.³⁴⁸

Në vitin 1910 mori pjesë në Komitetin e Podgoricës të Mal të Zi,bashkë me shumë veprimtarë të tjerë si Mehmet Shpendi,Marash Delija,Nikë Sokoli,Dedo Gjo Luli,Pali e Tom Nikolla nga Malësia e Madhe që kishin për synim organizimin dhe drejtimin e kryengritjes së armatosur kundër malazezëve të cilët në atë kohë e kishin pushtuar këtë krahinë të Shqipërisë.³⁴⁹Kryengritje të cilën e mbështetën edhe disa deputet shqiptarë në parlamentin Osman me Hasan Prishtinën në krye.³⁵⁰Anëtarët e këtij Komiteti pas shumë debatesh dhe diskutimesh veç tjerash morën vendim që ti

---

³⁴⁵ Historia e popullit shqiptarë,Tiranë,1996

³⁴⁶ASHSH: Fjalori enciklopedik shqiptarë,Tiranë,1985,faq.328

³⁴⁷ Normalja e Elbasanit,u themelua me aktvendimin e dalë nga Kongresi i Elbasanit e datës 1 shtator 1909,në të cilën morën pjesë rreth 35 delegatë nga e gjithë vendi me përjashtim të Vlorës dhe Shkodrës të cilët i dërguan letër këshillit organizativ në shenjë solidarizimi dhe mbështetje për mbajtjen e Kongresit.Në njërin prej seancave të Kongresit ,u ngrit një komision i përbërë prej 8 anëtarësh i cili hartoi një rregullore në bazë të së cilës do të ndërtohej shkolla dhe struktura e saj e ndarë në dy etapa dhe atë në tri klasët e para nxënësit do të pajisen me kulturë të përgjithshme ndërsa në tri klasat e larta nxënësit do të merrnin njohuri nga lëndë profesionale të mirrëfillta për profesionin e mësimdhënësit,njohuri nga psiko-pedagogjia,metodika etj.Normalja e Elbasanit e cila përgaditi mësimdhënësit për tërë Shqipërinë dhe tërë shqiptarët u hap më 1 dhjetor të vitit 1909 dhe i u kushtua kujdes të veçantë përpilimit të kurrikulave për lëndët shoqërore si gramatika,sintaksa,letërsia,retorika,poezia,ndërsa si gjuhë e huaj e detyruar u vendos turqishtja dhe frengjishta,ndërsa si gjuhë fakultative, gjuha angleze dhe gjuha greke.Krahas lëndëve të lartëpërmendura u vendos që në Normalen e Elbasanit,ndjekësit e shkollës të përvetësojnë edhe njohuri nga historia e Shqipërisë së përgjithshme si dhe njohuri nga shkencat e natyrës,shkencat ekzakte etj.Mësimdhënësit më në zë krahas Luigj Gurakuqit,drejtor u dalluan edhe Aleksandër Xhuvani,Sotir Peci,Simon Shuteriqi,Ibrahim Dalliu, dhe shumë pedagog të tjerë të shquar të shkollës shqipe.Këshilli organizativ njëzërit vendosi që ndjekja e shkollës të bëhet gratis dhe pa pagesë etj.(cituar sipas: Musa Kraja,Mësuesit për kombin shqiptarë,Tiranë 1983,faq.146

³⁴⁸ Fjalori enciklopedik shqiptarë,v.p. e cituar,faq.328

³⁴⁹ Ramiz Abdylit:"Lëvizja kombëtare shqiptare 1908-1912", I-II,Prishtinë,2004,faq.20

³⁵⁰ Po aty...,faq.38

*dërgojnë qeverisë angleze një kërkesë për njohjen dhe mbështetjen e çështjes shqiptare.*³⁵¹

*Në vitin 1911 Luigj Gurakuqi, mori pjesë në kryengritjen e malësorëve të mbishkodrës si një nga udhëheqësit e saj*³⁵². *Ishte përpiluesi i dokumentit të 30 marsit të vitit 1911 të Cetinës*³⁵³ *dërguar Fuqive të Mëdha, në të cilën kërkoheste veç tjerash fillimisht autonomia e Shqipërisë dhe më vonë Pavarësia e saj.*³⁵⁴

*Sëbashku me Ismail bej Vlorën, hartuan Memorandumin*³⁵⁵ *e Gërçës.*³⁵⁶ *Ai mori pjesë edhe në Komitetin e fshehtë qëndor më 1911 me seli në Manastir. Komiteti i cili pas këshillimeve të gjithanshme që pati me anëtarësinë e saj si dhe me përfaqësues të shteteve të huaja në këtë qytet dhe miq të Shqipërisë vendosi për prolongimin e Kryengritjes së armatosur për vitin e ardhshëm gjegjësisht më 1912 ndërsa nxiti*³⁵⁷ *”Shoqërinë e zezë”*³⁵⁸ *të*

---

³⁵¹ Po aty..., faq. 38

³⁵² ASHSH: Fjalor enciklopedik shqiptarë, Tiranë, 1985, faq. 328

³⁵³ Dokumenti i Cetinës parashihte: Intergritetin e tokës shqiptare, përdorimin e gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare, guvernatorët e Shqipërisë të jenë të gjithë të kombësisë shqiptare, shërbim ushtarak të shqiptarëve mbrenda kufijve administrativ, të ardhurat e Shqipërisë të shfrytëzohen për të mirë të kombit shqiptarë etj. (Cituar sipas Ramiz Abdylit, Lëvizja Kombëtare Shqiptare 1908-1912, I-II, Prishtinë, 2004, faq. 45)

³⁵⁴ Po aty... faq. 45

³⁵⁵ Fjalori enciklopedik shqiptarë, v.p. e cituar, faq. 328

³⁵⁶ Komiteti i Podgoricës më 23 qeshor 1911 mbajti Kuvendin e përgjithshëm në fshatin Gërçë në të cilën doli Memorandumi i Gërçës, i cili parashihte autonominë e Shqipërisë. Ky memorandum ishte i përbërë prej 12 kërkesave të cilat përbënin programin e jetësimit të autonomisë së Shqipërisë si: siguri për mospërsëritjen e masave kundërshtuese, njohjen e kombit shqiptarë, lirinë e plotë për zgjedhjen e deputetëve shqiptarë, të drejtën pa kushte të shkollimit në gjuhën shqipe, organizimin e Vilajeteve të banuara nga shqiptarët mbi bazën e sistemit të decentralizimit, emërimin e nëpunësve shqiptarë në administratën shtetërore, përdorimin e gjuhës shqipe, caktimi i një fondi të nevojshëm për rrindërtimin e shtëpive të rënuara e të djegura, kriimin e një komisioni të përzier, por të pavarur të cilët do të mbykqyrnin vendosjen e popullsisë shqiptare së shpërngulur nga represioni turk, kthimin e armëve të konfiskuara nga qeveria etj. Memorandumi i Gërçës u nënshkruajt nga 22 delegatë të viseve të ndryshme të Kryengritjes shqiptare dhe u shtyp si broshurë në gjuhën shqipe dhe në gjuhën frënge dhe njihet me emrin ”Libri i Kuq”. ndërsa nga një kopje iu dërgua ambasadorit osman në Cetinë dhe përfaqësuesve të Fuqive të Mëdha. Hartues i këtij dokumenti me peshë historike krahas Ismail Qemalit ishte edhe Luigj Gurakuqi. (Cituar sipas Ramiz Abdylit, v.p e cituar, faq. 89)

³⁵⁷ Po aty..., faq. 78

³⁵⁸ Shoqëria e zezë, ishte një shoqëri patriotike e cila e shtriu veprimtarinë e saj në disa qytete të Shqipërisë, si në Vlorë, Manastir, Gjirokastër, Korçë, Shkup etj. Në programin e saj politik arsimor dhe kulturor kërkohej bashkimi i vilajeteve të Shkodrës, Kosovës, Manastirit dhe Janinës në qeveri autonome, administratë shqiptare, parlament të veçantë, shërbim ushtarak në vend etj.. Si mjet për realizimin e programit të Shoqërisë së zezë për Shqipërinë konsideronte kryengritjen e armatosur. Shoqëria e zezë bashkërdënte veprimtarinë e saj

ndërmerte hapa radikale për zgjidhjen e çështjes shqiptare duke përdorur armët. Andaj pjestarët e kësaj “Shoqërie” organizuan një mbledhje në Himarë ku morën pjesë përfaqësues të Shqipërisë së Veriut. Në mbledhjen e Himarës u vendos që të dërgohej në Itali, Luigj Gurakuqi, që të kontaktonte me³⁵⁹ Riccioti Garibaldin³⁶⁰ për të siguruar përkrahjen e tij të premtuar më parë gjegjësisht përforcimin e rradhëve shqiptare me vullnetarë italian dhe shumë ndihma të tjera në kuadër të një marrëveshje paraprake italo-shqiptare. Përpjekje e cila, dështoi dhe rrezultoi e pa suksesshme ngase nuk dha rezultate pozitive për shkak të qëndrimit të Italisë ndaj kryengritjes në Shqipëri dhe pengesave të shumta që nxori pala italiane për dërgimin e vullnetarëve të saj, armëve dhe ndihmave të tjera për kryengritësit shqiptarë në Malësinë e madhe.³⁶¹

Luigj Gurakuqi ministër i arsimit

Më 1912 Luigj Gurakuqi, zhvilloi një veprimtari të dendur në organizimin e kryengritjes së përgjithshme antiosmane. Mori pjesë në³⁶² Mbledhjen e Bukureshtit³⁶³ dhe në shpalljen e Pavarësisë së Shqipërisë. Ishte bashkëpunëtor më i ngushtë i Ismail bej Qemalit.³⁶⁴ Ministër i parë i arsimit

---

me kolonitë shqiptare jashtë Shqipërisë. Pas shpërthimit të Luftës së I-rë ballkanike kjo shoqëri mbajti qëndrim të drejtë në frymën e programit të Rilindjes Kombëtare shqiptare ku u deklaroi Fuqive të Mëdha se shqiptarët kishin luftuar dhe luftonin jo për të forcuar sundimin e Turqisë në Ballkan por për lirinë e Shqipërisë. Shumë anëtar të” Shoqërisë së zezë” morën pjesë edhe në përgaditjen e Kuvendit Kombëtar të Vlorës më 28 nëntor 1912 (Cituar sipas Fjalorit enciklopedik shqiptarë, v.p.e cituar, faq. 1030)

³⁵⁹ Ramiz Abdyli, v.p.e cituar, faq. 78

³⁶⁰ Riccioto Garibaldi, (djali i Xhuzepe Garibaldit), general Italian i cili më 1911 deshi të formonte një repart me emrin Garibaldi me ndihmë të kryengritësve të Malësisë së Mbishkodrës, por u përball me vështirësi të kohës, ndërsa në vitin 1914 formoi në shërbim të Francës një legjion ushtarak Italian (Fjalori enciklopedik, Tiranë, 2002, faq. 238)

³⁶¹ Ramiz Abdyli, v.p.e cituar, faq. 78

³⁶² AASH: Fjalori enciklopedik shqiptarë, v.p.e cituar, faq. 328

³⁶³ Mbledhja e Bukureshtit u mbajt më 5 nëntor 1912 e kryesuar nga Ismail Qemali dhe Luigj Gurakuqi. Në të morën pjesë përfaqësues të kolonisë shqiptare të Bukureshtit. Synimi i kësaj mbledhje ishte përcaktimi i masave që duhet ndërmarë për shpëtimin e Shqipërisë nga Lufta e parë Ballkanike dhe fitoret e shpejta të aleatëve ballkanik të cilët rrezikonin tërësinë territoriale të Shqipërisë. Andaj etapa e parë e këtij veprimi ishte formimi i një komiteti drejtues, i cili do të merte nën kontroll qeverinë e Shqipërisë, krijimi i një komisioni që do të shkonte në Europë për të mbrojtur përpara Fuqive të Mëdha të drejtat kombëtare të popullit shqiptarë dhe një Komitet në Bukuresht që do të bashkërendonte veprimet e Komiteteve të tjera brenda dhe jashtë Shqipërisë për ti ardhur në ndihmë Shqipërisë. (cituar sipas Fjalorit enciklopedik shqiptarë Tiranë 1985, faq. 682)

³⁶⁴ Po aty..., faq. 328

në Qeverinë e Vlorës 1912-1914 etj. Qeveria shqiptare e sapo formuar krahas punës për forcimin e shtetit shqiptarë, bëri përpjekje edhe për ngritjen e administratës shtetërore, për hartimin e legjislacionit të ri³⁶⁵ sipas modeleve perëndimore³⁶⁶ njohjen e shtetit shqiptarë në arenën ndërkombëtare dhe sigurimin e kufijve shtetëror të shtetit të ri shqiptarë etj. Ajo njëkohësisht punoi edhe për ngritjen e sistemit të mirëfilltë të arsimit kombëtar. Programi arsimor i Qeverisë së Vlorës u përqëndrua në disa drejtime dhe atë, në vendosjen e gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare, në përpjekjen e krijimit të sistemit arsimor kombëtar, me karakter demokratik dhe laik, në përshtatjen e kushteve për arsim fillor të detyruar, në përgaditjen e mësuesve për shkollat fillore shqipe përmes Shkollës Normale dhe kurseve pedagogjike, në krijimin e mundësive që studentët shqiptarë të vazhdojnë shkollat e larta jashtë vendit etj. Nismë e cila u ndëmorë qysh në dhjetor të vitit 1912.³⁶⁷

Në dikasterin e arsimit Luigj Gurakuqi ushtroi një sërë aktivitesh dhe funksionesh me peshë jo vetëm³⁶⁸ në qeverinë e Vlorës³⁶⁹ por edhe në

---

³⁶⁵ Hajrullah Koliqi: Historia e arsimit dhe mendimit pedaagogjik shqiptarë, Prishtinë 2002, faq. 318

³⁶⁶ Administrata e Qeverisë së Vlorës nuk mund të shkëputej plotësisht nga ndikimet e administratës së vjetër ngase në disa raste ajo kishte bërë disa adoptime ligjesh, rregullash dhe udhëzimesh, nga ish qeveria turke. (cituar sipas Musa Kraja : Mësuesit për kombin shqiptarë, Tiranë, 1993, faq. 232)

³⁶⁷ Hajrullah Koliqi, Historia e arsimit dhe e mendimit pedagogjik shqiptarë, Prishtinë, 2002, faq. 318

³⁶⁸ ASHSH: Fjalori enciklopedik shqiptarë, v.p.e cituar, faq. 261

³⁶⁹ Më 6 gusht 1913 Ministria e Arsimit ku Luigj Gurakuqi qe ministër i arsimit nëpërmjet organin zyrtar të Qeverisë "Perlindja e Shqipërisë", i bëri thirrje popullit shqiptarë për ti kushtuar kujdes të madh përhapjes së arsimit kombëtar ngase populli shqiptar deri atëherë ishte i pa arsimuar dhe këtë do ta bënte nëpërmjet kurseve pedagogjike në secilën prefekturë të juridiksionit të saj. Gjatë gushtit të vitit 1913 filluan të përgaditën kurrikulat e para mësimore për shkollat normale përgaditore, drejtor i së cilës u emërua Aleksandër Xhuvani. Në kuadër të këtij projekti u hap edhe Normalja përgaditore e Beratit. Njëkohësisht ministri i arsimit Luigj Gurakuqi emëroi edhe katër drejtorët e parë të drejtorive të arsimit në katër prefektura: Luk Lukaj në Vlorë, Mustafa Kruja në Elbasan, Bedri bej Ipeku (Pejani) në Durrës dhe Sali Gjuk Dukagjini në Berat. Ndërsa po në shtator të vitit 1913 disa të ri shqiptarë të mbështetur nga Ministria e arsimit shqiptarë dhanë provime pranuese pranë Universitetit të Lozanës. Në nëntor po të këtij viti Ministria e arsimit ku qe ministër Luigj Gurakuqi bëri përpjekje edhe për krijimin e një qendre shkencore –profesionale për çështje të gjuhës amtare, të programeve dhe teksteve shkollore, për hartimin e kësaj qendre u ngarkua Sotir Peci, këshilltar në Ministrinë e arsimit. Më 22 nëntor 1913 u shpall edhe "Kanuni i përshtatshëm i administratës civile të Shqipërisë" i cili ishte akt me karakter kushtetues që sanksiononte ndarjen administrative të Shqipërisë dhe rregullimin e organeve lokale me kompetenca e tyre si dhe rregullonte edhe disa çështje të tjera të

qeveritë pasardhëse si: Organizoi hapjen e shkollave shqipe dhe arsimimin e popullit shqiptarë. U zgjodh sërish ministër i arsimit në Kongresin³⁷⁰ e Durrësit.³⁷¹ anëtar i delegacionit në Konferencën e Paqës³⁷² në Paris më 1919-1920,³⁷³ ishte një nga organizatorët e Revolucionit të Qershorit më 1924³⁷⁴. Ministër i financave në qeverinë e Fan Nolit etj.³⁷⁵

Si pedagog hartoi një sërë tekstesh shkollore për shkollat shqipe të kohës si: "Abetari për msoitore filltare t, Shcypnis", Napoli 1905, "Knime t, para për Msoitoret fillestare t shcypnis", Napoli 1905, "Abetar i vogël shcyp mas

---

arsimit ndër ta edhe formimin e drejtorive arsimore në secilën prefekturë të juridiksionit të saj (Hajrullah Koliqi: v.p. e cituar, faq. 321)

³⁷⁰ ASHSH: Fjalori enciklopedik shqiptarë, v.p. e cituar, faq. 261

³⁷¹ Kongresi i Durrësit ishte mbledhje e përfaqësuesve të Shqipërisë e cila u mbajt në Durrës, e cila atëkohë ishte kryeqendra e Shqipërisë. Qëllimi i këtij Kongresi ishte që të sigurojë pavarësinë e Shqipërisë, tërësinë territoriale dhe vazhdimësinë e shtetit kombëtar shqiptarë pas mbarimit të Luftës së parë Ballkanike. Në Kongresin e Durrësit u zgjodh një qeveri e përkohshme e përbërë prej 14 anëtarësh, (me në krye Turhan Pashë Përmetin) gjysma e të cilëve u caktuan të përfaqësojnë vendin në Konferencën e Paqës në Paris. Gjithashtu u formua edhe një Pleqësi (senat) si organ këshillues i qeverisë. Veç tjerash delegatët e Kongresit të Durrësit u shprehën për ruajtjen e pavarësisë dhe mbrojtjen e tërësisë territoriale të shtetit shqiptarë, për rishikim të kufijve administrative të të Shqipërisë të dalur nga Konferenca e Londrës më 1913 që do të ishin në favor të Shqipërisë dhe për të ia paraqitur këto kërkesa Konferencës së Paqës 1919 (Cituar sipas Fjalorit enciklopedik shqiptarë, Tiranë, 1985, fq. 511)

³⁷² Po aty..., faq. 381

³⁷³ Konferenca e Paqës u mbajt në Paris më 18 janar 1919 dhe u nënshkruajt nga pesë traktate paqeje me vendet e mundura, Gjermaninë, Austrinë, Hungarinë, Bullgarinë dhe Turqinë. Prej shkurtit të vitit 1919 deri në mars 1920 u hartuan disa projekte për të ardhmen politike të Shqipërisë. Në të u parashikua coptimi i shtetit shqiptarë dhe zhdukja e tij nga harta politike e Europës si shtet i pavarur e sovran. Në këtë projekt anti shqiptarë parashihej që Italisë do të ia bashkangjisnin Vlorën dhe krahinën e saj. Greqia do ta mirte krahinën e Gjirokastrës, ndërsa krahina e Korçës ende ishte në diskutim nëse do ti bashkangjiteshte Greqisë apo do ti mbetej Shqipërisë. Ndërkaq Jugosllavia do të gëzonte të drejtën e një dalje tregtare në detin Adriatik, nëpërmjet tokave të shtetit shqiptarë. Këto plane u hodhën poshtë nga Kongresi i Lushnjës dhe nga Lufta e Vlorës (cituar sipas Fjalorit enciklopedik shqiptarë, Tiranë, 1985, faq. 505)

³⁷⁴ Më 2 maj 1924 deputetët e opozitës organizuan një Kuvend në Vlorë, në të cilën morrën pjesë 300 përfaqësues nga krahina të ndryshme të vendit dhe anëtar të shoqërisë "Bashkimi". Kuvendi dërgoi dy Memorandume në formë ultimatumit qeverisë, në të cilën, e para protestohej kundër vrasjes së Avni Rustemit gjegjësisht kërkohej të kapeshin e të dënoheshin vrasësit dhe e dyta kundër Ceno Kryeziut i cili konsiderohej nga opozita si agjent serb. Qeveria heshti ndaj kërkesave të opozitës andaj opozita shpejtoi përgaditjen për kryengritje të armatosur. Kësisoj Kryengritja filloi më 24 maj 1924 nën udhëheqjen e Bajram Currit dhe vazhdoi me marshimin e tij drejt Dibrës e Matit. Si përfundim kryengritja triumfoi dhe atë e përbënin intelektualët dhe patriotët demokrat (Cituar sipas Grup autorësh: Historia e popullit shqiptarë, Tiranë, 1999, faq. 170)

³⁷⁵ Fjalor enciklopedik, Tiranë, 2002 faq. 261

Abevet t,Bashkimit të Stambollit me tregime në të dy dhialektet”,Bukuresht,1906,si dhe poezi didaskalike,pjesë letrare,fjalor etj.³⁷⁶

Luigj Gurakuqit kontriboi edhe në krijimin e termave shqip, ndikoi pozitivisht në vendimet e Komisionit Letrar³⁷⁷ të Shkodrës për problemet e drejtëshkrimit shqip.Është i pari i cili bëri studimin e metrikës shqiptare.Punoj për krijimin e sistemit arsimor fillor shqiptarë të organizuar gjatë viteve 1913- 1918.Gjatë këtyre viteve u krijua administrata arsimore,u zgjerua rrjeti arsimor,u hartua „Rregullorja për inspektorët,,u krijuan këshillat shkollor,u projektua ndjekja e mësimit falas,u organizuan kurse pedagogjike për përgaditjen në mënyrë të përshpejtuar të mësimit në mësimdhënësve,u përcaktua me urdhëresa të veçanta struktura e shkollës,kurrikula mësimore.Dikasteri i arsimit në të cilën menaxhonte Luigj Gurakuqi,në themel të arsimit kombëtar shqiptarë vinte shkollën shqipe të ndarë në disa nivele fillore dhe tre qytetëse.Të ardhmen e Shqipërisë ai e lidhte me punën e mësimit në mësimdhënësve dhe efektin e shkollës.Zhvillimin e arsimit kombëtar ai e shikonte të pandarë nga lufta kundër shkollave të huaja.Gjatë jetës së saj Qeveria e Vlorës ku ai qe ministër i arsimit nuk lejoi hapjen e shkollave të huaja të reja gjegjësisht as greke,as italiane dhe as austriake,por u mundua në hapjen e shkollave të reja shqipe dhe në përforcimin e shkollave egzistuese.³⁷⁸

Në vitin 1916/1918 Gurakuqi ishte drejtor i drejtorisë së përgjithshme të arsimit me seli në Shkodër i cili hartoi dokumentin arsimor „Organizimi i përkohshëm i shkollave shqipe,që është akti i parë normativ i organizimit të sistemit arsimor në Shqipëri.Në këtë kohë veç tjerash kontriboi edhe në botimin e teksteve shkollore,ngritjen e nivelit të arsimit si në qytete poashtu edhe në fshatra.Ai formoi edhe tri drejtori arsimore:në Shkodër,në Tiranë dhe Berat.³⁷⁹

---

³⁷⁶ Shefik Osmani:Fjalor i pedagogjisë,Tiranë,1983,faq.227

³⁷⁷ Komisioni letrar u krijua në mbledhjen e parë të drejtorisë së përgjithshme të arsimit më 1 shtator 1916 duke vazhduar me disa mbledhje të tjera aktive deri më 22 maj 1918 në të cilën morën pjesë shumë personalitete të shquara të arsimit dhe shkollës shqipe si Ndre Mjeda,Sotir Peci,Ambros Merlaskaj etj.Qëllimi i komisionit letrar veç tjerash ishte lëvrimi i gjuhës shqipe dhe zhërvillimi i literaturës së saj,problemet ortografike të gjuhës shqipe,hartimin e teksteve shkollore për shkollat shqipe të kohës etj.Komisioni letrar krahas tjerash u mor edhe me veprimtari hulumtuese,studimore siç ishte ajo e majit të vitit 1917 në të cilën Gjergj Pekmezit,Ndre Mjedës,profesorit të Universitetit të Gracit në Austri Raiko Naktigali nisën një ekspeditë kërkimore në Shqipërinë e Mesme ku kishte filluar studimet edhe albanologu Maksimilian Lambertz etj.(Musa Kraja,v.p. e cituar,faq.243-244)

³⁷⁸ Shefik Osmani,v.p. e cituar,faq.226

³⁷⁹ Hajrullah Koliqi,v.p.e cituar,faq.340

Në vitin 1921/1924 Gurakuqi ishte në ballë të lëvizjes demokratike në Shqipëri.³⁸⁰ Ishte bashkëpunëtor i Nolit, Bajram Currit etj.³⁸¹ Në qeverinë e Nolit³⁸² ishte ministër i financave dhe zëvendësministër i arsimit, pastaj sekretar i përgjithshëm i Ministrisë së arsimit etj.³⁸³

---

³⁸⁰ Shqipëria në vitet 1921-1924 karakterizohej me krizë qeveritare ngase në atë periudhë qeveritë në Shqipëri ishin ditëshkurtra për arsye se lufta në mes ë grupeve politike ishin nën ndikim të huaj. Si rezultat i gjendjes së krijuar Fan Noli, Bajram Curri e Luigj Gurakuqi zhvilluan një fushatë të gjërë politike antizogiste me anë të shtypit, formimin e organizatave të ndryshme, replikave, diskutimeve dhe kundërshtimeve të gjata politike në Parlamentin shqiptarë, qëllimi i së cilës ishte zgjidhja e çështjes agrare, demokratizimi i aparatit shtetëror, heqja e koncensioneve të huaja etj. Kësisoj në dhjetor të 1913 në Shqipëri u zhvilluan zgjedhje parlamentare. Fitues i së cilës doli grupi reaksionar me një epërsi të vogël votash edhe pse grupi demokratik kishte ndikim të madh në popull. Andaj forca demokratike me në krye Fan Nolin e Bajram Currit vendosën që pushtetin në Shqipëri ta marrin nëpërmjet luftës së armatosur pasi egzistonte situatë revolucionare në Shqipëri. Si pretekst për shpërthimin e kryengritjes shërbeu vrasja e Avni Rustemit nga ana e njerëzve të Ahmet Zogut. Kryengritja së pari filloi në Shqipërinë e veriut me në krye Bajram Currit. Forcat kryengritëse fillimisht çliruan Shkodrën, Peshkopinë dhe vazhduan sulmin në drejtim të Tiranës të cilën e çliruan më 10 qeshor 1924 ndërsa Ahmet Zogu me forcat e tij u tërhoq në vendet fqinje ndërsa një pjesë tjetër u dislokua në Itali dhe Greqi. Më vonë Kryengritja u zgjerua edhe në Shqipërinë e jugut në krahinën e Vlorës dhe të Kurveleshit prej nga i dërguan kryengritësit në drejtim të Tiranës. Regjimenti i Përmetit, në bashkëpunim me forcat e Skraparit, çliruan Berat. Në këtë mënyrë kryengritja triumfoi dhe u vendos pushteti demokratik me në krye Fan Nolin (cituar sipas Ali Hadri, Historia e popullit shqiptarë, Prishtinë, 1967, faq. 122-124)

³⁸¹ Hajrullah Koliqi, v.p. e cituar, faq., 341

³⁸² Qeveria e përkohshme e Nolit u formua më 16 qeshor 1924 dhe përbehej nga Sulejman Delvina, Rexhep Shala, Kasem Qafëzezi, Luigj Gurakuqi, Stavro Vinjau etj. Më 19 qeshor 1924 ajo shpalli programin prej 20 pikash në të cilin parashikohej përmisimi i gjendjes në ekonomi, në arsim, në shëndetësi. zëvendësimi i nëpunësve të vjetër me të ri që kishin marë pjesë në kryengritjen e 1924, konfiskimin e pasurive të ish funksionarëve të qeverive të mëparshme etj. Në fushën e diplomacisë së jashtme u shpreh pro marrëdhënieve miqësore me të gjithë shtetet dhe në mënyrë të veçantë me vendet fqinje etj. Jetëgjatësia e qeverisë së Nolit qe vetëm 6 muaj ngase nuk arriti të siguronte përkrahjen e Fuqive të Mëdha ngase ajo erdhi në fuqi me kryengritje të armatosur dhe jo me zgjedhje të zakonshme parlamentare, prandaj e kishte patjetër të njihet nga qeveritë me të cilat Shqipëria kishte vendosur marrëdhënie diplomatike. (Historia e popullit shqiptarë, Tiranë 1996, faq. 172)

³⁸³ Hajrullah Koliqi, v.p. e cituar, faq. 341

Përfundimi

Luigj Gurakuqi si figurë poliedrike luajti një rol jashtëzakonisht të madh në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare para dhe pas shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë. Reformat në digasterin e arsimit të bëra nga Luigj Gurakuqi gjegjësisht vënia e arsimit mbi baza kombëtare pas shpalljes së pavarësisë së Shqipërisë janë meritë e pakontestueshme e tij.

Roli i tij si diplomat e politikan shqiptarë por me përmasa ndërkombëtare u dëshmuua edhe në njohjen e shtetit shqiptarë në arenën kombëtare dhe ndërkombëtare dhe përfaqësimin me dinjitet në Konferencën e Londrës më 1913 sëbashku me Ismail Qemalin e Isa Boletinin. Në Konferencën e Paqës në Paris më 1919-1920, në Lidhjen e Kombeve në Gjenevë sëbashku me Fan Nolin më 1924 etj.

Opumi i veprave të Luigj Gurakuqit si pedagog gjegjësisht para shpalljes së Pavarësisë së Shqipërisë ku në disa raste për shkak të diskrecionit nga Pushteti Osman dhe Patriarkana e Stambollit përdorte edhe pseudonimin Jakin Shkodra dhe Lek Gruda, luajtën një rol të rëndësishëm në ruajtjen e identitetit kombëtar dhe ndihmuan si tekste bazë për shkollat shqipe të kohës.

Literatura e shfrytëzuar dhe e konsultuar:

Ali Hadri: Historia e popullit shqiptarë, Prishtinë, 1967

ASHSH: "Fjalori enciklopedik shqiptarë", Tiranë 1985

Fjalori enciklopedik, Tiranë, 2002

"Historia e popullit shqiptarë", Tiranë, 1996

Grup autorësh: Historia e popullit shqiptarë, Tiranë 1999

Hajrullah Koliqi, "Historia e arsimit dhe mendimit pedagogjik shqiptarë", Prishtinë, 2002

Musa Kraja, Mësuesit për kombin shqiptarë, Tiranë, 1993

Ramiz Abdyli: "Lëvizja kombëtare shqiptare", I-II, Prishtinë, 2004

Shefik Osmani: "Fjalori i pedagogjisë", Tiranë, 1983

**MSc. Shaban Arifaj, (PhD candidate në Emuni University,
Portorož-Slloveni)**

ROLI I MEDIAS SHQIPTARE NË DIASPORË

Abstrakt

Populli shqiptar në histori, i ndarë në pesë shtete, e në shumë shtete të tjera i quajtur emigrant sepse status të tillë kishte e ka në shumë vende euro-perëndimore, veç tjerash, është ballafaquar me mungesën e lidhjes me vendlindjen në segmente të ndryshme. Sot sipas njohësve të rrethanave për mërgatën tonë, në vende të ndryshme evropiane jetojnë shumë mërgimtarë.

Fjalë kyçe: mediat shqipe, roli I tyre në informim, diaspora shqiptare

Mërgata jonë dhe refleksionet në media

Sipas një pasqyre tabelare të GazetaShqip.info, del se sot në diasporë në botë jetojnë 5.180.965 shqiptarë. (Pa Australinë dhe Zelandën e Re v.i).

Country	Albanian population	Year	Source(s)
 Albania	3,002,859	(2012)	[15]
 Kosovo	1,680,000	(2011)	[16]
 Turkey	1,300,000-4,000,000	(2007)	[17]
 Macedonia	600,083	(2002)	[18]
 Montenegro	30,600	(2007)	[19]
 Greece	1,000,663	(2001)	[20]
 Italy	482,627	(2011)	[21]
 USA	1,100,000	(2001)	[22]
 Serbia	61,647	(2002)	[23]
 Canada	22,395	(2006)	[24]
 Sweden	55,000		[citation needed]
 United Kingdom	122,314	(2001)	[20]
 France	20,000-100,000		[citation needed]
 Switzerland	294,937	(2000)	[25]
 Germany	300,000-550,000		[citation needed]
 Netherlands	55,706		[citation needed]
 Belgium	200,962		[citation needed]
 Slovenia	6,186	(2002)	[26]
 Croatia	17,621	(2001)	[26]
 Romania	15,000		[citation needed]
 Norway	37,000		[citation needed]
 Austria	28,212	(2001)	[25][27]

Pasqyrë tabelare e prezencës shqiptare në botë³⁸⁴.

Ndërkaq, “Rezultatet e anketave tregojnë se afërsisht 17% e kosovarëve jetojnë jashtë shtetit. Duke supozuar se popullata e përgjithshme (rezident dhe nga diaspora) është 2.5 milionë, atëherë vlerësohet se madhësia e diasporës është afërsisht 315.000 shqiptarë të Kosovës dhe 100,000 serbë dhe kombësi të tjera të Kosovës”³⁸⁵. Përveç pengesave të vazhdueshme për lëvizjen e lirë, ata janë ballafaquar edhe me mungesën e informimit të gjithmbarshëm dhe të plotë për vendin, qoftë për zhvillimet politike, ekonomike e shoqërore. Duke u nisur nga shumë parametra që rezultojnë si shprehje e pakënaqësisë së tyre në mërgim, dalin edhe konstatimet e mungesës së informimit të mirëfilltë për zhvillimet në vend që atyre ju interesojnë shumë.

³⁸⁴ <https://www.facebook.com/GazetaShqip.info/photos>

³⁸⁵ Forum 2015: Diaspora dhe politikat e migracionit, Prishtinë 2007, faqe 7;

Është e vërtetë se sot teknologjia informative ka përparuar shumë dhe ka arritur shkallën më të lartë të zhvillimit, megjithatë, programe të specifikuara për shqiptarët në diasporë ka shumë pak, për të mos thënë fare. Mërgatës shqiptare ju serviret programi i rregullt radioteleviziv me ndonjë emision të rrallë, që më shumë ka të bëjë me ndonjë biznesmen që “parapaguhet” për të pasur një reportazh apo dokumentar për veprimtarinë e tij se sa një emision që do të qaj hallet e shumta të tyre. Mërgata jonë në Gjermani, Zvicër, Greqi, Itali, vendet e tjera evropiane, SHBA, Austarli e Zelandë të Re, rrallë patën rastin e mundësinë që të deklarohen për preokupimet e tyre dhe problemet me të cilat ballafaqohen, qoftë në punën e përditshme, qoftë në angazhimet nëpër shoqata e klube, ku kalojnë të shumtën e kohës së tyre në mërgim. Në vende të ndryshme të botës ku ka shqiptarë, ka edhe medie lokale që informojnë shqiptarët, por ato kanë kufizim në valë dhe profesionalizëm. Vërtet nuk mund të abstrahohet se nuk ka pasur ndonjë emision të rrallë edhe për këto çështje, por diaspora shqiptare duhet të ketë programe të veçanta për ta. Nuk është mburrje nëse ndonjëri nga televizionet tona, programin satelitor e cilëson si destinacion për diasporën apo të funksionimit të një portali. P.sh. “Qëllimi i projektit "Emigranti" është që shqiptarët të cilët vizitojnë për herë të parë një shtet të huaj si dhe ata që kanë jetuar më gjatë të kenë mundësi të qasjes sa më lehtë të integritimit dhe organizimit në shoqërinë e rrethit ku vendosen dhe me gjerë duke filluar nga mësimi i gjuhës, shkollimi, punësimi dhe shumë gjëra tjera të nevojshme për një të huaj që jeton apo viziton një shtet tjetër”³⁸⁶. Shumica e mediave shqiptare që programin e rregullt tokësor, që e transmetojnë përmes valëve satelitore, e cilësojnë si program për mërgatën apo diasporën, por në fakt, pasi që tërësia programore nuk ndryshon nga transmetimi i pjesës programore tokësore, atëherë nuk mund të quhet si program me destinacion për diasporën.

Përgjegjësia programore bie si barrë mbi radiotelevizionet publike, sepse këto medie edhe sipas angazhimit të tyre strukturor, kanë detyrim për transmetime të emisioneve dhe programeve për të mërguarit tanë.

---

³⁸⁶ <http://www.gjiganti.com/emigranti/info/index.html>

Ndihma për vendlindjen dhe sensibilizimi medial

Diaspora shqiptare fatkeqësisht përmendet vetëm atëherë kur ajo hap kuletën. Edhe para luftës por edhe pas luftës, diaspora jonë ka treguar humanitet të madh për të ndihmuar të pastrehët, të sëmurët dhe shumë sish që kanë shtrirë dorën për lëmshë. Por mbi të gjitha, diaspora jonë e tregoj vetën në të gjitha rastet e ndihmës për çlirimtarët në Kosovë, Maqedoni dhe Luginë të Preshevës. Ajo bëri shumë për vendet e tyre në shumë segmente, bile edhe në disa forma të investimeve deri tek ato kapitale. Por, çfarë kanë bërë institucionet e në këtë kuadër edhe mediat për këtë kontribut por edhe për gjithë ato çështje të tjera për çka ka kontribuar diaspora jonë.

Në vende të ndryshme perëndimore ka lëvizur ndonjë ekip radioteleviziv, nganjëherë i ftuar nga ndonjë shoqatë, klub apo edhe individ, për të bërë kronikë, reportazh apo dokumentar televiziv për aktivitetet konkrete të atyre çështjeve që u cekën më sipër. Në shumicën e rasteve, vet ata edhe i kanë hequr shpenzimet e ekipeve televizive, për t'i ndihmuar në realizimin e projekteve të tyre programore. Shtrohet pyetja: Athua, vetëm në këtë mënyrë ne duhet të ballafaqohemi me kërkesat e bashkatdhetarëve tanë në diasporë?

Nuk do të thotë se ndonjë emision të mos bëhet me sponsorim të ndonjë biznesmeni, por të mos shkohet gjithmonë në diasporë me çantë grumbulluese në supe.

Diaspora jonë, veç mallit të pashuar për vendlindje, ajo ka edhe interesim tjetër të shtuar për mediat e vendit duke hapur sy e veshë se çka po ndodhë në vendet e tyre por edhe në diasporë .

Emisionet dhe shkrimet për diasporën

Diaspora jonë ka vërejtje edhe në qasjet tona për një informim të mirëfilltë edhe të mediave të shkruara. "Ata që i "qëndisin" shkrimet për diasporën janë edhe ata që nuk kanë jetuar ndonjëherë jashtë "realitetit shqiptar". Ne thelb këto akuza ndaj diasporës fshehin friken ndaj trysnisë dhe ndikimit të madh që diaspora shqiptare ka

jo vetëm ne rangjet politik-formuese ne Washington, por edhe ne opinionin publik shqiptar³⁸⁷.

Absolutisht, ende nuk ka programe të specifikuara për diasporën, siç thash edhe më sipër për çështje që i interesojnë diasporës. Një herë në javë me ndonjë emision që nganjëherë nuk përmbushë as standardet elementare të një reportazhi apo dokumentari, nuk plotësohen kërkesat e shumta dhe të vazhdueshme të diasporës shqiptare. Çka bëjnë ministritë e diasporës (aty ku ka) apo ministritë e tjera që mbulojnë veprimtarinë e diasporës dhe çfarë raporti kanë ato me media? Pse ministrat e këtyre ministrive nuk ulen në një tryezë me menaxherët apo stafet drejtuese të mediave radiotelevizive, për të kërkuar apo për të sensibilizuar çështjen e informimit të diasporës, jo vetëm me lajme e informacione të tjera me të cilat i “bombardojmë” çdo ditë, por edhe për aktivitetin e tyre në diasporë, çështje kjo që do të nxiste dhe do të rriste nivelin e komunikimit me vendin por edhe do të shërbente si urë lidhëse e diasporës me vendin.

Mungesa e programeve të specifikuara për diasporën, sot reflektohet negativisht në vet qenien e tyre. Të marrim përshebull, mërgatën tonë në Turqi. Ajo mori dhenë si pasojë e represionit të tmerrshëm para luftës së parë botërore. Breza të tërë ngelen të paarsimuara dhe pa ditur asgjë për vendin e tyre. Fatmirësisht, shkolla e tyre për të ruajtur gjuhën dhe traditat, mbeti shtëpia dhe prindërit. Edhe në periudhat e mëvonshme, kur tashmë ekzistonin mediat, ata ngelën ta pa informuar për shkak të kontrollit të rreptë shtetëror mbi këto medie.

Mediat lokale të diasporës dhe roli i tyre

Sot kur mediat kanë arritur shkallën më të lartë të zhvillimit nuk mund të thuhet se pamundësojnë një kontakt të drejtpërdrejt me bashkatdhetarët tanë kudo ku ndodhen. Është fatkeqësi, që në shekullin XXI tek gjenerata e re në Turqi, hasë fëmijë që nuk kuptojnë, e lere më që të flasin gjuhën shqipe. Këtë “fat” tashmë po e ndjekin edhe fëmijët në diasporë në Evropë dhe botë.

---

³⁸⁷

Pse mora shembull Turqinë dhe rolin e medias audio vizuale shqiptare për mërgatën tonë atje? Turqia njihet si vend me mërgatën tonë më të hershme dhe me numrin më të madh të të mërguarve tanë atje por edhe me numrin më të madh të të asimiluarve. Prandaj, po të kishin mediat tona emisione dhe programe specifike për të fëmijët dhe të rinjtë tanë në këtë vend, por edhe në vendet e tjera euro-perëndimore, sigurisht se gjendja do të ishte krejtësisht ndryshe. Kjo, kur kihet parasysh se një program radiofonik shqip që transmetohet nga Radio Ankaraja, nuk i përmbushë kërkesat e shumta të mërgatës sonë atje.

„Eshte e kuptueshme se jo te gjithe shqiptaret ne Stamboll e Turqi kane firma, kompani

apo fabrika te tyre, por duhet thënë pa drojtje se edhe ata që nuk kane arritur të kenë të

tilla, gezojnë një nivel jetese të admirueshme. Pozita arsimore e shqiptareve në Turqi, duket të mos ketë shkuar krejtësisht paralel me poziten e tyre ekonomike. Duke qenë mjaft praktik në jetë ata u janë dhënë punëve fitim prurese. Por megjithatë ka plot shqiptarë të cilët janë të përfshirë në punë administrative“³⁸⁸.

Edhe në vendet e tjera euro-perëndimore, ka media lokale në të cilat punojnë bashkatdhetarët tanë, por ato kryesisht kanë bazë informative e muzikore dhe gjithashtu nuk i përmbushin kërkesat e tyre për programe tematike e ato shkollore.

Emisionet shkollore, edukative, nga gjuha, historia, gjeografia, shoqëria etj., do të ndikojnë ndryshe në raport me të mërguarit tanë e në veçanti me pasardhësit e tyre. Emisioneve klishe, tashmë u ka dalë boja sepse asnjë prind nuk mund ta detyroj fëmijën e tij që të ulet përpara televizorit për ta ndjekur një emision të caktuar nëse do të përgatitej, ta zëmë, për fëmijët në diasporë. Por kur një emision i tillë do të bëhej me bashkëpjesëmarrjen e fëmijëve apo të rinjve të diasporës apo mërgatës sonë, atëherë roli dhe rëndësia e një emisioni të këtillë do të ishte konkrete dhe më e pranueshme për vet strukturën e tillë të popullsisë sonë në mërgim.

Është kërkesë imediate prandaj, që të bëhet diçka konkrete për një pjesë të konsiderueshme të popullit tonë që jeton dhe vepron në vende të ndryshme të botës.

---

³⁸⁸ Mal Berisha: http://malberisha.com/libra/Diaspora_Turqi_2.pdf

Qeveritë dhe ministritë përkatëse kanë obligim që të kërkojnë nga drejtuesit e mediave audio vizuale por edhe të atyre të shkruara, që të sajojnë programe më të shumta për diasporën, e në veçanti mediat publike të cilat kanë edhe detyrim programor.

Literatura:

1. <https://www.facebook.com/GazetaShqip.info/photos>
2. Forum 2015: Diaspora dhe politikat e migracionit, Prishtinë 2007, faqe 7;
3. <http://www.gjiganti.com/emigranti/info/index.html>
4. Ilirjan Papa: [Diaspora, nderi dhe shpresa e kombit](http://www.albasoul.com/modules.php?op=modload&name=news&file=article&sid=785),
<http://www.albasoul.com/modules.php?op=modload&name=news&file=article&sid=785>
5. Mal Berisha: http://malberisha.com/libra/Diaspora_Turqi_2.pdf

Prof.Dr.Sc. Sheqir KUTLLOVCI *Kolegji Universitar "FAMA" Kosovë*

Zanafilla e lizingut financiar

Abstrakti

Qëllimi i këtij punimi është që të ofrojë një sfond të mjeteve esenciale juridike, financiare, tatimore, kontabël, dhe përgjithësisht afariste për vlerësimin , negocimin udhëzimin profesional dhe dëshmimin e suksesit të transaksioneve të lizingut.

Ai do ti ndihmoj si afaristëve të rij të lizingut por edhe atyre të cilët kanë eksperiencë në këtë lëmi.

Shumë qiradhënës të ardhshëm, për shembull, nuk janë të vetëdijshëm se ata mundën në mënyrë dramatike ti rrisin mundësitë e tyre për sigurimin e marrëveshjeve ekzistuese më të favorshme, thjeshtë duke i eliminuar qiramarrësit e caktuar , pra ata më pak të përshtatshmit për transaksionet e tyre të veçanta.

Në këtë punim janë shpjeguar karakteristikat e qiramarrësve të caktuar si dhe arsyet për dhe kundër marrëveshjeve me ta.

Një ndër përkrahjet e para teorike të lizingut është gjetur në dokumentet juridike romake.

Në formën e vetë bashkëkohore lizingu financiar rrjedh nga SHBA-të.

HYRJE

SHQYRTIME TË PËRGJITHSHME MBI LIZINGUN

Lizingu është burim shumë i rëndësishëm i financimit afatmesëm dhe afatgjatë, sepse paraqet zgjidhje efikase ekonomike për blerjen e mjeteve të nevojshme për afarizmin e korporatave.

Sot shpesh na lajmërohet kontrata për lizingun jo vetëm si formë e financimit në këmbimin e tregtisë së jashtme por edhe si mjet i integritit afarist në mes të prodhuesit, tregtisë, institucioneve financiare dhe konsumatorëve.

Lizingu ju ofron mundësi korporatave që ti modernizojnë pajisjet e veta dhe me vetë këtë të bëhen më efikase dhe më konkurruese. Lizingu është sidomos i përshtatshëm për ndërmarrjet e vogla dhe të mesme, dhe ndërmarrjet e reja të cilat shpesh nuk mund të llogarisin me mundësitë e tjera të financimit. Prandaj mu për këtë qeveritë e shumë vendeve e mbështesin lizingun si një metodë e rëndësishme e nxitjes së investimeve.

Industria e lizingut sot në botë është shumë e zhvilluar. Në shumë shtete nëpërmjet të lizingut bëhet financimi i më tepër se ¼ e të gjitha blerjeve të pajisjes së punës. Vetëm në vendet në zhvillim brenda një nëpërmjet të lizingut bëhet financimi i blerjes së pajisjes së re dhe i automjeteve të reja në vlerë prej më tepër se 40 miliardë dollarëve \$.³⁸⁹

---

³⁸⁹*Klevernica Aleksandar, Punim Seminarik nga lënda "Ugovori robnog prometa" - fq1 <http://www.scribd.com/doc/15773738/Klevernica-Aleksandar-Ugovor-o-Lizinqu> (e shfletuar me 29.05.2013)*

ZANAFILLA E LIZINGUT

Ndonëse, mund të duket se lizingu është një nga metodat e reja të financimit, rastet e para të zbatimit praktik janë paraqitur në të kaluarën e largët.

Ekzistojnë dëshmitë se 2000 vjet p.e.s babilonasit e kanë zbatuar një lloj të lizingut për blerjen e barkave dhe të bagëtisë.

Një ndër përshkrimet e para teorike të lizingut është gjetur në dokumentet juridike romake. Në formën e vetë bashkëkohore lizingu financiar rrjedh nga SHBA-të.

Korporatën e parë të lizingut financiar e ka themeluar Henry Shofelld në vitin 1952 në SHBA, korporata është themeluar me qëllim që të realizojë një transaksion konkret në lëmin e transportit hekurudhor. Me transaksionin e përmendur është bërë demonstrimi i efikasitetit ekonomik të lizingut financiar, prandaj Shofelld-i ka vendosur që ta vazhdojë afarizmin dhe ta themelojë korporatën amerikane të lizingut “United States Leasing Corp” (e cila sot quhet “United States Leasing Interenational Inc”).

Zhvillimi i lizingut financiar në Evropë ka filluar kah fundi i viteve të 50 dhe fillimi i viteve të 60 të shekullit të kaluar.

Disa faktorë e kanë nxitur zhvillimin e shpejtë të lizingut financiar në Amerikën e veriut dhe në Evropën perëndimore.

Zhvillimi teknologjik ka krijuar te korporatat nevojën për përtrirjen e mjeteve të përhershme të veta, kurse lizingu financiar ka ofruar mekanizmin e domosdoshëm për sigurimin e këtyre mjeteve të përhershme me kushte më të përshtatshme se që paraqiten me rastin e blerjes së kësaj pajisje.

Në të njëjtën kohë, gjatë viteve të 50 të shekullit të kaluar ka ardhur deri te zhvillimi i tregut të shërbimeve financiare dhe i rritjes së dukshme të ofertës së huave me norma të ulëta të interesit, e cila gjë ka shërbyer si njëra prej mënyrave për frenimin e inflacionit dhe të çmimit të mallrave.

Kuptimi i lizingut

Industria e lizingut, në kuptimin bashkëkohor, është zhvilluar viteve të 50 të shekullit të kaluar në SHBA. Në Ballkan punët e lizingut financiar në mënyrë juridike janë të rregulluara kryesisht me dispozitat e ligjit për lizingun financiar.

Në këtë mënyrë është krijuar kuadri ligjor për zhvillimin e këtij aktiviteti.

Bankat qendrore të shteteve të Ballkanit janë të përcaktuara si institucione të cilat japin leje (licenca) për kryerjen e punëve të lizingut financiar, ato japin edhe pëlqimet për emërimin e organeve të qeverisjes, kryejnë mbikëqyrjen e afarizmit të dhënësit të institucionit financiar si dhe ndërmarrin masat korrektuese.

Lizingu financiar është një punë në të cilën dhënësi i lizingut:

Me dhënësin e objektit me lizing lidh kontratë për dhënie të objektit (me të cilën gjë e fiton të drejtën e pronësisë mbi objektin e siguruar me lizing), me ç'rast dhënësin dhe objektin e lizingut e përcakton marrësi i lizingut,

Me marrësin e lizingut lidh kontratë për lizingun financiar, me të cilën të marrësi i lizingut i bartë të drejtat e mbajtjes dhe shfrytëzimit të objektit të lizingut për një kohë të kontraktuar kurse marrësi për këtë punë ia paguan kompensimin e kontraktuar në këste gjithashtu të kontraktuara.

Objekt i lizingut mund të jenë sendet e patundshme dhe të tundshme, kurse afati minimal për lidhjen e kontratës së lizingut financiar është 2 vjet.³⁹⁰

Cilësi e rëndësishme e kontratës së lizingut është ndarja e pronësisë të asetit të caktuar nga përdorimi i tij.

Financimi me anë të lizingut është ngritur nga observimi i Donald B. Grant. “Pse ta mbaj lopën në pronësi kur qumështi është kaq i lirë? Krejt çfarë ju keni nevojë është qumështi e jo lopa”.³⁹¹

---

³⁹⁰ Narodna banka Srbije per piluse e tezës - “Šta je finansijski lizing” - fq1 paragrafi 1,2 dhe 3 / http://www.nbs.rs/export/internet/latinica/57/57_info.html (e shfletuar me 06.12.2012)

³⁹¹ Rekha Rani - Punim seminarik në universitetin e Delhit me temën “Lesson-15 lease financing, hire -purchase and factoring” /

Karakteristikat kryesore të lizingut

Karakteristikat themelore të lizingut financiar të cilat thelbësisht e përcaktojnë dhe e dallojnë nga mënyrat e tjera të financimit janë:

- Financimi gjithmonë lejohet për objektin saktësisht të përcaktuar,
- Blerjen e objektit e bën dhënësi i lizingut e jo marrësi i lizingut,
  - Marrësi i lizingut është pronar i objektit gjatë tërë periudhës të përcaktuar me kontratën për lizingun,
  - Objekti i lizingut në të njëjtën kohë paraqet edhe mjetin për sigurimin e pagesave (kthimit të huas), për çka dhënësi i lizingut shpesh nuk kërkon mjete të tjera për sigurimin e pagesës,
  - Dhënësi i lizingut e ka mbrojtjen e plotë nëse vjen deri te shkatërrimi ose dëmtimi i objektit (sigurimi i objektit), mospagimi i kompensimit të lizingut (kthimi i objektit të lizingut sipas procedurës së veçantë), procedurës së administrimit të dhunshëm ose likuidimit të marrësit të lizingut (e drejta përjashtuese).

Paraqitja e kontratës së lizingut

Nocioni dhe rëndësia

Me kontratën për lizingun obligohet njëra palë kontraktuese (dhënësi i lizingut) që të ja lejë objektin e kontraktuar në shfrytëzim dhe që ti kryej veprimet kontraktuese lidhur me shfrytëzimin e rregullt ekonomik të këtij objekti palës tjetër kontraktuese (marrësit të lizingut) e cila obligohet që për shërbimin e kryer të paguaj kompensimin përkatës (qiranë).³⁹²

Lizingu mund të definohet edhe si kontratë e shkruar në mes të dy palëve: lizingu i kompanisë (dhënësit të lizingut) dhe shfrytëzuesit të pajisjes marrësit të lizingut.

Në këtë transaksion dhënësi i lizingut i blenë pajisjen nga furnitori dhe ia jep në shfrytëzim marrësit të lizingut për një periudhë të caktuar kohore, ndërsa shfrytëzuesi i lizingut për kundërveprim është i detyruar që dhënësit ti ofrojë pagesa periodike sipas kushteve të përcaktuara me kontratë.

Parimi themelor i afarizmit të lizingut është që dhënësi i lizingut e ruan të drejtën e pronësisë mbi objektin e lizingut kurse marrësi i lizingut e fiton të drejtën ekonomike.

Arsyeja financiare qëndron në atë se çdo ndërmarrje ose individ nuk ka mundësi që ta blejë pajisjen e domosdoshme për inicimin, zgjerimin ose modernizimin e afarizmit të vet, nuk posedon çdo ndërmarrje me mjete adekuate të cilat do të kishte mundësi që ti ofrojë si kolateral për kredi bankiere.

Lizingu paraqet zgjidhje për probleme të tilla në atë mënyrë që ju ofron mundësi marrësve të lizingut që ta kenë pajisjen e domosdoshme.

---

³⁹²- Klevernic Aleksandar, Punim seminarik nga lënda " Ugovori robnog prometa "- fq1 / Citat i Prof. Dr. Vladimir Kapor, Prof. Dr. Slavko Carič, "Ugovori robnog prometa" XI izdanje Novi Sad 2007, Ugovor o lizingu fq 265 / <http://www.scribd.com/doc/15773738/Klevernic-Aleksandar-Ugovor-o-Lizingu> (e shfletuar me 05.02.2011)

Ndërmarrja ose individi e bëjnë pagesën e kompensimit të lizingut nga profiti i realizuar në bazë të shfrytëzimit të objektit të lizingut. Shpesh lizingu e siguron financimin e 100% të projektit.

Me shfrytëzimin e lizingut është e mundur që të realizohen disa lehtësi tatimore – kompensimi i plotë i lizingut mund të zbritet nga baza e tatimit në fitim.³⁹³

Elementet themelore të kontratës

Janë: objekti i lizingut, çmimi i aranzhmanit të lizingut, kohëzgjatja dhe afatet e pagesës.

Objekti i lizingut është bartja e të drejtës së shfrytëzimit të mjeteve të caktuara por jo edhe e të drejtës së pronës.

Më së shumti e gjejmë te pajisja e shtrenjtë e cila në kuptimin teknologjik shpejtë vjetërsohet dhe e cila kërkon deponime të larta (kompjuterët, pajisjet elektronike etj).

Objektet të cilat munden edhe pas zëvendësimit me ato më bashkëkohore të ju ofrohen ndërmarrjeve të tjera. Është me rëndësi që afati i përdorimit të pajisjes, përkatësisht periudha e amortizimit të jetë më e gjatë se periudha e kontratës.

Zakonisht mendohet në amortizimin ekonomik (teknologjik).

Çmimi është e drejtë e dhënësit, kurse detyrim i marrësit të lizingut dhe paraqet qiranë ose kompensimin.

LIZINGU SIPAS NATYRËS SË OBJEKTIT

- a. Lizingu i mallrave (sendeve) të konsumueshme dhe
- b. Lizingu investiv ose lizingu i pajisjes (equipment leasing)
- c. Lizingu i sendeve të luajtshme dhe të paluajtshme
- d. Lizingu i sendeve të përdorura ose lizingu i sendeve të dorës së dytë (**second hand leasing**)³⁹⁴

---

³⁹³Klevernec Aleksandar, Punim seminarik nga lënda " Ugovori robnog prometa " - fq3 / Citat i Prof. Dr. Vladimir Kapor, Prof. Dr. Slavko Carič, "Ugovori robnog prometa" XI izdanje Novi Sad 2007, Ugovor o lizingu fq 265 / <http://www.scribd.com/doc/15773738/Klevernec-Aleksandar-Ugovor-o-Lizingu> (e shfletuar me 05.02.2013)

LIZINGU SIPAS KOHËZGJATJES

Sipas kohëzgjatjes lizingu ndahet në:

- a) Lizingun operativ (afatshkurtër) dhe
- b) Lizingun financiar (afatgjatë)³⁹⁵

Përparësitë për marrësin e lizingut

Lizingu shpesh ofrohet pa mjete plotësuese të sigurimit të kthimit të detyrimit – njëra ndër përparësitë kryesore të lizingut është ajo që dhënësi i lizingut i ofron financim pa kërkesë për sigurimin plotësues (mu për shkak se ai është pronar juridik i objektit të lizingut).

Të ekonomitë në tranzicion shpesh kërkojnë edhe mjete plotësuese të sigurimit, por edhe në këto raste këto mjete janë shumë më të vogla se ato të kreditimi tradicional bankier.

LLOJET E LIZINGUT

Ekzistojnë dallime të rëndësishme në mes të llojeve të ndryshme të lizingut.

Fatkeqësisht, fjalori i kësaj industrie i përdorur për emërtimin e llojeve të ndryshme shpesh është i turbullt (jo i qartë – i pa përcaktuar).

Si kombinim i mëtutjeshëm i problemit janë shumë marrëveshje hibride (me origjinë të përzier) të cilat kanë dalë në sipërfaqe nëpërmjet të linjave të përshkrimit standard të terminologjisë.

Kur njëherë të identifikohen dhe të kuptohen karakteristikat fundamentale të lizingut të ndryshëm, konfuzioni mund të eliminohet.

---

³⁹⁴ - Klevernic Aleksandar, Punim seminarik nga lënda " Ugovori robnog prometa "– fq4 dhe 5 / Citat i Prof. Dr. Vladimir Kapor, Prof. Dr. Slavko Carič, "Ugovori robnog prometa" XI izdanje Novi Sad 2007, Ugovor o lizingu fq 266 dhe 267 / <http://www.scribd.com/doc/15773738/Klevernic-Aleksandar-Ugovor-o-Lizingu> (e shfletuar me 05.02.2013)

³⁹⁵ Klevernic Aleksandar ,Punim seminarik nga lënda " Ugovori robnog prometa " — fq5 dhe 6 / Citat i Prof. Dr. Vladimir Kapor, Prof. Dr. Slavko Carič, "Ugovori robnog prometa" XI izdanje Novi Sad 2007, Ugovor o lizingu fq 266 dhe 267 / <http://www.scribd.com/doc/15773738/Klevernic-Aleksandar-Ugovor-o-Lizingu> (e shfletuar me 05.02.2011)

Me qëllim të shpjegimit të synimeve, do të jetë me dobi që ta ndajmë tërë lizingun e pajisjes në dy kategori më të mëdha: Lizingun financiar dhe lizingun operativ.

Lizingu financiar kryesisht paraqitet si detyrim financiar afatgjatë në të cilin shumica e qirasë së nevojshme përafërsisht është e barabartë me koston e blerjes së pajisjes.

Vendimi për tu përcaktuar për lizingun financiar është gjykim i afarizmit financiar të ndërmarrjes i cili e kundërshton lizingun operativ.

Të gjitha pajisjet e financuara me lizing të cilat nuk përfshihen brenda kategorisë së lizingut financiar mund të trajtohen në kategorinë e lizingut operativ.

Për shkak se lizingu operativ nënkupton afat më të shkurtër të zotimit financiar vendimin për tu përdorur ky lloj i lizingut vijnë brenda kufijve të politikës operative të ndërmarrjes.

Në kuadër të këtyre dy kategorive më të gjëra ndodhen edhe disa variante të lizingut.³⁹⁶

Konkluzione:

Lizingu gjithnjë e më tepër po fiton në rëndësi. Treguesi më i mirë i këtij trendi shprehet me praninë gjithnjë e më të madhe të kompanive të specializuara të cilat merren kryesisht me lidhjen e marrëveshjeve duke ndërmjetësuar në mes të prodhuesve dhe të shfrytëzuesve potencial të pajisjes.

Është fakt, se në anën tjetër pajisja e marr me lizing e ka çmimin më të lartë, se sa ajo e cila do të ishte e blerë me para të gatshme ose me kredi.

Megjithatë duke i krahasuar përparësitë dhe të metat shpesh dëshmohet se lizingu është një marrëveshje më e përshtatshme e formës së financimit të investimeve se sa sigurimi i mjeteve nga burimet vetanake ose nëpërmjet të kredisë.

Lizingu financiar paraqet njërin ndër mënyrat e financimit të investimeve në asetet afariste, prandaj na paraqitet si një alternativë e mjeteve vetanake, kredive bankiere si dhe i huazimeve të cilat bëhen nëpërmjet të emetimit të letrave debitoare me vlerë.

---

³⁹⁶ Richard M. Contino, ESQ "The complete equipment leasing handbook"; (New York: American Management Association, 2002), 8.

Kjo formë e financimit shpesh krahasohet me kreditë bankiere sepse sipas disa karakteristikave janë të ngjashme (Kthimi në këste paraprakisht të përcaktuara, interesi, mënyra e të evidentuarit në kontabilitet...).³⁹⁷

Industria e lizingut luan një rol të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik të një vendi duke ofruar stimulime monetare për dhënësin e qirasë.

Dhënësi i qirasë përndryshe nuk posedon para për pagimin e çmimit të aseteve në momentin e nënshkrimit të kontratës së lizingut.

Literatura:

Klevernic, Aleksandar

Ugovor o Lizingu

<http://www.scribd.com/doc/15773738/Klevernic-Aleksandar-Ugovor-o->

[Lizingu](#)

Prof. Dr. Kapor, Vladimir, Dr. Carić, Slavko

“Ugovori Robnog Prometa” XI izdanje Novisad 2007-

Prof. Dr. Kapor, Vladimir, Dr. Carić, Slavko

“Lizing Pokretnih I nepokretnih stvari-

Contino, Richard M.

Handbook of equipment leasing:

a deal maker's guide

Leasing: Izgubljeni u imovini

<http://www.bankamagazine.hr/tabid/80/brojid/32/itemId/53878/Default.aspx>

---

³⁹⁷ Narodna banka Srbije perpiluse e tezës - “Šta je finansijski lizing” - fq1 paragrafi 5 / http://www.nbs.rs/export/internet/latinica/57/57_info.html (e shfletuar me 06.12.2013)

Rifat HOXHA³⁹⁸
Remzi AHMETI³⁹⁹

Menaxhimi i burimeve njerëzore ne Ministrinë e Drejtësisë – Republika e Kosovës

Abstrakt

Cilësia e një institucioni apo organizate përcaktohet në një shkallë të lartë nga cilësia e njerëzve që ajo punëson.

Hulumtimi për njerëzit e duhur në vendin e duhur, zhvillimi kontinuel i tyre, motivimi dhe udhëheqja me këto resurse të ralla, janë disa nga segmentet kryesore në të cilat fokusohet Menaxhimi i Resurseve Humane. Vendimet dhe metodat për punësimin e stafit dhe për menaxhimin e burimeve njerëzore janë kritike për të garantuar që institucioni apo organizata punëson dhe mban personelin e duhur.

Në këtë punim si pjesë hulumtuese do të fokusohem në institucionet shtetërore të Kosovës veqanërisht në Misitrinë e Drejtësisë ku do të informohem nga afer me:

Formen e menaxhimit të burimeve njerëzore të këtij institucioni?

Si bëhet vlersimi i punonjësve në këtë institucion?

Si përcaktohen nevojat e ardhshme për punonjës në këtë institucion?

Ky punim do të bartë në vete vlera teorike dhe praktike për të gjithë punonjësit nëpër institucione të ndryshme shtetërore por edhe në ndërmarrjet private e sidomos për ata të cilët me vendimet e tyre ndikojnë direkt në zhvillimin institucioneve të tyre përkatëse.

Në këtë punim do ta paraqesë mënyrën e rekrutimit të punonjësve të rinj në këtë institucion, shqyrtimin e formularëve të aplikimit, intervistimin e aplikantëve si dhe prezantimin e punonjësve të rinj me punët e tyre.

Keywords: Menaxhimi, Burimet njerëzore, Institucionet

---

³⁹⁸ **Rifat HOXHA**, Ph.D.c –UET E-mail: rifati_pz@hotmail.com
Facebook: Rifat Hoxha

³⁹⁹ **Remzi AHMETI**, Ph.D.c –UET E-mail remitex56@hotmail.com

Hyrje

Menaxhimi i burimeve njerëzore

Është gjerësisht e pranuar që menaxhimi i Burimeve Njerëzore luan një rol thelbësor në zhvillimin e një vendi dhe, në veçanti, në zbatimin e aktiviteteve të rëndësishme strategjike të administratës publike. Kosova është ende vend në tranzicion dhe si gjdo vend tjetër në këtë fazë ka probleme te shumta, prandaj duhet kushtuar rëndësi të veçant menaxhimit të burimeve njerëzore në mënyrë që me kujdes të shtuar të caktohen individët e aftë për punë të caktuara. Duke e parë zhvillimin e hovshëm të vendeve ballkanike dhe në përgjithësi vendeve evropiane ne nuk duhet t'ia lejojm vetes që të bëjmë gabime në zgjedhjen e personelit i cili do të na udhëheq drejt rrugës së zhvillimit të vendit. Për të evituar këtë duhet që ti kushtojm rëndësi të veçant menaxhimit të burimeve njerëzore në mënyrë që me një organizim të mirë dhe më një realizim të suksesshëm të punëve të ecim sa me shpejt drejt integritit të shtetit tonë në Bashkimin Evropian. Çështja e parë në menaxhimin e burimeve njerëzore është të shihet niveli i vëmëndjes që i është kushtuar kësaj çështjeje nga administrata. Për të patur efektivitet duhet që një person të jetë i ngarkuar posaçërisht me këtë detyrë. Në disa institucione ky pozicion është neglizhuar duke ia ngarkuar këtë detyrë sekretarit. Megjithatë në shumë institucione për të mos thënë në të gjitha , sekretari, nuk mund tia kushtojë gjithë kohën këtij problemi duke u marrë deri në detaje me menaxhimin e personelit. Për zgjedhjen adekuate të këtij problemi rekomandohet të caktohet një specialist përgjegjësia e vetme e të cilit do të jetë menaxhimi i personelit. Kjo gjë nuk do të ndryshojë asnjë nga përgjegjësitë që të tjerët kanë në lidhje me personelin, por me kalimin e kohës ky pozicion do të konsolidohet gjë që do sjellë kursime në kosto. Roli fillestar i *specialistit të personelit* mund të jetë koordinimi i aktiviteteve për

t'u siguruar që sistemi është në përputhje me politikat e administratës dhe të këshillit dhe është duke gjetur një zbatim të mirë në të gjithë organizatën. Kur kërkesat për menaxhimin e burimeve njerëzore do të rriten me kalimin e kohës dhe puna nuk mund të përballohet nga një person i vetëm, mund të krijohet departamenti i personelit⁴⁰⁰.

Struktura e menaxhimit të burimeve njerëzore

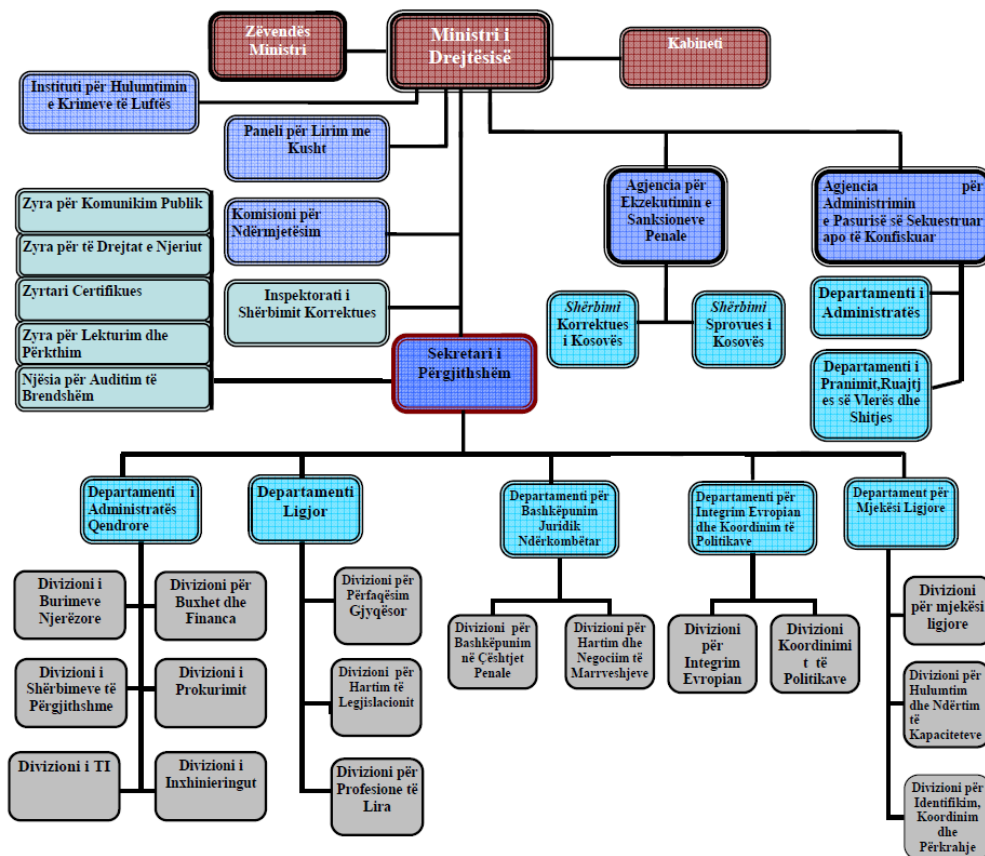
Duke analizuar legjislacionin e shërbimit civil në Kosovë ne kemi vërejtur se legjislacioni specifikon një sistem të decentralizuar të menaxhimit, duke iu dhënë institucioneve të drejta të gjera për menaxhim dhe vendimmarrje. Të drejtat për njësinë qendrore i referohen politikëbërjes në shërbimin civil dhe të mbikëqyrjen e zbatimit. Në të vërtetë, institucionet individuale kanë autonomi të madhe në procesin e rekrutimit, organizimit funksional, vlerësimin e punës dhe klasifikimin e nëpunësve civilë, si dhe pagat dhe praktikat e shpërblimit. Mbikëqyrja e centralizuar është shumë e dobët dhe përgjithësisht nuk mund të ndikojë me efikasitet në menaxhimin e institucioneve. Lidhur me Kosovën, unë mendoj se sistemi i centralizuar do t'i shërbejë më mirë qëllimit për të krijuar një administratë publike profesionale. Duke analizuar karakteristikat ne mund të klasifikojmë Kosovën si e përshtatshme për sistemin e centralizuar. Mungesa e përvojës dhe standardet e dobëta ekzistuese janë faktorë kryesorë që sugjerojnë një sistem më të centralizuar të MBNj⁴⁰¹. Në organogramin e mëposhtëm do të paraqesim strukturën aktuale të menaxhimit të Ministrisë së Drejtësisë së Kosovës.

---

⁴⁰⁰ Kompas, *Menaxhimi Modern I Burimeve Njerëzore*, Tiranë, Korrik 2001

⁴⁰¹ FRIDOM, "Rishikimi funksional I sistemeve dhe kapaciteteve të menaxhimit të burimeve njerëzore" Fq. 14

Struktura menaxheriale Ministria e Drejtësisë në Kosovë⁴⁰²

Diagrami Nr. 1

⁴⁰² Ministria e Drejtësisë në Kosovë, 2013

Rekrutimi dhe përzgjedhja

Që në momentin e që ndihet nevoja për plotësimin e pozitave të ndryshme në një institucion, menaxherët e tyre fillojnë të mendojnë rreth mënyrave të mundshme për zgjidhjen apo plotësimin e atyre pozitave me njerëz të kualifikuar për kryerjen e punëve të caktuara.

Procesi i rekrutimit udhëhiqet nga menaxheri i BNj, i cili ka të drejtë të mbikëqyrë tërë procedurën. Procesi i mirëfilltë i konkurrimit udhëhiqet nga një komision *ad hoc* i emëruar nga SP ose kryeshefi ekzekutiv. Komisioni nuk mund të ketë më pak se tre anëtarë dhe duhet të ketë përfaqësim të balancuar gjinor dhe të minoriteteve. Të gjithë anëtarët duhet të kenë gradë më të lartë ose së paku gradën e njëjtë me pozitën e shpallur në konkurs⁴⁰³. Komisioni është përgjegjës për përzgjedhjen e listës së ngushtë të kandidatëve, për përgatitjen e kriterëve të përzgjedhjes dhe pikëve për çdo kriter. Ata, gjithashtu, janë përgjegjës për intervistimin e kandidatëve dhe përgatitjen e të gjitha pyetjeve që duhen parashtruar. Ministria e Drejtësisë në Kosovë ka një plan për rekrutimin dhe përzgjedhjen e stafit të nevojshëm për vitin 2013, mipërpo, gjatë intervistimit me zyrtarë të kësaj ministrie kam parë që jo rradhë ka raste kur ky plan nuk realizohet dhe përzgjedhja e personave kyq në pozita të caktuara bëhet përmes njohjeve apo rekomandimeve të zyrtarëve më të lartë.

Trajnimet dhe edukimi shtesë për punën

Institucionet e larta dhe në përgjithësi organizatat e suksesshme duhet të ju ofrojnë arsimim dhe trajnime shtesë në punë personelit të tyre. Shume prej këtyre institucioneve shtetërore ju ofrojnë stafit të tyre edhe trajnime jasht vendit. Edhe zyrtarët e Ministrisë së Drejtësisë kanë ndjekur trajnime dhe

---

⁴⁰³ FRIDOM, “Rishikimi funksional I sistemeve dhe kapaciteteve të menaxhimit të burimeve njerzore” p.51

sëminare të ndryshme vendore dhe në vende të ndryshme të Evropës. Kjo metodë e trajnimeve jashtë vendit ka rezultuar të jetë e frytshme për Ministrinë e Drejtësisë sepse zyrtarët e kësaj ministrie gjatë këtyre trajnimeve kanë fituar njohuri dhe përvojë rreth kryerjes dhe menaxhimit të punëve të kësaj ministrie me standard evropiane. Qëllimi kryesorë i përgatitjes së stafit të ministrisë së drejtësisë është shtimi i aftësive teknike, menaxherike dhe konceptuale të menaxherit për punë të suksesshme. Procesi i përgatitjes së menaxherëve duhet të plotësojë parimin e përgatitjes permanente në qoftë se pretendohet të mbahet forma konsistente e aftësisë dhe njohurisë menaxherike të personelit në këto pozita po veprimtari⁴⁰⁴.

Vlerësimi i performancës dhe promovimeve

Sistemi i menaxhimit të performancës është procesi i përcaktimit të standardeve të performancës dhe i vlerësimit të saj në mënyrë që të merren vendime objektive në lidhje me burimet njerëzore, të tilla si rritjet e pagave, dërgimi në trajnime etj⁴⁰⁵. Qeveria e Kosovës e ka një rregullore të shkruar me Nr. 19/2012 për vlerësimin e rezultateve në punë të nëpunësve civilë. Në këtë rregullore janë të përcaktuara të gjitha punët që duhet të kryhen dhe përgjegjësitë që biejn mbi zyrtarët për realizimin e këtyre punëve. Vlerësimi i punëtorëve bëhet varësisht nga performance që ka treguar ai gjatë realizimit të punëve të caktuara ku rëndësi të veçantë në rritjen e performancës ka edhe kryerja e punëve në kohën e duhur dhe duke iu përmbajtur rregullave të caktuara. Duke krijuar një sistem të pastër të bazuar në pozitë, ligji nuk ofron ndonjë avantazh për nëpunësit civilë ekzistues lidhur me promovimin e tyre në pozita më të larta. Në rastin kur shpallet konkursi për punë, nëpunësi

---

⁴⁰⁴ RAMOSAJ Berim, "Management", Prishtinw, 2005, Fq. 174

⁴⁰⁵ ROBBINS DeCENZO, "Bazat e Menaxhimit- Koncepte dhe aplikime themelore", Botimi I gjashtw, 2011, Fq 270

civil egzistues konkurron me ata nga jashtë në baza të barabarta. Qeveria duhet të shqyrtojë mundësinë e aplikimit të disa procedurave specifike për të stimuluar nëpunësit ekzistues civilë dhe të lidhë ngritjen në pozitë me procesin real dhe objektiv të vlerësimit të performancës.

Konkluzionet dhe Rekomandimet

Në çdo organizatë menaxhimi i Burimeve Njerëzore është funksioni më I rëndësishëm. Ndryshe nga Burimet mekanike apo ato fizike, burimet e personelit shtojnë një element eksperience të pahasur me burimet e tjera. Vlerës monetare dhe vlerës së burimeve fizike i është shtuar faktori njerëzor dhe gjithçka që lidhet me të. Ai kërkon një vëmendje të veçantë menaxhuese shumë të specializuar e shumë të trajnuar. Punëmarrësit nuk mund ta lënë pas dore faktin që koha dhe trainimet e kryera për zhvillimin e menaxherëve, të cilët janë përgjegjës për menaxhimin e funksioneve dhe pajisjet e një organizate, të mos neglizhohen në rastin e elementit të personelit. Sado e avancuar të jetë një paisje teknologjike përsëri do të duhet faktori njeri për ta venë atë në punë. Gjatë hulumtimit tim dhe gjatë bisedës me zyrtarë të Ministrisë së Drejtësisë në Kosovë kam vërejtur edhe disa mangësi gjatë plotësimit të pozitave zyrtare nga rekrut të rinjë. Disa nga mangësit e stafit punes në këtë ministri ishin mos njohja e gjuhës së dyte zyrtare që është gjuha serbe, paaftësia për të punuar me programe të avancuara kompjuterike si dhe plotësimi i vendeve të punës nga direkt nga strukturat e larta e cila njëherit është edhe më shqetësuesja sepse mund të ndikoj direkt në demotivimin e punëtorëve të vjetër të cilët kanë punuar shume me shpresën e rritjes së pozitës dhe ndihen të zhgënjyer në momentin kur një I jashtëm e plotëson pozitën për të cilën ai ka shpresuar.

Rekomandimet për tejkalimin e këtyre pëngesave do të ishin që tu organizohen kurse të gjuhëve të huaja dhe trajnime kompjuterike të veqanta, ndërsa për sa i përket punësimit mjafton vetem të realizohen me përpikmëri rregullat dhe ligjet që janë të shkruara ne rregulloren e punës.

Referencat

FRIDOM (Group of authors/researchers on Institutions). (2010), “Rishikimi funksional I sistemeve dhe kapaciteteve të menaxhimit të burimeve njerzore.” Retrieved: August 12, 2012.

ROBBINS DeCENZO, “*Bazat e Menaxhimit- Koncepte dhe aplikime themelore*”,2011,

RAMOSAJ Berim, “*Management*” 2005

Kompas, *Menaxhimi Modern I Burimeve NJerëzore*, 2001

Ministria e Drejtësisë së Kosovës 2013

(PhD Candidate) Faton Shabani⁴⁰⁶

ZGJIDHJA E KONTESTEVE NË ORGANIZATËN BOTËRORE TË TREGTISË

Abstract

The World Trade Organization (WTO), has its roots in the General Agreement on Tariffs and Trade 1947. It is the result of the Uruguay Round, developing themselves in two different major functions: legislative and judicial. Particular importance to this research the author give to judicial function finding the most efficient methods of dispute settlement under WTO. This system is based on the Understanding on rules and procedures governing the settlement of disputes, as Annex 2 of the Agreement Establishing the World Trade Organization. The forms that offers this system in terms of dispute settlement are: consultations, good offices, conciliation, mediation, arbitration, but also judicial settlement form through panels and the Appellate Body. Each of these forms, with its content provides reasons for its selection as efficient means for settlement of one particular dispute.

In general, the aim of this paper, is to provide general informations for dispute settlement system, subjects as parties to the dispute within this system, the methods that are available to the parties, but also the today's importance in terms of international trade in order to determine the strengths and weaknesses of the system of dispute settlement in WTO.

Key words: *World Trade Organization, dispute settlement, consultations, good offices, conciliation, mediation, arbitration, panels and Appellate Body.*

---

⁴⁰⁶ Autori është asistent i angazhuar në Fakultetin juridik në Universitetin Shtetëror të Tetovës.

Hyrje

1. Historiku i themelimit

Organizata Botërore e Tregtisë – OBT (*World Trade Organization – WTO*) u themelua në 1 janar të vitit 1995. Ajo është një ndër organizatat më të reja nga të gjitha organizatat e mëdha ndërqeveritare dhe ende është ndoshta një nga më me ndikim në këto kohëra të globalizimit ekonomik. Origjina e OBT-së qëndron në Marrëveshjen e Përgjithshme për Tarifatat dhe Tregtinë – GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*) të vitit 1947.⁴⁰⁷ Studimi i kësaj origjine është me rëndësi, sepse vendimet, procedurat dhe praktikat zakonore të GATT udhëzojnë OBT-në në veprimet e saja. Marrëveshja për themelimin e OBT-së (*Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization*),⁴⁰⁸ është marrëveshja më ambicioze dhe më e gjerë e tregtisë ndërkombëtare e nënshkruar ndonjëherë, e cila gjithsesi që mbështetjen kryesore e ka gjetur në GATT. Neni XVI:1 i Marrëveshjes së OBT-së thekson: “Përveç rasteve ku parashihet ndryshe sipas kësaj Marrëveshjeje ose marrëveshjeve tregtare multilaterale, OBT do të udhëzohet nga vendimet, procedurat dhe praktikat e ndjekura nga palët kontraktuese të GATT 1947 dhe organet e themeluara në kuadër të GATT 1947.”

Themelimi i OBT-së rezultoi nga pesëmbëdhjetë ciklet e Raundit të Uruguait që zgjati nga viti 1986 deri në vitin 1994. Në këtë Raund, negociatorët ishin të hapur për propozimin, fillimisht të dhënë nga profesori *John H. Jackson*, që pikërisht këto negociata të shfrytëzohen si mundësi për krijimin e një “OBT” të re. *Jackson* theksonte se është koha të eliminohen mangësitë e lindura nga GATT me krijimin e organizatës e cila do të jetë agjenci e specializuar e Kombeve të Bashkuara, me strukturë të organizuar dhe me mekanizëm për zgjidhje të kontesteve.⁴⁰⁹ Përpjekjet e tilla rezultuan suksesshëm me fillimin e punës të OBT-së në vitin 1995, me ç’rast OBT formalisht filloi të ekzistojë me subjektivitet juridik të organizatës

---

⁴⁰⁷ *General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*, nënshkruar në Gjenevë në vitin 1947; në dispozicion në http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_01_e.htm.

⁴⁰⁸ *Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization*, nënshkruar në Marrakesh të Marokut në vitin 1994, në dispozicion në http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm. Marrëveshja është një marrëveshje e shkurtër që përmban në vete 16 nene, por së cilës i janë bashkangjitur marrëveshje plotësuese të përfshira në formë të anekseve.

⁴⁰⁹ Мицуо Мацушита, Томас Ц. Шонбаум, Петрос Ц. Мавроидис, *Светска Трговска Организација: право, практика и политика*, [превод], Скопје: Просветно Дело АД, 2009, fq.7.

ndërkombëtare, duke gëzuar privilegjet dhe imunitet e nevojshme për ushtrimin e funksioneve të saj.⁴¹⁰

2. Objektivat e themelimit, funksionet dhe struktura organizative e OBT-së

a) Objektivat e themelimit

Arsyet e themelimit dhe objektivat e politikës së kësaj organizate ndërkombëtare janë paraparë në Preambulën e Marrëveshjes së OBT-së. Sipas Preambulës, palët e Marrëveshjes së OBT-së janë dakorduar për kushtet e kësaj marrëveshjeje dhe për themelimin e OBT-së: *“Duke pranuar se marrëdhëniet e tyre në fushën e tregtisë dhe përpjekjet ekonomike duhet të realizohen me synimin për ngritjen e standardeve të jetesës, duke siguruar punësim të plotë dhe në mënyrë të qëndrueshme rritjen e vëllimit të të ardhurave reale dhe kërkesave efektive, dhe duke zgjeruar prodhimin dhe tregtinë e mallrave dhe shërbimeve, duke lejuar përdorimin optimal të burimeve të botës në përputhje me objektivin e zhvillimit të qëndrueshëm, duke kërkuar të mbrojë dhe ruajë mjedisin dhe të rritë mjetet për ta bërë këtë në mënyrë që përputhet me nevojat dhe shqetësimet e niveleve të ndryshme të zhvillimit ekonomik. Duke pranuar më tej se ekziston nevoja për përpjekje pozitive të dizajnuara për të siguruar që vendet në zhvillim dhe sidomos për ato më pak të zhvilluara në mesin e tyre, të sigurojnë shpërndarje në rritjen e tregtisë ndërkombëtare proporcionale me nevojat e zhvillimit të tyre ekonomik.”* Sipas Preambulës, dy instrumentet ose mjetet kryesore për të arritur objektivat e OBT-së janë marrëveshje reciproke të favorshme për: reduktimin e barrierave tregtare dhe eliminimin e diskriminimit.⁴¹¹

b) Funksionet

Funksionet e OBT-së janë elaboruar në nenin 3 të Marrëveshjes, që i ka kategorizuar në pesë nivele të funksioneve, sipas të cilave OBT:

do t'i lehtësojë zbatimin, administrimin dhe veprimin, si dhe do t'i përparojë synimet.

do të sigurojë forum për negociata ndërmjet shteteve anëtare lidhur me marrëdhëniet e tyre tregtare multilaterale për çështjet në lidhje me marrëveshjet në anekset e Marrëveshjes;

⁴¹⁰ Neni VIII. 1 dhe 2 i Marrëveshjes së OBT.

⁴¹¹ Peter Van den Bossche, *The Law and Policy of the World Trade Organisation: text, cases and materials*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, fq.87.

do ta administrojë sistemin e zgjidhjes së kontesteve;
do ta administrojë mekanizmin për rishqyrtim të politikave tregtare;
do të bashkëpunojë aq sa është e nevojshme me Fondin Monetar Ndërkombëtar dhe Bankën Ndërkombëtare për Rindërtim dhe Zhvillim dhe agjencitë e tyre.

c) Struktura organizative

Për të kryer funksionet dhe detyrat e besuara, Marrëveshja i parashikon OBT-së një strukturë të organeve. Baza e strukturës institucionale të OBT-së është paraparë në nenin IV të Marrëveshjes, ndërsa komitetet vartëse dhe grupet punuese janë vendosur në këtë strukturë në mënyrë plotësuese nëpërmjet vendimeve të mëvonshme. Kjo strukturë institucionale e OBT-së përfshin, në shkallë më të lartë Konferencën e Ministrave, në shkallë të dytë Këshillin e Përgjithshëm, Trupin për Zgjedhje të Kontesteve dhe Trupin për Shqyrtim të Politikës Tregtare, ndërsa në shkallë më të ulët Këshillat e specializuar, ashtu si edhe Sekretariatit e OBT.⁴¹² Këshilli i Përgjithshëm, Trupi për Zgjidhjen e Kontesteve dhe Trupi për Shqyrtim të Politikës Tregtare, janë në fakt i njëjti trup edhe pse secili prej tyre ka kryetarin e vet dhe rregullat e procedurës, respektivisht këto dy trupa janë *alter ego* të Këshillit të Përgjithshëm.

3. Shqyrtime të përgjithshme lidhur me sistemin e zgjidhjes së kontesteve

Sistemi i zgjidhjes së kontesteve të OBT-së, siç vepron nga 1 janari 1995, nuk është sistem ligjor, por në të kundërtën, ky sistem është i bazuar në eksperiencën mbi pesëdhjetëvjeçare të zgjidhjes së kontesteve tregtare në kontekstin e GATT. Historikisht, ashtu si edhe sot, kontestet në shoqëri janë zgjidhur dhe vazhdojnë të zgjidhen në mënyra të ndryshme. Në vitet e fundit ka pasur një rritje të shquar në rëndësinë dhe efektivitetin e zgjidhjes së kontesteve ndërkombëtare nëpërmjet gjyqësisë. Sistemi i OBT-së për zgjidhjen e kontesteve është në ballë të këtij evolucioni të rëndësishëm në marrëdhëniet ndërkombëtare ndërmjet shteteve. Sistemi i GATT për

---

⁴¹² Më tepër për strukturën organizative dhe për përbërjen e kompetencat e secilit organ veç e veç, shih Mary E. Footer, *An Institutional and Normative Analysis of World Trade Organization*, Leiden: Martinus Nijoff Publishers, 2006, fq.35-71.

zgjidhjen e kontesteve ka evoluar në mes të viteve 40-ta dhe 90-ta të shek. XX, nga një sistem i cili ishte kryesisht një sistem i zgjidhjes së kontesteve nëpërmjet negociatave, në një sistem të zgjidhjes së kontesteve nëpërmjet gjyqimit.⁴¹³ Neni 3.1. i të Kuptuarit të rregullave dhe procedurave për zgjidhjen e kontesteve – Aneks 2 (*Understanding on rules and procedures governing the settlement of disputes – DSU*)⁴¹⁴, që është pjesë e Marrëveshjes së OBT-së në Aneksin 2, thekson: *”Anëtarët pohojnë besnikërinë e tyre ndaj parimeve për menaxhimin e kontesteve të zbatuara deri më tani sipas neneve XXII dhe XXIII të GATT 1947, dhe rregullat e procedurat siç janë elaboruar dhe ndryshuar më tej në këtë dokument.”* Më tej, Marrëveshja e OBT-së, parasheh që *“Përveç nëse diçka nuk është e rregulluar me këtë Marrëveshje apo me marrëveshjet për tregti multilaterale, OBT do të udhëhiqet sipas vendimeve, rregullave dhe praktikave të zakonshme të zbatuara nga palët kontraktore të GATT të 1947.”*⁴¹⁵ Ashtu si edhe sipas GATT, sistemi i zgjidhjes së kontesteve në kuadër të OBT-së, bazohet në idenë qendrore për ruajtje dhe mbrojtje të së drejtave të anëtarëve të OBT. Në këtë drejtim, zgjidhja efikase e kontesteve në të cilët një shtet anëtar vlerëson se të drejtat e saj janë shkelur *“... është e një rëndësie të veçantë për funksionimin e mirë të Organizatës.”*⁴¹⁶

4. Palët pjesëmarrëse

Pjesëmarrës të vetëm në sistemin e zgjidhjes së kontesteve janë qeveritë anëtare të OBT-së, të cilat mund të marrin pjesë qoftë si palë të kontestit, qoftë si palë të treta. Sekretariati i OBT-së, vendet vëzhguese të OBT-së, organizatat tjera ndërkombëtare, nuk kanë të drejtë të inicojnë procedurë të zgjidhjes së kontesteve në kuadër të OBT-së.

Derisa vetëm qeveritë anëtare të OBT-së mund të sjellin konteste, kjo nënkupton se individët privatë ose kompanitë nuk kanë qasje direkte në sistemin e zgjidhjes së kontesteve, edhe pse ato mund të jenë shpesh të vetmit (si eksportues apo importues) direktë dhe negativisht të prekur nga masat e gjoja shkeljes së Marrëveshjes së OBT-së. E njëjta situatë është edhe me organizatat joqeveritare, të njohura si OJQ, të cilat gjithashtu nuk mund të inicojnë procese të zgjidhjes së kontesteve në OBT.

---

⁴¹³ Peter Van den Bossche, vep. cit., fq.176.

⁴¹⁴ *Understanding on rules and procedures governing the settlement of disputes*, në dispozicion në http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dsu_e.htm.

⁴¹⁵ Neni XVI.1 i Marrëveshjes së OBT.

⁴¹⁶ Neni 3.3 i Aneksit 2.

Kuptohet, këto individë, kompani e organizata, mund dhe shpesh, edhe e bëjnë këtë, duke kryer ndikim bile dhe presion deri te qeveritë e anëtarëve të OBT, lidhur me kontestin e shkaktuar. Në të vërtetë, disa anëtarë të OBT formalisht kanë miratuar legjislacionin e brendshëm, sipas të cilit palët private mund të kërkojnë nga qeveritë e tyre të sjellin kontestin konkret për zgjidhje në OBT.⁴¹⁷ Për më tepër, kolegji dhe Trupi i Apelit shpesh pranojnë dhe konsiderojnë *amicus curiae* shpjegimet-sugjerimet e dorëzuara nga ana e OJQ-ve.

5. Metodatat e zgjidhjes së kontesteve

a) Konsultimet

Në frymën e parimit të ruajtjes së marrëdhënieve të mira ndërshtetërore, Aneksi 2 i paralajmëron shtetet anëtare të jenë të vëmendshëm kur fillojnë procedurë për zgjidhjen e kontesteve midis tyre, para së gjithash të kenë kujdes në atë nëse procedura përgjithësisht mund pozitivisht të pasqyrohet në marrëdhëniet e tyre dhe nëse me procedurën e tillë mund të fitohet zgjidhje pozitive e zgjidhjes së kontestit.⁴¹⁸ Vetëm pas përfundimit pa sukses të konsultimeve të tilla, respektivisht në afat prej 60 ditëve pas pranimit të kërkesës për konsultime, pala e cila pretendon që i janë shkelur të drejtat, mund të kërkojë krijimin e kolegjit që të zgjidhë kontestin në rrugë gjyqësore.⁴¹⁹

b) Shërbimet e mira, pajtimi dhe ndërmjetësimi

Aneksi 2 parasheh mundësinë e përdorimit të të ashtuquajturave shërbime të mira, pajtim dhe ndërmjetësim nga ana e palëve në kontest. Këto janë procedura që ndërmerren vullnetarisht nëse palët dakordohen për një gjë të tillë,⁴²⁰ duke mos pasur një kufizim kohor për fillimin apo përfundimin e tyre. Palët mund të dakordohen që procedura për shërbime të mira, pajtim dhe ndërmjetësim, të mund të vazhdojë edhe pas procesit të krijimit të kolegjit.⁴²¹ Ngjajshmëria ndërmjet këtyre tre procedurave është në atë që te të trija merr pjesë dhe një palë e tretë, që zakonisht është Drejtori i Përgjithshëm i OBT-së. Në praktikë, këto tre procedura ndodh shpesh të

---

⁴¹⁷ *A Handbook on the WTO Dispute Settlement System: a WTO Secretariat Publication prepared for publication by the Legal Affairs Division and the Appellate Body*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, fq.9.

⁴¹⁸ Neni 3.7 i Aneksit 2.

⁴¹⁹ Neni 4.7 i Aneksit 2.

⁴²⁰ Neni 5.1 i Aneksit 2.

⁴²¹ Neni 5.5 i Aneksit 2.

përputhen. Përndryshe, procedurat e tilla konsiderohen të dobishme jo vetëm për zgjidhje të çështjeve kontestuese juridike dhe faktike, por edhe për zgjidhje të atyre kontesteve të cilët për shkak të natyrës së tyre, nuk janë të përshtatshme për zgjidhje gjyqësore.⁴²²

c) *Kolegji gjyqësor dhe Trupi i Apelit*

Vetëm nëse kontesti nuk zgjidhet nëpërmjet konsultimeve në afat prej 60 ditëve, pala e dëmtuar ka të drejtë të kërkojë formimin e kolegjit. Nëse pala paditëse kërkon, kolegji do të krijohet në takimin e radhës menjëherë pas parashtrimit të kërkesës.⁴²³ Në takimin e dytë, kolegji do të krijohet në mënyrë automatike, pa marrë parasysh qëndrimin e palës përgjegjëse. Kolegji do të përbëhet nga individë mirë të kualifikuar qeveritarë apo joqeveritarë, edhe atë prej tre apo pesë anëtarësh të zgjedhur nga listat që i mban Sekretariati dhe të cilët nuk mund të jenë shtetas të palëve në kontest. Përndryshe, si i tillë kolegji paraqet trup *ad hoc*, të krijuar për qëllim të gjykim të kontestit konkret dhe mbaron së ekzistuari pasi e kryen këtë detyrë. Nëse ndodh situata e cila është jo e rrallë në praktikë që, të bëhet fjalë për çështje e cila prek interesat e disa palëve, atëherë kolegji i njëjti do ta shqyrtojë njëkohësisht ankesat e të gjitha palëve.⁴²⁴

Pala e pakënaqur me raportin e përgatitur nga ana e kolegjit për zgjidhjen e kontestit konkret, mund të parashtrtojë ankesë në Trupin e Apelit. Ky trup është një kolegji i përhershëm ndërkombëtar, i cili përbëhet nga shtatë anëtarë, me mandat prej katër viteve.⁴²⁵ Kompetencat e Trupit të Apelit janë në drejtim të vërtetimit të vendimit të kolegjit, ndryshimit apo të vendosjes në mënyrë tjetër nga ajo që kishte vendosur kolegji.

d) *Arbitrazhi*

Përkundër faktit që metoda e konsultimit dhe ajo gjyqësore, janë dy metoda më të zbatueshme, edhe metoda e arbitrazhit parashihet si metodë efektive dhe ekspeditive – si mjet alternativ i zgjidhjes së kontesteve. Për të mundur të vijë në shprehje kjo metodë, palët duhet të dakordohen që kontesti midis tyre të zgjidhet nga ana e një arbitrazhi, vendimi i të cilit më pas do të jetë detyrues për palët e tilla. Ky vendim i marrë nga arbitrazhi, mund më pas të implementohet nëpërmjet sistemit të OBT-së.

---

⁴²² Миццо Мацушита et. al. ver. cit., fq.114.

⁴²³ Neni 6.1 i Aneksit 2.

⁴²⁴ Neni 9.1 i Aneksit 2.

⁴²⁵ Neni 17.1 dhe 2 i Aneksit 2.

6. Perspektiva e sistemit të zgjidhjes së kontesteve të OBT-së

Zgjidhja e kontesteve në mënyrë dhe kohë të strukturuar është e rëndësishme. Fakti që anëtarët e OBT-së kanë themeluar sistemin aktual për zgjidhjen e kontesteve gjatë Raundit të Uruguait, nënvizon rëndësinë e lartë që ato ja kanë bashkangjitur për të përmbushur detyrimet e tyre sipas Marrëveshjes së OBT-së nga ana e të gjithë anëtarëve. Ai ndihmon të pengohen efektet e dëmshme të kontesteve të pazgjidhura tregtare ndërkombëtare dhe të zvogëlojë çekuilibrat ndërmjet palëve të forta dhe atyre të dobëtra, duke zgjidhur kontestet e tyre në bazë të rregullave në vend që të kenë forcën të imponojnë përcaktimin paraprak të rezultateve. Shumë njerëz konsiderojnë sistemin e OBT-së për zgjidhjen e kontesteve të jetë një nga rezultatet më të mëdha të Raundit të Uruguait. Pas hyrjes në fuqi të Marrëveshjes së OBT-së në vitin 1995, sistemi i zgjidhjes së kontesteve shpejt fitoi rëndësi praktike pasi anëtarët filluan të shpreshtojnë përcaktimin e tyre që kontestet t'ia besojnë këtij sistemi.⁴²⁶

Element tjetër i rëndësishëm pozitiv është se sistemi i zgjidhjes së kontesteve në kuadër të OBT është i detyrueshëm. Subjekte të Aneksit 2 janë të gjithë shtetet anëtare të OBT dhe sistemi i këtillë i zgjidhjes së kontesteve vlen për të gjithë kontestet e lindura sipas Marrëveshjes së OBT-së. Megjithatë, përkundër sistemeve tjera të zgjidhjes ndërkombëtare të kontesteve, këtu nuk ekziston nevoja për palët në kontest të pranojnë juridiksionin e sistemit të OBT-së për zgjidhjen e kontesteve me anë të ndonjë deklaratë apo marrëveshjeje të veçantë. Si rezultat, çdo palë në një kontest është e sigurtë duke iu drejtuar sistemit të zgjidhjes së kontesteve, se asnjë palë përgjegjëse nuk mund të shmangë juridiksionin e tillë. Kjo dëshmon se, OBT me këtë rast është e dukshme që e ka pranuar modelin e zgjidhjes gjyqësore të kontesteve.

Suksesi i deritanishëm gjithsesi se është për tu lavdëruar, por që nuk nënkupton se nuk ekzistojnë edhe mangësi të sistemit të OBT-së. Vërejtje i bëhen pushtetit të Trupit të Apelit, i cili sipas disave i tejkalon kompetencat e veta, respektivisht duke e pasur fjalën e fundit gjatë zgjidhjes së kontesteve, raporti i tij është përfundimtar, bile edhe nëse është bërë ngonjë gabim nuk ka kush ta korigjojë. Me këtë rast, ky Trup në vend që ta interpretojë të drejtën ekzistuese, ai e krijon të njëjtën.

Ekziston nevoja e fuqizimit më të madh të metodave alternative të zgjidhjes së kontesteve, respektivisht tu jepet përparësi shërbimeve të mira,

---

⁴²⁶ Ibid, fq.1.

pajtimit, ndërmjetësimit, bile dhe arbitrazhit, të cilat metoda absolutisht kanë rënë nën hijen e zgjidhjeve gjyqësore të kontesteve. Në këtë drejtim, shfaqet nevoja e pjesëmarrjes më të madhe me idetë e tyre të organizatave joqeveritare në procesin e zgjidhjes së kontesteve.

BIBLIOGRAFIA

A Handbook on the WTO Dispute Settlement System: a WTO Secretariat Publication prepared for publication by the Legal Affairs Division and the Appellate Body, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Footer, Mary E. *An Institutional and Normative Analysis of World Trade Organization*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2006.

General Agreement on Tariffs and Trade – GATT, Geneva 1947.

Мацушита, Мицуо, Шонбаум, Томас Ц., Мавроидис, Петрос Ц. *Светска Трговска Организација: право, практика и политика*, [превод], Скопје: Просветно Дело АД, 2009.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization, Marrakesh 1994.

Understanding on rules and procedures governing the settlement of disputes, Annex 2 of the WTO.

Van den Bossche, Peter. *The Law and Policy of the World Trade Organisation: text, cases and materials*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Nermin Ademi⁴²⁷

MANAGERIAL TIME MANAGEMENT

Abstract

A large number of business and personal coaches – instructors increasingly promote and teach the problems of time management as a fundamental “tool” for raising productivity and output in the work. Managing the time management in practice means to make changes, all with a view to discover new possibilities in work as well as in life.

A particular dimension in this work is dedicated precisely to time management of managers. The role of why care about time, efficiency and effectiveness in work, improvement, priorities about distinguishing what things are more important and which are more urgent, are treated in a special manner. In continuation of this work, the following question is also posed about giving a stronger impetus and giving an impulse for utilizing time as well as possible and about how to make the most of it and to be more productive. That is an elated matter for all the people participating in the process of work starting from the lowest level employees to the highest managerial levels, that is, the care about time management is of essential significance in this work.

Key words: *management, values, priorities*

---

⁴²⁷ Ministry of Culture, Republic of Macedonia

1. Why Care about Time Management

Not only to managers, but also to all of us, the arguable issues, regarding how to manage time and how to use it maximally in order to achieve the objectives and priorities we have set for ourselves are of utmost importance. Should we begin with the fact that our time is the most valuable asset in our lives, then the question of how to manage and plan it is inevitable. Whether we are going to use our time and how we shall do that, principally depends on our willingness and capability to organize it.

Why should we care about time management? A simple answer to this essential question is that in case we do not manage our own time (i.e. we do not take the control of what we do with our own time), the following ensues:⁴²⁸

We shall be inefficient – the work we do will last longer than necessary, we shall be making more mistakes, we shall lose things and objects, we shall not be able to meet the deadlines, our office will be in a state of chaos.

We shall be ineffective- the difference between effectiveness and ineffectiveness is that the former refers to inputs and the latter concerns the results. Managers, as well as all others are paid to deliver results, i.e. for their achievements, and (moreover) with respect to the increase of value for the employers. If we are inefficient, there is a very slight possibility for us to be effective – whilst effectiveness consists of augmenting success and managing changes.

We shall not advance at our working posts– because we shall be spending time on activities which do not enable us to comply with, or which protect us in the worst possible manner (for example, the expiry of deadlines).

---

⁴²⁸ Ted Johns, Random House: *The Perfect Time Management All you need to get it right first time*. First published in Great Britain by Century Business, 1993.

We have a good chance of becoming expendable, especially through large reorganizations when “redundancy” is a euphemism for laying off the bad workers.

Our subordinates (should we have any) will not be able to carry out their work properly because we do not provide them with leadership or guidance when needed, and our priorities will be unpredictable.

Our supervisor will start treating us as someone who squanders time: you are disorganized, you make mistakes, lose things, you cannot reply to questions asked, your work is poorly represented.

And so it goes: a vicious circle of incompetence, inadequacy, inefficiency and ineffectiveness.

At the end of the day, it cannot be repeated, not one second can be reused. We can only hope that the next day will enable us to learn our lessons and apply them. The situation is even worse when you bear in mind the fact that you have limited time at your disposal. Certainly, nobody knows in advance how much time he/she has left (this might be good), but, undoubtedly, time is limited for everybody. Therefore we ought to use our time in the best way possible.

2. Increasing Values

Every task in any enterprise is a combination of four roles:

1. **Maintenance**- care that at the end of each day the situation will not be worse than it was at the beginning.
2. **Preventing crisis**- to create such an environment with a minimum of surprises, i.e. to predict future “crises”, in order to prevent or minimize consequences whenever they may happen.
3. **Improving success**- a better realization of current tasks (of increased standard and quality), faster, i.e. in a shorter term, or cheaper (by using fewer resources like people, financial means, space, etc.).

4. **Managing changes-** introducing new ideas about achieving better results in the enterprise.

If increasing values within an enterprise is intended, this means that less time will be dedicated to maintaining and preventing the crisis, because these activities (although very important) do not increase the value, they simply provide that this “value” stay the same, i.e. to carry out tasks at the current level of quality. In other words, maintaining and preventing crisis belong to the domain of *efficiency*, rather than effectiveness. It is worth pointing out that the idea of value added refers to all the employees in an enterprise and not only to the managers. For instance, the TQM technique (*Total quality management*) contains principles that everyone ought to dedicate a certain portion of his/her time to the reflection of how he/she could better do his/her work- in other words, how he/she can increase value.

What needs to be done, before dedicating oneself to the everyday arguable issues regarding time management, is to make a statement regarding the mission and the role which emphasizes the contribution to the value added, those being: *improvement, development, maximizing, optimizing*. At the same time, this statement helps when choosing the priorities when you manage your time and it helps when choosing meaningful key tasks, which also help in making the decision about what to do and what not to do and it helps the communication with all the employees, regarding how to understand the sense of the objective.

3. How Managers Should Manage Their Time

One of the most important tasks of managers, in the newly created circumstances, is to “learn how to manage their time”. Managers’ time is much more important than that of other employees, it remains a rare resource, and therefore the proverb “time is money” applies to them. Time is the only factor whose offer is inflexible. However big the demand for time is, it does not increase. The only thing we can do with time is to learn how to manage it better. How

important this is in fact, and particularly to managers, is better pointed out by Tom Peters who, in this regard, suggest that today there are two types of managers. One of them is "quick", who timely reacts to changes and adapts to the conditions of the environment, whilst others are "dead", whom time and changes have passed by.⁴²⁹

Owing to the significance of correct use of time, managers must learn how to manage their own time. This can be achieved in several ways:⁴³⁰

- a) by preparing the daily results that are to be achieved;
- b) by making a list of the tasks that are to be carried out as well as to group the tasks into three categories "A", "B", "C";
- c) by determining priority tasks within the group;
- d) by ousting the tasks from group "C";
- e) by delegating tasks;
- f) by working in one place at the same time only;
- g) by improving one's communication with the colleagues.

Managers' time can also be rationalized in such a way as to eliminate either all unnecessary interruptions in the work process or to minimize them as much as possible, in order to give information and assist the subordinates. Analyzing the questions that the subordinates ask their supervising manager, it is recommendable for them to be regrouped taking into consideration who could answer a part of them, in order to reach a total of 20% of those questions which are necessary to be addressed to the manager. All the other questions can be answered by the subordinates themselves or they can obtain their answers from their colleagues at work. That also increases the interaction among the

---

⁴²⁹ Tom Peters: for further information see: S.Đuroković:*Upravljanje vremenom*, Slobodno poduzetništvo, TEB, Zagreb, No. 14-15/1994., p. 226.

⁴³⁰ Harold B. Crapo, jr.: *Take time" wonder" manage more effectively*, Data Management, September, 1985., p.38-39.

subordinates and the role of managers and the significance of their time is strictly defined.⁴³¹

An attack on the managers' working time is also made by the unforeseen "meetings" and the cheerful office show-offs, exaggerated telephone conversations and "accidental visits".⁴³²

In certain situations, a manager has to withstand even those persons who obviously take up their precious time due to the so-called "higher causes of the enterprise", whoever they happen to be, either associates or clients, who are to be accepted with all their shortcomings, because, for example, they are very significant purchasers to the enterprise.

The entire available time of managers can be grouped into three basic categories, those being: priorities, time responsibilities and activities which take up time (time stealers). In table 1 it is highlighted which activities comprise a manager's job.⁴³³

Table 1. Activities comprising a manager's life

Activities which take up time (time stealers).	Time responsibilities	Priorities
Delays	Travelling	Setting objectives
Forgotten things	Reading	Planning
Searching for the forgotten things	Visitors	Delegating
Turning over paper	Boss	Training

---

⁴³¹ Jeffrey P. Davidson: *Revising interruption "quality" improves time management*, *Data Management*, April, 1986.,p. 31-32.

⁴³² S. Strasser and John Sena: *Why Managers Can't Disengage*, *Busines Horizons*, January-Februari, 1986. p.26.

⁴³³ H.L. Taylor: *Delegate, the Key to successful Management*, Warner Books, 1991. p.40.

Perfectionism	Correspondence	Self-development
Indecisiveness	Everyday travelling to the workplace	Creativity
Delegating upwards	Making telephone calls	Organizing
Free time	Work interruption	Family life
Interrupting oneself		
Inability to say "No"		
Care		
Disobedience		

The managerial activities belonging to the category of priorities have to be carried out by managers themselves, and a part of the time responsibilities can be delegated, while it is necessary to eliminate completely the "time stealers".

Thus, for example, managers, but also associates can get rid of the unwanted visitors in one of the following ways:⁴³⁴

-by closing the door of their office, because a closed door is a sign that one needs to be left alone to work peacefully.

-if there is a glass screen in your office, draw on canvas on it, otherwise, there will always be someone to come around.

-lavish offices with a lot of armchairs, which are comfortable and opulent, will be attractive to many so as to "drop by", therefore you need to insist on throwing them out or at least they should not be too comfortable.

-if there is a coffee or tee machine in your office, it will always "cause" many people to come around for tee or coffee, therefore you need to get rid of such machines as soon as possible.

---

⁴³⁴ S. Strasser, J. Sena: p. 28-19

However, in spite of the great importance lent lately to the rational management of available time of managers, according to two British researches, managers have spent on average 66%, that is 80% of their time on oral communication. Whereas, according to the journal for researching 160 British middle and top managers, as conducted by Rosemary Stewarts,¹ they have spent 47% of their time on communication with the powerful (chiefly, with persons outside the company), 41% with the insider people within their department and they spent only 12% of their time communicating with their superiors.

Comparing the text in this point with the text that treated the management styles, one gets the impression that they are in collision in a certain way. Even though at first glance it seems that this assertion is true, still it has to be said that all those recommendations which refer to the time rationalization and management of managers, may not be so rigidly understood, but rather flexibly, which means that managers themselves need to assess and evaluate the situation, about when and how to act. As it goes for everything else in the company, here as well a real measure can be found among the offered extremes.

3.1. SETTING PRIORITIES

Setting priorities is the most important part of management. We know that we do not always have same tasks according to importance, urgency and weight. Some are more important, others are more urgent, etc.

Sometimes we tend to dedicate a lot of time to unimportant things and vice versa, to attempt to do very important things in a small amount of time. A difference should be made between what is important and what is urgent. Sometimes certain urgent things can have much higher priority than those which are not important. Sometimes we are aware of the fact that we dedicate far too much time to things which are very urgent, and those are actually unimportant. Therefore it needs to be emphasized that urgent matters do not necessarily mean

that they are the most important ones and we ought to make a difference between these two things.

When making a decision, the following need to be taken into account:

Important and urgent are things which need to be done and their completion shall be a large benefit. They are to be immediately carried out and enough time should be dedicated to their completion.

Urgent and little important are other matters that are to be finished very quickly, but they do not require much time.

Important but not urgent are things to which we ought to dedicate the largest portion of our time.

Little important and not urgent are things that need not be done. They are things that sometimes make one waste time and need not be done.

Table 2. Setting priorities

	Urgent	Not urgent
IMPORTANT	DO IT IMMEDIATELY -Request from the supervisor -Tasks with running deadlines -Meetings -Reports -Urgent personnel necessities -A suddenly emerging problem	PLANNING WHAT TO DO -Planning -Preparation -Testing -Building -Development
UNIMPORTANT	REJECT AND EXPLAIN -Trivial requests by some other ad hoc interruptions -Misunderstandings -Remarks	RESIST AND INTERRUPT -Computer games -Internet chatting -Gossiping -Internet surfing -Smoking breaks -Reading irrelevant material -Social communication

3.2. DELEGATION AND ITS ADVANTAGE

Delegating is one of the better opportunities for saving and utilizing time more productively as well as for expanding values. In practice, all managers principally support the idea of delegating. Delegating may be understood as entrusting others with responsibility and their authorization (naturally of one's associates), who from that point on become responsible for their achievements to their superiors. What is being delegated is basically the right to decide, so that delegating is not only transferring duties onto others.

However, delegating is a complex job. It may just happen that you would like to delegate everything to your subordinates, except for those assignments which your subordinates are not capable of carrying out. However, you

“disappear” at that point. If someone has been tasked with carrying out certain activities, that does not necessarily mean transfer of the entire responsibility. Superiors are always responsible for the delegated responsibility to their subordinates. Therefore it is emphasized not to delegate responsibility, but rather the work.

It is difficult to entrust others with work. Delegating might be the most difficult and most significant task that managers have to carry out. Entrusting other persons with some of your tasks must be checked and at the same time the manner of carrying out of the task is to be checked as well. Nevertheless, they should not be “interrupted” while they work, thus wasting your own and their time. People should be trusted, and they should be also directed and observed to a responsible degree.

Delegating has its own advantages, those being:⁴³⁵

Liberation from the routine and less critical (essential) tasks

Allowing more free time for important assignments – planning, organization, motivation and control.

Extending one’s managing ability

Reduction of the decision delay – even when responsibility is transferred immediately before the action itself.

Allowing decision-making where the event occurs and where information is most complete.

Enabling persons to make decisions, achieving goals and undertaking responsibilities.

Delegating does not only facilitate the carrying out of work but it also helps associates to develop their capabilities and to gain self-confidence in carrying out complex tasks.

---

⁴³⁵ Michael Armstrong, *How to be an Even Better Manager.*, 1999.

3.3. "TIME STEALERS"

In order for managers to manage time well it is not only enough to organize themselves and their working time, as well as minimize the unnecessary interruptions in the work by their colleagues, but they also need to free themselves from the "time consumers" or the "time stealers".

Numerous managers spend much of their time unnecessarily on overly lengthy and needless meetings; unexpected and unannounced "visitors"; long telephone conversations and the like. All these are called "time consumers" or "time stealers".

The most important "stealers" of managers' time are "unnecessary meetings", "business trips", "accidental and unannounced visitors", and "the exaggerated insistence on perfectionism".

Bearing in mind that "unnecessary meetings" are one of the major "time stealers" managers need to learn how to hold their meetings so as to eliminate those time wasters or to reduce them to the extent necessary. The organization of meetings is very important in large companies where there are a great many managers, as well as numerous meetings. The rules regarding organization of meetings may be of great help.

"Business trips" are also one of the great time consumers. It would not be good to reach a conclusion that business trips are needless. On the contrary, only the "unnecessary business trips" are and that is being prejudged, and those trips are "consumers" of time of managers.

In the third place, as "time stealers" on all levels of management are the "accidental," "unannounced visitors". These "time stealers" are not easy to dispose of, partly owing to good manners, education and breeding, and partly due to the company's interest, which invariably requires from the managers to behave in accordance with the company's good culture and the expected standards.

Exaggerated "insistence on perfectionism", although in the fourth place as a "time stealer" on all levels of management, is a dangerous disease from which

some managers suffer. The insistence on perfectionism, as desirable as it may seem, is basically counter-productive. An additional benefit, if it may at all be, is that increased expenses cannot be compensated, especially time losses.

Apart from these “stealers” of managers’ time, there are also other “stealers” such as “long telephone conversations”, “cheerful office chatting”, etc.

CONCLUSIONS

The fast pace of living nowadays leaves less time for an increasing number of private and business commitments. In terms of business organizations, this is bad both for employees and for companies, because inefficient time management leads to worse business results. Therefore, good time management is a significant element for effective and sustainable development. Good organization, urgency, timely planning, setting priorities and effective transfer are the ways to decrease the stressful situations as well. Contemporary working posts of managers have a quick pace of events; they are full of numerous deadlines for carrying out work duties, a large number of meetings, working hours and enormous pressure.

Hence derives the paradigm that time is the most precious resource. Time is irreplaceable and it cannot be preserved. It can only be replaced by activities of lesser value with those of larger value. All activities require time. Time for managers is very important as a unique factor the offer of which is inflexible. In practice, time management means making changes, with a view to discovering new possibilities in work and also in life. This means to be efficient, effective, promoted at work, a chance for becoming indispensable, etc. Managing managers’ time determines the coherent framework for a manager to carry out his/her long-term responsibilities more effectively in order to meet the managerial challenges.

R E F E R E N C E S

- Ted Johns, Random House: *The Perfect Time Management All you need to get it right first time*. First published in Great Britain by Century Business, 1993.
S. Đuroković: *Upravljanje vremenom*, Slobodno poduzetništvo, TEB, Zagreb, No. 14-15/1994.
Harold B. Crapo, jr.: *Take time “wonder” manage more effectively*, Data Management, September, 1985.
Jeffrey P. Davidson: *Revising interruption “quality” improves time management*, Data Management, April, 1986.
S. Strasser and John Sena: *Why Managers Can’t Disengage*, *Business Horizons*, January-February, 1986.
H.L. Taylor: *Delegate, the Key to successful Management*, Warner Books, 1991.
Michael Armstrong, *How to be an Even Better Manager.*, 1999.

KONKLUZIONE

TË KONFERENCËS SË DYTË AKADEMIKE NDËRKOMBËTARE MBI INTEGRIMET EUROPIANE: “INTEGRIMI I EUROPËS JUGLINDORE NË BE- SFIDAT” DHE REKOMANDIME PËR TË ARDHMEN

Qendra për Marrëdhënie Ndërkombëtare dhe Studime Ballkanike, Tetovë në bashkëpunim me Komunën e Tetovës, Ministrinë e pushtetit lokal të Maqedonisë, Sekretariatit për Eurointegritet të Maqedonisë, Fridrih Ebert Shkup dhe tre Universitet : Universiteti Shtetëror i Tetovës, Universiteti i Tiranës dhe Universiteti i Prishtinës

organizuan më datë **27-28 qershor 2013**, Konferencën e dytë akademike ndërkombëtare mbi integritetet europiane me temë : “INTEGRIMI I EUROPËS JUGLINDORE NË BE- SFIDAT”

Objektivat e Konferencës

Objektivi i konferencës ishte përcjellja e një mesazhi të fuqishëm deri te faktori ndërkombëtar, se Integriteti në BE është alternativa e vetme politike për Ballkanin Perëndimor. Debutuesit në këtë konferencë theksuan se Integriteti i vendeve të Ballkanit Perëndimor në Bashkimin Evropian do të hapë një epokë të re për popujt e Ballkanit në tërësi.

Qëllimi i parë i Konferencës konsistoi në komunikimin e drejtëpërdrejtë ndërmjet studjuesve të vendeve tona ;

E dyta krijimi i urave të bashkëpunimit në mes institucioneve tona, lëvizja e stafit akademik dhe studentëve, shkëmbimi i eksperiencave, përvojave dhe modeleve, debati për çështje parësore mes vendeve të Ballkanit Perëndimor

dhe me interes për shqiptarët, komunikim e bashkëpunim që përbën fokusin e punimeve të kësaj konference dhe që do të vazhdojë edhe në të ardhmen;

Së treti ngritja e një rrjeti të fuqishëm akademik për problematikën e integritit në BE.

Në mbyllje të punimeve të Konferencës,që me të drejtë mund ta quajmë ndëruniversitare,pasi u morën në konsideratë të gjitha referimet, diskutimet dhe sugjerimet e pjesëmarrësve,(rreth 60 referime) dolën këto

KONKLUZIONE,REKOMANDIME E PËRFUNDIME:

Konkluzione të përgjithshme

1.Anëtarësimi i vendeve të Ballkanit Perendimor në Bashkimin Evropian mbetet objektivi,synimi dhe prioriteti kryesor strategjik i këtyre vendeve, ndërsa Parlamentet,Qeveritë dhe institucionet e tjera qëndrore dhe vendore mbeten të jenë të përkushtuara në plotësimin e të gjitha obligimeve të ndërmarra.

2. Shfrytëzimi i të gjitha hapësirave për intensifikimin e gjithë spektrit të marrëdhënieve ndërmjet vendeve të Ballkanit Perendimor.Në këtë kuadër del domosdoshmëri dhe normalizimi i marrëdhënieve midis vendeve që përballen me problemet që historia i ka krijuar, përmes zgjidhjes së së tyre, sipas normave e praktikave europiane e ndërkombëtare dhe riformatimi i marrëdhënieve me të gjithë partnerët rajonalë dhe evropianë.

3. Ballkani Perëndimor ende nuk ka përfunduar tranzicionin.Tregues të tillë si:moszbatimi i ligjit; ndikimi i konsiderueshëm i politikës mbi sistemin gjyqësor; mungesa e një ndarje të qartë mes pushteteve: legjislativit, ekzekutivit dhe gjyqësorit; mungesa e mekanizmave dhe institucioneve të pavarura për të luftuar nga brenda korrupsionin;mangësitë për një luftë

efikase kundër krimit të organizuar; ndër të tjera, janë disa nga aspektet kryesore për stadin ende në tranzicion të vendeve në Ballkanin Perëndimor, por dhe për drejtimit kryesore ku duhet përqënduar vëmëndja në rrugën për përfundimin e tranzicionit të tejzgjatur, për të fituar kredibilitetin në raport me BE, për përballimin e sfidave të integritit në BE.

4. Integrimi dhe reformat në Ballkanin Perëndimor kushtëzojnë njeri tjetrin, përbëjnë një proces të vetëm, një lidhje e korelacion të pandarë, të vazhdueshëm që nënkupton realizimin e reformave ekonomike dhe politike si një tërësi objektivash e prioritetesh të qeverisjes, që nga ndërtimi i shtetit dhe vendosja e ligjit, realizimi i një reforme zgjedhore, për zgjedhje të pakontestueshme e të standardeve europiane, lufta kundër korrupsionit dhe trafikëve, reforma administrative, reforma në sistemin e drejtësisë, forcimi i kohezionit social nëpërmjet politikave të duhura në fushën e edukimit, punësimit, asistencës sociale e shërbimeve, reforma në arsimin parauniversitar dhe atë universitar, etj. Këto dhe masa të tjera do afrojnë vendet tona me Europën, dhe ky do të ishte shërbimi më i mirë edhe për çështjen kombëtare shqiptare.

5. Eurooptimizmi vazhdon të bëhet një realitet në rajon, pavarësisht stadi të ndryshëm të integritit në vendet e Ballkanit Perëndimor:

a-Kroacia nga 1 korriku 2013 bëhet pjesë e Bashkimit Europian. Antaresimi i Kroacisë në BE është një shembull që duhet të ndjekin vendet e Ballkanit Perëndimor, por dhe një stimul për procesin e integritit, cka dikton që këto vende duhet të bëjnë zgjedhjet e tyre efektive, ndonëse të vështira, të vënë të ardhmen si përparësi kundrejt së shkuarës, për të ecur të sigurt dhe me ritme më të shpejta drejt Evropës ;

b-Mali i Zi është shteti i parë nga Ballkani Perëndimor, pas Kroacisë, që i filloi vitin e kaluar negociatat e anëtarësimit me Bashkimin Evropian. Sfida e

tij mbetet lufta kundër korrupsionit dhe rritja e standardeve reale të demokracisë, e lirive politike dhe ekonomike;

c-Në prill të këtij viti u realizua marrëveshja historike ndërmjet Beogradit dhe Prishtinës në lidhje me popullsinë serbe në Kosovë, pavarësisht se implementimi nuk do të arrihet brenda natës dhe shumë çështje mbeten për t'u zgjidhur, marrëveshja hapi rrugën për Kosovën të filloj negociatat e marrëveshjes së stabilizim-asociimit, si hap shumë i rëndësishëm i procesit të integritimit evropian.

d-Ndërsa Serbia pas marrëveshjes me Kosovën përfiton hapjen e negociatave për anëtarësim me BE-në, por përshpejtimi i këtij procesi për Serbinë është pjesë e politikës “carrot and stick” që BE përdor për vendet që duhet t'u largohen konflikteve të së shkuarës dhe të përkushtohen drejt paqes dhe prosperitetit. Prandaj, realizimi i këtij procesi antarësues, mbetet në vetëdijen politike të Serbisë nëse do të preferojë integrimin, apo do të vetëpengohet nga mentalitetet nacionaliste dhe veprimet bllokuese në raportet me Kosovën. Çdo ngecje në vend apo hezitim për të respektuar marrëveshjen me Kosovën, mund ta kthejë qëndrimin e BE ndaj Serbisë nga lehtësues në penalizues, çka do të thotë ngadalësim deri në bllokim të çdo hapi të mëtejshëm integrues të saj.

e-Maqedonia duhet të vazhdojë në rrugën e reformave, të zgjidhë tensionet e saj ndëretnike dhe mosmarrëveshjet me Greqinë, për të gjetur një zgjidhje të pranueshme nga të dyja palët për emrin e saj, çka do të thotë fillimi i bisedimeve me Maqedoninë pas tetë vjet me status kandidatit. Unifikimi i faktorit politik shqiptar në qeveri dhe opozitë, do të ketë efekte pozitive në këtë proces, duke kontribuar në zgjidhje sa më të pranueshme, duke minimizuar mundësinë që qeveria aktuale të mbijetojë duke i përçarë shqiptarët dhe njëkohësisht, duke minimizuar mundësinë që Maqedonia të qeveriset duke u bashkuar vetëm rreth maqedonasve. Në të kundërtën do të kishim një hap mbrapa dhe me pasoja, që do të ishte dëmtes për vete

Maqedoninë, ku harmonia etnike dhe rritja e përfshirjes së tyre në çdo nivel të qeverisjes është faktor thelbësor për të ardhmen e saj evropiane;

f-Shqipëria, ndonëse e vonuar më shumë se çdo vend tjetër, është në prag të dhënies së statusit të vendit kandidat. Pas zgjedhjeve parlamentare të 23 qershorit 2013 ka mundësi konkrete që brenda këtij viti të përfitojë statusin e vendit kandidat. Ky status i ri do të ndikojë në shkallën e demokracisë, do të rrisë detyrimet për një luftë reale dhe efektive ndaj kapjes së shtetit, korrupsionit dhe ndërtimit të institucioneve të forta demokratike. Demokracia evropiane është demokracia e institucioneve të forta. Çdo deformim i këtyre kriterëve thelbësorë të BE-së, sjell vetëm vonesa dhe pengesa në të ardhmen evropiane të Shqipërisë, pavarësisht vlerësimeve për arritjet që janë shënuar në luftën kundër korrupsionit dhe forcimin e sundimit të ligjit;

g-Për Bosnjë Hercegovinën përshpejtimi i integritetit evropian do të jetë rezultante e efekteve pozitive zinxhir të krijuara në të gjitha vendet e tjera të Ballkanit, cka nënkupton që, me ecjen drejt të ardhmes evropiane të të gjitha vendeve të tjera, mund të reduktohen ndjeshëm influencat nacionaliste mbi strukturat e mbivendosura të shtetit të krijuar nga marrëveshja e Dejtonit që i dha fund luftës së përgjakur. Përkushtimi evropian i vendeve të tjera të Ballkanit që kanë influencat e tyre mbi strukturat e ndërlikuara të këtij vendi, lehtëson funksionimin e tij dhe përshpejton hapat integruese, për të mundësuar pranimin e një aplikimi të besueshëm të BE-së në Bosnje dhe Hercegovinë.

6. Marrëveshja ndërmjet Serbisë dhe Kosovës ka ndikimin e tij në një kontekst më të gjerë rajonal. Mesazhi që përcjell kjo marrëveshje është i qartë: pragmatizmi dhe kompromisi dhe jo bllokime të papajtueshme, janë mënyrat për të tejkaluar pengesat dhe për të arritur marrëdhënie të mira fqinjësie, për të cilat ka nevojë gjithkush dhe t'u jepet njerëzve në rajon një

perspektivë e prekshme për një të ardhme më të mirë. Kjo marrëveshje jo vetëm ç'bllokoi procesin e integritit evropian për të dy vendet, por krijon një sinergji pozitive për rajonin në tërësi.

7. Në kontekstin e integritit evropian një vend të posaçëm zë dhe intensifikimi i marrëdhënieve ndërmjet vetë vendeve të Ballkanit Perendimor, përmes projekteve të përbashkëta rajonale dhe bilaterale në fushat politike, juridike, ekonomike, kulturore, arsimore, shkencore etj.

8. Fazat e ndryshme në të cilat ndodhen vendet e Ballkanit në procesin e integritit evropian dhe shpejtësia e ndryshme me të cilën ato po ecin, duhet parë jo si një pengesë por si një nxitje për të mos u vetvunuar apo vetpënguar. Hapat konkretë në luftën kundër korrupsionit, reformat pro shtetit të së drejtës, pro ekonomisë sociale të tregut, që të jenë të afta të zhvillohen përballë konkurrencës në rritje nga hapja e tregjeve, përbëjnë parakushtet që do të përcaktojnë përfitimet reale nga proceset integruese të Ballkanit Perendimor.

REKOMANDIME

1. Procesi i integritit evropian të Ballkanit Perendimor kërkon një qasje pragmatiste ku mundësitë dhe sfidat e procesit duhen diskutuar në mënyrë të balancuar dhe neutrale.
2. Institucionet dhe Qeveritë kanë përgjegjësi në përfshirjen e aktorëve kryesorë dhe e opinionit publik në këtë debat.
3. Konsensusi politik dhe fryma bashkëpunuese midis aktorëve politik duhet të jetësohet nëpërmjet një axhende konkrete konsensuale, kryesisht në çështje që lidhen me një sërë reformash politike dhe ekonomike, të tilla si reformat në zhvillimin ekonomik, institucional, tregun, sikundër

reformimin e vazhdueshëm të sistemit gjyqsor, si çështje vendimtare për zhvillimin e këtyre vendeve, garanci dhe shtysë për procesin e integritit evropian.

4. Me gjithë rëndësinë që paraqet progresi në luftën ndaj korrupsionit, trafikëve dhe krimit të organizuar, procesi i integritit evropian nuk duhet barazuar vetëm me to.
5. Integrimi duhet shndërruar në një proces shumëpërmasorë zhvillimi, modernizimi dhe transformimi të vendeve të Ballkanit Perendimor, në përputhje me standardet europiane të sanksionuara në *acquis*.
6. Qeveritë dhe institucionet qëndrore dhe vendore të vendeve të Ballkanit Perendimor duhet të punojë seriozisht për ndërtimin e kapaciteteve administrative në përputhje me kriterin e Madridit, nëpërmjet rekrutimit ligjor dhe transparent të stafeve të specializuara në universitete dhe institute prestigjioze, parashikimit të skemave të vazhdueshme të trajnimeve, zbatimit të legjislacionit mbi shërbimin civil.
7. Për të siguruar një bashkërendim më të mirë të detyrimeve shumëpërmasore që burojnë nga ky proces, të rishikohen kompetencat e institucioneve përgjegjëse e të profiluara të cilat në bashkërendim me qeverinë të mund të garantonte ngjizje më të mirë të prioriteteve të procesit të integritit evropian me axhendën e zhvillimit të vendit. Por, në të njëjtën kohë, mund të siguronte një kontroll të përditshëm vertikal të Kryeministrit dhe qeverisë ndaj institucioneve të linjës, si dhe një raport më të drejtpërdrejt me organin përfaqësues, Parlamentin, i cili në analizë të fundit pritet të përballlet më një volum të madh pune, për shkak të detyrimeve në rritje kundrejt procesit të integritit

8. Institucionet qendrore, në veçanti institucionet përgjegjëse (në rang ministrie apo drejtorie) dhe Ministrinë e Integritimit Evropian duhet të rrisin kapacitetet e organeve të qeverisjes vendore, bashkive e komunave, duke siguruar këshillim, udhëzim dhe monitorimin për zyrtarët bashkiakë e komunalë. Komunat duhet të forcojnë zyrat për integrim në mënyrë që të përmbushen obligimet për integrim në BE
9. Parlamentet dhe qeveritë të punojnë në drejtim të krijimit të kuadrit edhe më të fortë ligjor për ndëshkimin e korrupsionit dhe eliminimin e atyre shtigjeve të identifikuara të korrupsionit.
10. Të konsiderohen ndryshimet e mundshme në legjislacion, dhe specifikisht edhe në Kushtetutat e vendeve të Ballkanit Perëndimor në këndvështrimin e paraprirjes së perspektivës integruese të këtyre vendeve në BE.
11. Me të njëjtën objektiv Institucionet qendrore të shikojnë me prioritet reformat në fushat e tjera të rëndësishme si arsimit etj., për të ngushtuar dallimet dhe për të arritur nivelin dhe standardet me vendet e BE .
12. Vëmendje e veçantë duhet treguar ndaj respektimit të standardeve për lirinë e shprehjes të medieve ,shmangien e ndikimit politik, presionit ekonomik ndaj medieve dhe dhuna ndaj gazetarëve në vendet e Ballkanit Perëndimor. Per këtë është e nevojshme rishikimi i kornizës ligjore dhe fuqizimi i ligjeve dhe normave të cilat ndikojnë në punën e medieve, si për shembull shpifja, struktura pronësore e medieve etj. që të minimizohet ndikimi politik dhe presioni ekonomik ndaj tyre etj. Aftësia e medias për të thënë të vërtetën dhe për të sfiduar autoritetet është një nga shtyllat ku mbështetet demokracia. Nëse ky kapacitet tkurret me çfarëdo formë, atëherë shoqëria sëmuret dhe të gjithë anëtarët e saj do jenë më të varfër, të kercënuar nga mungesa e

lirisë. Nëse media preket nga interesi i pronarëve, nga frika nga autoritetet, apo nga ndikimet e politikës dhe mendimet e një grupi të vetëm, atëherë demokracia përkeqësohet edhe më tej. Indeksi i lirisë së medias është tregues i nivelit të demokracisë ,është pasqyrë e qartë dhe e nivelit të korrupsionit.

13. Një vend tejet të rëndësishëm në proceset integruese zë dhe ekonomia. Integrimi ekonomik i vendeve të Ballkanit Perendimor duhet shikuar në përputhje me projeksionin e përbërësve të PBB të këtyre vendeve, si e vetmja mundësi reale për t'u afruar me mesataren e PPB-së së vendeve të BE-së.
14. Ekonomia duhet të synojë të gjenerojë burime të tjera alternative, si dhe duke investuar më mirë burimet ekzistuese.
15. Gjithashtu, konkurrueshmëria si shtysë për rritjen dhe qëndrueshmërinë ekonomike, duhet shikuar ngushtë me nivelin e produktivitetit, rritjen e eksporteve dhe krijimin e një mjedisi institucional, i cili karakterizohet nga qëndrueshmëria politike, hapja dhe transparenca në menaxhimin e burimeve publike, një sistem transparent gjyqësor që operon në përputhje me ligjin dhe një kuadër rregullator i zhdërvjelltë për biznesin.
16. Qeveritë duhet të ndërmarrin iniciativa ligjore, institucionale dhe buxhetore për zhvillimin e infrastrukturës së tregut, si një nga mundësitë kyc për zhvillimin dhe modernizimin e vendeve të Ballkanit Perensimor, të cilat përkojnë me fazat e secilit vend në procesin e integritimit.

Përfundime

Konferenca “Integrimi i Ballkanit Perendimor në Bashkimin European-sfidat” përbën dhe realizon Ekspertizën e dytë të akademikve shqiptarë, pas organizimit të konferencës së vitit të kaluar në Durrës me temë “mbi Rolin e Disporës Shqiptare në Proceset Eurointegruese “.Mbi bazën e objektivave dhe synimeve të këtyre dy konferencave pjesmarrësit nënvizuan nevojën dhe domosdoshmërinë e vazhdimësisë së një bashkëpunimi të tillë në të ardhmën, çka u konfirmua dhe materializua në marrjen e vendimit unanim për mbajtjen e Konferencës së ardhshme në 28 Nëntor 2013 me temë: “101 vite më pas”.

Emine Daci Zejnullahu
Meeting the needs of the Agribusiness sector in Kosovo

2012-2013

Abstract

1.0 EXECUTIVE SUMMARY

Kosovo Chamber of Commerce is placed in the local economy and society and is becoming the generator of positive economic change in the country. However, to successfully position it as a result oriented and professional partner of both government and business community, KCC must adapt to new realities, brought upon them by completion and independence and create a live a new structure with the new services targeting the agribusiness sector as a main field of economy in Kosovo.

KCC must be a proactive in carving out its market share as business member organization, closing the gap with existing and potential members and in the same time working closely with them to improve quality and create the needed available to agribusiness community. This will be achieved only through strengthen a new established Agribusiness Department and implementation a practical interventions, services well-tailored to the needs, that support private sector development and through private enterprise start to contribute to national development goals i.e. job creation, unemployment reduction, economic growth, etc

The new established Department of Agribusiness of KCC in order to address the needs of Agribusiness sector conducted the study “Meeting the needs of the Agribusiness sector in Kosovo, the study was conducted with all value chain actors (producer, processors, traders etc), local institutions and donor organisations which are main actor in this sector.

The KCC identifies certain challenges that this sector is facing out:

- Lack of coordination between government and agribusiness sector
- Lack of sector organisation
- Lack of facilitation/support of agribusiness related economic development,
- Lack of Lobbying for fiscal policies to local and central government
- Lack of an information centre where agribusinesses will take all needed information on fiscal policies, custom duties, new technologies, new

techniques, products prices and support related to financial opportunities: grants, loans, preparation of projects, business plans etc.

- Lack of Promotion, Marketing and sale of local products (linking with local and international markets)
- Lack of agricultural bank/investment bank which will offer the loans with affordable interest for
- Promotion of investments in Agribusiness sector, attracting investors is not sufficient

Based on the findings of the research done and based on the needs of Agribusiness sector, the department of Agribusiness should be focused in providing of four more than necessary services by this sector such as:

1. Lobbying for fiscal policies to local, central government and international organisations.
2. Information on Agriculture policies, fiscal policies, import –export, new technologies, new techniques, products prices and support related to financial opportunities: grants, loans, preparation of projects, business plans etc.
3. Promotion, Marketing and sale (linking with local and international markets)
4. Establishment of links with similar businesses within and outside Kosovo (through product fairs, trade mission, B2B events with agribusiness in country and the region).—

2.0 INTRODUCTION

Even 14 years after the war, Kosovo has inherited fragile economy and social situation bared by an extremely high unemployment rate of 45%, which threatens the economic development and stability of the country. The available statistics show the lowest scores for economic growth in Southeast Europe. Kosovo is by far the poorest society in the region, with 45% of the population living in relative poverty, a third of these (15%) living in extreme poverty. Agriculture is a key economic activity, the largest employer in rural areas and contributes 12% of GDP Kosovo agricultural products.

Despite this, Kosovo imports 70% of its requirements for agricultural produce. The agricultural/Agribusiness sector has the potential to not only substitute the imports and ensure adequate food supply for the population, but also increase exports and generate growth to support job creation through increased production (Kosovo has 1.1 million hectares of land, 53% of which is arable),

The agriculture sector is characterized of small farms. According to the 2009 agricultural household survey there are nearly 180,000 active farms in Kosovo. Kosovo has introduced modern legislation; the value-added tax (VAT) rate stands at 16 percent, which is among the lowest in Europe, and the personal income tax rate ranges from 0 percent to 10 percent. The customs duty profile contains only two rates, a standard 10 percent duty and zero duty on certain products. However, low taxes and relatively simple procedures do not by default imply a small informal sector, as there are many other factors that help determine whether firms choose to operate informally. Low taxes do not mean high compliance. Kosovo has the huge import comparing with export: Kosovo has over 20 million Euro export and over 235 million import in 2012.

2.1 Kosovo Chamber of Commerce Background

Kosovo Chamber of Commerce pretends to become a leading business association in Kosovo. Established in 1962 from the Assembly of Kosovo, it is one of legal representatives of the interests of the business community in Kosovo. Kosovo Chamber of Commerce is a non-profit, independent organization with no political affiliation. KCC is organized and works under the objective of improving the market economy, entrepreneurship and triggering competition between its members. It seeks to advocate and represent at its best interests of its members, to advice on business development and give professional assistance for the member companies and in particular in promoting investment and the development of Kosovo's economy. Kosovo Chamber of Commerce operates its activities also in regional offices: Gjilan, Ferizaj, Prizren, Gjakova, Peja and Mitrovica,

According to the law on the establishment of KCC, membership is on a voluntary basis. Currently KCC consists with three main departments and department of Agricultural which is under establishment phase, 30 associations and over 15,000 registered members. Members of the Chamber operates in different sectors of the economy including Technology, Telecommunications, Construction, Banking and Insurance, Metal Processing, Wood Processing, Food and Beverages processing etc. Kosovo Chamber of Commerce has been certified with the ISO 9001-2008 and is committed in ensuring good quality management practices and delivering services that satisfy the member's expectations.

Main activities of the Chamber are as follows:

- Lobbying with government and other institutions on behalf of business community;
- Organization of trade fairs;
- Organization of business clubs,
- B2B meeting with business within and outside Kosovo;
- Organization of seminars and workshops by bringing together businesses and other stakeholders;
- Organization of training sessions and activities based on the demands and developments in Kosovo and wider.

3.0 Aim of the study

Aim of project “Meeting the needs of the Agribusiness sector” to support KCC to identify the strategic points of interventions of the new established Agribusiness department based on demand from the Agribusiness sector. The project is supported financially by USAID Kosovo Program New Opportunities in Agriculture in Kosovo (NOA), the project is designed to enable and to determine the best way that the Kosovo Chamber of Commerce (KCC) can support the agribusiness sector. In this way the project will support the Chamber and the sector in improving coordination within the sector, by using the chamber and its attributes to the best advantages. Unfortunately, the Kosovo Chamber of Commerce is still not acting as it should as the voice of the emerging economy and especially in linking the main business actors of Agricultural and Agribusiness sector. As the Agriculture is a key economic activity in Kosovo, Kosovo Chamber of Commerce without strong agricultural department with operational agricultural regional units (which are under establishment) cannot be the real voice of the agribusiness and economy in Kosovo. Currently, in Kosovo doesn't exist the strong legal entity(except KCC) which will cover the agribusiness community needs and transmit them to the government leaders, officials of government and municipal offices and their counterparts in the private sector local, regional and international. Agribusiness as other sectors in Kosovo are still largely carried out on the basis of private relationships between individuals and institutions which are not sustainable and don't sound economic growth. With MAFRD and Ministry for Economic development we have the good partnership through cooperation in different activity, participate in working groups, organise the joint activity such us: Agri product fair, green week fair with MAFRD.

Agribusiness department within KCC in future will play important role in coordination between themselves, to lobby for improvement services from the

public sector, to better present the needs of agro industry to financial institutions as a group raise the profile of abilities of Kosovo as a producer and processing national. By using the advantage that chamber has great number of agribusiness member and other potential members through this project KCC will be able to determine needs and drive support to meet the needs of this sector.

4.0 METHODOLOGY

This assessment is intended to serve as a key decision-making tool for the new established Agribusiness Department of Kosova Chamber of Commerce. Based on this study the KCC will develop services for the private sector (Agribusiness members and non –members of the KCC), with define areas of focus, and specific needed services. This report outlines the findings of the analysis assessment and background research and makes specific recommendations with respect to all members of the Chamber and other agribusinesses which are not member of the KCC.

4.1 ASSESSMENT OVERVIEW: This report presents the results of the analysis assessment for the Meeting the needs of the Agribusiness sector project in Kosovo project funded by NOA-USAID and implemented by Kosovo Chamber of Commerce. This activity has been implemented in the field through direct interviews with agribusinesses of all fields and levels (large, medium and small businesses) that are members of KCC, those that are not members (but that have potential to become a future members of KCC) . 96 interviews were conducted with the private sector for quantitative data and 4 focus group discussions were organized, and interviews with main stakeholders.

4.2 ASSESSMENT OBJECTIVES:
The objectives of this research are to:

- Develop a clear understanding of needs and the state of targeted agribusiness sector and key actors in those sector;
- Identify gaps and opportunities that can be addressed by KCC; and
- Develop specific services of Agribusiness Department and intervention methodologies and activities.

The Questionnaire was conducted throughout Kosovo; first KCC has developed selection criteria/methodology through including main subsectors, three levels

of businesses and all value chain actors. Also one of criteria's was to include the business which are not members of KCC. In terms of business activity all value chain actors were involved such us: producers, processors, collection points, traders etc. The sample was classified into municipalities' and regional level, based on the presence of the representative agribusinesses the sample was different from one to other municipalities and from one to another region and level of businesses. The research was based on qualitative and quantitative analysis. The quantitative data were collected through the questionnaires and qualitative data through the interviews and focus group discussions. The interviews were conducted with the main stakeholders: representatives of the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development, Ministry of Economy and Finance, commercial banks, Food and Veterinary Agency etc.

The survey was conducted through the questionnaire method, via direct contact with private sector and other main stakeholders in Agribusiness sector. There were long conversations and discussions with private sector companies and many comments were taken into consideration, remarks and their recommendations about the potential of development, their needs, donor's investments, government support etc.

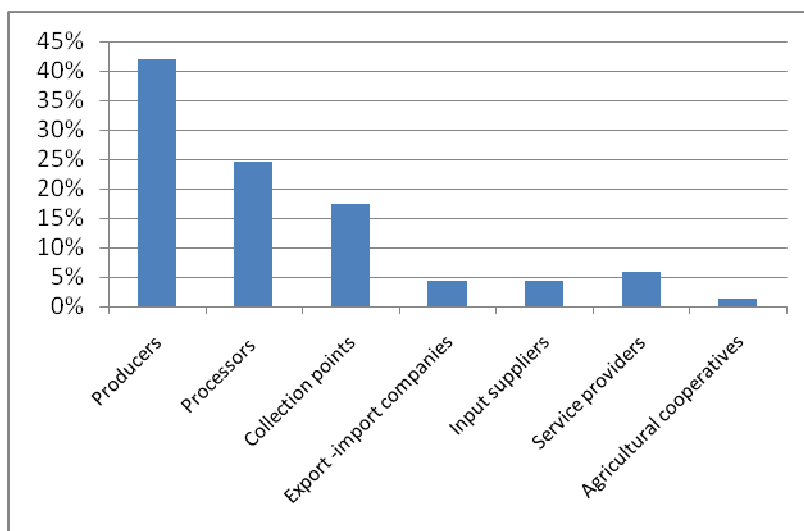
4.3 Description of data

The project is designed to enable and to determine the best way that the Kosovo Chamber of Commerce (KCC) can support the agribusiness sector. Through this research the KCC will identify the strategic points of interventions of the new established Agribusiness department based on demand from the Agribusiness sector. To achieve set aims of this project the survey contained with 16 questions, and has been conducted with: agribusiness producers, processors, collection points, wholesalers, markets and with other stakeholders such. Almost all interviews were done on face to face basis, starting in the middle of November, 2012 until end of March, 2013.

5.0 FINDINGS AND RECOMMENDATIONS

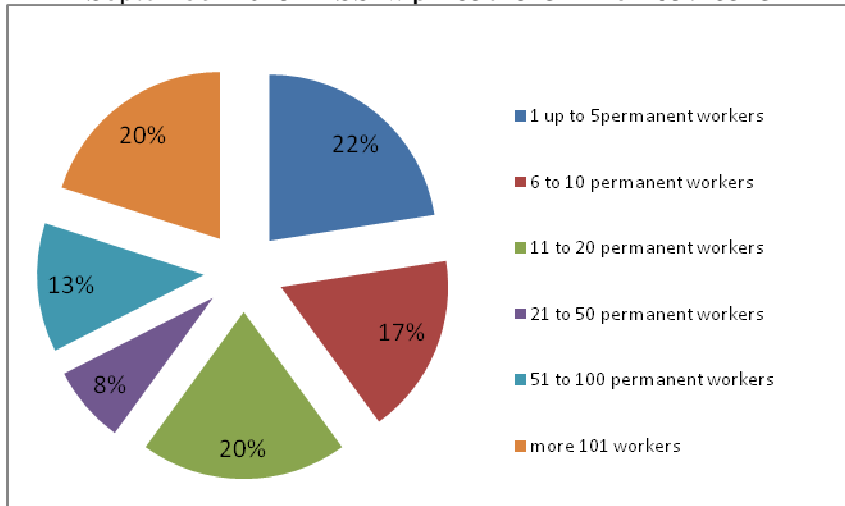
5.1 Results obtained on the ground

According to the **question Q2**, '*which agribusiness subsector your business belong*', the majority of the respondents, about 42.0% answered that they belong to the producers sector, while 24.6% of respondents were from the processing sector, 17.4% of respondents were from collection points (for low percentage of them this is not primary activity), 4.30% companies that deal with export-import, 4.3% distributors and input suppliers 4.5% service providers (local NGO's), and a very small number 1.4% were agricultural cooperatives. It means that the survey was conducted with biggest producers, and big processors, having higher development potential.

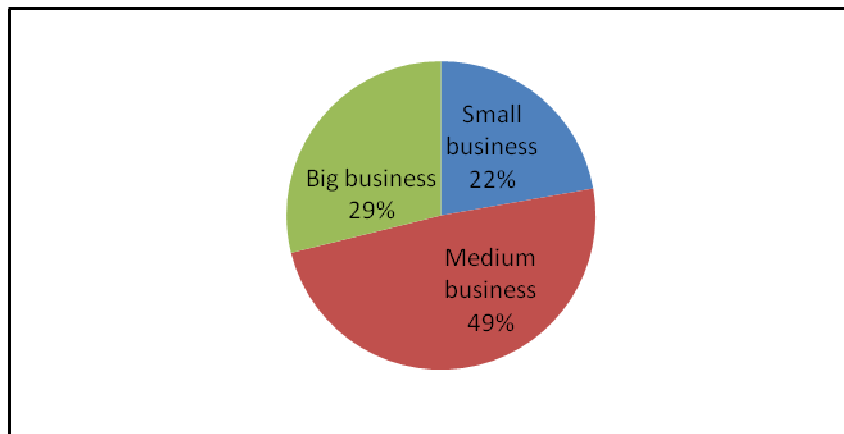
Figure1: % of agribusiness sub-sectors included in questionnaire

Regarding the question **Q3 a)** "*How many permanent employees do you have in your business*", majority of them or 22% of interviewed companies possess 1-5 permanent workers, while 20% are big companies (possess more than 100 workers), 20% of interviewed companies has 11- 20 permanent workers, 17% of the respondents have 6-10 permanent workers, 13% of companies possess 51-100 workers and 8% of companies has from 21-50, it means that survey was done with all level of companies starting from very small, and small to medium ones, medium to big and big companies based on Kosovo conditions.

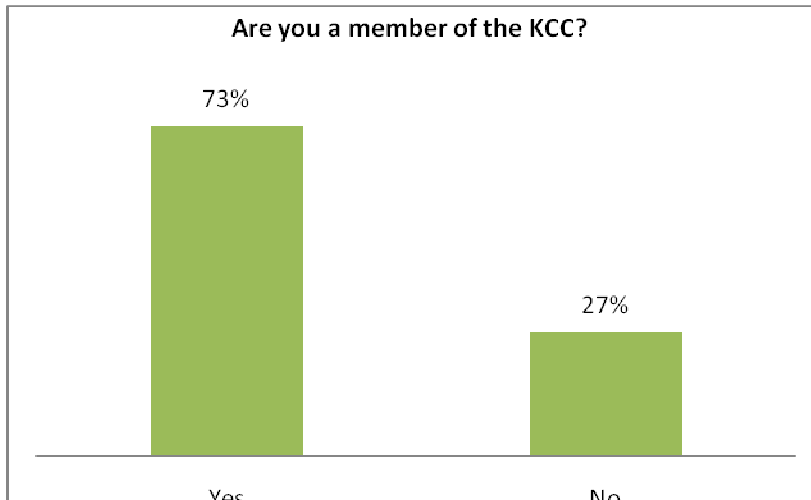
Figure 2: % of permanent workers I agribusinesses

As for the second part of the questions **Q3 b) “How many seasonal employees do you have in your business”**, it is noted that the agriculture and agribusiness sector has great influence on seasonal employment mainly 24.4% of the interviewed companies employ 1-5 worker, 17.8 % employ up to 100 worker, 11.1 % employ 6-10 worker, 8.9% employ 11-50 worker during the season. .

Figure 3: % of different business category interviewed?

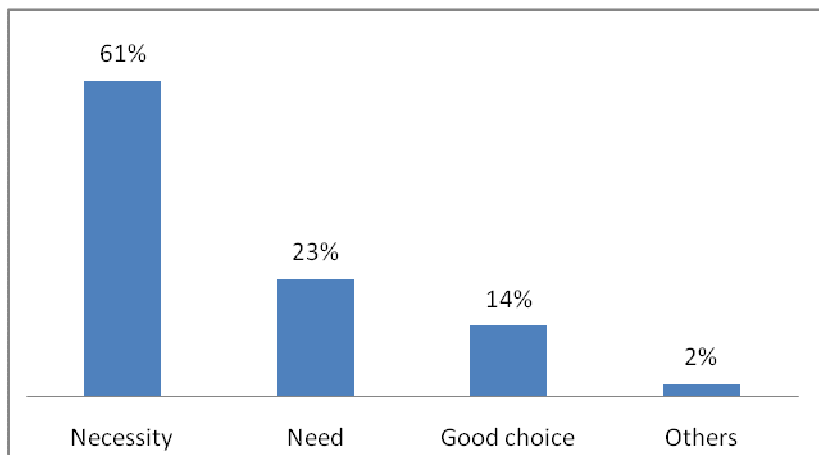
According to the analyses of data as per Q4, “In which category of business you belong to?” Presented in the chart below, it shows that the medium

businesses are mostly represented in this research 49%, 29% big businesses and 22% small businesses were interviewed.

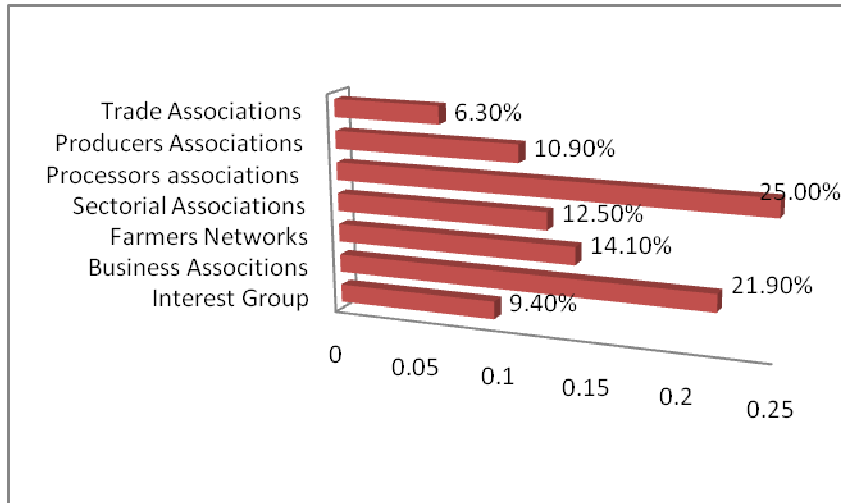
Regarding the question Q5 "*Are you a member of the KCC*", majority of respondents 71 % answered that are KCC members and 27.6 states that they are not members of the KCC.

Regarding the question Q6 related to the "*Establishment of Agribusiness Department at Kosovo Chamber of Commerce* ", 61% of Agribusiness stated that is necessity, while 23% respond that it is need, 14% good choice and 2% other answers like optional solution. Most of the businesses during discussion with the state that they need this department to address their needs to local and government.

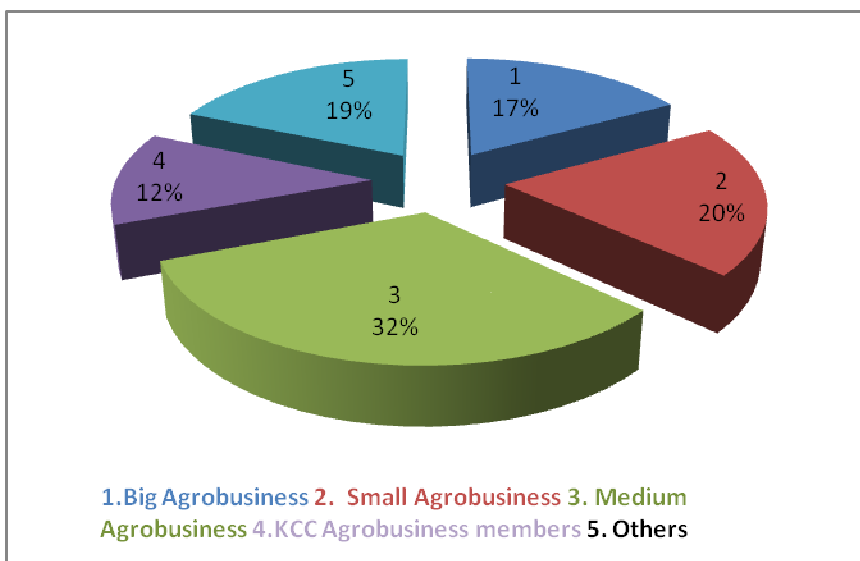
Figure 5 %of answers for establishment of Ag. Department

According to the question **Q7**” *Which form of organization of your sector is more appropriate in order to more easily KCC address needs to this sector?*” most of them express their inters to be organised in some kind of business association for which the Agribusiness department think that it is the best way that Chamber can address their needs.

Figure 6 % of organization form of Agribusiness

In additional according to question **Q8**”In your opinion what businesses should be supported within the framework of the DAG KCC?”

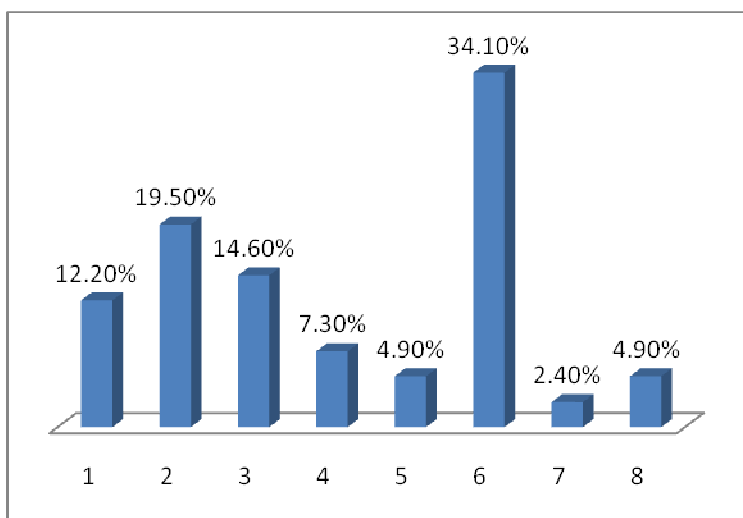
Figure 7 What kind of businesses should be supported by the KCC

It seems that medium business needs mostly supported from KCC approximately 32.30% of medium businesses, 20% of small business and approximately 16.90% of large business and from all of them 12.50% of all businesses declare that businesses that are member of KCC should have priority, this is because according to the percentage of the interview only 60% of businesses that have been interviewed are members of KCC and KCC percentage of services offers were not well oriented. The Interest of KCC is recognizing the needs of agribusiness which aren't members of KCC.

Question 9, based in question "*What are the services that are missing in the Agribusiness sector*" from 10 possible answers that are offered in questionnaire 16.50% of businesses have highlighted the they need lobbying from the local institutions, 12.20% for marketing of local production and relation between market, 11% of business highlighted that there is a need on attracting investors, 9.80% declare that they lack those services:

- Establish linkages with local markets / foreign
- Provide information regarding donations, prices of products on the market, new technologies, varieties, inputs etc.
- Support for export / import of products and inputs

Question Q 10” *What service does KCC currently provide for your sector?* Based on the answers 34.10% of them declare that participate in the fairs, 19:50% state that the KCC is voice of business for their businesses, 14.60% we don't receive any service from KCC, 12.20 % we are not KCC member, 7.30% we receive information services (legislation, export ect), 4.90% organization of B2B and trade missions, 2.40% Organization of sector on business associations.

Figure 8 %of services that KCC currently offers to the agribusiness

Question Q 12” *In your opinion which are the three-four main services that you need and KCC (DAG) should offer to your businesses”* _

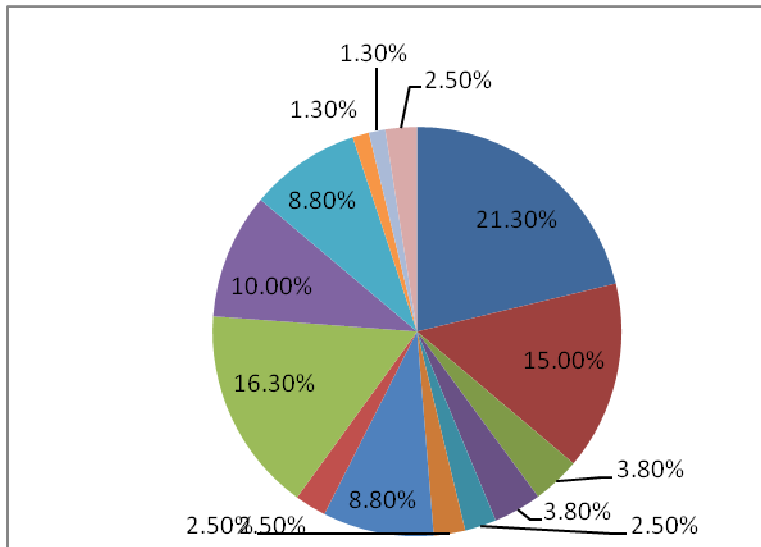
1. 21.30% of respondent’s states that they need Lobbying for fiscal policies to local government and international organisations as per subsidies, taxes, excise VAT removal etc.
2. 16.30% of agribusinesses states that they need information on fiscal policies, custom duties, new technologies, new techniques, products prices and support related to financial opportunities: grants, loans, preparation of projects, business plans etc.
3. 15:00 of agribusiness respond that Promotion, Marketing and sale (linking with local and international markets)
4. 10% of them state that they need the Establishment of links with similar businesses within and outside Kosovo and B2B organization with agribusiness in the region.

In additional the agribusinesses also accept the main services needed the need the other services such as:

- 8:80% of business respond that the need” Support for export / import of products and inputs”
- 3.80% respondents that they need “Sectorial, sub sectorial economic analysis”
- 3.80% respondents that they need Promotion of investments in Agribusiness sector, attracting investors
- 2.50 of respondents state that they need “ Agribusiness sectorial organization”

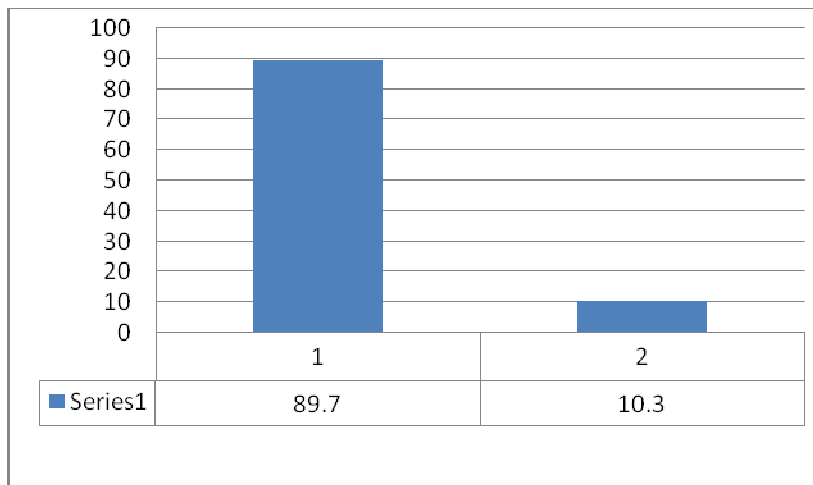

- 2.50 of respondents state that they need “Lobbying for loans with affordable interest”

Figure 9 % of main services that Agribusiness needs

According to the question *Q 13* “How many of Agribusiness are willing to contribute to the chamber if they provide the services mention above?” Majority 89.7% of them state that they are ready to contribute and 10.3% had the negative answer.

Figure10 % of agribusiness willing to contribute to the chamber

Q14. Based on your opinion which is the appropriate ways of financial contribution to this Agribusiness department in order to become the voice of Agribusinesses sector? Majority of them states that the best way of

contribution is through the Membership fee and payment for services, while regarding the question, and *regarding the question how much you're willing to contribute financially if the KCC provide proper services to your business?*

Majority of them 75% stated that they would contribute financially in relation to the value of services

That chamber offer, while 13% highlights that are now contributing financially but if demand increased financial contribution towards services will increase, while 12% did not respond to this question.

6.0 Meetings with main stakeholders

On the assessment of needs of this sector different institution for the agricultural sector are involved such as: the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD), Ministry of Economy and Trade, and different donors actively involved in Agribusiness sector. All of these stakeholders attended the meetings where it has been discussed the importance of the establishment of the Agribusiness sector within KCC and the role that the department will have in the future in order to fulfill the needs of this sector. It has also been discussed regarding the services that these stakeholders provide in order not to have overlapping activities.

As mentioned from the above except the quantitative analysis done through this questionnaire, KCC has also done quantitative analysis through meetings, interviews and focus groups discussions. During the project assessment, the KCC conducted several meetings with different donors such as: NOA (New Opportunities in Agriculture USAID-founded project, Agricultural Project founded -World Bank project, GIZ, DANIDA, ADA and local organization like Initiative for Agriculture Development of Kosovo - IADK, etc. During the meeting the information was shared regarding the Project "Meeting the needs of the Agribusiness sector in Kosovo" and it was required to inform which fields support these projects and which is their opinion related to the needs of this sector and its support from KCC. The discussion with donors, showed an appreciation towards this project, and the majority were of the opinion that there is a need for KCC support toward this sector. One of the needs that was emphasized is that KCC should be the main actor in coordinating the work between all donors, government and private sector, they also think that the sustainability of all initiatives of different projects in this sector is if the cooperate closely with KCC. During the meetings it has been emphasized that the sector of Agriculture and Agribusiness in Kosovo bearing in mind the fact that most of them are small and medium size businesses, lack the experience of

conducting business in this sector, therefore, the involvement of these levels of businesses in KCC and supporting them is more than necessary.

Meetings with the MAFRD

Meetings were held also with government institutions in central and local level such: MAFRD and agriculture municipality departments. At the MAFRD we meet with Director of Agriculture Police and Trade department, officials from this department mentioned their obvious challenges that they had last year, while delivering the grants to farmers/agribusinesses based on their grant scheme, since the applications delivered were of poor quality as well as the lack of business plans even though the application form was simple one, comparing to other donors, they see KCC as one of the main actors that can give the maximum contribution in this field.

Knowing that the role of MAFRD is drafting of policies and legislation as well as supporting the farmers through grants, subventions and advisory services, the department of KCC should be focused in the aspect of doing business in this sector according to the MAFRD officials. The Department of Agribusiness within KCC should aim also to support small and medium businesses which are also levels that shall be targeted also by MAFRD, the officials of this department suggests that according to them these would be necessary services for this department toward the targeted sector:

- Establishment of a linkage between the homologue businesses
- Establishment of a linkage between producers, processors and traders
- Organization of B2B
- KCC – to become the voice of business in policy-making at MAFRD, Ministry of Trade, Industry and Economics (especially in the agricultural fiscal policies) lobbying - VAT, Customs etc.

Organization of briefing sessions related to the absorbing of funds from MAFRD as well as technical support in preparing the project proposals and their implementation. MAFRD/Department for Rural Development appreciated the establishment of Agribusiness Department within KCC, and emphasized (I quote) that as long as other countries have the Chamber of Farmers we hope that this department takes this role because there is really a need for support of the majority of farmers for the development of their business. KCC should take the leading role in the marketing and promotion of agricultural products.

- **Meeting with Investment Promotion Agency in Kosovo**

KCC also met with the Agency for Promoting the Businesses where it was emphasized the need for the existence and support of this sector by KCC is great and such a support whether in the organization of this sector or the development of the product and local brands facilitates the job of the agency. The officials of IPAK emphasized that one of the main problems that this agency faces is that it would be necessary to be addressed by KCC and MAFRD and to work with agribusinesses in keeping the consistency of the product. IPAK officials express the interest to cooperate with KCC in regard of awareness of private sector for keeping the consistency of the product.

- **Meeting with the Kosovo Food and Veterinary Agencies:**

The meeting with AUV had the nature of a focus group where the processors and suppliers were present with inputs, the association of distributors and large company leaders in the food sector (supermarkets), where it was emphasized the important role of KCC in this sector especially for lobbying of these institutions regarding the policies for export-import. The head of Agency for Food and Veterinary emphasized that the institution that he supports is committed to assist agribusinesses by reducing the challenges that they face and the cooperation between these departments increases the efficiency of cooperation the professional one. The organization of agribusinesses into associations facilitates and increases the efficiency of cooperation with KCC as well as with AUK.

- **Meeting with NOA**

As we mention before the NOA project finance this study and during the several meetings with officials of the NOA project they express interest to support KCC on establishment and strengthen of this department. First of all to identify the needs of this sector and base on the needs to design the best way that the Kosovo Chamber of Commerce (KCC) can support the agribusiness sector.

- **Meeting with Local Development Fund**

During the project implementation (interview), there is another project, the Local Development Fund, in Municipality of Suhareka (LDF), financed by Austrian Development Cooperation (ADA) they had a call for agricultural grants covering Suhareka municipality, aiming at developing the potential of the local rural and agricultural economy by promoting long term development plans of the Municipality of Suhareka. Our project staff has supported one grant application “The Production of Strawberries in Greenhouses” for local NGO “Rimëkëmbja e Bujqësisë”, and during the meeting with them they stated that it is crucial that KCC supports the small and medium businesses, and they also need support in drafting of projects, business plans and market linkage.

- **Meeting with GIZ**

KCC also conducted meeting with Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, which are implementing the rural economic development project and Improve competitiveness of private sector .KCC has close cooperation with GIZ, GIZ is supporting KCC in institutional capacity building in order to develop service for the support of private sector.

The official of GIZ emphasized that KCC without a good programme and support of this sector cannot have a strong role in the economic development of Kosovo. There is also a need for strengthening and developing good services for this sector within KCC.

- **Meeting with IADK**

The meeting with the Initiative for Agricultural Development in Kosovo – IADK is Local NGO based in Mitrovica, IADK`s mission is to promote socio-economic development in rural areas; reduce unemployment and creates opportunities for income generation in order to reduce migration; support farmers to take gender equality into account; integrate minorities; and raise awareness for environmental protection. IADK emphasized that the role of this department is great and needs to be focused mainly in supporting the development of favourable policies for the development of this sector. The role

of this department should be to lobby for the strategic change and orientation of grants of MAFRD as well as other donors.

During the meeting it has been emphasized that KCC should focus in the economic analysis of different subsectors and come up with good results that whether the subventions are necessary, which subsector promises economic development and where should MAFRD grants and subventions be oriented as well as those of other donors. IADK suggests that within his department should be established the policy-making unit. Strengthening the regional offices is very important for the support to this sector. KCC should also be as a strong mediator between the government and businesses, between the local businesses and out of Kosovo.

- **Meeting with FAO**

At the FAO meeting where they emphasized the need for the support of Agribusiness sector, especially the small and medium businesses in the sector of Live-stock. – The support should be focused in converting the NGO-s of farmers in cooperatives or businesses. Therefore the suggestion of FAO officials was that KCC should be focused also in small businesses that are economically undeveloped areas such as the municipality of Dragash in Prizren.

7.0 Opportunities to improve coordination within agribusiness sector

Since the establishment of KCC Agribusiness department the relations with main stakeholders were established such as:

- Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development,
- Ministry of Economy and Trade,
- Investment Promotion Agency of Kosovo
- Ministry of Trade and Industry
- Agency of Food and Veterinary in Kosovo(AUK)

The relation was strengthened through the organization of the joint event like Agricultural fair, participation on different working groups for the draft of agricultural policies, attendance in groups for the drafting of MAFRD strategy, joint events between private sector and representatives of the MAFRD in order to have better understanding in terms of grants and subsidies that MAFRD is supporting, agribusiness, events between representatives of MAFRD and financial institutions, cooperation for jointly supporting women in Agribusiness, commitment of staff of this department in drafting of sectorial strategy (as i.e. strategy for non-wood soft fruit) etc.

The Agribusiness Department established coordination and joint activities with majorities of donors which are supporting the Agribusiness sector, a close cooperation with:

- NOA-USAID
- GIZ
- JICA
- UNDP
- IOM
- MEST Danida
- Swiss cooperation Office in Kosovo
- Embassy of Hungarian in Kosovo
- Embassy of UK in Kosovo
- Embassy of Finnish in Kosovo

Among other activities this department with the support of GIZ established unique platform for providing the specific services for “Empowerment of Women in Agribusiness Sector” in rural areas. With the support of British Embassy the Ag Department is implementing project for Enhancing Employment Opportunities of VET students in Agribusiness Sector, aiming to link the private sector with the education sector and matchmaking the offer and supply.

After finalizing this research for needs of Agribusiness Department and based on finding and recommendations we are going to prepare the project proposal with work plan containing activities and services which are demanded in agribusiness sector in duration for two years. The aim of the project is to become this department’s strength through providing service and increasing number of Agribusiness as member of KCC.

The opportunities for improving coordination was discussed with private sector and one of opportunity is to make coordination council contained from representatives of all subsectors(but was find little bit difficult because we have lack of sectorial organization). This is one of KCC activity to plan activity for sectorial organization of sector and subsector.

8.0 RECOMMANDATIONS

Based on the results of qualitative and quantitative analysis it could be easy come to the following recommendations:

- KCC –Agribusiness department should focus their support more in medium businesses(without omitting others)
- According to the Q5 “*Establishment of Agribusiness Department at Kosovo Chamber of Commerce* “, 61% of Agribusiness stated that is necessity, it is mean the strengthening this department is very important for KCC and agribusiness sector.
- The more appropriate organization of Agribusiness is sectorial association
- The services which are most missing in the Agribusiness sector are: lobbying, marketing , attracting investors, Establish linkages with local markets / foreign, information regarding donations, prices of products on the market, new technologies, varieties, inputs ,support for export / import of products and inputs

8.1 Needs of sector ranked by frequency of request;

Based on demand of services Agribusiness recommend to the chamber to focus more in those activities which are crucial for development of this sector:

- Lobbying for fiscal policies to local government and international organisations as per subsidies, taxes, excise VAT removal etc.
- Information on fiscal policies, custom duties, new technologies, new techniques, products prices and support related to financial opportunities: grants, loans, preparation of projects, business plans etc.
- Promotion, Marketing and sale (linking with local and international markets)
- Establishment of links with similar businesses within and outside Kosovo and B2B organization with agribusiness in the region.
- Support for export / import of products and inputs
- Sectorial, sub sectorial economic analysis
- Promotion of investments in Agribusiness sector, attracting investors
- Agribusiness sectorial organization
- Lobbying for loans with affordable interest

8.2 Proposed modality of Agribusiness Department within Kosovo Chamber of Commerce (KCC)

Based on the fact and findings of this research Kosovo Chamber of Commerce is in the process of strengthening the department of agribusiness and other operational units in regional offices as well and also the development and provision of new services based on the requests of this sector. The purpose of KCC is economic strengthening of agribusiness through direct support, lobbying and better representation of agribusiness interests inside and outside Kosovo. Even though a hard work has been done in this sector because after the war the situation was not satisfactory, it is not well-organized (excluding some subsectors, such as dairy) and it faces different problems such as: non-adequate fiscal policies, weak product development, marketing introducing the products in the local and foreign markets, the high scale of import and high competition, bad conditions for business development, the lack of long-term loans, the high interest rate of commercial banks etc.

KCC bearing in mind that agriculture is one of the main sectors for economic development as well as a sector that promises a lot of development and employment has included in the developing strategy strengthening of the services and support of this sector.

An objective of the Agribusiness department is to improve the image of the KCC and the quality of its services to the Agribusiness sector, by-product, the cooperation between the Chamber network and agribusiness community will be improved.

8.2.1 Improve the image of the KCC in agribusiness sector– the first and immediate challenge

Nevertheless, the KCC suffers from its own history of indifferent performance, which has led to lack of support from donors and from the business community. This situation is clearly making more and more difficult to bring the Chamber on viable and service-based business body now, but the project supported by *NOA –USAID (Meeting the needs of the Agribusiness sector in Kosovo)* provides a perfect opportunity to develop not only the product range of KCC, but the perception of professionalism of the institution. This is seen as an area where the project pledges its commitment. Experience from the establishment of Agribusiness department tells us that we should only support quality initiatives as sector/subsector based ones, i.e. the **attractive Agribusiness-oriented services**. Initiatives which are expected to have strong added value, should be supported completely, and resources should be totally adequate. Consistency, discipline and attention to detail are vital. The Kosovo Chamber of Commerce plan is to facilities and competence personnel available (not the

current one) to establish and operate the service. The goal is to raise the capacity and image of the Chamber, and therefore its level of membership and revenues from members. We believe that strengthening the Agribusiness department, we will make the stronger Chamber with a strong new product, and make them a better Chamber, with better services to its members. The chamber will provide most needed services which are described below.

The Department of Agribusiness within KCC will contain this staff:

- Will be directed by one director
- Two experts of Agribusiness/Agriculture

Other Administrative/finance services are supported by other existing departments within the chamber. In order that the department of Agribusiness within KCC becomes a strong voice of agribusinesses, KCC except the permanent staff will establish also an expert pool; therefore the above-mentioned department is in the phase of collecting the Curriculum vitas form experts of different fields that will be engaged depending on the need of the agribusiness sector.

8.2.2 New products and perception of professionalism of agribusiness department

Based on the findings of the research done and based on the needs of Agribusiness sector, the department of Agribusiness should be focused in providing of four more than necessary services by this sector such as:

- 1. Lobbying for fiscal policies to local, central government and international organisations.*
- 2. Information on Agriculture policies, fiscal policies, import –export, new technologies, new techniques, products prices and support related to financial opportunities: grants, loans, preparation of projects, business plans etc.*
- 3. Promotion, Marketing and sale (linking with local and international markets)*
- 4. Establishment of links with similar businesses within and outside Kosovo (through product fairs, trade mission, B2B events with agribusiness in country and the region).*

In order to provide these services KCC – Department of Agribusiness shall strengthen established agribusiness department and after that in future should activate 5 KCC regional offices in regions, especially for the service number

two(mention above) that deals directly with the field work and direct support of this sector. This will be achieved through the re organization of KCC structures in the regions: first of all it is needed to recruit or train the existing staff (Five experts of Agribusiness for 5 regional offices). Then action steps that is needed to undertake and the main services that agribusiness units regional based should offer to businesses.

- Establishment of the Agricultural/Agribusiness Service unit per regional level.
- Training the existing staff or recruiting the new staff
- Building the technical capacities towards professional and competence-based Agriculture /Agribusiness coaching and advising services
- Establishing the connection and partnership relations with farmers, SME`s, agribusinesses and other institutions dealing with Agriculture etc.
- Providing information and support on import/export procedure, new technology, new techniques, varieties market oriented,
- Support related to financial opportunities: grants, loans, preparation of projects, business plans etc.
- Proper management and guidance including monitoring in the field, reiterative reflection of impacts, redesigning and reorienting the Agriculture/Agribusiness Services.
- Working on increasing the income for the KCC by commercializing services and increasing the number of agribusiness.
- Information exchange and networking, which includes collection of relevant information and best practices and disseminating it to users and advisers, within the overall rural economic development framework in Kosovo.

Based on the research the largest part of agribusinesses not excluding the large agribusinesses (which are mostly members of KCC) and that have expressed availability for cooperation are medium and small businesses. Based on the recommendations that came out of the research, the needs of businesses are that the department of agribusiness shall become an information centre so that agribusinesses, and all other interested parties for this sector can take all the necessary information.

One of the activities that have been requested during the contact with businesses is setting up a link within the webpage of KCC; therefore one of the activities of agribusiness department shall be gathering information and publishing them on the webpage.

8.2.3 Creation of a data room within kcc web site, data relevant to agro business

Within the webpage of KCC there will be a special link for this department where all agribusinesses will be informed related to the KCC services, the list of services shall become public and will be updated as necessary.

- In this link will all the names of companies that are members of KCC will be published, also there will be a possibility for large companies to publish their profiles.
- There will be a list with main links of ministries, agencies that deal with agricultural development and agribusiness, donors, statistical unit of Kosovo, customs etc.
- Report on the economic analysis of sectors and subsectors in the sector of Agriculture / Agribusiness will be published.
- Report on the trade balance Import-Export,
- Reports related to the information regarding the changes of main economic indicators of development: GDP, Inflation, unemployment, the level of economic development, trade cooperation with different countries in the region and countries of EU.
- Information regarding the event organization that is important in this sector.

8.2.4 Consolidated databases

There are a number of projects in Kosovo carrying out the same tasks, and collaboration will bring efficiency gains.

- MAFRD has a database of agro-business service training providers and a portfolio scheme;
- The different EC and USAID agro related programs have developed similar ones too.
- UNDP has been involved for years in similar projects as well.
- GIZ has also database for the agribusiness and agro tourism companies

It is perhaps not correct waiting that just a government institution such as the MAFRD should take ownership of such a database. This implies an element of government control. It will be more appropriate if a KCC Agribusiness Department take the lead in this area and provide a complete and comprehensive database of training and business coaching and advisory service providers, available on-line, with the ability for registered providers to update the information and to provide links to their own websites. The project should propose to MAFRD and other database holders to take over the task, and to consolidate the various databases, giving each partner access to it.

Total cost of the project for Creation of a data room within KCC web site and consolidated databases: 10000 euro per year

8.2.5 Technical unit within the Ag Department will be responsible for implementing following activities

- Assistance in preparation of grants applications for MAFRD,EC,USAID and other donors accordingly;
- Advise and organize trainings
- Preparation of Business plans for farms and SMS-s;
- The Advisory Service related to Agriculture Production and Processing activities,
- Subsidy applications - electronic entry;
- Assistance in the operation of establishment of sectorial business Associations

8.2.6 Marketing, Promotion of Agricultural Products

KCC is very interested to expand the activities for marketing of local products, until now KCC organized every year Agricultural product fair in close cooperation with MAFRD, The Agricultural fair is the biggest sectorial Fair organized in Kosovo. Last year 60 companies from Kosovo participated in this Fair from different sub-sectors, including: Horticulture, Wine sector, Dairy Products, Food-Processing, Wheat producers, etc. The main objective of the Fair was to promote domestic producers and products. KCC is very interested to enlarge this activity outside Kosovo in cooperation with MAFRD and active donors in this sector. We are in negotiation with MAFRD that KCC to take part in all events which are related with marketing and promotion of agricultural products inside and outside Kosovo.

8.2.7 Establishment of market linkages

One of the activities which are most required from businesses is establishment of links with similar businesses within and outside Kosovo through event organization B2B and trade missions. This is one of the activities that KCC organize in all other sectors and plans empowering of this activity more in frame of Ag department.

List of acronyms

1. ADA-Austrian Development Agency
2. MAFRD-Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development
3. IADK - Initiative for Agriculture Development of Kosovo
4. ECLO- European Commission Liaison Office to Kosovo
5. NOA- New Opportunities in Agriculture
6. KCC-Kosovo Chamber of Commerce
7. GIZ- Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
8. SME's-Small and Medium Enterprises
9. UNDP -United Nations Development Programme
10. EU RED-European Union- Regional Economic Development
11. IPAK-Investment Promotion Agency in Kosovo
12. JIKA-Japan International Cooperation Agency
13. IOM-International Organization for Migration
14. USAID-United States Agency for International Development
15. LDF- Local Development Fund

LEGAL ISSUES OF EMPLOYMENT POLICIES IN ALBANIA

Elbasan Municipality (*Case study*)

Artan SPAHIU¹

Aida GACE (LLOZANA)²

Abstract

The change of the economic system in Albania, from a state-controlled economy to an economy based on free market and business initiative, brought drastic changes in the functioning of the labor market and thus on the restructuring of the state employment policy. The repeated crises of unemployment, that our country has experienced over twenty years of transition, brought up the necessity to improve the legislation that protects the interests of vulnerable categories in the legal relationship of work and to adapt the bureaucratic structure that supervises the labor market and promotes employment. This paper aims to bring into focus the theoretical and practical reality of the domestic legal framework and to identify the effectiveness of the employment policies in our country. Based on quantitative and qualitative methods of research, this study specifically provides analysis on the situation of the labor market and the employment challenges in the municipality of Elbasan (*law versus reality*).

---

¹ Phd. Candidate, Lecturer at the Law Department, Faculty of Economy, "A.Xhuvani" University, Elbasan, Albania, research field: *Private Law*; email: artan_spahiu@yahoo.com

² Phd. Candidate, Lecturer at the Law Department, Faculty of Economy, "A.Xhuvani" University, Elbasan, Albania research field: *International European Law*; email: aidagacehe@gmail.com

Key words: work, employment, unemployment, legislation, labor market.

Hyrje

Puna karakterizohet si veprimtari humane, fizike ose intelektuale, që ushtrohet në drejtim të një rezultati të dobishëm të caktuar³. Kuptimi i punës ka qenë dhe mbetet objekt studimi për një sërë degësh të shkencës, e sidomos, për shkencat filozofike, ekonomike, historike, mjekesore, juridike etj. Por secila nga këto shkencë e shqyrton këtë kuptim sipas kritereve dhe caqeve specifike që burojnë nga objekti perkatës. E drejta e punës është degë e së drejtës që përbëhet nga tërësia e rregullave të zbatuara në marrëdhënien e punës së varur, që presupozon kryerjen e punës për llogari të një tjetri. Edhe sipas legjislacionit tonë në këtë fushë⁴, e drejta e punës rregullon marrëdhëniet e punës në të cilat punëmarrësi merr përsipër të ofrojë punën ose shërbimin e vet në kuadër të organizimit dhe të urdhërave të një personi tjetër të quajtur punëdhënës, i cili merr përsipër të paguajë një shpërblim⁵. Si disiplinë juridike shkencore, e drejta e punës studion marrëdhënien juridike të punës në të gjitha dimensionet e saj, kontratën individuale të punës dhe atë kolektive, legjislacionin perkatës që mbron të drejtat e punëmarresve dhe organizatat sindikale.

Në kuptimin juridik, liria e punës dhe e drejta për punë janë perkatësisht liri dhe e drejtë për të punuar ose për të mos punuar. Kjo tezë është e lidhur ngushtë me regjimin liberal të veprimit të ligjit të ofertës dhe të kërkesës në tregun e punës. Për të parandaluar shpërdorimet e punëdhënësve në dëm të punëmarrësve, legjislacioni demokratik ndërkombëtar ka vendosur disa rregulla të veçanta për mbrojtjen sidomos të lirisë e të së drejtës për punë të të miturve, grave dhe invalidëve⁶. Kësisoj shteti, në kushtet e një ekonomie tregu, paraqitet

³ G.Cahen-J.Pellissier "Droit du travail", Paris 1990, fq 138- 143.

⁴ Ligji Nr.7961, datë 12.7.1995 "Kodi i Punes i Republikës së Shqipërisë", i ndryshuar.

⁵ Kudret Çela, "E drejta e punës", 2012

⁶ VKM Nr.397, datë 20.5.1996, ndryshuar me VKM Nr.185, datë 3.5.2002 "Për mbrojtjen e veçantë të grave shtatzëna dhe të amësisë", VKM Nr.384, datë 20.5.1996,

si rregullator në funksion të një politike sociale progresive. Ky funksion publik synon të ndërmjetësojë, sa më shumë të jetë e mundur, punësimin e njerëzve të aftë për punë. Arritja e këtyre objektivave madhore në kushtet e ekonomisë së tregut e të klimes ndërkombëtare të punësimit, frymëzon dhe përlligj një politikë të studiuar të punësimit e të tregut të punës. *Së pari*, në rrafshin individual, në formimin profesional të vazhdueshëm, në zhvillimin e talenteve, në kultivimin e përhershëm të bindjeve e të edukatës profesionale. *Së dyti*, në rrafshin e përgjithshëm, në kuptimin që nevojat e domosdoshme të ekonomisë kombëtare do të kërkojnë përdorimin racional të të gjithë forcave aktive të shoqërisë mbi bazën e parimit demokratik të lirisë e të së drejtës për punë.

I. Kuadri ligjor dhe institucionet përgjegjëse për politikën e punësimit në Shqipëri.

Kuadri i brendshëm ligjor ku mbështeten politikën e punësimit në Republikën e Shqipërisë përbëhet nga një paketë aktesh normativë, ndër të cilët, Ligji Nr.7961, datë 12.07.1995 “Kodi i Punës i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar, Ligji Nr.7995 datë 20.09.1995 “Për nxitjen e punësimit”, i ndryshuar⁷, Ligji Nr.9634, datë 30.10.2006 “Për inspektimin e punës dhe inspektoratin shtetëror të punës”⁸, si dhe Ligji Nr.8872, datë 29.03.2002 “Për arsimin dhe formimin profesional në Republikën e Shqipërisë”, (i ndryshuar)⁹.

---

ndryshuar me VKM.nr 205, datë 9.5.2002 "Për mbrojtjen e të miturve në punë", Ligj nr.7889 datë 14.12.1994 "Për statusin e invalidit të punës", etj.

⁷ Ligji Nr.7995, date 20.09.1995 “Per nxitjen e punësimit”, ndryshuar në vitin 1998 dhe 2002, ka për qëllim ndjekjen e politikave aktive për të mbështetur punësimin e plotë, produktiv dhe për të zgjedhur lirisht përbushjen e të drejtës së të gjithë shtetasve për punësim fitimprures, për të marrë këshillim, kualifikim profesional dhe mbështetje me të ardhura.

⁸ Ligj Nr.9634, datë 30.10.2006, neni 1: “Qëllimi i këtij ligji është të sigurojë, nëpërmjet inspektoratit Shtetëror të Punës, zbatimin e legjislacionit të punës nga subjektet, mbi të cilat vepron ky ligj, në përputhje me procedurat e kryerjes së inspektimit në punë”.

⁹ Ligji Nr.8872, datë 29.03.2002, i ndryshuar, neni 1: “(1). Qëllimi i këtij ligji është të mbështesë zhvillimin e një sistemi të përbashkët të arsimit dhe formimit profesional në Republikën e Shqipërisë, i cili mund t'u përshtatet ndryshimeve shoqërore, ekonomike e teknologjike, nevojave të tregut të punës, si dhe të mundësojë një shfrytëzim optimal të burimeve financiare, njerëzore dhe infrastrukturore.... (3). Ky ligj garanton të drejtën e shprehur në Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë për arsimim dhe formim profesional gjatë gjithë jetës, mundësinë e kryerjes së arsimitit fillestar profesional, si dhe të fitimit të njohurive profesionale të nevojshme për punësim, duke krijuar shanse të barabarta për të gjithë”.

Në çështjen e punësimit, legjislacioni ynë i përmbahet Konventës Ndërkombëtare mbi Politikën e Punësimit Nr.122, e miratuar në vitin 1964¹⁰, e cila synon në princip parandalimin e papunësisë, duke inkurajuar punësimin e plotë dhe arritjen e një page të mjaftueshme për jetesë¹¹. Pasojë e ratifikimit të kësaj konvente, është gjithashtu, angazhimi i shtetit që të kujdeset për zgjedhjen e lirë të punës, duke zbatuar një politikë kombëtare që ka për qëllim eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit përsa i përket punësimit dhe profesionit¹².

Bazuar në kuadrin ligjor të mësipërm, në Shqipëri janë ngritur dhe funksionojnë një serë institucionesh që realizojnë politikat e punësimit, të cilat janë:

- (a) **Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta** (MPÇSSH)¹³, e cila ka për mision zhvillimin, koordinimin dhe implementimin e një sistemi efektiv të punës, sigurimeve shoqërore dhe asistencës sociale, në harmoni me standartet e Bashkimit Europian.
- (b) **Shërbimi Kombëtar i Punësimit** (SHKP)¹⁴, një shërbim publik, autonom, i cili ka për mision ndjekjen e politikave aktive¹⁵ të përgjithshme për të

---

¹⁰ Konventa lidhur me politikën e punësimit, 1964 (nr.122), e miratuar më 9 korrik të vitit 1964 nga Konferenca e Përgjithshme e Organizatës Ndërkombëtare të Punës në sesionin e saj të 48-të. Hyrë në fuqi: më 15 korrik 1966.

¹¹ Konventa nr.122, neni 1: "(1)...secili anëtar do të shpallë dhe të ndjekë, si qëllim madhor, një politikë aktive të dizajnuar për të promovuar punësimin e plotë, produktiv dhe të zgjedhur lirisht. (2). Politika e përmendur do të ketë për qëllim: (a) që të ketë punë për të gjithë ata që janë në dispozicion dhe që e kërkojnë atë; (b) që puna e tillë të jetë sa më produktive që është e mundur;"

¹² Po aty, neni 1(2/c): "...që të ekzistojë liria e zgjedhjes së punësimit dhe mundësia më e plotë e mundshme e çdo punëtori që të kualifikohet dhe të shfrytëzojë shkathësisht dhe talentin e tij në punën në të cilën ai është përshtatur mirë, pavarësisht nga raca, ngjyra, gjinia, religjioni, pikëpamja politike, përkatësia kombëtare apo prejardhja shoqërore".

¹³ Shiko nenin 5 të Ligjit Nr.7995 dt.20.09.1995 "Për nxitjen e punësimit".

¹⁴ Ligji Nr.7995 dt.20.09.1995 "Për nxitjen e punësimit", neni 17(1): "Shërbimi Kombëtar i Punësimit është një shërbim publik autonom me statusin e një administrate shtetërore qendrore, që përgjigjet para ministrit".

¹⁵ Po aty, neni 6(1): "Politikat aktive të tregut të punës përfshijnë: a) ndërmjetësimin për punësim; b) programet e krijimit të vendeve të punës; c) këshillimin profesional dhe ç) programet e formimit dhe të riaftësisimit."

mbështetur punësimin e plotë, produktiv dhe të zgjedhur lirisht¹⁶. Si pjesë integrale e Shërbimit Kombëtar të Punësimit janë dhe Zyrat e Punës, të cilat zbatojnë politikat shtetërore të punësimin në nivel lokal apo rajonal. Ato, në një rëndësi anë, studiojnë tregun e punës¹⁷ dhe, në anën tjetër, nxisin konkurrencën në të, duke u dhënë mundësi punëkërkuësve të papunë për të gjetur punësim, të përkohshëm apo të përhershëm, nëpërmjet ndërmjetësimeve apo aplikimit të programeve të ndryshme të punësimin.

(c) **Inspektorati Shtetëror i Punës (ISHP)**, misioni i përgjithshëm i të cilit është zbatimi i legjislacionit të punës, nëpërmjet kontrollit, konstatimit, këshillimit, njoftimit, formimit, zbutjes së konflikteve, parandalimit dhe sanksionimit të shkeljeve të këtij legjislacioni¹⁸.

Përmirësimet e legjislacionit të brendshëm duhet të sigurojnë përafrimin me kuadrin ligjor ndërkombëtar, duke iu referuar kryesisht konventave të miratuara nga Organizata Ndërkombëtare e Punës (ONP), e cila ka caktuar standarde në fusha të tilla si kushtet e punës, sigurinë profesionale dhe shëndetin e punëmarrësve, sigurimin social, politikat e punësimin, trajnimin profesional dhe mbrojtja e kategorive vulnerabël (femrat, invalidët, emigrantët), etj¹⁹.

¹⁶ Detyrat e SHKP përfshijnë: Shërbime të ndërmjetësimit në punë; Shërbime të këshillimit profesional dhe të aftësimin për punësim ose vetëpunësim për punëkërkuësit; Shërbim të pagesës së punësisë për individët që e përfitojnë atë; Financim të punëdhënësve që punësojnë persona me paaftësi; Kryerja e studimeve të autorizuara të tregut të punës, etj;

¹⁷ Bazuar në VKM nr.94 dt 04.02.1998 "Për sigurimin e informacionit në tregun e punës" dhe shkresën nr.975 dt.02.05.2008 të SH.K.P "Për kryerjen e studimit dhe parashikimin afatshkurtër të tregut të punës", Zyrat e Punësimin kanë si synim të japin një kuadër të plotë të tendencave të tregut të punës, të identifikojnë problematikën e tij, për të orientuar Qeverinë në formulimin e politikave të reja për tregun e punës si dhe për të informuar në lidhje me programet ekzistuese, të cilat paraqesin nevojën për ndryshim ose që praktikisht nuk janë të përdorshme.

¹⁸ Ligj Nr.9634, datë 30.10.2006, neni 6: (2) *Inspektorati Shtetëror i Punës ngarkohet: a) të sigurojë zbatimin e dispozitave ligjore për kushtet e punës dhe mbrojtjen e punëmarrësve në ushtrimin e profesionit të tyre, ... b) t'u japë të dhëna dhe këshilla teknike punëdhënësit dhe punëmarrësit ....;c) të vërë në dijeni autoritetin përgjegjës për mangësitë dhe abuzimet, ..., si dhe të propozojë mjetet dhe instrumentet e nevojshme për përmirësimin e gjendjes.*

¹⁹ Liria e asociacionit dhe mbrojtjes - Konventa 87 (1948); e drejta për të organizuar tubime të përbashkëta - Konventa 98 (1949); moshë më e vogël e punës - Konventa 138 (1973); ndalimi i punës së detyrueshme - Konventa 29 (1930); të drejtat për shpërbllim - Konventa 100 (1951); ndalimi i diskriminimit në punësim dhe profesion - Konventa 111 (1958).

II. Tregu i punës dhe programet e nxitjes së punësimit në Shqipëri.

II.1. Problematika kryesore që manifeston tregu i punës.

Falë faktit që është një nga vendet e rajonit me moshën më të re të popullsisë dhe ku popullsia në moshë pune (15 – 64 vjeç) përbën rreth 64.3%, Shqipëria disponon një kapital njerëzor sa të vyer, aq dhe të vështirë për t'u integruar në tregun e punës. Kjo pasi një pjesë e konsiderueshme e punëkërkuessve të papunë u përkasin pikërisht moshave të reja. Konkretisht, 15.6% e punëkërkuessve të papunë i përkasin grupmoshës deri në 25 vjeç dhe 22.9% i përkasin asaj 25-34 vjeç²⁰. Gjithashtu, sipas vlerësimeve të vetë institucioneve shtetërore, tregu Shqiptar i punës shënon informalitet të lartë (rreth 24% në zonat urbane dhe rreth 5% në zonat rurale²¹), aspekt ky që vështirëson përcaktimin e saktë të nivelit të papunësisë. Sipas të dhënave të Institutit të Statistikave (INSTAT²²), gjatë tremujorit të tretë 2012, forca e punës ka qenë 1.064.291 persona, ndërsa shkalla e papunësisë së regjistruar është 13.32%²³. Kjo përqindje i korrespondon një shifre prej 141.816 punëkërkuessish të papunë, të regjistruar në zyrat e Shërbimit Kombëtar të Punësimit (SHKP)²⁴. Po të marrim parasysh faktin se këto zyra mbeten pak atraktive²⁵ për qytetarët dhe shtrihen vetëm në zonat urbane të vendit, të dhënat që ato disponojnë, mbi personat e papunë, rezultojnë të jenë të kufizuara.

Duhet theksuar se edhe kriza ekonomike, që ka goditur vende të ndryshme të BE-së e në veçanti Greqinë, ka ndikuar në shtimin e papunësisë në vend²⁶. Kjo pasi shumë emigrantë janë detyruar të kthehen në kushte vështirësie ekonomike. Sipas të dhënave të MPCSSHB, gjatë vitit 2011, 64% e personave

²⁰ Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shansëve të Barabarta, *Raporti Vjetor 2011*, fq.3.

²¹ Strategjia Sektoriale e Punësimit 2007 – 2013, fq. 7.

²² Instituti i Statistikave (INSTAT) drejton shërbimin statistikor në Republikën e Shqipërisë.

²³ Marrë nga faqja zyrtare e INSTAT, www.instat.gov.al, 9 korrik 2012.

²⁴ *Po aty*.

²⁵ *Assessment*, Report No.34597-AL, maj 2006, fq.11 6

²⁶ Në bazë të burimeve shkëputur nga Anketimet e Fuqisë Punëtore (LFS) të Zyrave Kombëtare të Statistikave Shqipëria rezultojnë me një nivel papunësie 12,8%. Krahasuar me vendet e rajonit vendi ynë ka rezultatet më të mira, dhe renditet menjëherë pas vendeve të BE-së.

të kthyer, që u janë drejtuar sporteleve të emigracionit, janë regjistruar si të papunë²⁷. Një aspekt tjetër shqetësues, për tregun e punës në Shqipëri, mbeten punëkërkesit afatgjatë, të cilët përbëjnë rreth 62.2% të totalit. Gjithashtu ky treg karakterizohet nga një aktivitet i ulët (61.9% në vitin 2009) dhe shkallë e ulët e punësimit (53.4% në vitin 2009) në krahasim me mesataren dhe objektivat në vendet e BE-së (rreth 70% në vitin 2008)²⁸.

Duke marrë parasysh situatën e lartpërmendur, është e rëndësishme që të hartohen politika punësimi në përputhje me profilin e vendit, por dhe me angazhimet e marra në funksion të anëtarësimit në BE, angazhime të cilat përcaktohen në Marrëveshjen e Stabilizim-Asocimit (MSA) BE – Shqipëri (në fuqi nga prilli 2009). Konkretisht, në lidhje më politikave të punësimit, MSA parashikon se "[p]alët bashkëpunojnë për të lehtësuar reformat e politikave Shqiptare të punësimit, duke u fokusuar tek fushat prioritare që lidhen me *acquis* e Komunitetit në këtë fushe"²⁹. Programet dhe instrumentet përkatës të BE-së do të kontribuojnë, gjithashtu, për rritjen e cilësisë së strukturave dhe veprimtarive arsimore e trajnuese, në funksion të punësimit, në Shqipëri.

---

²⁷ Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta, *Studim mbi tregun e punës, 2011*.

²⁸ Sipas të dhënave të Eurostat. Për më shumë.shih:

II.2 Realiteti i politikave të nxitjes së punësimit në Shqipëri.

Për tu përballur me çështjen e papunësisë, institucionet shqiptare po zbatojnë Strategjinë Sektoriale të Punësimit 2007 – 2013³⁰ e cila shoqërohet dhe nga një Plan Veprimi³¹. Ashtu si shumica e vendeve europiane, që nga viti 1999 Shqipëria zbaton një sërë politikash pasive dhe aktive për të “korigjuar” difektet e tregut të punës që rezultojnë në papunësi. Ndërkohë që politikat pasive zakonisht kanë të bëjnë me pagesën e papunësisë apo ndihmën ekonomike, politikat aktive të tregut të punës (PATP) janë të shumëllojshme. Kryesisht PATP, përbëhen nga masat dhe instrumentet e mëposhtme: (1) instrumentet e informimit dhe ndërmjetësimit për punësim; (2) këshillimi për punësim; (3) sanksionet; (4) trajnimet; (5) subvencionet për punësimi dhe subvencionet e pagave për punë të rregullta; (6) skemat e krijimit vendeve të reja të punës³². Masat e zbatuara në Shqipëri që nga viti 1999, me qëllim nxitjen e punësimit, kanë mbuluar kryesisht ndërmjetësimin për gjetjen e një pune, këshillim, trajnime dhe programe të nxitjes së punësimit nëpërmjet subvencionimeve³³. Aktualisht, janë në zbatim pesë PATP, të cilat zbatohen nga Shërbimi Kombëtar i Punësimit, nëpërmjet zyrave rajonale, në bashkëpunim me Qendrat e Formimit Profesional, si më poshtë:

i) Programi i praktikave profesionale për punëkërkesit e papunë, që kanë mbaruar arsimin e lartë, brenda apo jashtë vendit³⁴, i cili parashikon

---

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/indicators/employment

²⁹ MSA ndërmjet Republikës së Shqipërisë dhe Bashkimit Europian 2006, neni 99.

³⁰ VKM Nr.751, datë 7.11.2007 “Për miratimin e strategjisë sektoriale të punësimit e të formimit profesional dhe të planit të veprimit për zbatimin e saj”.

³¹ Strategjia frymëzohet nga parashikimet në nenin 100 të Kushtetutës, si dhe në dy ligje themelore: Ligji nr.7995, datë 20.09.1995 "Për nxitjen e punësimit" i ndryshuar, si dhe Ligji nr.9374 datë 21.04.2005 "Për ndihmën shtetërore".

³² De Koning, J., Active Labour Market Policies: Relevance, Expenditure and Effectiveness, SEOR, Workink Paper, 2005/2, fq.10.

³³ Vangjeli, E., Stillo, S., Teneqexhi, M., *Impact of Active Labor Market Programs on Employment: Albania's Case*, Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology, February 2012, fq.3.

³⁴ VKM Nr. 873, datë 27.12.2006, “Për masën e financimit, kriteret procedurat e zbatimit të programeve të praktikave profesionale për punëkërkesit e papunë, që kanë mbaruar arsimin e lartë, brenda apo jashtë vendit”.

përfshirjen në praktika profesionale të punëkërkesve të papunë të cilët kanë përfunduar arsimin e lartë, prej më pak se 24 muajsh³⁵. Megjithatë, duhet vërejtur se numri i punëkërkesve të papunë me arsim lartë, të regjistruar në zyrat e SHKP, aktualisht është marginal – vetëm 3,7%. Gjithashtu, raporte të MPCSSHB tregojnë se përgjithësisht zyrat e punësimit janë më të suksesshme në ndihmën në punësim, kryesisht të personave me arsim bazë dhe të mesëm. Kjo sugjeron se puna ndërmjetësuese e zyrave të SHKP me institucionet publike dhe private, për të pranuar punëkërkes me arsim të lartë, në kuadër të këtij programi mbetet mjaft modeste. Rëndësia e kësaj mase do të rritej nëse do të bëhej sensibilizim për të shtuar popullaritetin e zyrave të SHKP në shërbim të qytetarëve të papunë edhe mes studentëve. Si ndihmë për të integruar të rinjtë në tregun e punës, por dhe si mundësi për të përfutur staf të ri të kualifikuar, bizneset tashmë po i mëshojnë krijimit të mundësive të praktikave dhe MPCSSHB mund të luajë një rol më aktiv në këtë aspekt. Si shembull, Business Albania, një organizatë ombrellë e shoqatave të bizneseve shqiptare, ka nënshkruar një memorandum me Fakultetin e Ekonomisë në Universitetin e Tiranës që të rinjtë të kryejnë praktika profesionale.

ii) *Programi i nxitjes së punësimit të punëkërkesve të papunë në vështirësi*³⁶. Sipas këtij programi pesë-vjeçar, punëdhënësit që punësojnë me kontratë me kohëzgjatje njëvjeçare punëkërkes të papunë në vështirësi³⁷ mund të përfitojnë: një financim për një vit, në masën 100%, të sigurimeve të

³⁵ Zyrat e punësimit duhet të hartojnë listën e punëkërkesve të papunë në bazë të listave të të diplomuarve të dërguara nga rektoratet dhe nga lista e diplomave të njohura nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës. Punëdhënësit privatë që pranojnë këta punëkërkes përfitojnë financim mujor në masën 100% të pagesës së papunësisë për çdo muaj praktikë të punëkërkesit, nëse i caktojnë një kujdestar. Punëkërkesi i përfshirë në këtë program përfiton mbështetje financiare 100% të nivelit bazë të pagesës së papunësisë

³⁶ VKM Nr.48, datë 16.01.2008, “Për masën dhe kriteret e përfitimit nga programi i nxitjes së punësimit të punëkërkesve të papunë në vështirësi”, ndryshuar me VKM. Nr 923, datë 10.11.2010.

³⁷ Punëkërkes të papunë në vështirësi konsiderohen: të papunët afatgjatë; personat që përfitojnë ndihmë ekonomike; personat që përfitojnë pagesë papunësie; personat që hyjnë për herë të parë në tregun e punës, të moshës 18-25 vjeç; personat mbi 45 vjeç që nuk kanë një arsim më të lartë se arsimi i mesëm ose ekuivalenti i tij; personat me aftësi të kufizuar; personat nga komuniteti rom; emigrantët e kthyer me probleme ekonomike.

detyrueshme shoqërore dhe shëndetësore që i takojnë punëdhënësit; financim për katër muaj në masën 100% të pagës minimale në shkallë vendi. Megjithatë, punëdhënësit argumentojnë se ky nuk është një stimul i mjaftueshëm. Kjo për faktin se ai nuk arrin të adresojë pengesën kryesore në luftimin e papunësisë: *koston për hapjen e një vendi pune*, e cila kushton shumë herë më tepër. Ajo që ndodh rëndomë është që, pas një viti, personat largohen sërish nga puna pasi punëdhënësi nuk ka më detyrime. Pra, në tërësi kjo masë nuk krijon një punësim të qëndrueshëm.

iii) *Programi i nxitjes së punësimit nëpërmjet formimit në punë*³⁸, në kuadër të të cilit, punëdhënësi që organizon trajnim të përgjithshëm, nëpërmjet punës, së punëkërkuesve të papunë, mund të përfitojë: 70% të kostove të trajnimit; 50% të kostove të trajnimit për ndërmarrjet e mëdha, për një kohëzgjatje deri në 6 muaj. Në këmbim, ai duhet të punësojë të për të pakën një periudhë 6-mujore të paktën 50% të punëkërkuesve të papunë të trajnuar. Gjithashtu, punëdhënësi nuk duhet të bëj pushime nga puna, pa shkaqe të arsyeshme, të punëmarrësve të punësuar më parë. Sa u takon trajnimeve në qendrat e formimit profesional, të organizuara nga Shërbimi Kombëtar i Punësimit, një problem që shtrohet, lidhur me efikasitetin e tyre, ka të bëjë me mungesën e të dhënave të sakta mbi nivelin e punësimit të personave të trajnuar, pasi gjurmimi i tyre është i vështirë³⁹. Disa prej trajnimeve të ofruara, si për shembull ato për hidraulik, janë të përshtatshme, por jo gjithnjë ato ndjekin hapin e zhvillimeve teknologjike. Shembull i kësaj të fundit është rasti i sektorit të ndërtimit, një sektor me ritme të shpejta e të vazhdueshme zhvillimi dhe novacioni.

iv) *Programi i nxitjes së punësimit të femrave nga grupet e veçanta*⁴⁰. Sipas këtij programi pesë-vjeçar, punëdhënësit që punësojnë, me kontratë një-vjeçare,

---

³⁸ VKM Nr.47, datë 16.01.2008, Për programin e nxitjes së punësimit nëpërmjet formimit në punë, ndryshuar me VKM Nr.993, datë 02.07.2008 dhe VKM Nr.683, datë 05.10.2011.

³⁹ European Commission, Albania 2012 Progress Report, Brussels, 10.10.2012, SWD(2012) 334 final, fq.48.

⁴⁰ VKM Nr 27, datë 11.01.2012 "Për programin e nxitjes së punësimit të femrave nga grupet e veçanta".

punëkërkuese femra nga grupet e veçanta⁴¹, mund të përfitojnë: një financim për një vit, në masën 100%, të sigurimeve të detyrueshme shoqërore dhe shëndetësore që i takojnë punëdhënësit, si dhe financim për katër muaj në masën 100% të pagës minimale në shkallë vendi. Duke qenë se gratë në Shqipëri, e në veçanti ato të kategorive sociale të lartpërmendura, përballen me diskriminim të vazhdueshëm, kjo masë përbën një hap pozitiv.

v) *Programi i nxitjes së punësimit të punëkërkuësve të papunë që hyjnë për herë të parë në punë*⁴². Punëdhënësit, të cilët punësojnë për herë të parë të rinj nga mosha 16-25 vjeç, të cilët nuk kanë përvojë të mëparshme pune, mund të përfitojnë një financim mujor deri për një vit, në masën 100% të sigurimeve të detyrueshme shoqërore dhe shëndetësore, të pjesës së kontributit të punëdhënësit, me kusht që kohëzgjatja e kontratës së punës të mos jetë më e shkurtër se 6 muaj.

Një problem i konstatuar në lidhje me këto dy programe të fundit, qëndron në faktin se, duke qenë se vendimet respektive nga Këshilli i Ministrave janë marrë pas miratimit të buxhetit të vitit 2012, nuk janë parashikuar fonde për zbatimin e masave që parashikohen në këto programe. Rrjedhimisht nuk ka as përfitues, të raportuar prej tyre.

Megjithëse ekzistenca e programeve të nxitjes së punësimit në parim përbën një shtytëse pozitive për nxitjen e punësimit dhe një praktikë që ka rezultuar frytdhënëse në vendet ish komuniste, sot anëtare të BE-së, të shumta janë problematikat në përshtatjen e tyre sipas nevojave të tregut shqiptar dhe në zbatimin e tyre⁴³. Ndër to, vlen të përmendet fakti se investimi i qeverive Shqiptare në programet e nxitjes së punësimit mbetet modest. Konkretisht,

---

⁴¹ Femra nga grupet e veçanta konsiderohen: femra të papuna për një periudhë afatgjatë (punëkërkuese të papuna prej më shumë se një viti); femra që përfitojnë nga programet e mbështetjes me të ardhura të ulëta; femra të trafikuar; femra mbi 50 vjeç, femra romë; femra me aftësi të kufizuara; vajza nëna; femra të divorcuara me probleme sociale; femra që kthehen nga emigracioni, me probleme ekonomike.

⁴² VKM Nr.199, datë 11.1.2012 "Për programin e nxitjes së punësimit të punëkërkuësve të papunë që hyjnë për herë të parë në punë",

⁴³ Euro Speak 2013, fq 1-3.

buxheti i alokuar për programet e nxitjes së punësimit në Shqipëri për vitin 2009 ishte 0.016% i Prodhimit të Brendshëm Bruto (PBB), shifër kjo rreth 28 herë me vogël se mesatarja e BE-së, 0.46% (në vitin 2008).⁴⁴ Ky buxhet ka pësuar ulje të ndjeshme ndër vite dhe konkretisht për vitin 2012 ai rezulton 40% më i ulët se në 2010⁴⁵, gjë që ka kufizuar dhe më tej numrin e përfituesve dhe impaktin e këtyre programeve. Gjithashtu, pjesërisht programet janë zhvilluar pa marrë parasysh pozicionin e Zyrave të Punësimit në vend dhe pa ndërmarrë hapa promovues për to dhe mundësitë që ato ofrojnë për kategori specifike, çka ka sjellë ineffiçencë në performacën e tyre⁴⁶.

Një aspekt tjetër, i cili kufizon eficiencën e programeve të nxitjes së punësimit dhe trajnimeve, që ofrohen për punëkërkuesit e papunë, ka të bëjë me faktin se këto programe jo gjithnjë konsultohen me punëdhënësit dhe u përgjigjen kërkesave të tyre. Një shembull është krijimi i programit të nxitjes së punësimit të femrave nga grupet e veçanta, i cili nuk është konsultuar me organizatat kryesore të përfaqësimit të bizneseve. Shqetësim për subjektet private mbetet procedura e pjesëmarrjes në programet e nxitjes së punësimit. Sipas përfaqësuesve të bizneseve, ekzistojnë probleme të transparencës si dhe procedura të gjata burokratike, ndërkohë që incentivat punëdhënësin janë të pakta. Institucionet shtetërore duhet të dëgjojnë me vëmendje sugjerimet nga kompanitë private, një burim kyç për gjenerimin e punësimit sot dhe në të ardhmen.

---

⁴⁴ European Commission, *Analytical Report*, Brussels, 09 November 2010 SEC(2010) 1335, fq. 85.

⁴⁵ European Commission, Op. Cit. Fq. 48.

⁴⁶ Nga të dhënat rezultojnë se, gjatë vitit 2011, nëpërmjet zyrave të punësimit janë punësuar 11.556 punëkërkues të papunë ose 7.8% e totalit të punëkërkuesve të regjistruar (143,002 të regjistruar).

III. Rast studimor – tregu i punës dhe politikat e punësimit në qytetin e Elbasanit.

Nëpërmjet studimit të tregut të punës dhe punësimit, për qytetin e Elbasanit, duke shfrytëzuar të dhënat zyrtare dhe ato të një anketimi të posaçëm të realizuar për këtë qëllim⁴⁷, do të përcjellim më nga afër problemet dhe sfidat që hasin qytetarët e Elbasanit në këtë drejtim.

Nëse do t'i referohemi të dhënave nga zyrat e punësimit, për qytetin Elbasan, në vitin 2010, rezultonte një shkallë papunësie prej **18.2%** (rreth 11 mijë të papunë), kundrejt 13.8% që ishte shifra zyrtare e papunësisë mesatare në shkallë vendi për vitin 2010. Por këto të dhëna paraqesin një problem, pasi ato konsiderojnë si të papunë vetëm ata persona që regjistrohen si të tillë, duke mos marrë në konsideratë një numër të madh personash punëkërkues që, për arsye të shumta objektive apo subjektive, nuk regjistrohen pranë këtyre zyrave. Një llogaritje analitike, që merr parasysh të dhënat mesatare të INSTAT për tregun e punës në Shqipëri⁴⁸, si dhe të dhënat e Drejtorisë Rajonale të Tatim-Taksave dhe Bankës së Shqipërisë⁴⁹, paraqet një tjetër panoramë, ku forca e punës aktualisht është rreth 44 mijë persona, nga të cilët janë të punësuar rreth 24 mijë persona, ndërsa të tjerët janë të papunë (rreth 20 mijë persona), kështu që shkalla e papunësisë rezulton në nivele mbi **45%**.

Pavarësisht burimit të të dhënave, gjendja e punësimit vlerësohet shumë problematike, krahasuar më mundësitë reale të punësimit, që janë krijuar çdo vit. Me ritmet e sotme të zhvillimit ekonomik të qytetit krijohen mesatarisht vetëm rreth 600 vende pune në vit, madje numri i të punësuarve në vitet e fundit ka qenë nën 500 vetë në vit, çka do të thotë se kapacitetet e punësimit janë stabilizuar në disa nivele krejtësisht të pamjaftueshme. Sipas kësaj

---

⁴⁷ Ky anketim i drejtohet 100 personave, të ndarë në këto target-grupe: 1.Femrat, 2.Të rinjtë, 3.Invalidët, 4.Romët, 5.Grupmosha mbi 55 vjeç. Ndarja e fushave abjekt i pyetjeve të anketimit: 1.Arsimi, 2.Politikat e Institucioneve, 3.Kualifikimet/Formimi Profesional.

⁴⁸ INSTAT, Rezultate nga Anketa e Forcës së Punës 2009 – Tregu i Punës në Shqipëri, Tiranë 2010.

⁴⁹ Buletini Statistikor, tetor 2010.

tendence, për rreth 11 mijë të papunët ekzistues të deklaruar të qytetit do të duheshin në mënyrë hipotetike rreth 20 vjet për t'i punësuar⁵⁰. Ekziston edhe një tregues tjetër, që dëshmon për mundësitë e kufizuara të krijimit të vendeve të punës në qytetin e Elbasanit - pjesa e të punësuarve në sektorin privat. Në Elbasan, sektori shtetëror vazhdon të mbetet punëdhënësi kryesor, duke punësuar 1 në çdo 2 të punësuar, ndërkohë që, në shkallë vendi, ky tregues është 1 në çdo 5 të punësuar. Sektorit privat, aktualisht, punëson vetëm 53% të të punësuarve gjithsej, kundrejt rreth 82% që është ky tregues në shkallë vendi.

Në 6-mujorin e fundit, vihet re përsëri fenomeni që vetëm një numër i vogël i individëve të papunë shkojnë në zyrat e punësimit, për t'u regjistruar si të tillë⁵¹. Problematike paraqitet situata për grupmoshat deri në 30 vjeç (të rinjtë), ku bëjnë pjesë edhe studentë që kanë mbaruar universitetet dhe nuk kanë gjetur punë. Gjithashtu, shumica e të papunëve femra nuk janë regjistruar në zyrat e punësimit. Përgjithësisht, këto kategori nuk kishin informacion për politikat e Z.R.P dhe nuk kishin marrë këshillim nga këto zyra⁵². Ndërkaq, kategoritë e tjera të intervistuar, të invalidëve, romëve dhe grupmoshat mbi 55 vjeç janë të regjistruar në Zyrat e Punës. Pra konstatohet një indiferencë e të rinjve për të përfituar nga politikat e punësimit të ofruara nga shteti.

Punëkërkesit e papunë, të cilët kanë nivel të ulët arsimimi (8-vjeçar) dhe që zënë pjesën më të madhe të të papunëve⁵³, janë ata të cilët hasin më shumë probleme. Megjithatë, faktor determinat në gjetjen e një vendi pune nuk

---

⁵⁰ "Elbasani meriton sërish më shumë"; *Plani Strategjik i zhvillimit të qytetit 2010 – 2011*.

⁵¹ Janë regjistruar këto punëkërkes të papunë: Gjithsej si rreth 14.8%; nga këto fëmijët zenë 48%; personat deri në 30 vjeç zenë 26.3 %; 30-40 vjeç zenë 24.8 %; mbi 40 vjeç zenë 48.8 %; me nivel të ulët arsimimi 55.5%; me arsim të mesëm 44%; me arsim të lartë 0.5%.

⁵² Pranë Z.R.Punësimit, nga 50 femrat e anketuara vetëm 20 prej tyre ishin regjistruar; vetëm 5 vetë njihnin politikat e Z.R.P; asnjë femër nga të anketuarat nuk kishte marrë këshillim në Zyra e Këshillimit të Karrierës në Z.R.P. Nga 70 të rinj të anketuar, vetëm 16 prej tyre ishin regjistruar në zyrat e punës si të papunë; vetëm 18 vetë kishin njohje të politikave të Z.R.P; 25 prej tyre kishin ndjekur kurset profesionale që ofrojnë këto zyra; asnjë nuk kishte marrë këshillim karriere.

⁵³ Punëkërkesit e papunë, me arsimim 8-vjeçar, zwnw 55.5 % të numrit tw regjistruar në Z.R.Punwsimit

rezulton të jetë arsimit i lartë, por më shumë ai i *mesëm profesional*⁵⁴. Ndërkohë që një tregues interesant ishte se zgjedhja e arsimit ka qënë pak e orientuar nga kërkesat e tregut, por më së shumti nga faktorë të tjerë të padobishëm⁵⁵. Nga ana tjetër, në çdo 4 të papunë me shkollë të mesme, 3 kanë mbaruar shkollën e mesme të përgjithshme dhe vetëm 1 ka mbaruar shkollën e mesme profesionale. Kjo tregon qartë nevojën e tregut lokal të punës për specialistë e teknikë të aftë profesionalisht dhe parapraktikisht të përgatitur.

IV. Përfundime dhe rekomandime

Në një sfond krize ekonomike mbarë europiane dhe më gjerë, Shqipëria përballet me një nivel papunësie relativisht të lartë. Në tërësi, zbatimi i programeve të nxitjes së punësimit përbën një aspekt pozitiv për Shqipërinë dhe një përvojë të ndjekur gjerësisht nga vendet ish-komuniste, sot anëtare të BE-së. Megjithatë, për sa i takon Shqipërisë, deri më tani, programet e nxitjes së punësimit kanë pasur një ndikim të kufizuar. Kjo për një sërë arsyesh si psh: ulja e ndjeshme e buxhetit ndër vite për këto programe, prania e burokracive të shumta dhe mungesa e transparencës në zbatim, rakordimi jo i mirë i këtyre programeve me Zyrat e Punës, mos-përshtatja me nevojat e subjekteve private (veçanërisht sa i takon trajnimeve dhe benefiteve për punëdhënësin) etj.

Në tërësi, zyrat e punësimit të cilat janë dhe zbatuesit e këtyre programeve, nuk gëzojnë popullaritet të lartë mes qytetarëve dhe bashkëpunimi i tyre me subjektet private mbetet i kufizuar. Politikat e punësimit nuk vlerësojnë me

⁵⁴ Kështu për kategorinë “femra” të të intervistuarve: nga 50 të anketuara, 8 prej tyre kishin arsimin 8-vjeçar, 14 vetë arsimin e mesëm, 20 arsimin e lartë dhe 8 prej tyre formim profesional. Ato femra të cilat kishin arsimin 8-vjeçar ishin të papuna, ato me arsim të mesëm dhe formim profesional ishin të vetëpunësuar. Femrat që kishin mbaruar arsimin e lartë vetëm 11 të punësuar (pra reth 50%). Për të 50 femrat e anketuara arsimit ka lenë boshllëqe, dhe vetëm ato që kishin vazhduar shkollën e mesme profesionale kishin përmisuar informacionin teorik nga praktika.

⁵⁵ Për kategorinë “femra”, arsimit ka qënë orientimi i miqve në 15 prej tyre, 20 prej tyre nga kushtet sociale, 10 të orientuar nga kërkesa e tregut, 5 trashëgimi familjare. Nga kategoria “të rinj”, nga 70 të tillë, të rezultuar gjithsej, 15 vetë ishin me arsim 8 vjeçar, 25 me arsim të mesëm, pjesa tjetër kanë përfunduar arsimin e lartë ose janë në vazhdim. Në 20 prej tyre arsimit ka qënë orientimi nga miqtë, 20 vetë shkaqet sociale, 7 rastësi, 8 trashëgimi familjare, pjesa tjetër ka zgjedhur arsimin në bazë të prirjeve që ka tregu i punës.

kujdesin e duhur shpenzimet me të cilat përballet një punëdhënës privat, në mënyrë që të parashikohen skema edhe më konkurruese për të mbuluar këto shpenzime. Në këmbim, punëdhënësi do të paguajë këtë shumë në formën e kontributeve ndaj shtetit për çdo person të punësuar, duke gjeneruar fonde për mbështetjen e më shumë punëdhënësve në të ardhmen. Ky model, drejt të cilit po shkojnë dhe vende të tjera, do të ishte më efikas në uljen e papunësisë në Shqipëri.

Politikat e nxitjes së punësimit duhet të marrin më shumë vëmendje dhe fonde në planin afatgjatë. Përkundër prirjes aktuale, buxheti duhet të vijë duke u rritur dhe programet të zgjerojnë rrethin e përfituesve. Fokusi i këtyre politikave duhet të zhvendoset nga punësimi i përkohshëm dhe i paqëndrueshëm i punëkërkesve në situatë të vështirë, tek krijimi i vendeve të punës të qëndrueshme. Në mënyrë që të arrihet kjo, Ministria e Punës duhet të punojë ngushtë me aktorët relevantë, kryesisht punëdhënësit dhe institucionet ndërkombëtare që mund të mbështesin.

Duke pasur parasysh se punësimi në sektorin publik, në përgjithësi, ka pasur ndikim të kufizuar në uljen e papunësisë, fokusi duhet të jetë në nxitjen e sa më shumë rasteve të punësimit në sektorin privat. Njëkohësisht, kjo politikë duhet të shoqërohet me kontrole më të rregullta me qëllim uljen e informalitetit, sikurse edhe me ofrimin e avantazheve më të mëdha për punëdhënësit privat, që punësojnë punëkërkes të regjistruar. Nevojiten kontakte më solide dhe një bashkëpunim i mirëfilltë me sa më shumë subjekte private nga zyrat lokale të punësimit, me qëllim përcaktimin më eficient të programeve, veçanërisht sa u takon trajnimeve.

Në tërësi, nevojitet ndryshimi i mentalitetit në opinionin publik mbi shërbimet e zyrës së punësimit si një zyrë që orienton dhe mbështet punëkërkesin për të gjetur punë dhe jo si një zyrë statistikash. Për këtë qëllim, duhet të garantohet mbështetje më e madhe financiare ndaj zyrave të punësimit, për ofrim shërbimesh sipas standardeve të BE-së (burime njerëzore të alokuara në raport

me numrin e punëkërkuesve). Shërbimet e këtyre zyrave duhet të shtrihen e zhvillohen edhe në zonat rurale. Duhet t'i kushtohet më shumë rëndësi gjurmimit (follow-up) të personave përfitues në programet e nxitjes së punësimit si mënyrë për të vlerësuar efikasitetin e tyre. Një rëndësi të madhe merr promovimi aktiv i zyrave të SHKP-së për sektorin privat, për të përforcuar rolin e tij si këshillues dhe ndërmjetësues. Kështu, këto zyra duhet të gëzojnë besim më të madh nga ana e bizneseve në depozitimin e ofertave të punës dhe, nga ana tjetër, zyrat e punësimit duhet të përmirësojnë shërbimet e paraseleksionimit dhe dërgimit në një kohë sa më të shpejtë, tek bizneset, të personave me aftësi të përshtatshme për vendet e lira të punës.

Duhet të përcaktohen nga pushteti lokal burime të reja potenciale për zhvillimin e biznesit privat, ku psh. (në rastin e qytetit Elbasan) vënia e trashgimisë historike të qytetit në dobi të qytetarëve duhet të jetë një përzgjedhje prioritare. Gjithashtu është i nevojshëm aplikimi nga bashkitë dhe komunat i masave lehtësuese fiskale për bizneset e vogla, që krijojnë vende të reja pune dhe shfrytëzojnë potencialet lokale të zhvillimit ekonomik. Njësitë e qeverisjes vendore, duhet të promovojnë nxitjen e vetëpunësimit, duke inkurajuar nëpërmjet politikave strategjike, biznesin vetjak dhe familjar, si psh. shfrytëzimin bujqësor të tokave dhe plantacioneve.

Gjithashtu, mund të jetë efektive aplikimi, nga qeveria qendrore, e masave lehtësuese për bizneset e mëdha, që stimulojnë punësimin, nëpërmjet një pakete ligjore në shërbim të qyteteve, ekonomia e të cilëve është dëmtuar rëndë nga tranzicioni, siç është rasti tipik i qytetit të Elbasanit. Po kështu, rritja e shpejtë e investimeve publike, me burime financiare qendrore e lokale, apo edhe nëpërmjet kreditimit, do të krijojë mundësi të mëdha punësimi. Qeveria qendrore mund të bëjë shumë edhe duke orientuar politikën e punësimit drejt meritokracisë, për të inkurajuar energjitë e reja të tregut të punës dhe për të rritur efektivitetin në punë.

Bibliografia

- Kudret Çela, “E drejta e punës” 2012.
- Paskal Haxhi, “E drejtë pune e krahasuar”, 1999.
- G.Cahen-J.Pellissier”Droit du travail”, Paris 1990.
- De Koning, J., Active Labour Market Policies: Relevance, Expenditure and Effectiveness, SEOR Jorkink Paper, 2005/2
- Vangjeli. E., Stillo. S., Teneqexhi. M., *Impact of Active Labor Market Programs on Employment: Albania’s Case*, Journal of Knoëledge Management, Economics and Information Technology, February 2012.
- Marrëveshja e Stabilizim Asociimit ndërmjet Republikës së Shqipërisë dhe Bashkimit Europian 2006.
- Ligji Nr.7961, datë 12.7.1995 “Kodi i Punës i Republikës së Shqipërisë”, i ndryshuar
- Ligji Nr.7995 dt.20.09.1995 “Për nxitjen e punësimit”, i ndryshuar
- Ligji Nr.9634, datë 30.10.2006 “Për inspektimin e punës dhe inspektoratin shtetëror të punës”
- Ligji Nr.8872, datë 29.03.2002 “Për arsimin dhe formimin profesional në Republikën e Shqipërisë”.
- Strategjia Sektoriale e Punësimit 2007 – 2013.
- VKM Nr 27, datë 11.01.2012 “Për programin e nxitjes së punësimit të femrave nga grupet e veçanta”.
- VKM Nr.199, datë 11.1.2012 “Për programin e nxitjes së punësimit të punëkërkuesve të papunë që hyjnë për herë të parë në punë”.
- VKM Nr.47, datë 16.01.2008 “Për programin e nxitjes së punësimit nëpërmjet formimit në punë”.
- VKM Nr.48, datë 16.01.2008 “Për masën dhe kriteret e përfitimit nga programi i nxitjes së punësimit të punëkërkuesve të papunë në vështirësi”.
- VKM Nr.873, datë 27.12.2006 “Për masën e financimit, kriteret procedurat e zbatimit të programeve të praktikave profesionale për punëkërkuesit e papunë, që kanë mbaruar arsimin e lartë, brenda apo jashtë vendit”.
- European Commission, *Analytical Report*, Brussels, 09 November 2010 SEC(2010) 1335.
- European Commission, *Albania 2012 Progress Report*, Brussels, 10.10.2012.
- Eurostat:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/indicators/employment,
- Euro Speak 2013.
- Burimet e të dhënave statistikore: Instituti i Statistikave (INSTAT); Ministria e Punës, Çështjeve Sociale dhe Shanseve të Barabarta; Shërbimi Kombëtar i Punësimit; Zyrat Rajonale të Punësimit; Drejtoria Rajonale e Tatim-Taksave, Banka e Shqipërisë – *Buletinet, Raportet Vjetor, Anketimet*.
- Anketim mbi tregun e punës dhe politikat e punësimit në qytetin Elbasan, drejtuar 100 personave.

KONFERENCË SHKENCORE

“101 vjet shtet Shqiptar dhe më pas”

Konferenca do t'i zhvillojë punimet në 28 nëntor në Tetovë

Thirja e hapur nga 15 shtator 2013 deri më 30 tetor 2013

Në kuadër të veprimtarive shkencore dhe hulumtuese, Qendra për Marrëdhënie Ndërkombëtare dhe Studime Ballkanike në Maqedoni do të organizojë konferencë shkencore me titullin: “101 vjet shtet Shqiptar dhe më pas”

Ftohen studiuesit nga fusha e shkencave politike, juridike, ekonomike nga fusha e gazetarisë, komunikimit dhe mediave që të aplikojnë për pjesëmarrje në Konferencën e parë me karakter kombëtar dhe ndërkombëtar, që është nismë e Qendrës për Marrëdhënie Ndërkombëtare dhe Studime Ballkanik. Synimi i kësaj konference është të shkëmbehen ide, mendime, përvoja dhe përfundime për temat në fjalë.

Konferenca synon:

- të kontribuojë në proceset integruese të rajonit;
- të nxis bashkëpunimin mes Universiteteve shqiptare dhe ndërkombëtare
- të kontribuojë për një ekspertizë të akademikve shqiptar;
- afirmimin e vlerave të kombit shqiptar në Shqipëri dhe rajon e në botë;
- që studentëve PHD MA t'u ofrohet mundësi që të debatojnë dhe të këmbëjnë eksperiencat e ekspertëve të fushave të ndryshme.

Intelektualët mund të ndikojnë drejtpërsëdrejtime punën e tyre dhe të afirmojnë kombin shqiptar 101 vjet më pas në një Konferencë e cila ka për synim që Akademikët shqiptar ti sjellë në tavolinën e debatit për një të ardhme sa më të mirë dhe prosperuese..

Konferenca ka si synim që t'i analizojë të gjitha aspektet e këtyre çështjeve nga aspekti juridik, ekonomik dhe social. Kështu që inkurajohen edhe studiuesit nga fushat e lartpërmendura të japin kontributin e tyre në këtë konferencë

Konferenca do t'i zhvillojë punimet në 28 Nëntor.

Temat që sugjerohen janë si vijon:

Shqipëria dhe fqinjët.

Be-ja dhe shtetet e Ballkanit perëndimor 101 pas krijimit të Shqipërisë moderne.

Mediat dhe rëndësia e tyre në zhvillim e një shoqërie të mirëfilltë demokratike shqiptare.

Integrimi i rajonit drejt Bashkimit Europian dhe roli i shqiptarëve në këtë proces

Shqiptarët dhe relacionet e saj me NATO-n

Roli i intelektualëve shqiptar në proceset brendashqiptare

Shqipëria dhe roli i saj për integrimin e rajonit në BE-së

Shqiptarët dhe miqtë tanë me relevancë ndërkombëtare

Maqedonia, Shqipëria, Kosova, Mali i Zi, Bosnja, Serbia dhe sfidat e tyre drejt BE-së

Shqiptarët dhe Globalizimi kah shkon Ballkani

Kultura e debateve publike në rajon - kah po ecën zhvillimi shoqëror e kulturor i rajonit.

Shqiptarët dhe Europa, sa afër dhe sa larg,

Universitetet dhe roli i tyre akademik për avansimin e shqiptarëve

Tema që lidhen me shqiptarët nga cilidoqoftë këndvështrim.

Panelet do ndahen në katër që do trajtojnë 1.probleme historike dhe politike, 2.ekonomike dhe sociale

3.sociologjike dhe juridike 4.inovacione dhe të ndryshme

abstraktin apo punimin e nisni në revista.diskutime@gmail.com

MBËSHTETUR NGA:

**AMBASADA E REPUBLIKES
SE SHQIPERISE
SHKUP**

KOMUNA E TETOVËS

KOMUNA ÇAIR